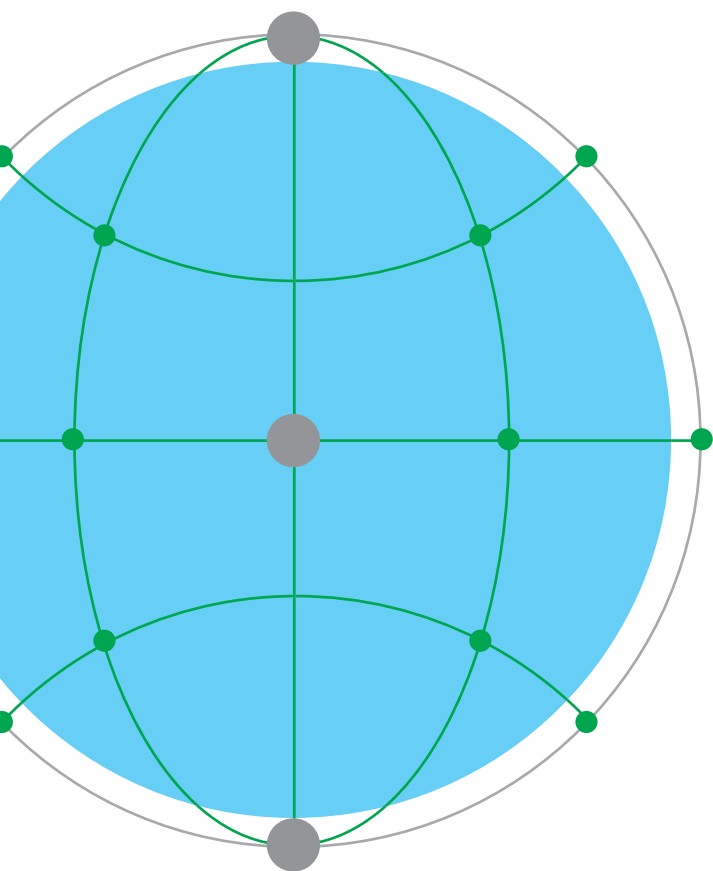

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

10

ГЕОГРАФІЯ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Інтернет-
підтримка

ГЕОГРАФІЯ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Підручник для 10 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2018

УДК [37.016:91](075.3)
Г35

Авторський колектив:

Довгань Г. Д., учитель географії Харківської загальноосвітньої
школи I—III ступенів № 5 Харківської міської ради
Харківської області;

Стадник О. Г., доцент кафедри географії Харківського національного
педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди;

Масляк П. О., професор кафедри географії України
географічного факультету Київського національного
університету ім. Тараса Шевченка;

Куртей С. Л., кандидат педагогічних наук, доцент;

Бродовська О. Г., кандидат економічних наук,
учитель спеціалізованої школи № 304 м. Києва

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Г35 Географія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл.
загал. серед. освіти / Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник, П. О. Масляк,
С. Л. Куртей, О. Г. Бродовська. — Харків : Вид-во «Ранок»,
2018. — 256 с., іл.

ISBN 978-617-09-4346-0.

УДК [37.016:91](075.3)

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали до підручника
розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-4346-0

© Довгань Г. Д., Стадник О. Г.,
Масляк П. О., Куртей С. Л.,
Бродовська О. Г., 2018
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2018

Шановні десятикласники і десятикласниці!

Ви розгорнули першу сторінку свого підручника з географії. Вас, напевно, цікавить, що знайдете в ньому.

Минулого року ви вивчали закономірності розміщення господарства в нашій країні та інших країнах і регіонах світу, знайомилися зі структурою світового господарства, питаннями міжнародних відносин, стану навколишнього середовища, навчалися розуміти географічні проблеми, які загрожують різним територіям, та шукали шляхи їх вирішення.

Цей навчальний рік мине в захоплюючій мандрівці країнами та регіонами світу. Ви подорослішали й завдяки попереднім курсам географії вже добре підготовлені для того, щоб зрозуміти та осягнути суть питань, які вивчає новий шкільний курс. Географічні закономірності, проявляючись на глобальному, регіональному та місцевому рівнях, впливають на всі сторони людської діяльності впродовж усього життя.

Матеріал підручника об'єднано в сім розділів. У п'яти з них розглядаються великі регіони світу та їх ключові країни. Перший розділ розповідає про глобалізований світ загалом, а останній охоплює теми, присвячені Україні в системі міжнародних економічних відносин.

Як побудовано підручник?

У межах розділів виділені теми та параграфи. Кожен параграф розпочинається вступними запитаннями, які допоможуть залучити до роботи знання, які вам уже відомі.

Основна частина підручника — це текст, який треба уважно прочитати та проаналізувати, адже він — головне, хоча й не єдине джерело знань. Географічні терміни та поняття, на які слід звернути особливу увагу, виділені напівжирним шрифтом. Географічні назви позначені курсивом.

До кожної навчальної теми спеціально підібрані схеми, графіки та діаграми, статистичні таблиці й фотоілюстрації. Вони унаочнюють та доповнюють зміст параграфів. Поставтеся до них з особливою увагою, оскільки вони допоможуть вам швидше зрозуміти закономірності географічних процесів та їхні особливості.

Щоб ваша мандрівка була не тільки приємною, але й корисною, доведеться не лише читати та дивитися, а й чимало працювати:

виписувати, порівнювати і робити висновки, аналізувати й узагальнювати. Усі ці вміння знадобляться вам як у подальшому професійному навчанні, так і в повсякденному житті.

Для цього в підручнику представлено багато різноманітних завдань. Виконуючи їх, ви самі виступите в ролі експертної спільноти, зможете зв'язати свої теоретичні знання про навколишній світ з аналізом найгостріших проблем сучасності — економічних, екологічних, політичних, демографічних тощо.

В основному тексті ви знайдете такі позначки:

— скористайтесь атласом

— дайте відповідь на запитання

— виконайте завдання

Практичні роботи та дослідження навчать вас розв'язувати географічні задачі, виконувати завдання за географічними картами, полегшать запам'ятовування географічних назв, розуміння понять і термінів, спонукатимуть до власних відкриттів та наукової роботи.

Кожен параграф завершують **висновки** й підсумкові **запитання та завдання**. Вони допоможуть вам визначити головні думки, які закладено в тексті параграфа, виявлять, чи все було для вас зрозуміло.

Вивчаючи географію, варто пам'ятати про те, що життя не зупиняється і світ не залишається сталим. Він змінюється швидше, ніж ми встигаємо це усвідомити. Тож спробуйте стежити за цими перетвореннями за допомогою довідника «Джерела Інтернету» .

Він містить посилання на електронні ресурси, що розкривають сутність проблем, про які йдеться, і доповнюють зміст параграфів.

До підручника також розроблений **електронний освітній ресурс**. Він містить багато корисної інформації для опрацювання, тестові завдання для підготовки до контрольних та самостійних робіт, які виконуються в режимі онлайн, тощо.

Отже, любі друзі! Від щирого серця бажаємо вам цікавої та корисної мандрівки країнами й континентами Землі.

Вступ

§1

Що вивчає курс «Географія: регіони та країни»

1. Пригадайте курси географії, які ви вже опанували. Що було предметом та об'єктом їхнього вивчення? **2.** Назвіть материки та частини світу, які виділяють географи на планеті Земля. **3.** Охарактеризуйте географічне положення України щодо цих материків і частин світу.

1 **ЩО ВИВЧАЄ КУРС ГЕОГРАФІЇ РЕГІОНІВ І КРАЇН.**

У найзагальнішому розумінні курс «Географія: регіони та країни» вивчає територіальну організацію світу, тобто розміщення об'єктів на політичній карті світу та їх взаємозв'язки. На прикладі сучасної України ми бачимо, як це розміщення впливає на життя країни.

Охарактеризуйте переваги й недоліки географічного положення України.

В основу курсу «Географія: регіони та країни» покладено регіональний та країнознавчий принципи. У ньому подано загальну економіко-географічну характеристику різних регіонів із їхніми специфічними особливостями. Перед вами постануть високорозвинені країни Європи, вражаючи контрастами Азії та Америки, найбідніші у світі країни Африки, а також далекі, неповторні й самобутні країни Океанії.

Знайдіть на політичній карті світу найбільші країни кожного з регіонів.

Мал. 1. Емблема ООН.

Особливо важливими є знання про регіони та країни світу в сучасному глобалізованому житті. Фактично зараз для громадян України відкритий увесь світ. 1 вересня 2017 р. наша держава стала повноправним асоційованим членом Європейського Союзу й отримала безвізовий режим не лише з країнами Європи. Збільшується кількість країн, які хотіли б розширювати й поглиблювати взаємовигідні зв'язки з Україною. Тому в сучасному глобалізованому житті важливі знання про регіони й країни.

Для того щоб подорожувати країнами світу, співпрацювати з ними, потрібно багато знати про них. Вирішити цю проблему і є завданням курсу «Географія: регіони та країни».

2 **РЕГІОНИ СВІТУ (ЗА КЛАСИФІКАЦІЄЮ ООН).**

Ви вже знаєте, що майже будь-яка територія складається з менших місцевостей, а сама вона входить до складу більших за площею регіонів. Наприклад, територія України складається з областей, а області — з адміністративних районів; США складаються зі штатів, а Канада — із провінцій тощо. А які частини світу, тобто регіони планети, є найбільшими? За класифікацією ООН, найбільшими регіональними одиницями є макрорегіони, а вони, у свою чергу, складаються із субрегіонів.

Більше інформації про ООН шукайте на офіційному сайті організації за адресою: un.org/en/index.html.

Наприклад, макрорегіон **Африка** складається зі *Східного і Західного, Центрального, Північного, Південного* субрегіонів. Територіальний поділ Америки більш складний. Крім Північної, Центральної та Південної Америки, тут виділяють країни Карибського басейну.

Карибський басейн — це група островів у Карибському морі, які мають своєрідну історію освоєння й сучасний соціально-економічний розвиток.

Найскладніший територіальний поділ має макрорегіон **Азія**: *Центральна, Східна, Південна, Південно-Східна та Західна*. Складність виділення окремих субрегіонів в Азії пов'язана з тим, що Росія, Казахстан і Туреччина розташовані одночасно в різних частинах світу. Тому деякі дослідники пропонують виділяти ще й субрегіон країн Євразії.

Поясніть, чому Росію, Казахстан і Туреччину можна віднести до країн Євразії.

Проте американські географи й політики мають інший підхід до вирішення цієї проблеми. Вони чітко розрізняють фізико- і політико-географічне поняття Європи та Азії. Фізико-географічна межа між ними проходить через Уральські гори, а політико-географічна межа — через східні кордони Норвегії, Фінляндії, країн Балтії, Білорусі та України. Отже, уся територія Росії та Казахстану належить до Азіатського регіону.

За класифікацією ООН макрорегіон **Європа** поділяється на такі субрегіони, як *Східна, Західна, Південна та Північна Європа*. ООН до субрегіону Східна Європа включає всю Росію, тобто вважає російські Чукотку, Камчатку та острів Сахалін Європою. А чому тоді не є Європою Японія, Північна й Південна Корея або Монголія, які ООН відносить до Азії?

Подискутайте, чи не помиляються спеціалісти ООН, пропонуючи такий регіональний поділ світу. Запропонуйте власне бачення цієї проблеми.

Океанія, найбільш віддалений макрорегіон світу, поділяється на чотири субрегіони: *Австралія, Меланезія, Мікронезія, Полінезія*.

Саме географічний чинник його віддаленості від інших регіонів світу є позитивним для цього макрорегіону, оскільки віддаляє його від головних осередків політичної напруженості та військових конфліктів. Проте він й обмежує його економічні зв'язки з іншими макро- і субрегіонами.

3 ПІЗНАВАЛЬНА ТА КОНСТРУКТИВНА РОЛЬ КРАЇНОЗНАВСТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ.

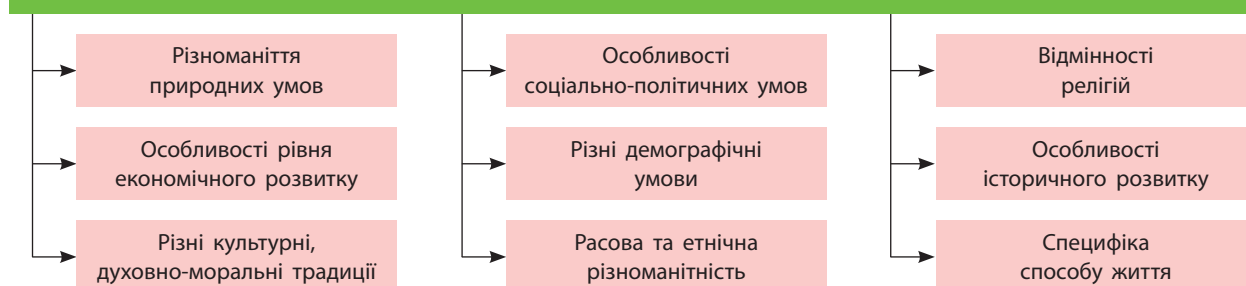
Початок ХХІ ст. ознаменувався динамічними перетвореннями у світі, пов'язаними із загостренням боротьби між протилежними тенденціями територіального розвитку суспільства. З одного боку, поширюються процеси глобалізації, які охоплюють усі сфери людської діяльності; інтенсивно розвиваються процеси міжнародної інтеграції. З іншого — наростають локальні дезінтеграційні процеси, що відбуваються разом із глобалізацією та інтеграцією. Саме в площині єдності й боротьби цих протилежностей і відбувається розвиток країн і регіонів у наш час.

Наведіть приклади сучасних процесів інтеграції та дезінтеграції.

Сучасна людина перебуває в полоні багатьох стереотипів. В інформаційну еру існують великі можливості управляти людською свідомістю. Щоб уміти відрізнити правду від цілеспрямованої дезінформації, недостатньо просто мати знання про регіони й країни світу. Потрібно знати закономірності їхнього розвитку в просторі й часі. Таким чином, пропонований підручник спонукатиме вас мислити, привчатиме аналізувати просторово-часові закономірності розвитку людства. Саме в цьому й полягає головне значення курсу географії, який ви вивчатимете.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ РІЗНОМАНІТТЯ СУЧАСНОГО СВІТУ

Мал. 2. Основні чинники різноманіття сучасного світу.

ВИСНОВКИ

- Курс «Географія: регіони та країни» вивчає територіальну організацію світу. У його основу покладено регіональний та країнознавчий принципи.
- За класифікацією ООН найбільшими регіональними одиницями є макрорегіони, які складаються із субрегіонів.
- Початок ХХІ ст. характеризується динамічними перетвореннями у світі, поширенням як глобалізаційних процесів міжнародної інтеграції, так і локальних процесів дезінтеграції.
- Головне конструктивне значення курсу «Географія: регіони та країни» полягає у формуванні знань про розвиток сучасного світу через аналіз просторово-часових закономірностей розвитку людства.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на політичній карті світу основні його регіони.
2. Якими джерелами географічних знань про регіони світу ви вже користувалися?
3. Поясніть пізнавальну та конструктивну роль країнознавства в сучасному світі.
4. Оцініть практичне значення географічних знань для життєдіяльності людини.
5. За допомогою схеми (мал. 2) охарактеризуйте основні чинники різноманіття сучасного світу та покажіть їхнє значення для вивчення курсу «Географія: регіони та країни».

§2

Джерела знань про регіони та країни світу

Назвіть види картографічних творів, із якими ви вже працювали. Яку інформацію ви отримували з них?

1 ДЖЕРЕЛА ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. У минулому єдиним джерелом знань про регіони і країни світу були подорожі нечисленних мандрівників, які досліджували та описували нові землі. Сьогодні багато людей відвідують різні країни. Свої враження про них, а також фото- та відеоматеріали вони розміщують у мережі Інтернет. Це досить суб'єктивна, а іноді суперечлива інформація.

Інтернет	Енциклопедії	Газети, журнали
Довідники	ДЖЕРЕЛА ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	Атласи, карти, глобуси
Телебачення		Радіо
Географічна література		Художня література
		Підручники

Мал. 1. Джерела географічної інформації.

Поясніть, чому до інформації в мережі Інтернет потрібно ставитися зважено.

Знання, накопичені людством, дозволяють оцінити зміни, які відбуваються у світі, та зрозуміти тенденції розвитку регіонів і країн. Ці знання зібрано в різноманітних за змістом картах та атласах, географічних енциклопедіях, словниках, довідниках, кількість яких постійно зростає.

Географічні знання із часом застарівають. Тому їх джерела постійно оновлюються, переробляються й перевидаються. Робота над виданням книжок і карт є доволі складним і тривалим процесом. Він потребує оперативної інформації про регіони й країни світу з різних джерел. Підручник певною мірою сприятиме класифікації та усвідомленню різної інформації.

За допомогою схеми (мал. 1) поясніть, яку саме географічну інформацію містить кожне із джерел.

2 КЛАСИФІКАЦІЯ КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ. Головними картографічними творами є географічні карти, атласи та глобуси. Карта — одне з головних, суто географічних джерел знань про регіони й країни світу. Тому в географії будь-які тексти обов’язково підкріплюються картами з просторово-територіальною прив’язкою об’єктів, явищ і процесів.

Географічні карти регіонів і країн різняться між собою за охопленням території, масштабом, змістом, обсягом території, форматом.

За допомогою схеми (мал. 2) поясніть, як картографічні твори використовують на практиці.

Для вивчення регіонів і країн світу використовують карти: 1) півкуль і світу; 2) материків, регіонів світу, океанів та їх окремих частин; 3) країн та їх окремих частин.

Чим більшу територію охоплює карта, тим дрібніший її масштаб. Тому карти (за масштабом, охопленням території) поділяють на три групи: дрібномасштабні, середньомасштабні та великомасштабні. Дрібномасштабні карти виготовляються в масштабі, меншому ніж 1:1 000 000 (1:90 000 000, 1:60 000 000, 1:20 000 000). Це карти материків, океанів

і світу, які вміщено в атласах і підручниках із географії. Середньомасштабні карти мають масштаб від 1:200 000 до 1:1 000 000 включно. Великомасштабні карти складаються в масштабі, більшому за 1:200 000, тобто 1:100 000, 1:50 000 тощо.

Проаналізуйте карти атласу. Укажіть масштаб, який використовували для їх створення.

Майже всі карти, якими ви будете користуватися під час вивчення географії в 10 класі, є дрібномасштабними. На них зображені лише найголовніші географічні об’єкти. За такими картами не можна точно виміряти відстань. Їх не використовують у своїй роботі льотчики, геологи, військові, агрономи, лісники.

Поясніть, чому представники цих професій не можуть працювати з дрібномасштабними картами.

Водночас детальні, великомасштабні карти не використовуються для вивчення географії в школі. Вони містять величезний обсяг загальної і спеціальної інформації. До того ж інформація, потрібна певним спеціалістам, не дуже цікава та корисна для інших людей.

Мал. 2. Картографічні твори.

Отже, за змістом географічні карти поділяють на загальногеографічні, тематичні та комплексні.

Загальногеографічні карти містять відомості з фізичної та суспільної географії: гори, річки, озера, населені пункти, шляхи сполучення, кордони та адміністративні межі держав тощо. Найцікавішими для географічних досліджень та аналізу є тематичні, або спеціальні карти: карти розподілу опадів, мережі залізниць, аеропортів, морських портів, міжнародних транспортних коридорів, розміщення зон військових конфліктів і терористичних актів тощо. На таких картах зображують річки, озера, моря для правильної просторової орієнтації людей, які працюють із ними, для прив'язки спеціального змісту карти до відомих географічних об'єктів. Наприклад, який би спеціальний зміст не мали карти Києва або Чикаго, без зображення на них Дніпра й озера Мічиган не обійтися. На комплексних картах поєднується зміст двох або декількох тематичних карт.

Назвіть тематичні карти, які містяться у вашому навчальному атласі.

Зміст карти, масштаб, територія, яку вона охоплює, обумовлено її призначенням. Карті можуть бути навчальними, військовими, геологічними, ґрунтознавчими, лісогосподарськими тощо. Усі вони несуть у собі певний зміст та потрібну спеціалістам інформацію, задовольняють потреби людей відповідних професій.

Навчальні потреби в процесі опанування географії в 10 класі забезпечать навчальні карти — важливе джерело знань. Географічні карти супроводжуватимуть вас усе життя, тому необхідно вміти їх читати.

Сьогодні майже всі наявні у світі географічні карти, атласи, аеро- і космічні знімки розміщено в мережі Інтернет. Картографічні інтернет-джерела поділяють на: 1) скановані та оцифровані карти й атласи, які були видані в паперовому вигляді; 2) інтерактивні зображення, картографічна анімація, мультимедійні проекти, віртуальні моделі; 3) географічні карти, атласи, знімки в ГІС (геоінформаційні системи).

За додатковими джерелами визначте, яку інформацію можна отримати за допомогою геоінформаційних систем. Поясніть, хто може нею скористатися.

3 КАРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ. Інформацію з друкованих або електронних джерел отримують за допомогою спеціальних знаків — літер або цифр. На географічній карті інформація подається переважно за допомогою умовних знаків. На відміну від фотознімків місцевості, на картах не зображують рухомі предмети (кораблі, машини, людей, тварин тощо).

Які умовні знаки використовують у географічних атласах? На які групи їх поділяють?

Зобразити всі об'єкти Землі на карті умовними знаками неможливо і непотрібно. Карту, де зображено надто багато об'єктів, дуже важко читати, із нею складно працювати. Тому перед картографами (так називають людей, які створюють карти) постає важке завдання — вибрати основні, найнеобхідніші об'єкти та не зображувати другорядні. Чим дрібніший масштаб карт, тим більша кількість об'єктів земної поверхні залишається не позначеною.

ВИСНОВКИ

- Існує багато джерел географічної інформації — енциклопедії, словники, довідники, але головними є географічні карти та їх систематизовані збірники.
- Географічні карти різняться між собою за охопленням території, масштабом, змістом, обсягом території, форматом. Картографічні інтернет-джерела поділяють на: 1) скановані та оцифровані карти й атласи, які були видані в паперовому вигляді; 2) інтерактивні зображення, картографічну анімацію, мультимедійні проекти, віртуальні моделі; 3) географічні карти, атласи, знімки в ГІС.
- Картографи виконують складне завдання з відбору основних об'єктів та зображення їх на карті за допомогою умовних знаків.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Укажіть основні способи зображення Землі та елементи карти.
2. Поясніть, як розрізняються карти за просторовим охопленням, масштабом, змістом і призначенням.
3. Охарактеризуйте способи картографічного зображення на тематичних картах.
4. Яку інформацію містить легенда карти?
5. Оцініть практичне значення географічних карт для людини.

§3

Способи картографічного зображення об'єктів і явищ на тематичних картах. Картографічні методи дослідження

Пригадайте, що таке легенда карти. Яку інформацію вона містить?

1 СПОСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ РЕЛЬЄФУ. Із власного життєвого досвіду ви знаєте, що ідеально рівної земної поверхні практично не існує. Навіть у великих містах, де люди вирівнюють поверхню, щоб було легше їздити, ходити й будувати, вона залишається нерівною.

Географи називають нерівності земної поверхні **рельєфом**. Знати про його особливості важливо людям багатьох професій, які користуються у своїй роботі картами, — будівельникам, військовим, туристам тощо. На земній поверхні одна точка розташована вище або нижче за іншу. Перевищення однієї точки земної поверхні над іншою називається **відносною висотою**.

Поясніть, для чого спеціалістам різних професій та туристам необхідні знання про рельєф.

Ви знаєте, що на фізичних картах стоять точки, біля яких є цифрові позначки — абсолютна висота місцевості. Вона показує, на скільки метрів певна точка земної поверхні лежить вище або нижче від рівня моря. На фізичній карті рельєф зображують за допомогою спеціальних ліній, які називають **горизонталями**, що з'єднують між собою точки місцевості з однаковою абсолютною висотою.

Поясніть принцип зображення рельєфу горизонталями (мал. 1).

Уявіть, що ви вийшли на горбисту місцевість і за допомогою спеціальних приладів почали вимірювати висоту тисяч точок, які потім нанесли на карту й біля кожної підписали їхню висоту над рівнем моря. Такою картою не можна буде користуватися. Тому картографи, залежно від масштабу карти, проводять горизонталі через певну кількість метрів. Наприклад, з'єднують між собою точки з висотами 100, 200, 300 м. Решту точок на карту не наносять. Чим ближче горизонталі розташовані одна до одної, тим крутіший схил.

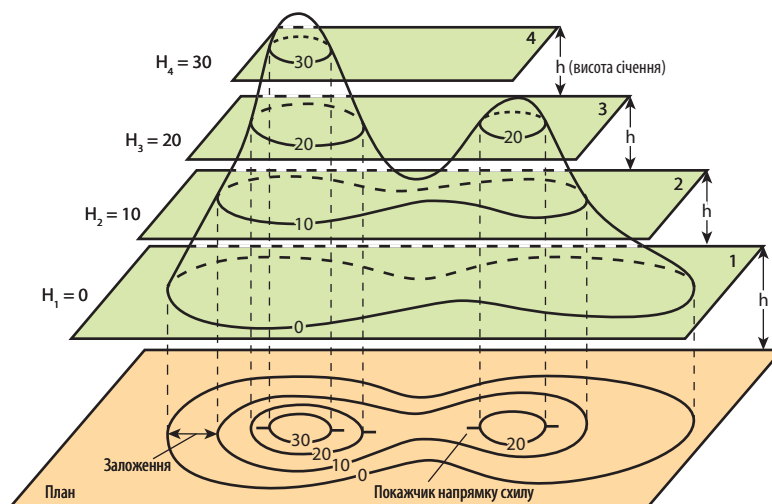

За допомогою фізичної карти світу зробіть висновки про особливості рельєфу: 1) США в межах Кордильєр; 2) Індії в межах Гімалаїв.

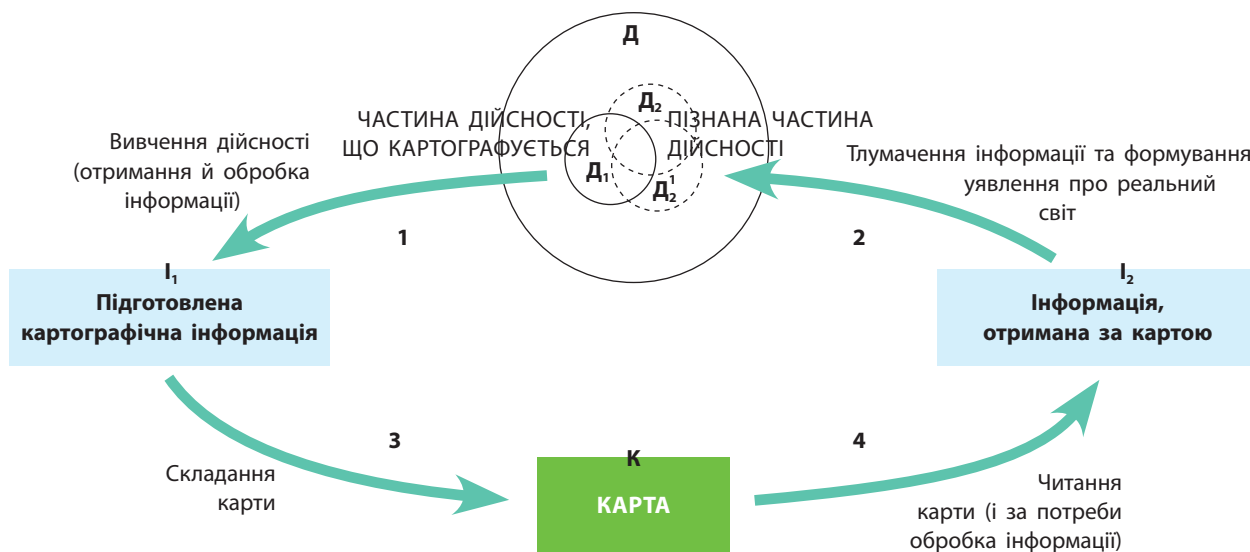
Зеленим кольором на карті позначають рівнини й низовини з висотою над рівнем моря, яка не перевищує 200 м. Місцевість, яка має абсолютну висоту понад 200 м, зафарбовують різними відтінками коричневого кольору. Моря, океани та озера позначають блакитним і синім кольорами різної інтенсивності залежно від їхньої глибини.

Знайдіть на фізичній карті світу шкалу глибин і висот та поясніть принцип її практичного використання.

Мал. 1. Зображення рельєфу горизонталями.

Мал. 2. Картографічний метод дослідження.

2 КАРТОГРАФІЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методи наукового дослідження, у яких географічна карта або група карт виступають моделями об'єктів, що вивчаються, називають **картографічними методами досліджень**. Географічна карта в цьому випадку є проміжною ланкою між об'єктом дослідження й самим дослідником.

Використання такої картографічної моделі дає змогу досліднику вивчати регіони й країни за спеціальними картами, не виходячи з власного кабінету. При цьому карта як модель дійсності дає можливість досліднику звертати увагу на просторово-терито-

ріальні особливості й закономірності поширення об'єктів, явищ і процесів у певному регіоні світу. Використання цього методу передбачає, що з поля зору виключаються другорядні риси, які в реальному житті нерідко виступають на перший план.

За схемою (мал. 2) поясніть принцип дії картографічного методу дослідження.

Картографічний метод дослідження включає: 1) опис карт; 2) побудову на основі картографічних даних графіків, профілів, блок-діаграм тощо; 3) вимірювання за картами та їх математичну обробку.

ВИСНОВКИ

- Для зображення на картах географічних об'єктів, явищ і процесів використовують умовні знаки, пояснення до яких наводяться в легенді карти.
- Для зображення різних явищ на тематичних картах застосовують способи якісного фону, ареалів, значків, знаків руху, діаграм, картодіаграм, картограм, ізоліній, лінійних знаків і точковий.
- На фізичній карті рельєф зображується за допомогою спеціальних ліній — горизонталей, які з'єднують між собою точки місцевості з однаковою абсолютною висотою.
- Картографічні методи дослідження є методами наукового дослідження, у яких географічна карта або група карт виступають моделями об'єктів, що вивчаються. Цей метод дослідження включає: опис карт; побудову на основі картографічних даних графіків, профілів, блок-діаграм; вимірювання за картами та їх математичну обробку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте способи картографічного зображення об'єктів і явищ на тематичних картах.
2. Які картографічні методи дослідження ви використовували під час вивчення географії?
3. Пригадайте, що таке картосхема і картодіаграма, як їх складають і для чого використовують.
4. Оцініть практичне значення карт для пересічної людини.

§4

Електронні карти та глобуси. Картографічні інтернет-джерела

Чи користуєтеся ви картографічними джерелами під час роботи в мережі Інтернет? Якими саме і з якою метою?

1 ЕЛЕКТРОННІ КАРТИ ТА ГЛОБУСИ. Електронні карти та глобуси є цифровими картографічними моделями, які пристосовані до відображення на моніторах комп'ютерів. Вони належать до динамічних моделей, які можуть бути як аналогами звичайних географічних карт, так і навігаційними системами. Сьогодні майже всі карти, атласи, аеро- і космічні знімки викладені в мережі Інтернет і є загальнодоступними. Зростає й кількість супутників Землі, які постійно сканують її поверхню. Цю інформацію також розміщують в Інтернеті.

Скористайтеся електронними картами google.com/maps для отримання інформації про населений пункт, у якому ви живете. Чи достатньо інформації вони містять?

2 КАРТОГРАФІЧНІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА. Географічна інформація використовується повсюдно: у наукових дослідженнях, господарстві та повсякденному житті людини. Вона необхідна під час планування й прогнозування всіх сфер суспільного життя та розвитку. У щоденному житті ми постійно користуємося картографічною інформацією. Нас кожного дня цікавлять температура повітря, наявність опадів тощо. Ми чуємо про землетруси й цунамі, торнадо і виверження вулканів. Нас хвилюють рівень забруднення повітря й поширення радіації після аварій на ядерних об'єктах тощо (мал. 1).

Назвіть випадки з власного життя, коли вам або вашому близькому була потрібна картографічна інформація.

Першим прикладом географічного та картографічного аналізу інформації вважають роботу лікаря з Лондона Джона Сноу. Він у 1864 р. використав карту, на якій позначав випадки смерті від холери для визначення джерел інфекції.

Збирання, накопичення і зберігання географічної інформації в електронному вигляді дає змогу використовувати її в найрізноманітніших формах. Однією з найпоширеніших є виведення географічних карт різного змісту на екран комп'ютера або планшета, а також на принтер для отримання їх паперових варіантів.

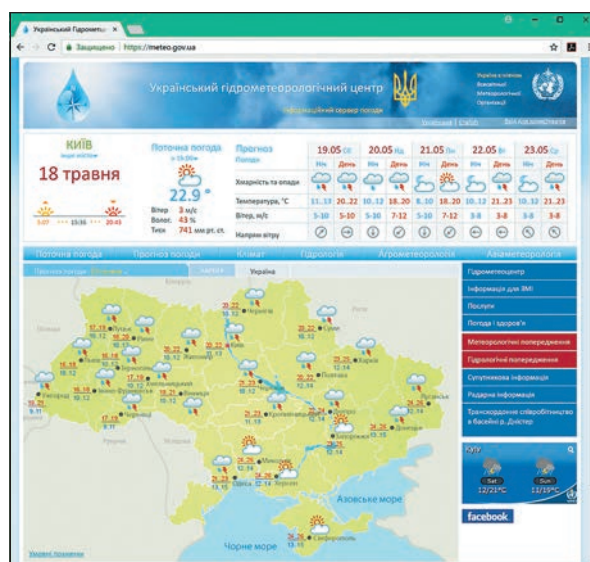
Вам відомо, що географічні інформаційні системи (ГІС) — це автоматизовані комп'ютерні системи, призначені для збирання, зберігання, обробки, аналізу та візуалізації (подання) інформації у вигляді тексту, карт, таблиць, графіків тощо. Інформація в таких базах накопичується швидко й надходить з усього світу із різних джерел: дані стаціонарних та експедиційних досліджень нашої планети, космічний моніторинг Землі, матеріали статистичних довідників, навчальних підручників і посібників, географічні карти, плани й картосхеми, дані аерофотозйомки тощо.

Головним завданням ГІС є впорядкування й систематизація величезного обсягу інформації для подальшого використання її за допомогою відповідних комп'ютерних програм спеціалістами різних професій.

Скористайтеся однією з ГІС (gisfile.com/map/ або gis-lab.info/). Яку інформацію вона містить? Поясніть способи її використання, корисність та доступність.

У процесі свого розвитку суспільство постійно вимагає нової, більш сучасної географічної інформації. Країни, які інтенсивно

Мал. 1. Сучасна карта України на сайті Українського гідрометеорологічного центру (meteo.gov.ua).

освоюють нові землі, наприклад Бразилія, мають потребу в сучасних топографічних картах, даних космічного моніторингу, реєстру природних умов і ресурсів. Швидкий економічний розвиток та інтенсивне будівництво міст і господарських об'єктів зумовлюють необхідність великих обсягів інформації для складання відповідних планів і проектів. Через поширення екологічних проблем та глобальне потепління постійно використовуються дані глобального моніторингу довкілля. Усе це потребує чіткої класифікації окремих підрозділів ГІС: кліматичних, екологічних, ресурсних, рекреаційно-туристичних, лісгосподарських, військових.

У сучасних географічних дослідженнях велике значення мають глобальні супутникові навігаційні системи GPS, GALILEO, SBAS, GBAS, ГЛОНАСС, які складаються з мережі штучних супутників Землі й наземного обладнання. За допомогою цих систем визначають місце перебування об'єктів земної поверхні в географічній системі координат, точний час подій, напрямки

і швидкість переміщення об'єктів на території, в акваторії та повітряному просторі.

Ці навігаційні системи мають міліметрову точність у глобальному вимірі. Тому вони використовуються для фундаментальних і детальних прикладних наукових досліджень, побудови цифрових географічних карт і кадастрів природних ресурсів тощо. Провідну роль глобальні супутникові навігаційні системи відіграють у навігації, тобто в керуванні авіаційними, морськими та наземними транспортними засобами, та здійсненні контролю за їх переміщенням у будь-якій точці нашої планети.

Скористайтеся однією з указаних глобальних супутникових навігаційних систем. Оцініть її доступність та практичне значення.

Поверхню Землі час від часу закривають хмари, що ускладнює її моніторинг. Тому все частіше використовуються безпілотні літальні апарати з найсучаснішими приладами дистанційного вивчення довкілля. Застосовують їх і під час воєнних дій та навчань.

ВИСНОВКИ

- Електронні карти та глобуси — це цифрові картографічні моделі, аналоги звичайних географічних карт або навігаційних систем.
- Електронне збирання, накопичення й зберігання географічної інформації створює передумови для її постійного використання в різних формах.
- ГІС — це автоматизовані комп'ютерні системи збирання, зберігання, обробки, аналізу та візуалізації інформації у вигляді тексту, карт, таблиць, графіків тощо. Їх головним завданням є впорядкування та систематизація географічної інформації для подальшого використання її спеціалістами різних професій.
- Глобальні супутникові навігаційні системи складаються з мережі штучних супутників Землі та наземного обладнання. За їх допомогою визначають місце перебування об'єктів земної поверхні в географічній системі координат, напрямки та швидкість переміщення об'єктів у просторі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть, що таке електронні карти та глобуси, що є їхнім прототипом.
2. Як ви вважаєте, що сьогодні є більш зручним у використанні — паперові картографічні носії чи їх електронні варіанти? Наведіть аргументи.
3. Назвіть та поясніть основні завдання сучасних ГІС.
4. Охарактеризуйте складові глобальних супутникових навігаційних систем.
5. Спрогнозуйте подальший розвиток ГІС-технологій та систем і перспективи їх практичного використання.

Практична робота 1. Створення тематичної карти умовної території з використанням різних способів картографічного зображення

1. Доберіть різноманітну інформацію про певну територію (ваш населений пункт, навчальний заклад, клас).
2. Зробіть класифікацію цієї інформації та відберіть ту її частину, яку можна зобразити графічно за допомогою системи умовних знаків.
3. Розробіть власну систему умовних знаків, використовуючи при цьому загальноприйняті позначення.
4. Створіть тематичну карту вибраної вами території, використовуючи різні способи картографічного зображення.
5. Зробіть висновки.

РОЗДІЛ I ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ

Тема 1. Політико-географічні закономірності

Тема 2. Географія цивілізацій

Тема 3. Глобальні закономірності світосистеми

Тема 1. Політико-географічні закономірності

§5

Країни, держави, території та акваторії як геопросторові реалії життєдіяльності людства. Нація. Національні інтереси держави

Пригадайте визначення понять «територія», «країна», «держава». Поясніть відмінності між ними.

1 КРАЇНИ, ДЕРЖАВИ, ТЕРИТОРІЇ ТА АКВАТОРІЇ ЯК ГЕОПРОСТОРОВІ РЕАЛІЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДСТВА. Держава є політичною формою організації суспільства, що утворюється як результат виникнення й діяльності публічної влади — особливої системи, яка керує основними сферами життя суспільства (мал. 1).

Держава постійно виконує певні внутрішні та зовнішні функції. До внутрішніх належать забезпечення функціонування суспільного організму як єдиної системи, збереження й розвиток у ньому ефективних зв'язків між окремими сферами, задоволення інтересів різних верств населення й соціальних груп, боротьба із внутрішніми деструктивними силами та стихійними лихами. Зовнішніми функціями держави є захист державних кордонів, цілісності своєї території, суверенітету, сприяння розвитку взаємовигідних, справедливих форм співробітництва та взаємодії з іншими державами світу.

На прикладі України проаналізуйте рівень виконання цих функцій.

Держава має виступати на міжнародній арені як єдина географічна, релігійна, мовна, культурна, правова, господарська і геостратегічна система. Лише за такої умови вона може знайти й утримати певне становище.

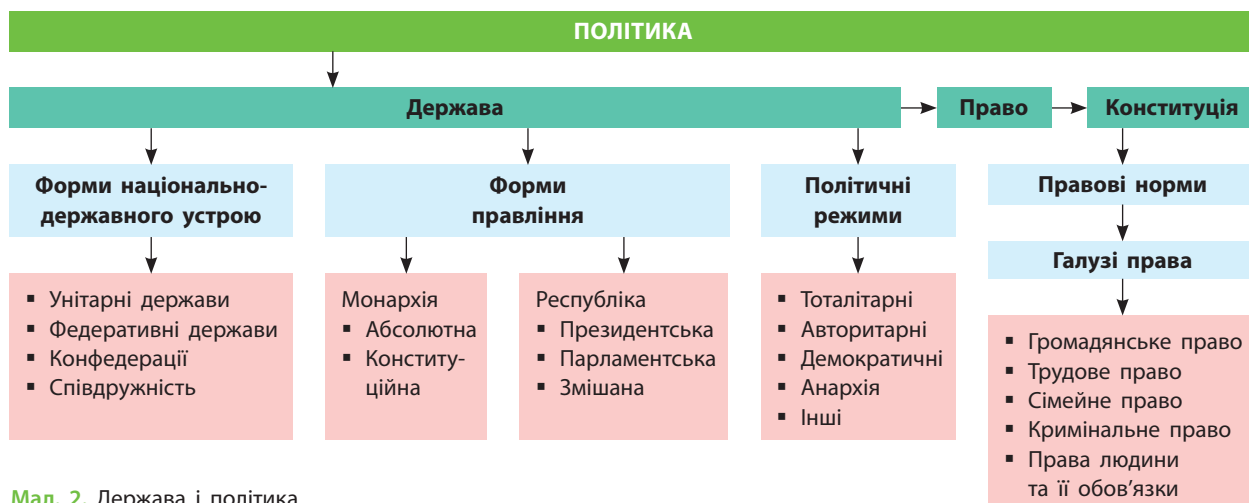
Країна — це політичне, національне, соціальне, культурне, господарське співтовариство, організоване на певній території. При цьому увага акцентується на його просторовому (географічному) положенні (розміщенні) у світі чи певному регіоні або материка. Хоча поняття «країна» в багатьох випадках вживається як синонім поняття «держава», проте воно має переважно культурно-історичний та соціально-економічний зміст (країни, що розвиваються, країни «третього світу» тощо). Відповідним є поняття «країна» і під час характеристики особливостей населення, його побуту й звичаїв, специфічних ознак суспільства (далекі країни, екзотичні країни тощо). Натомість для поняття «держава» більш характерний політичний зміст.

Наведіть приклади держав та країн у правильному розумінні цих понять.

Мал. 1. Ознаки держави.

Мал. 2. Держава і політика.

Держави, країни й території та акваторії, які їм належать, є геопросторовими реаліями життєдіяльності людства. Для реалізації державних функцій кожній державі потрібні значні не лише природні та людські ресурси, але й територія і акваторія. Велика, але не надлишкова територія є значним потенціалом для розвитку й зміцнення будь-якої держави. Малі або карликові держави, маючи всі переваги компактності їх управління, ніколи не зможуть відігравати провідну роль у сучасному світі.

- 1) Розгляньте схему (мал. 2) та поясніть її складові.
- 2) Поясніть, чому державі важливо мати значну, але не надлишкову територію.

2 СУВЕРЕННА ДЕРЖАВА НА ПОЛІТИЧНІЙ КАРТІ СВІТУ. ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ.

Суверенна (незалежна) держава — це країна, яка реалізує власну внутрішню й зовнішню політику на основі суверенної волі своїх громадян або правителя (монарха, уряду) і здатна проводити свою національну політику та відстоювати національні інтереси на міжнародній арені.

Поясніть, як ви розумієте поняття «міжнародна арена». Чи можна назвати міжнародною ареною залу засідань Генеральної Асамблеї ООН? Чому?

Із метою реалізації власної суверенної влади на певній території держава створює органи управління. До них належать законодавча, виконавча й судова влада, інформаційна, при-

кордонна й митна служби, національна (республіканська) гвардія та збройні сили, валютно-грошова система тощо. Усі ці органи діють на чітко визначеній території, яка обмежена з усіх боків сухопутними й морськими кордонами. У межах цієї території держава володіє суходолом, внутрішніми водами, надрами, повітряним простором. Якщо держава має безпосередній вихід до морів та океанів, їй належать і територіальні води.

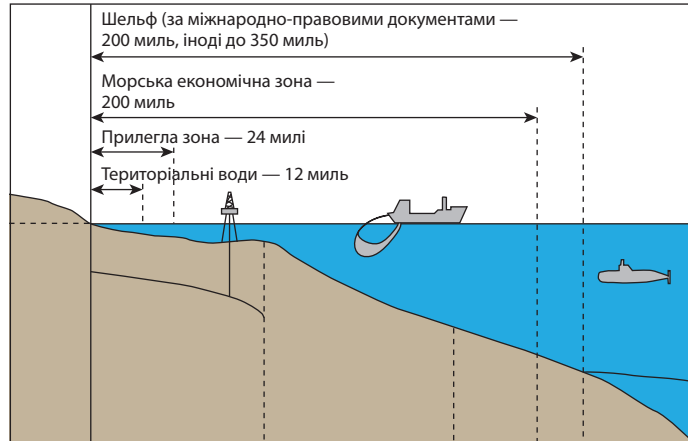
За допомогою мал. 3 визначте межі територіальних вод та виключної морської економічної зони.

У межах економічних зон державам належить виняткове право на розвідкування й розробку будь-яких природних ресурсів.

Отже, суверенітетом держави є її незалежність від інших держав світу в зовнішній та внутрішній політиці.

3 УНІТАРНІ ТА СКЛАДНІ (ФЕДЕРАТИВНІ) ДЕРЖАВИ.

За формами адміністративно-територіального устрою всі країни світу поділяються на унітарні та складні (федеративні). Унітарна держава — єдине цілісне утворення, що складається з адміністративно-територіальних одиниць (областей, провінцій, районів тощо), які чітко підпорядковані центральним органам влади. Унітарні держави мають єдину конституцію та ієрархічну систему державної влади. Області, провінції, райони, тобто адміністративно-територіальні одиниці, мають лише органи виконавчої влади. Вони не наділені жодними законодавчими

Мал. 3. Територіальні води та виключна морська економічна зона.

функціями. У наш час, коли ефективність державного управління стає одним із головних чинників ефективності функціонування самої держави, більшість країн світу є унітарними. Така форма адміністративно-територіального устрою вважається найбільш ефективною.

Федеративні держави мають у своєму складі самоврядні території (республіки, штати, землі, краї, кантони тощо). Ці території входять до складу єдиної союзної держави, але мають автономію. Їм притаманні деякі ознаки незалежних держав — власна конституція, парламент тощо. До федеративних переважно належать великі багатонаціональні держави — Бразилія, Індія, Росія, США, Нігерія, Канада тощо.

Знайдіть на політичній карті світу федеративні та унітарні держави.

4 НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВИ. Нація — це історична спільність людей, об'єднаних спільним походженням, мовою, територією, культурою, ментальністю (характером, звичками), побутом тощо. Часто це поняття отождоюють із термінами «державна», «країна».

Життя кожної людини підпорядковане інтересам, які вона вважає пріоритетними для свого існування. Так само й кожна держава, яка створюється переважно як держава певної нації, керується у своїй діяльності та взаємодії з іншими державами власними національними інтересами. Ці інтереси визначаються її потребами у виживанні, розвитку й поширенні на світовій або регіональній політичній та економічній арені.

Поясніть на прикладі України, що таке національні інтереси. Чи відрізняються вони від національних інтересів інших країн?

ВИСНОВКИ

- Держава — політична форма організації суспільства, яка керує основними сферами його життя, виконує певні внутрішні й зовнішні функції та виступає на міжнародній арені як єдина система.
- Із метою реалізації суверенної влади над певною територією і населенням, що живе на ній, держава створює органи управління. Суверенітетом держави є її незалежність від інших держав світу в зовнішній та внутрішній політиці.
- Унітарна держава — єдине цілісне утворення із центральними органами влади. Федеративна держава має у своєму складі самоврядні території.
- Кожна держава, що створюється переважно як держава певної нації, керується власними національними інтересами. Вони визначаються її потребами у виживанні, розвитку й поширенні на світовій або регіональній політичній та економічній арені.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть зміст понять «акваторія», «суверенітет», «суверенна держава», «залежна територія», «територія держави», «державний кордон».
2. Поясніть, які функції виконують кордони держави. Чи є вони між країнами ЄС?
3. Поясніть різницю між унітарними й складними (федеративними) державами.
4. Наведіть приклади та покажіть на карті складові території окремих держав.
5. Охарактеризуйте національні інтереси держави.

§6

Суверенна держава як цілісна територіально-політична й господарська система

Пригадайте визначення понять «географічне середовище», «природні умови», «природні ресурси». Як усі вони впливають на становлення та розвиток держав?

1 СУВЕРЕННА ДЕРЖАВА. У сучасному світі простежується чітка тенденція до зростання кількості незалежних держав. Кожна нація для реалізації природно-ресурсного, духовного, інтелектуального, економічного потенціалу прагне створити власну державу.

Ви вже знаєте, що держава тільки тоді буде життєздатною, коли існуватиме як цілісна, згуртована територіальна й господарська система. Тому для країни надзвичайно важливим є збереження та зміцнення внутрішньої державної й національної єдності.

Назвіть умови повноцінного існування будь-якої держави.

2 ГЕОПРОСТІР І ТЕРИТОРІЯ, ГЕОГРАФІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. Геопростір — це двовимірний простір, який визначається в системі географічних координат. Він є відносним поняттям, оскільки подолання геопростору пов'язане не лише з відстанню між географічними об'єктами, а також із часом та витратами на переміщення з одного пункту в інший.

Територія — це частина земної поверхні у визначених межах, яка є середовищем проживання й діяльності людей, економічним ресурсом, невіддільною частиною екологічної системи з природними процесами, які на ній відбуваються. Територія виступає як конкретний геопростір для розміщених на ній об'єктів і визначає просторові відносини між ними й людьми, що її населяють. З урахуванням специфіки території регулюється розміщення об'єктів шляхом обмеження їхньої кількості, а також лімітується кількість населення. Із цієї точки зору територія є самостійним специфічним ресурсом.

За допомогою політичної карти світу назвіть країни, які мають значні, недостатні та надлишкові території. Поясніть, як ви їх визначили.

Територія має певну місткість, тобто в господарському відношенні її освоєння має межі. Вони визначаються не лише площею, але й рівнем екологічної напруженості, оцінюються як функція при двох змінних: сили

антропогенного навантаження та стійкості природного середовища до нього. Місткість території також залежить від форми господарської організації простору. Вид використання території пов'язаний із концепцією функції міст. Останню розуміють як задоволення певних потреб суспільства.

Пригадайте відомі вам функції міст, наведіть конкретні приклади.

Географічне середовище є частиною географічної оболонки, де живуть і займаються господарською діяльністю люди. Воно є необхідною умовою їхнього існування. Руйнування географічного середовища з тієї чи іншої причини означатиме й загибель людства.

Природними ресурсами виступають природні об'єкти і явища, які використовуються або можуть бути використані для споживання людиною.

Назвіть види природних ресурсів та наведіть приклади.

3 СОЦІОСФЕРА (НАСЕЛЕННЯ І РОЗСЕЛЕННЯ), КУЛЬТУРОСФЕРА, ЕКОНОСФЕРА ТА ТЕХНОСФЕРА ДЕРЖАВИ. Соціосфера (антропосфера) — це сфера, пов'язана із життям і відносинами між людьми в процесі їхньої діяльності; це людство в географічному середовищі. При цьому головна увага зосереджується саме на людині в процесі її життєдіяльності.

Культура є специфічним способом організації та розвитку людської діяльності, що відрізняє людську діяльність від діяльності інших біологічних істот. Культура не лише створює продукти матеріальної і духовної праці в соціосфері, але існує і як окрема сфера людської діяльності, що проявляється в особливостях поведінки, свідомості й діяльності людей у конкретних сферах суспільного життя. Звідси виділяють культуру політичну, людського спілкування, праці, побуту тощо.

Поясніть, що таке об'єкти світової культурної спадщини. Наведіть приклади. Які світові культури їх створили?

Еконосфера також є складовою частиною соціосфери. Це світове господарство або господарство певного регіону чи держави, які є сукупністю відносин, пов'язаних із виробництвом, розподілом та споживанням товарів і послуг в умовах конкретної економічної системи й конкретної держави.

Техносфера є сукупністю штучних об'єктів у межах географічної оболонки Землі (будинки, споруди, механізми тощо), створених людиною з речовин навколишнього середовища.

За допомогою схеми (мал. 1) охарактеризуйте середовище, яке оточує людину.

Мал. 1. Складові середовища, яке оточує людину.

4 ПОЛІТОСФЕРА ДЕРЖАВИ. Політосфера — це сфера діяльності, пов'язана з відносинами між націями, класами, різними соціальними групами. Її метою є завоювання, утримання й використання державної влади. Зміст політики зрештою визначається інтересами певної групи людей, а економічні інтереси визначають інтереси політичні. Вони виступають соціальною причиною, чинником політичних

дій. Загалом політосфера держави поділяється на внутрішню й зовнішню, які міцно пов'язані між собою. Головне завдання політосфери держави — забезпечити збереження й зміцнення системи суспільних відносин.

ВИСНОВКИ

- У сучасному світі спостерігається тенденція до зростання кількості незалежних держав.
- Територія держави (геопростір) є самостійним специфічним ресурсом, який володіє природними ресурсами.
- Соціосфера (антропосфера) — це людство в географічному середовищі. Культура не лише створює продукти матеріальної і духовної праці в соціосфері, але й виділяється як окрема сфера людської діяльності, у межах якої виокремлюється еконосфера.
- Техносфера — сукупність штучних об'єктів у межах географічної оболонки Землі, створених людиною.
- Політосфера — сфера діяльності, пов'язана з відносинами між націями, класами.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть, чому в сучасному світі простежується чітка тенденція до зростання кількості незалежних держав.
2. Як географічне середовище й природні ресурси впливають на формування та розвиток держав?
3. Поясніть зміст понять «соціосфера», «культуросфера», «еконосфера» і «техносфера держави». Як вони формуються, змінюються й впливають на розвиток держав?
4. Охарактеризуйте політосферу держави.

§7

Територія і кордони держави

Якщо ви або ваші знайомі перетинали кордони ЄС, назвіть процедури, які вони при цьому проходили, та документи, що були необхідні.

1 ПОНЯТТЯ ТЕРИТОРІЇ ТА КОРДОНІВ ДЕРЖАВИ. Територія і кордони держави — це визначена на основі норм міжнародного права частина земної поверхні (суходіл, внутрішня акваторія,

повітряний простір над ними), на яку поширюється її виключний суверенітет. Це означає, що певна відокремлена від інших земна поверхня керується тільки законами цієї держави, яка має

Мал. 1. Склад території держави.

виняткове право користуватися цією територією на власний розсуд (див. таблицю).

Таблиця

ТЕРИТОРІЯ ТА НАСЕЛЕННЯ ОКРЕМИХ КРАЇН СВІТУ

Країна	Територія, млн км ²	Кількість населення, млн осіб (2017 р.)
Росія	17,1	144,5
Канада	9,9	36,7
Китай	9,6	1386,5
Австралія	7,7	24,6
Індія	3,3	1225,9
Японія	0,3	126,8

✓ За даними таблиці розрахуйте густоту населення країн та зробіть висновки.

Територія держави становить необхідну й у більшості випадків достатню матеріальну базу для самого її виникнення, існування та розвитку. Це площинна місткість, що утримує на собі всі об'єкти держави, виникнення якої можливе лише після відокремлення певної території, що є досить складним процесом.

✓ Наведіть приклади країн, які через невеликі розміри території штучно її розширюють. Як саме?

Із позиції міжнародного права найважливішими особливостями державної території є її цілісність і недоторканність. Це основоположний принцип мирного співіснування народів і держав. Міжнародна спільнота визнала неможли-

вість використання війни як засобу вирішення територіальних суперечок. Держава, територію якої прагне загарбати інша держава, має законне право на її захист будь-якими засобами. Вона може розраховувати на моральну, матеріальну, військову й правову підтримку світового співтовариства. Зрештою вона може вдаватися й до прямих воєнних дій, як, наприклад, під час окупації Іраком території Кувейту (1990 р.).

✓ За додатковими джерелами підготуйте повідомлення про окупацію Іраком території Кувейту та вирішення цієї міжнародної проблеми.

2 СКЛАД ТЕРИТОРІЇ ТА ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛОЖЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВИ.

Основними просторовими характеристиками території держави є її розміри, конфігурація території та географічне положення. Усі ці особливості мають вплив на місце держави на політичній карті світу. Чим більша територія, тим значніші ресурсні можливості для розвитку країни вона надає. Водночас, якщо ця територія розміщена в екстремальних для життя людей і ведення господарства природних умовах, переваги її згладжуються. Велике значення мають компактність та нерозірваність території держави. Так, територія США складається з трьох несуміжних територій, які значно віддалені одна від одної. Існують і дуже «витягнуті» держави, наприклад Чилі, або держави зі складною конфігурацією — Хорватія. Значною розірваністю території вирізняються держави, розміщені на архіпелагах, — Філіппіни, Індонезія.

? Назвіть країни з найбільшою компактністю території; найбільш екстремальними умовами для життя та господарської діяльності населення. Що ви знаєте про рівень розвитку цих держав?

Суходільна територія держави — це її земля на поверхні, не вкрита водою морів та озер, а також острови й архіпелаги у відкритому морі, які належать цій державі.

Акваторія держави включає всі води внутрішніх річок та озер, заток і проток (якщо ширина останніх не перевищує 24 морські милі) (мал. 1). Наприклад, Туреччині належать морські протоки Босфор і Дарданелли.

? Поясніть геополітичне та економічне значення проток Босфор і Дарданелли для Туреччини, країн-сусідів і тих країн, що мають вихід до Чорного та Середземного морів.

До акваторії держави входять води заток, лиманів, бухт, які історично належать тій чи іншій країні, наприклад Бузький та Дніпровський лимани України. Державі належить і вся товща територіальних вод та надра під їх дном.

Поясніть значення належності надр територіальних вод для економіки окремих країн.

Повітряний простір держави — це розташований над її територією та акваторією шар атмосфери. Польоти літаків інших держав над власною територією кожна країна дозволяє на основі спеціальних міжнародних договорів і має право захищати свій повітряний простір у випадку його порушення всіма доступними їй засобами. Космічні кораблі й супутники вільно пролітають над територіями суверенних держав.

До території певної держави також належать морські, річкові та космічні кораблі, які несуть на собі державні символи (прапор і герб). Це також стосується різних підводних споруд, трубопроводів, кабелів тощо, які прокладені певною країною у відкритому морі чи на його дні, навіть якщо вони розташовані у водах або глибоко на дні виключних економічних зон.

На основі знань з історії розкажіть про історію формування території однієї з держав світу. Назвіть країни, які існували раніше, але втратили в процесі історичного розвитку власну державність і припинили своє існування.

3 ПОНЯТТЯ ПРО ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ. Державний кордон — це уявна (іноді реальна) лінія на поверхні Землі (суходолі та акваторії) та уявна вертикальна площина, що проходить через неї в повітряному просторі та надрах. Вона визначає межі держави й відділяє одну територію держави від іншої або від відкритих морів.

Кордони між державами формувалися історично. Це тривалий процес взаємодії двох або більше країн, а іноді навіть цивілізацій. Інколи кордони встановлювалися порівняно швидко, через війну або внаслідок переговорів й укладення відповідних угод. Прикладом можуть бути кордони України. У її межах є «Траянові вали», які відокремлювали Римську імперію від причорноморських степів, і «Змієві вали», які кілька тисяч років тому захищали Київ із півдня від степовиків. Після Другої

світової війни та завершення переговорів до України відійшли землі Закарпаття. Проте вона втратила частину своїх земель, які були приєднані до Польщі. У 1954 р. постановою Верховної Ради СРСР до України відійшла Кримська область, а натомість до складу Росії було передано території Таганрога та прилеглих до нього земель.

Знайдіть додаткову інформацію про формування території сучасної України. Підготуйте повідомлення.

Процес становлення кордону будь-якої держави зараз проходить два етапи: делімітацію і демаркацію. **Делімітація** — договірний процес особливостей проходження кордону на відповідно створеній географічній карті. **Демаркація** — це встановлення кордону між державами на місцевості.

Державні кордони класифікують за різними ознаками: морфологічні кордони (геометричні, астрономічні), природно-географічні (оротографічні, гідрографічні), генетичні (піонерні, реліктові, накладені), функціональні (за історичними умовами та послідовністю виникнення — колоніальні, післявоєнні). Слід зазначити, що «чистих» груп кордонів майже немає. Кордони можуть проходити річками, вершинами гір, бути проведеними по паралелях і меридіанах тощо.

4 ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ. Державний кордон виконує декілька функцій: бар'єрні, контактні та фільтруючі (комунікаційні).

Бар'єрна функція полягає в достатньому відокремленні однієї країни від іншої. При цьому таке відокремлення може бути близьким до абсолютного, наприклад у колишньому СРСР. Тоді кордон був «на замку» та суворо охоронявся по всьому периметру. Максимальною є бар'єрна функція кордону між Південною та Північною Кореєю із суцільною п'ятиметровою стіною, струмом високої напруги тощо. Для більшості сучасних держав характерна м'яка бар'єрна функція відкритих кордонів.

Контактна функція кордону полягає у створенні на межі двох держав спільних природних заповідників, відкритих економічних зон, де прикордонні райони двох або декількох держав стають контактними, постійно поглиблюють двостороннє або багатостороннє співробітництво.

ВИСНОВКИ

- Цілісність і недоторканність із погляду міжнародного права є найважливішими особливостями державної території. Це основоположний принцип мирного співіснування народів і держав. Основними просторовими характеристиками території держави є її розміри, конфігурація та географічне положення.
- Державний простір включає територію держави, акваторію й повітряний простір над нею.
- Державний кордон — це уявна (іноді реальна) лінія на поверхні Землі та уявна вертикальна площина, що проходить через неї в повітряному просторі та надрах.
- Процес становлення кордону будь-якої держави проходить два етапи: делімітацію і демаркацію.
- Державні кордони виконують кілька функцій: бар'єрні, контактні та фільтруючі (комунікаційні).

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть зміст поняття «державний кордон». Як формується територія держави?
2. Охарактеризуйте функції державного кордону.
3. За допомогою політичної карти світу визначте особливості конфігурації території окремих країн.
4. Поясніть, що таке державний простір держави. Як він використовується?
5. Поясніть, чому державний кордон може бути як уявною, так і реальною лінією на поверхні Землі. Наведіть приклади.

§8

Типологічні підходи до вивчення країн і регіонів

Назвіть відомі вам республіки й монархії, що існують у Європі. Поясніть, чому з розвитком цивілізації така форма правління, як монархія, не відійшла в минуле.

1 ТИПОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ КРАЇН І РЕГІОНІВ.

Можна знайти багато схожих між собою країн за будь-якими ознаками, як-то: площа, особливості географічного положення, кількість і національний склад населення, природні умови й ресурси, рівень соціально-економічного розвитку, місце в міжнародному поділі праці, особливості культури. За подібністю тих чи інших показників і здійснюється типологія країн.

Наведіть приклади подібних країн за вказаними ознаками. Знайдіть та покажіть їх на карті атласу.

Тип країни — це сформований комплекс властивих їй умов, ресурсів та особливостей розвитку, які визначають її роль і місце у світовому співтоваристві. Типологія країн має не лише загальнонаукове або навчальне, але й практичне значення.

ООН здійснює типологію держав із метою надання гуманітарної, фінансової, освітньої та іншої допомоги державам, які визначені як найменш розвинені. У наш час за цією кла-

сифікацією допомога надається близько 40 країнам світу.

У якому регіоні світу розташована більшість країн, що отримують допомогу ООН? Чому саме тут?

Відповідно до методології Світового банку, який щорічно обчислює показники національного доходу на одну особу в країнах світу, усі держави й території класифікують за трьома категоріями: із високим (від 12,616 дол. США і вище), середнім (від 1,036 до 12,615 дол. США) та низьким (від 1,035 дол. США і нижче) рівнем доходу на одну особу.

2 ТИПІЗАЦІЯ КРАЇН ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗГІДНО З КЛАСИФІКАЦІЄЮ ООН ТА КОНЦЕПЦІЄЮ «ЦЕНТР—ПЕРИФЕРІЯ».

Країни світу суттєво відрізняються одна від одної як за кількісними, так і за якісними економічними показниками. Для типології, тобто поділу країн світу на групи, визначальною ознакою є загальний рівень їхнього економічного розвитку. Найоб'єктивніше в наш час його харак-

теризує показник виробництва ВВП у дол. США на одну особу (див. таблицю).

Таблиця

ОКРЕМІ КРАЇНИ ЗА ВВП (на 29.12.2017 р.)

Місце	Країна	ВВП на одну особу, дол. США
1	Люксембург	108 004,90
2	Швейцарія	79 347,76
3	Норвегія	72 046,29
7	США	58 952,03
71	Китай	8 833,28
72	Росія	8 664,06
95	Білорусь	5 237,42
110	Грузія	4 192,25
133	Україна	2 205,67
184	Південний Судан	398,83
185	Мадагаскар	390,48
186	Бурунді	301,28
187	Малаві	300,91

За даними таблиці визначте регіони світу, де розташовані світові лідери та аутсайдери. Зробіть відповідні висновки.

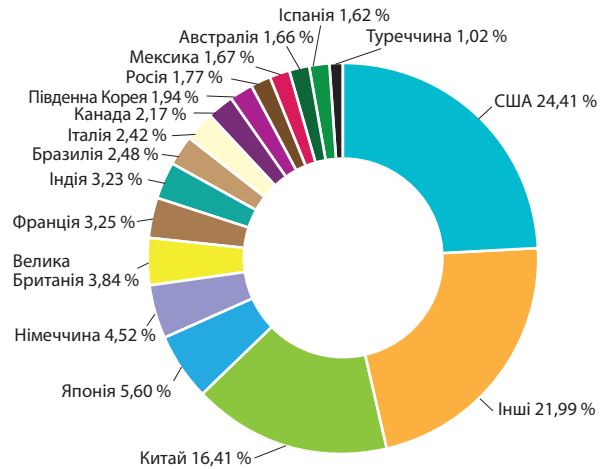
За показником ВВП на одну особу застосовують два різновиди класифікації. За першою з них усі країни світу поділяють на три типи: 1) економічно високорозвинені; 2) ті, що розвиваються; 3) із перехідною економікою (від планової до ринкової; колишні соціалістичні країни, які будують ринкову економіку).

За другою класифікацією ООН виділяють дві великі групи країн: 1) економічно розвинені; 2) ті, що розвиваються. За такого розподілу в одну (другу) групу потрапляють досить різні держави, які всередині кожного типу поділяються на дрібніші групи — підтипи.

Проаналізуйте діаграму (мал. 1), порівняйте її з даними таблиці. Зробіть відповідні висновки.

Існує й інший поділ країн світу. Виділяють країни «Великої сімки» (США, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Канада). Це не лише економічно розвинені держави ринкової економіки, а й ті, що визначають шляхи подальшого розвитку планети. Виділяють малі та карликові високорозвинені країни, розміщені переважно в Західній

Мал. 1. Частка участі країн у світовому ВВП.

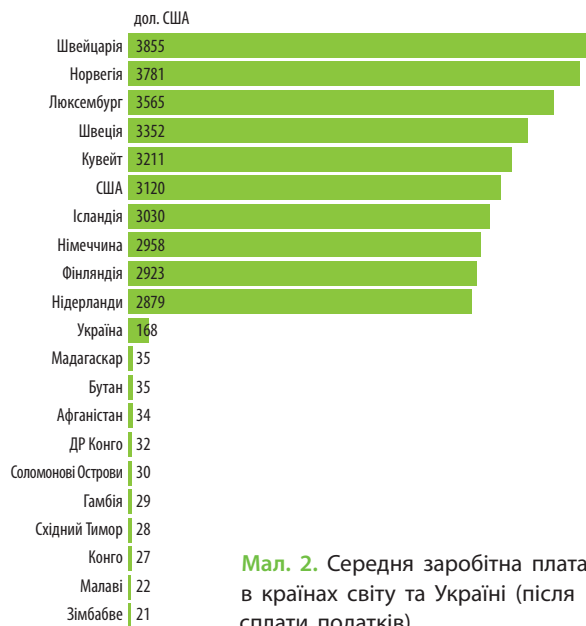
Європі. Також виокремлюють групу країн переселенського типу: Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, ПАР.

Багато спільних рис у розвитку суспільства мають **постсоціалістичні країни**, такі як Польща, Чехія, Угорщина тощо. Окрему групу становлять країни колишнього СРСР. Однак і вона досить неоднорідна, адже не можна порівняти рівень соціально-економічного розвитку Таджикистану й Естонії.

До країн **централізованої економіки** належать Китай, В'єтнам, Куба та Північна Корея. Ця група країн також дуже неоднорідна: Китай на основі ринкових реформ перетворився на другу економіку світу, а в Північній Кореї через тривалий застій в економіці панують злидні й голод.

Країни, що розвиваються, є групою найрізноманітніших держав світу. До них відносять як найбідніші держави світу — Сомалі, Ефіопію, Чад, Афганістан, Ємен тощо, так і групу багатих країн — експортерів нафти — Саудівську Аравію, Бруней, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати тощо. Є тут і група малих острівних держав, які забезпечили своє заможне існування за рахунок розвитку туризму, банківської справи, грального бізнесу тощо, — Багамські Острови, Антигуа і Барбуда, Барбадос. Швидко й успішно розвиваються так звані нові індустріальні країни (НІК) — Бразилія, Мексика, Індія, Індонезія, Малайзія, Туреччина тощо.

Визнання багаторівневості розвитку сучасного світового господарства змусило вчених

Мал. 2. Середня заробітна плата в країнах світу та Україні (після сплати податків).

запропонувати концепцію «центр—периферія». Центром світової економіки сьогодні визнають близько 25 країн Західної Європи, Північної Америки та Японію із високим рівнем науково-технічного прогресу. Звідси надходять інвестиції, тут сформоване ядро світового ринку. Цивілізаційний напрямок їх подальшого розвитку переважно окреслений як постіндустріальне інформаційне суспільство.

Пригадайте, що таке постіндустріальне інформаційне суспільство.

Відсунута на околицю світового господарства «периферія» складається з багатьох, здебільшого тропічних та екваторіальних держав, де переважають сировинний тип експорту та низькі технології виробництва. Ці країни є джерелом проблем, конфліктів, біженців, нестабільності.

Між «центром» і «периферією» розташована дуже неоднорідна «напівпериферія». Це індустріально розвинені країни з ринковою моделлю розвитку (наприклад Іспанія); нові індустріальні країни й території світу, такі як Південна Корея, Гонконг, Сингапур, Тайвань, країни — експортери нафти, країни з перехідною економікою, які поставили собі за мету увійти до клубу «центру».

Проаналізуйте діаграму (мал. 2) і зробіть відповідні висновки.

3 РЕСПУБЛІКИ ТА ЇХНІ РІЗНОВИДИ. Республіка — це форма державного правління, за якої всі вищі органи влади обирає народ або формує парламент, який обирає народ.

Абсолютна більшість країн у світі є республіками, де законодавча влада належить парламенту, а виконавча — уряду. Розрізняють президентські, парламентські та змішані республіки. У перших президент очолює уряд і має значні повноваження. Така форма характерна для США та деяких країн Південної Америки, які взяли за зразок цю державу. У парламентських республіках роль президента не така значна. Суто парламентськими республіками, де посади президента немає взагалі, є Канада й Австралія.

Чому в Канаді та Австралії немає посади президента?

4 МОНАРХІЇ ТА ЇХНІ РІЗНОВИДИ. Монархія — це форма державного правління, за якої найвища влада в країні належить одній особі — монарху (імператору, королю, султану, еміру, князю, герцогу тощо). Монархії бувають абсолютні та конституційні. Зараз у світі налічується понад 30 монархій.

Що ви знаєте про монархічну форму правління?

Більшість сучасних монархій є конституційними. Реальна влада в таких монархіях належить парламенту (законодавча) й уряду (виконавча). Фактично такі країни нічим не відрізняються від парламентських республік. Монарх виконує лише представницькі функції і є певним символом держави. Прикладами конституційних монархій є переважно європейські держави — Велика Британія, Норвегія, Данія, Бельгія, Швеція, Іспанія, Люксембург тощо.

За абсолютної монархії влада монарха практично нічим не обмежена. У цих країнах уряди або інші органи влади відповідальні лише перед монархом як главою держави. Монарх може радитися з ким завгодно, але рішення приймає одноосібно. Парламент або взагалі відсутній, або є дорадчим органом. До таких держав належать Саудівська Аравія, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Бруней, Катар, Ватикан.

Папська держава Ватикан є ще однією формою державного правління. Це теократична монархія, де монарх є главою церкви, а політична влада належить духовенству (як у Брунеї та Саудівській Аравії).

ВИСНОВКИ

- ООН здійснює типологію країн із метою надання гуманітарної, фінансової, освітньої та іншої допомоги державам, що визначені як найменш розвинені.
- За показниками ВВП на одну особу всі держави і території класифікують за трьома категоріями: із високим, середнім та низьким рівнем доходу.
- Відповідно до концепції «центр—периферія», «центром» світової економіки сьогодні визнають близько 25 країн Західної Європи, Північної Америки та Японію. «Периферія» складається з держав, у яких переважають сировинний тип експорту та низькі технології виробництва.
- Абсолютна більшість країн світу є республіками: президентськими, парламентськими та змішаними. Із понад 30 монархій розрізняють абсолютні та конституційні.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть ознаки, за якими можна класифікувати країни. Із якою метою країни світу поділяють на різні типи?
2. Поясніть, як розрізняють держави за рівнем економічного розвитку згідно з класифікацією ООН та концепцією «центр—периферія».
3. Наведіть приклади та знайдіть на карті світу в атласі країни-республіки та монархії.
4. Поясніть, чим відрізняється парламентська республіка від президентської.

Тема 2. Географія цивілізацій

§9

Цивілізаційний підхід у вивченні країн і регіонів

Пригадайте визначення понять «світова релігія», «національна релігія».

1 ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ КРАЇН І РЕГІОНІВ. Термін «цивілізація» не є однозначним. Його застосовують принаймні до визначення трьох понять: 1) рівня суспільного розвитку, матеріальної та духовної культури; 2) сучасної світової культури, наприклад досягнень цивілізації; 3) сукупності живих істот із певною духовною і матеріальною культурою.

Проаналізуйте схему (мал. 1). Наведіть приклади національних елементів цивілізації України та будь-якої іншої країни.

Рівень суспільного розвитку, досягнень матеріальної і духовної культури має яскраво виражену просторову диференціацію та існує у двох вимірах — просторі й часі. Зрозуміти сучасний світ без усвідомлення особливостей його територіальної організації неможливо. Тому цивілізаційний підхід у вивченні країн і регіонів досить продуктивний. Крім того, і сама концепція «центр—периферія» має цивілізаційну складову. Сучасна цивілізаційна карта світу дуже відрізняється від давніх карт.

Археологи знайшли на нашій планеті залишки могутніх високорозвинених цивілізацій минулого, які дивують нас рівнем розвитку власної матеріальної і духовної культури.

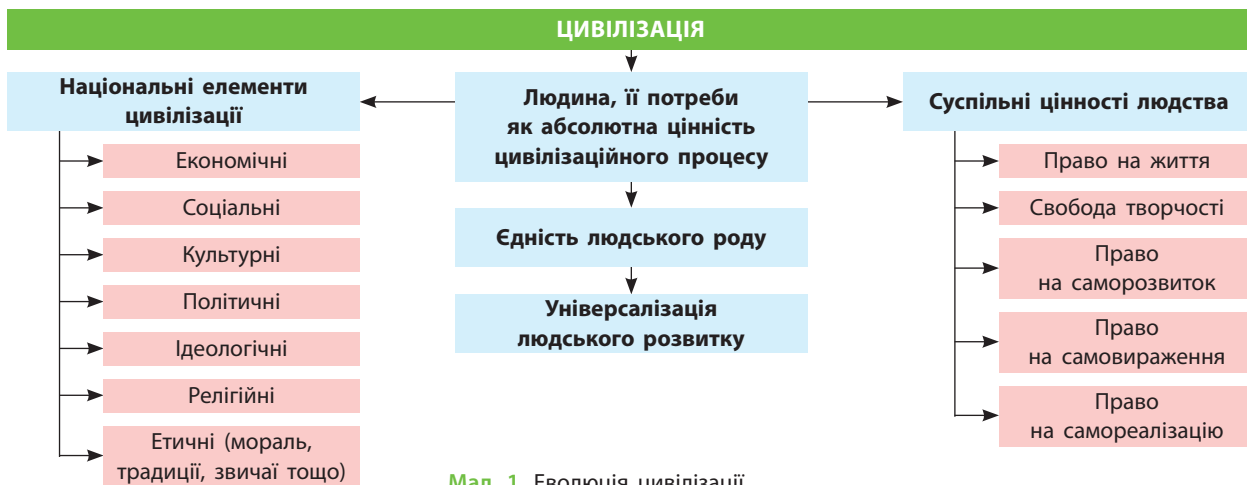

Назвіть відомі вам з історії цивілізації минулого та проаналізуйте рівень їхнього розвитку. Оцініть їхній внесок у сучасний розвиток.

Зараз від багатьох давніх цивілізацій залишилися лише руїни, але й вони вражають своєю грандіозністю. Одна з найдавніших цивілізацій світу — трипільська цивілізація-культура — виникла 7,5 тис. років тому на Правобережній Україні. Археологи відшукали велику кількість предметів побуту, що свідчать про високий рівень розвитку трипільців.

Цивілізаційний підхід має низку переваг:

- 1) Універсальність методології щодо вивчення будь-якої країни або групи країн з урахуванням їхньої специфіки.
- 2) Орієнтація на врахування специфіки передбачає уявлення про історію як багатолінійний, багатоваріантний процес розвитку.

Мал. 1. Еволюція цивілізації.

- 3) Передбачення єдності людської історії, використання порівняльно-історичного методу дослідження, коли історія країни, народу або регіону розглядається не сама по собі, а порівняно з історією інших країн, народів, регіонів, цивілізацій.
- 4) Можливість оцінити рівень досягнень тих чи інших країн і народів та їхній внесок у розвиток світової цивілізації.
- 5) Відведення значної ролі людському, духовно-моральному й інтелектуальному чинникам для характеристики та оцінки цивілізації через релігію, культуру й менталітет.

2 ЦИВІЛІЗАЦІЯ. ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА РЕЛІГІЇ. Термін «цивілізація» виник у XVIII ст. в тісному зв'язку з поняттям «культура» як система, протягом тривалого існування якої певні її цінності матеріалізувалися в усіх сферах суспільного життя (економіка, політика, свідомість людей, мистецтво, побут). Цивілізація являє собою культурну спільність високого рівня й визначається комплексом загальних рис об'єктивного характеру: мова, історія, релігія, організація суспільства, у тому числі територіальна, а також суб'єктивна самоідентифікація людей.

Цивілізація може охоплювати декілька національних держав (європейська цивілізація) або лише одну (Японія). Західна цивілізація має два основні варіанти — європейський та північно-американський, в ісламі є арабський, турецький, малайський тощо. Англійський історик, один із розробників цивілізаційної теорії А. Тойнбі виділяє 21 велику цивілізацію в історії людства. До наших днів збереглися лише шість.

Американський політолог і соціолог С. Гантінгтон розрізняє десять цивілізацій (мал. 2). Важливі відмінності між ними існують у сфері релігії, а також історичні, мовні, культурні тощо.

Знайдіть у мережі Інтернет статтю С. Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій». Подискутуйте щодо її змісту на одному з уроків географії.

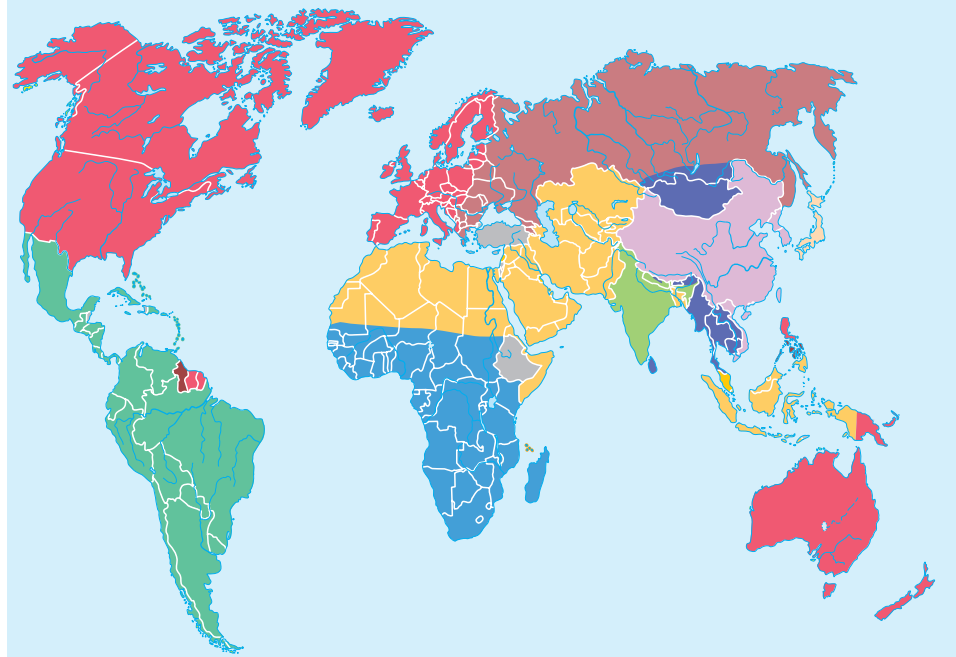
3 СУЧАСНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇХНІ ГЕОГРАФІЧНІ МЕЖІ.

С. Гантінгтон вважав, що зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики у XXI ст. Лінії розлому між територіями, які займають певні цивілізації, — це і є лінії майбутніх фронтів. У XVII—XVIII ст. у Західному світі конфлікти розгорталися переважно між абсолютними й конституційними монархіями, які прагнули приєднати до своїх володінь нові землі. Починаючи від Французької революції (1789 р.) основні лінії конфліктів пролягали не стільки між правителями, скільки між націями.

Ця модель зберігалася до початку Першої світової війни. У результаті Жовтневого перевороту в Росії 1917 р. конфлікт націй поступився конфлікту ідеологій. Сторонами цього конфлікту спочатку були комунізм, нацизм і ліберальна демократія, а потім — комунізм і ліберальна демократія. Поразка комунізму, на думку С. Гантінгтона, стала завершенням конфлікту ідеологій.

Сьогодні на основі інформаційних технологій формується загальнолюдська цивілізація — суспільство соціальної справедливості. Це громадянське суспільство, що визначає становище індивіда залежно від кількості та якості його праці.

- Західна цивілізація
- Православна цивілізація
- Латиноамериканська цивілізація
- Ісламська цивілізація
- Індійська цивілізація
- Сінська цивілізація
- Африканська цивілізація
- Буддійська цивілізація
- Японська цивілізація
- Колишні британські колонії на Карибах
- «Самотні» країни

Мал. 2. Сучасні цивілізації (за С. Гантінгтоном).

ВИСНОВКИ

- Термін «цивілізація» використовується до визначення кількох понять: рівень суспільного розвитку, матеріальної і духовної культури; сучасна світова культура; сукупність живих істот із певною духовною і матеріальною культурою.
- Цивілізаційний підхід до вивчення країн та регіонів має низку переваг: універсальність методології, орієнтація на врахування специфіки, передбачення єдності людської історії, оцінювання цивілізації через релігію, культуру й менталітет.
- Відмінності між цивілізаціями та поглиблення суперечностей між ними вестимуть до конфлікту цивілізацій.
- На основі інформаційної технології формується загальнолюдська цивілізація — громадянське суспільство соціальної справедливості.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть зміст понять «цивілізація», «культура», назвіть сучасні цивілізації.
2. За допомогою карти атласу покажіть ареали поширення основних світових релігій та сучасних цивілізацій.
3. Поясніть сутність зв'язків між релігією, культурою та цивілізацією на прикладі конкретного регіону.
4. Охарактеризуйте риси однієї із сучасних цивілізацій.
5. Поясніть важливість цивілізаційного підходу до вивчення країн та регіонів.

§10

Статеві-вікова, етнічна, релігійна структура населення світу

1. Пригадайте визначення понять «народність», «нація», «етнографія».
2. Що ви знаєте про дослідження відомого українського етнографа М. Миклухо-Маклая?

1 СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ СВІТУ.

Населення світу є складною системою, яка характеризується за різними показниками, одним із яких є вікова і статеві структура. Швидкі темпи зростання кількості населення нашої планети, а також значні територіальні

відмінності в його відтворенні позначаються на статеві-віковій структурі населення. В одних частинах світу переважають молоді люди, а в інших населення інтенсивно старіє. В одних країнах більше чоловіків, в інших — жінок.

Важливе значення має статеву структуру населення. І зараз у світі існують умовно «чоловічі» й «жіночі» професії. Такий поділ особливо поширений у країнах, що розвиваються. Рівноправність статей характерна для невеликої кількості найрозвиненіших країн світу, але питома вага їхнього населення у світі постійно зменшується.

Суспільство зацікавлене в особах працездатного віку, що можуть створювати матеріальні й духовні цінності. Тому найпоширенішим є поділ населення на три вікові групи (категорії): молодшу (0—14 років), середню (15—59 років) і старшу (60 років і більше).

Проаналізуйте піраміди статеві-вікової структури населення світу (мал. 1) та зробіть відповідні висновки.

Вікову структуру населення різних країн і регіонів визначають кілька чинників. Головними серед них є рівень народжуваності та смертності, на які суттєво впливають економічні кризи, війни, міграції населення, рівень розвитку медицини тощо. Від особливостей вікової структури населення залежить розвиток країни або регіону. Важливо мати достатню кількість людей працездатного віку та молоді, яка найшвидше сприймає позитивні зміни в суспільстві й опановує нові знання.

Які застарілі ідеї заважають сучасному розвитку України та суспільства?

У регіональному відношенні найбільша кількість дітей переважає в населенні країн Африки, Азії та Південної Америки. Іноді вона тут перевищує 40 %. А ось людей похилого віку лише 2—9 %. Зовсім іншою є ситуація в розвинених країнах. Тут частка дітей становить менше ніж 20 %, а частка літніх людей перевищує 15 %.

Різною є й тривалість життя чоловіків і жінок. Якщо в європейських та економічно розвинених країнах жінки живуть довше за чоловіків (іноді на 10—12 років), то в країнах Африки тривалість життя жінок менша за відповідний показник у чоловіків і визначена національними та релігійними традиціями, місцем жінки в родині й суспільстві.

Суттєво різняться статеву структура населення в сільській місцевості та містах. В економічно розвинених країнах чоловіків у сільській місцевості більше, ніж жінок. Це пов'язано з рівнем механізації сільськогосподарських робіт, які виконують в основному чоловіки. Значна

частина жінок, переселившись до міст, працює у сфері послуг. Протилежна ситуація характерна для країн, що розвиваються. Тут міста притягують значну кількість мігрантів-чоловіків, а жінки залишаються в селах виконувати важку, переважно ручну роботу.

2 ЕТНІЧНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ СВІТУ. У наш час поняття «нація» є ширшим, ніж поняття «раса». Наприклад, американська нація США складається з усіх рас світу. Етнічний (національний) склад населення світу, його окремих регіонів досить строкатий. Сьогодні на Землі проживає близько 5 тис. народів і племен. Є народи, які складаються із сотень і навіть десятків людей, а є багатомільйонні нації, наприклад китайці (хань). До великих націй світу належать і українці. Разом із діаспорою у світі їх близько 70 млн осіб. Характерною тенденцією є постійне зменшення кількості націй через асиміляцію малих народів.

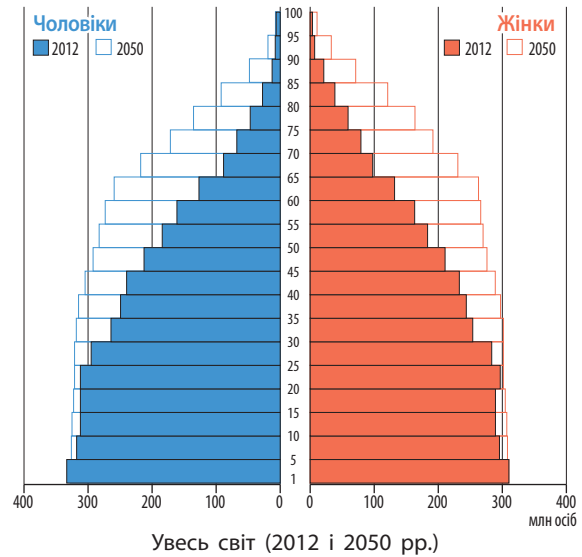
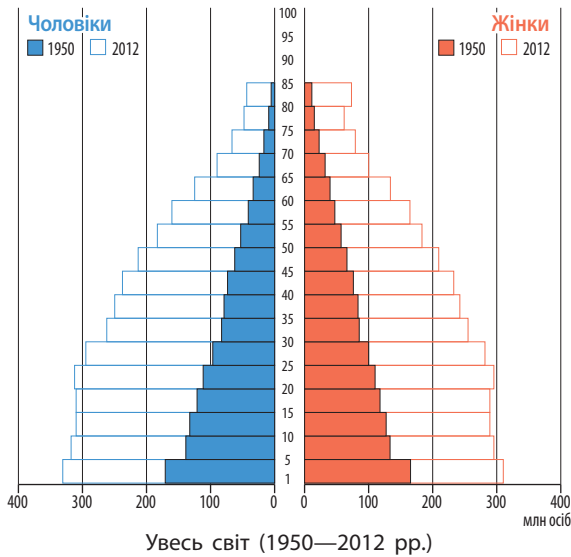
Більшість держав світу є однонаціональними, тобто частка нації, яка утворила цю державу, становить понад 90 %. Це Японія, Швеція, Польща, Данія, Єгипет, Лівія, Південна й Північна Корея тощо. Однак є й двонаціональні — Бельгія, Канада. Крім того, є багатонаціональні країни зі складним і різномірним в етнічному відношенні складом — Індія, Росія, Швейцарія, Індонезія, Філіппіни та держави зі складним національним складом, але відносно однорідні в етнічному відношенні — Іран, Афганістан, Пакистан, Малайзія, Лаос.

Знайдіть на карті світу одно-, дво- та багатонаціональні країни.

Існують два підходи до розуміння поняття «нація». Згідно з першим, це політична спільність громадян певної держави, згідно з другим, — етнічна спільність, для якої характерні єдині самосвідомість і мова. Етнос — група людей зі спільними ознаками, до яких можна віднести походження, культуру, мову, самосвідомість, територію проживання тощо.

Нація, на відміну від етносу, більш широке й складне утворення, яке виникло пізніше. Це вища форма етносу, яка змінила народність. Нація включає кілька етносів, об'єднаних спільною історичною долею. Наприклад, французька й швейцарська нації є поліетнічними, американці ж зовсім не мають яскраво вираженої етнічної належності.

Мал. 1. Піраміди статево-вікової структури населення світу (у тому числі прогноз).

3 РЕЛІГІЙНА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ СВІТУ. Великий вплив на життя багатьох країн і народів має релігія. Загалом у світі кількість віруючих зростає, але в найрозвиненіших країнах Європи й Північної Америки, навпаки, зростає питома вага атеїстів. Це свідчить про те, що релігійність населення значною мірою визначається рівнем соціально-економічного розвитку. Найпоширенішими у світі є три релігії: християнство, іслам і буддизм. До національних релігій світу належать індуїзм, конфуціанство, синтоїзм, іудаїзм. Також існують місцеві традиційні релігії.

Назвіть та знайдіть на карті атласу країни, де сповідують світові, національні та традиційні релігії.

Релігія є важливою складовою людської цивілізації, явищем сучасної культури. Без неї не можна уявити моральний та етичний розвиток сучасної людини, її світогляд, способи й форми спілкування між людьми тощо. Водночас релігійний екстремізм, тероризм, нетерпимість, створюють одну з найбільших проблем інтеграції та подальшого розвитку сучасного світу.

Пригадайте, як світові релігії набули поширення в різних регіонах світу.

ВИСНОВКИ

- Найважливішими показниками, які характеризують населення світу, є віковий і статевий склад, національна та релігійна структура.
- Статевий та віковий склад формується під впливом процесів народжуваності, смертності, рівня розвитку медицини, національних і релігійних традицій. На розподіл населення за віковими групами впливають економічні кризи, війни, міграції, рівень розвитку медицини.
- В основу поділу людства на окремі країни покладені національні критерії. Більшість держав світу є однаціональними.
- Релігія є важливою складовою людської цивілізації, явищем сучасної культури. Кількість віруючих зростає, але в найрозвиненіших країнах світу під впливом високого соціально-економічного розвитку, навпаки, збільшується частка атеїстів.
- У світі поширюються релігійна нетерпимість, екстремізм, тероризм, які створюють проблеми інтеграції та подальшого розвитку світу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть чинники, які впливають на переважання в окремих регіонах світу жіночого та чоловічого населення.
2. Поясніть причини різної тривалості життя чоловіків і жінок у регіонах світу.
3. Чи існує зв'язок між адміністративно-територіальним устроєм держав та національним складом їхнього населення? Наведіть конкретні приклади.
4. Покажіть на карті ареали та поясніть поширення основних світових релігій.
5. Спробуйте пояснити сутність зв'язків між релігією, культурою і цивілізацією на прикладі одного з регіонів світу.

Тема 3. Глобальні закономірності світосистеми

§11

Глобалізація як суспільно-географічний процес. Світова економіка на постіндустріальному етапі розвитку

Пригадайте, що таке суспільство мисливців і збирачів, землеробська, скотарська, хліборобська культура, індустріальне, постіндустріальне суспільство.

1 ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОЦЕС. Існує значна кількість визначень поняття «глобалізація». У широкому розумінні **глобалізація** — це суспільно-географічний процес зростання взаємної залежності країн і регіонів світу в результаті формування єдиного світового господарського простору. Глобалізація посилює взаємозалежність країн світу, призводить до відмирання їхніх традиційних політичних кордонів, перетворює світове господарство на єдиний світовий (глобальний) ринок.

Наведіть відомі вам приклади проявів глобалізації.

Глобалізацію можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних процесів, які сьогодні характерні і для світового співтовариства загалом, і для його окремих галузевих і територіальних підрозділів. Серед них можна виділити поширення транскордонних переміщень товарів, капіталів, послуг, інформації, технологій, людей тощо. При цьому компанії у виробництві товарів і наданні послуг дедалі більше орієнтуються на світовий, а не на національний ринок. Зростає роль транснаціональних компаній у світовому господарстві. Збільшується кількість глобальних проблем людства, які неможливо вирішити зусиллями однієї або декіль-

кох країн. Для цього потрібна всебічна міжнародна співпраця (мал. 1).

2 ПОЗИТИВНІ Й НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. Як і будь-яке інше явище, процес глобалізації має як позитивні, так і негативні наслідки.

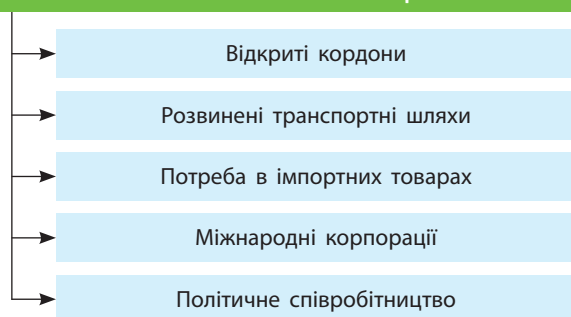

За допомогою схеми (мал. 2) охарактеризуйте кожну перевагу глобалізації та зробіть відповідні висновки.

Найбільші переваги від глобалізації мають високорозвинені країни світу. Завдяки їй вони отримали доступ до природних і трудових ресурсів країн, що розвиваються, відкрили нові ринки збуту готової продукції. У свою чергу, країни, що розвиваються, збагатилися передовими технологіями, отримали інвестиції в різні сфери діяльності, зменшили кількість безробітних тощо.

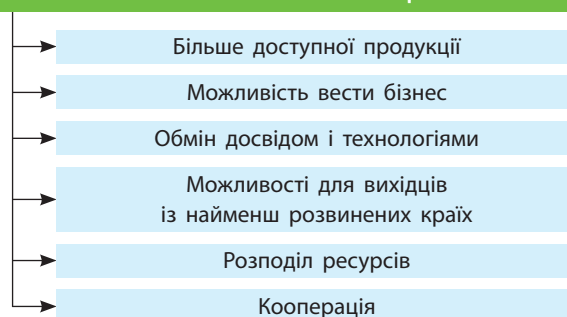
Проте глобалізація має як переваги, так і недоліки. Балансування ними не завжди є вдалим. Як приклад можна назвати діяльність Великої Британії у Європейському Союзі. У цій країні вирішили, що переваги входження до цього регіонального інтеграційного об'єднання не перебивають його недоліків. Особливо великі претензії країна мала до вільного переміщення

ПРИЧИНИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мал. 1. Причини глобалізації.

ПЕРЕВАГИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Мал. 2. Переваги глобалізації.

Таблиця 1

КРАЇНИ-ЛІДЕРИ ЄВРОПИ ЗА ОБСЯГОМ
ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Країна	2015 р.	2016 р.	Зміни порівняно з 2015 р.,%
Велика Британія	1065	1144	7
Німеччина	946	1063	12
Франція	598	779	30
Іспанія	248	308	24
Польща	211	256	21
Нідерланди	219	207	-5
Росія	201	205	2
Бельгія	211	200	-5
Ірландія	127	141	11
Туреччина	134	138	3

Таблиця 2

КРАЇНИ-ЛІДЕРИ ЄВРОПИ ЗА КІЛЬКІСТЮ
СТВОРЕНИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ

Країна	2015 р.	2016 р.	Зміни порівняно з 2015 р.,%
Велика Британія	42 336	43 165	2
Польща	19 651	22 074	12
Німеччина	17 126	19 961	17
Румунія	12 746	17 545	38
Франція	13 639	16 980	24
Сербія	10 631	16 396	54
Росія	13 672	15 064	10
Чехія	9 332	14 292	53
Іспанія	7 126	12 969	82
Угорщина	11 741	12 450	6

мігрантів у межах ЄС. Багато років Велика Британія поглиблювала й розширювала співробітництво з країнами ЄС, був навіть споруджений підводний тунель для автомобільних і залізничних перевезень із метою сухопутного сполучення з материком. Однак із 2016 р. Велика Британія розпочала процедуру виходу з ЄС.

Знайдіть у додаткових джерелах інформацію про «Брексіт» та його економічні наслідки для Великої Британії. Підготуйте повідомлення.

Порівняйте статистичні дані таблиць 1 і 2 для окремих країн та зробіть відповідні висновки.

3 ГОСПОДАРСТВО СВІТОСИСТЕМИ НА ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ.

Сучасна світова економіка розвивається в умовах постіндустріального, або інформаційного, суспільства в країнах світового центру, звідки головні ідеї щодо організації господарської діяльності поширюються на «напівпериферію» й далі на периферійні країни світу. Саме постіндустріальне суспільство започаткувало тотальне впровадження досягнень науково-технічного прогресу у світову економіку.

Для господарства країн, що перебувають на постіндустріальному етапі розвитку, характерні докорінні зміни як секторальної, так і територіальної структури господарства.

У секторальній структурі зменшується частка первинного сектору економіки. Натомість зростає питома вага та значення обробної промисловості. Причини цього явища пов'язані з упровадженням у світове господарство досягнень НТП, темпи якого зростають. Закономірно

зменшується матеріаломісткість виробництва, мінеральна сировина природного походження все частіше замінюється штучною. Найрозвиненіші країни перебирають на себе функції не виробництва продукції, а розробки новітніх технологій, управління світовим господарством, розподілу й перерозподілу інвестицій тощо.

Для територіальної структури також характерні значні зміни в інформаційному суспільстві. Відбувається перерозподіл світового виробництва із чіткою тенденцією переміщення сфери послуг із Європи й США до країн Азії та Південної Америки.

У розвинених країнах частка промисловості зменшується, а в країнах, що розвиваються, — зростає. У високорозвинених країнах зростає роль високотехнологічних та наукоємних виробництв. У країнах, що розвиваються, посилюється спеціалізація на ресурсо- і трудомістких виробництвах (нафтопереробка, металургія, хімія, енергетика).

На сільське господарство у світовій економіці припадає лише 5,9 %, на промисловість — 30,5 %, на сферу послуг — 63,6 % в умовах розширення сфери функціонування постіндустріального суспільства і перетворення його на глобальну систему. Зростає значення екологічного чинника. Завдяки його дії до країн, що розвиваються, переносять так звані брудні виробництва (нафтохімія, гірничо-хімія, чор-

на та кольорова металургія, енергетика, заснована на використанні вуглеводнів).

Перегляньте в мережі Інтернет мультфільм про екологію (сюрреалізм). Поясніть вплив брудних виробництв на навколишнє природне середовище.

Важливою тенденцією у зміні структури світового господарства в умовах інформаційного суспільства є підвищення територіальної ефективності в розміщенні промисловості. Тобто відбувається подальша концентрація виробництва передусім у морських портах, які стають своєрідними сировинними базами розвинених

країн. Посилюється орієнтація виробництва на висококваліфіковану робочу силу, що проявляється в переміщенні промисловості до районів із більш сприятливою екологічною ситуацією.

Назвіть та покажіть на карті атласу найбільші морські порти Європи та Північної Америки. Поясніть їхнє значення для розвитку країн цих регіонів.

Постіндустріальна ідеологія розвитку світового господарства все більше залучає до глобалізаційних процесів раніше відсталі країни, підвищуючи загальний рівень їх соціально-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

- Глобалізація — суспільно-географічний процес зростання взаємної залежності країн і регіонів світу в результаті формування єдиного світового господарського простору.
- Найбільші переваги від глобалізації мають високорозвинені країни.
- Сучасна світова економіка розвивається в умовах інформаційного суспільства. Відбуваються тотальне впровадження досягнень НТП у світову економіку та докорінні зміни структури господарства.
- В умовах перетворення постіндустріального суспільства на глобальну систему зростає значення екологічного чинника.
- До глобалізаційних процесів залучаються раніше відсталі країни, підвищується загальний рівень їх соціально-економічного розвитку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть сутність глобалізації як суспільно-географічного процесу.
2. Назвіть компоненти світового господарства. Охарактеризуйте один із них.
3. Укажіть та поясніть причини існування процесу глобалізації.
4. Назвіть й охарактеризуйте позитивні та негативні наслідки глобалізації.
5. Укажіть особливості світового господарства на постіндустріальному етапі розвитку.

§12

Сучасна світова економіка як система. Тенденції розвитку світового господарства від індустріального до постіндустріального суспільства

Пригадайте та поясніть відмінності понять: аграрна, аграрно-індустріальна, індустріально-аграрна, постіндустріальна економіка, економіка знань.

1 СУЧАСНА СВІТОВА ЕКОНОМІКА ЯК СИСТЕМА ТА ЇЇ КОМПОНЕНТИ. Світове господарство (економіка) є системою національних господарств усіх країн світу, об'єднаних міжнародним поділом праці (МПП) та різноманітними економічними зв'язками глобальних масштабів.

Наведіть приклади спеціалізації країн на випуску певної продукції або наданні послуг.

Передумовою формування сучасної світової економіки стала географічна нерівномірність природних умов і ресурсів планети. Господарський розвиток країн і регіонів світу відбував-

ся в умовах їхньої спеціалізації на тому або іншому виді економічної діяльності. Об'єктивною основою формування й подальшого розвитку світового господарства є МПП, який має яскраво виражений географічний характер. Країни та регіони із часом усе більше спеціалізуються на виробництві певної продукції. Цю продукцію виробляють у надмірній для власного споживання кількості, тому її продають на світовому ринку.

Для того щоб у країні (регіоні) сформувалася певна господарська спеціалізація, потрібні умови. По-перше, країна, яка бере участь

у МПП, повинна мати переваги перед іншими країнами та регіонами у виробництві тієї чи іншої продукції або наданні послуг. По-друге, мають бути країни, які масово споживатимуть цю продукцію або користуватимуться цими послугами, оскільки не можуть самі її виробляти або надавати такі послуги. По-третє, витрати на доставку продукції до місця продажу або громадян до місця надання послуг мають бути вигідні країні-виробнику й країні-споживачу.

Процес створення світового господарства розпочався на мануфактурній стадії розвитку капіталізму в XVI ст. і завершився на межі XIX—XX ст. Саме тоді велика машинна індустрія дала змогу виготовляти продукцію в обсягах, які значно перевищували потреби країн-виробників. Кількість населення швидко зростала, і це вимагало освоєння все більшої кількості промислової сировини й вироблення продовольства.

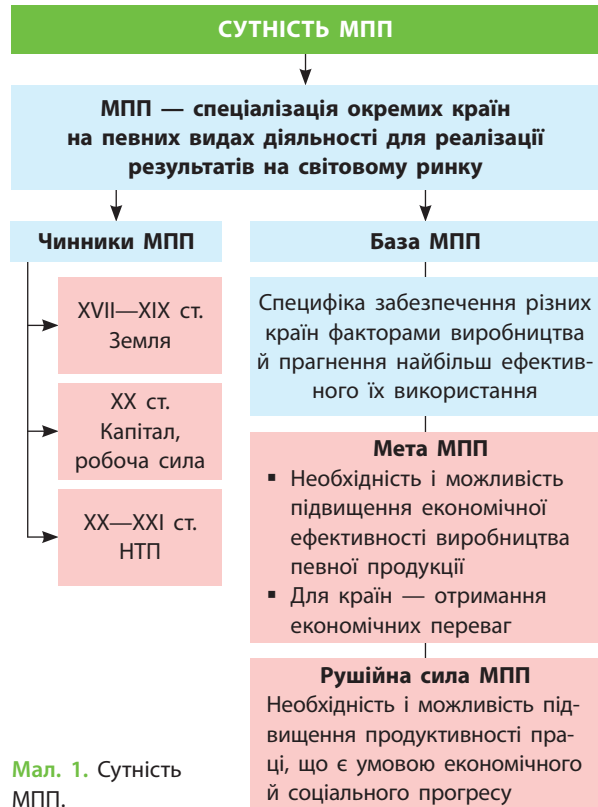

Пояснить сутність, мету та основні чинники МПП (мал. 1).

Основою формування світового господарства стали бурхливий розвиток транспорту, розширення міжконтинентальних зв'язків, формування світового ринку. Планета через це ніби набагато зменшилася для людини. Водночас формувалася світова мережа колоніальних територій як аграрно-сировинних додатків світового господарства.

І зараз роль різних країн у функціонуванні світової економіки досить різна. Вона визначається насамперед рівнем розвитку продуктивних сил, які дають змогу економічно розвиненим країнам посідати провідні місця в сучасному МПП. Ці країни залишили за собою право продажу на світовому ринку дорогої готової продукції, високотехнологічного обладнання, надання фінансових, страхових, медичних, освітніх та інших послуг. Сировинна спеціалізація окремих країн, що склалася в колоніальну епоху, зберігається й зараз.

За сучасних умов економічна замкнутість окремих країн (наприклад Північної Кореї) не лише нераціональна, але й практично неможлива. У тій чи іншій формі міжнародний обмін продукцією або послугами все одно відбувається, зростає взаємозалежність національних економік, підвищується роль зовнішніх чинників у соціально-економічному розвитку окремих країн.

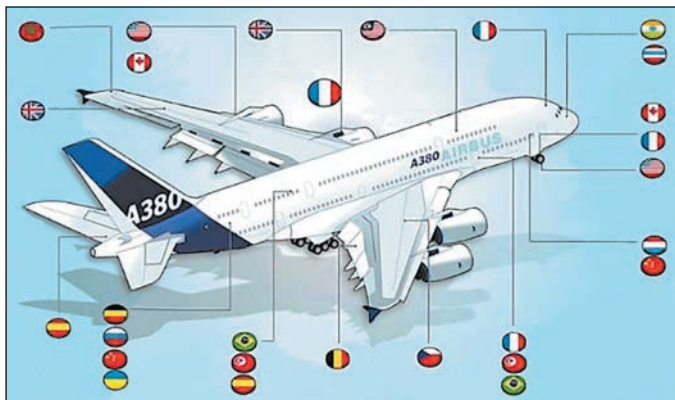
Мал. 1. Сутність МПП.

Отже, поняття світового господарства не обмежується лише сукупністю національних економік, а визначається універсальними просторово-географічними зв'язками між національними господарствами. Їхню реальну єдність забезпечують МПП, науково-технічна та виробнича кооперація, міжнародна торгівля, валютно-кредитні операції.

2 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.

Інтернаціоналізація, інформатизація, глобалізація, регіональна економічна інтеграція виробництва, перехід від економіки індустріального до економіки постіндустріального суспільства — ось неповний перелік сучасних тенденцій розвитку світового господарства.

Для сучасного етапу розвитку світового господарства характерна інтернаціоналізація виробництва на основі всебічного розвитку міжнародних економічних відносин. Міжнародні економічні відносини в сучасному світовому господарстві сприяють взаємодії національних економік, які до нього входять, інтернаціона-

Мал. 2. «Аеробус А380»: під маркою «made in World» («зроблено у світі»).

лізації та глобалізації виробництва, забезпечуючи цим самим його цілісність.

? За допомогою мал. 2 визначте країну-виробника найбільшого пасажирського авіалайнера «Аеробус» А380. Зробіть відповідні висновки.

У світовій економіці зростає значення міжнародних інтеграційних об'єднань. Глобальні інтеграційні тенденції у світовому господарстві поєднуються з регіональною економічною інтеграцією. До найвідоміших регіональних інтеграційних об'єднань належить Європейський Союз (ЄС), асоційованим членом якого є й Україна. У Північній Америці створено зону вільної торгівлі у складі США, Канади й Мексики (НАФТА). У Південній Америці діє інтеграційне економічне об'єднання МЕРКОСУР. Різні інтеграційні об'єднання країн є на всіх материках і частинах світу.

За додатковими джерелами підготуйте інформацію про названі та інші інтеграційні об'єднання країн та їхній вплив на сучасні тенденції розвитку світового господарства (офіційні сайти організацій: europa.eu/ — ЄС, www.mercosur.int/ — МЕРКОСУР, naftanow.org/ — НАФТА).

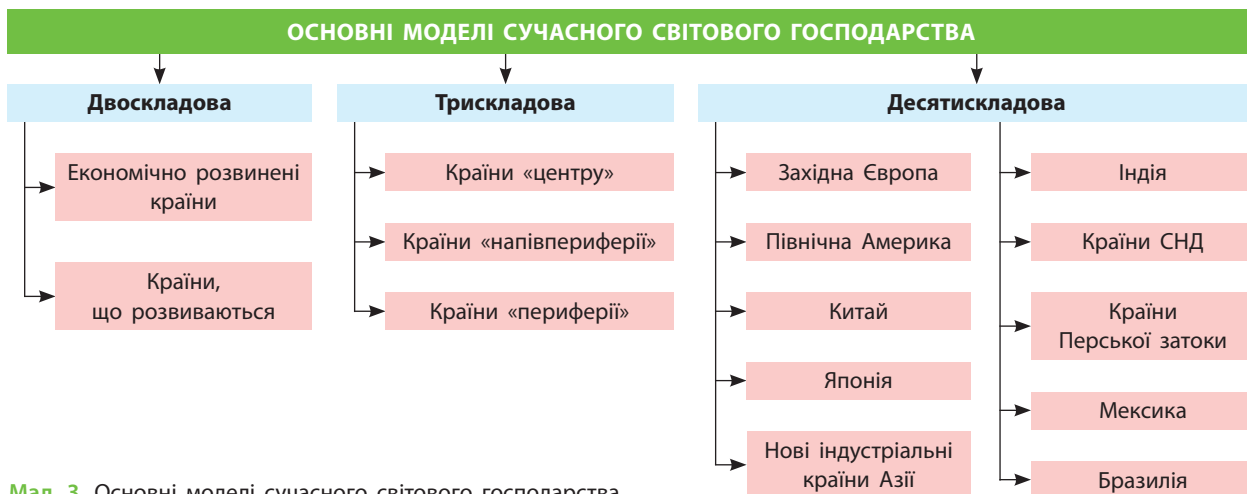
Розвитку світового господарства сприяє його інформатизація — збирання, обробка й використання інформації з метою прийняття стратегічних рішень щодо раціональних напрямків розвитку все більш інтегрованої глобальної економіки.

У світовому господарстві відбуваються важливі структурні зміни, які полягають у поступовому переході від індустріальної (промислової) моделі його розвитку до постіндустріальної. Цей перехід передбачає збільшення частки третинного сектору економіки (сфери послуг) і перетворення його на домінуючу сферу. Економічно розвинені країни вже давно перебувають на постіндустріальному етапі розвитку власного господарства. Промислові країни в цьому напрямку й розвиваються.

За допомогою схеми (мал. 3) укажіть країни, які входять до кожної складової різних моделей світового господарства. Знайдіть їх на політичній карті світу в атласі.

Це досить суперечливий процес, адже матеріальна сфера виробництва не може бути чимось другорядним. Хтось має виробляти машини, обладнання, одяг, меблі, продукти харчування тощо. Тому нерідко відбувається просто географічний перерозподіл господарських функцій між різними країнами і регіонами світу.

Мал. 3. Основні моделі сучасного світового господарства.

ВИСНОВКИ

- Світове господарство — система національних господарств країн світу, об'єднаних МПП та економічними зв'язками в господарський комплекс глобального масштабу, що виник на основі розвитку транспорту, розширення міжконтинентальних зв'язків, формування світового ринку.
- Поняття світового господарства не обмежується лише сукупністю національних економік, а визначається універсальними просторово-географічними зв'язками між національними господарствами на основі МПП, науково-технічної та виробничої кооперації, міжнародної торгівлі, валютних і кредитних операцій.
- Інтернаціоналізація, інформатизація, глобалізація, регіональна економічна інтеграція, перехід від економіки індустріального до економіки постіндустріального суспільства — основні сучасні тенденції розвитку світового господарства.
- Зростає значення різноманітних міжнародних інтеграційних об'єднань.
- У світовому господарстві відбувається поступовий перехід від індустріальної до постіндустріальної моделі розвитку, що робить третинний сектор економіки домінуючим.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення понять «світове господарство», «міжнародний поділ праці», «індустріалізація», «третинний сектор економіки».
2. Поясніть причини створення сучасного світового господарства.
3. Проілюструйте конкретними прикладами вплив міжнародних економічних зв'язків на розвиток економіки окремих країн і регіонів світу.
4. З'ясуйте місце економіки України в межах основних моделей сучасного світового господарства.
5. Поясніть причини сучасного існування сировинної спеціалізації окремих країн, що склалася в колоніальну епоху.

§13**Множина структур світового господарства й господарства окремих країн. Секторальна модель економіки**

1. Пригадайте визначення поняття «секторальна структура економіки».
2. Назвіть складові виробничої та невиробничої сфер.

1 МНОЖИНА СТРУКТУР СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА Й ГОСПОДАРСТВА ОКРЕМИХ КРАЇН. Світове господарство має територіальну й секторальну структуру. Як і все в цьому світі, воно складається з менших структурних підрозділів. Ми можемо розглядати господарство кожної країни або регіону світу як єдину систему, а можемо виділяти окремі компоненти як у ньому, так і у світовій економіці загалом.

Світове господарство поділяється на окремі сектори, які також мають окремі складові (виробництва). У їх межах працюють підприємства, що складаються з окремих цехів, а ті — із дільниць. І так аж до окремого робочого місця.

Вчені донині не дійшли згоди, на які ж сектори як найбільші підрозділи поділяється економіка будь-якої країни та світу загалом. Справа в тому, що для цього використовують різні критерії. Одні вчені поділяють світову економіку на два сектори: аграрний сектор і промисловість. Це так звана двосекторна структура економіки. Інші є прихильниками трисекторної структури та виділяють сектор ви-

добутку ресурсів (первинний), промисловість (вторинний) і сферу послуг (третинний сектор).

Назвіть сфери людської діяльності, які входять до зазначених секторів економіки.

Зустрічається і поділ господарства на п'ять секторів: 1) сектор видобутку природних ресурсів; 2) промисловість; 3) індивідуальні послуги, транспорт, будівництво, комунікації, комунальне господарство; 4) ділові послуги (торгівля, страхування); 5) охорона здоров'я, освіта, наука, управління.

До якого сектору належить сільське господарство? Поясніть, чому.

Деякі вчені в основу критеріїв виділення окремих найбільших підрозділів економіки виносять креативні (творчі) функції окремих сфер господарства, які є своєрідним рушієм прогресу. Тому вони пропонують двокомпонентну структуру економіки. При цьому особлива роль належить сферам, які визначають науково-технічний прогрес. За цим критерієм виділяють сфери, що є поштовхом до економічного зрос-

тання, або технологічне ядро економіки. Інші науковці за основу виділення найбільших підрозділів економіки беруть критерій конкуренції на світовому ринку товарів і послуг.

В останні роки значного поширення набула й так звана кластерна модель господарства.

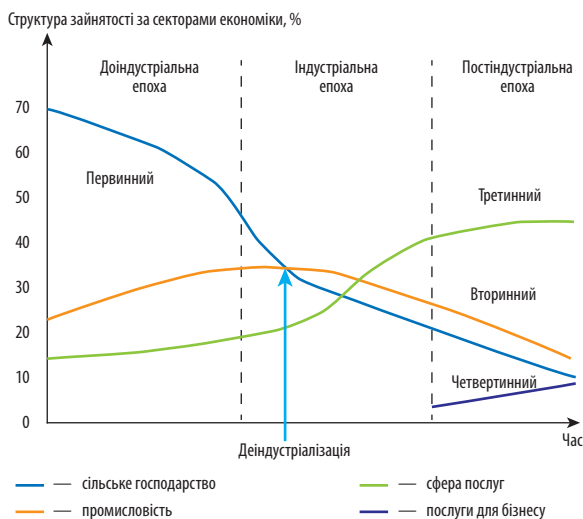
2 СЕКТОРАЛЬНА МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ. Секторальна структура економіки пройшла декілька етапів розвитку: 1) доіндустріальний етап (основним сектором економіки в той час був видобуток природних ресурсів); 2) індустріальний етап (основним сектором економіки була промисловість); 3) постіндустріальний етап (основним сектором економіки є сфера послуг).

Проаналізуйте схему (мал. 1), що зображує секторальну модель економіки, та вкажіть сфери людської діяльності за ступенем їхнього розвитку та важливості в умовах постіндустріальної епохи розвитку світового господарства.

Чому ж із плином часу відбувається перерозподіл значення окремих секторів економіки? Основним чинником структурних секторальних змін в економіці є різниця в темпах зростання продуктивності праці між секторами.

У ХХІ ст. в умовах наростання глобалізації економічних процесів відбулося утворення наднаціональних економічних об'єднань. Це значною мірою усунуло межі національних економік, перетворюючи їх на інтегральні із часткою зовнішньоторговельних операцій у валовому продукті країн понад 50 %.

Мал. 1. Секторальна модель економіки (за А. Фішером та К. Кларком).

Для багатьох країн світу, у тому числі для України, зараз характерною є розбалансованість секторальної структури господарства. Упродовж останніх десятиліть змінилися співвідношення в секторальній, територіальній, інституційній і технологічній структурі господарства. Це зробило економіку низькоефективною. Кланово-олігархічні системи економіки України не зацікавлені в розвитку високотехнологічних секторів економіки, які вимагають значних інвестиційних витрат і не дають швидких надприбутків. Тому економіка таких країн, як Україна, не просувається далі видобутку сировини й виробництва напівфабрикатів. А зважаючи на те, що високотехнологічна готова продукція завжди дорожча, сировинна орієнтація економіки є абсолютно не вигідною.

3 ДИНАМІКА РОЗВИТКУ СТРУКТУРИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ЗА СЕКТОРАЛЬНОЮ МОДЕЛЛЮ.

Пропорції між різними складовими світової економіки постійно змінюються. У наш час це відбувається під впливом НТП і глобалізації всіх сфер сучасного суспільства (мал. 2).

Ви вже знаєте, що сьогодні випереджальними темпами розвивається третинний, невиробничий сектор світового господарства. Однак роль вторинного, або виробничого, сектору залишається досить важливою. Тут відбуваються технологічні зміни, розвиваються наукоємні виробництва, упроваджуються інформаційні технології.

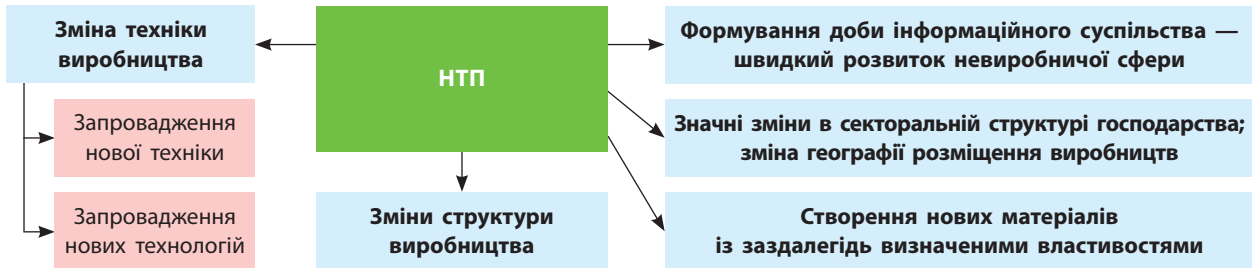
Водночас постійно збільшується значення невиробничих сфер третинного сектору. Наприклад, у США на сільське й лісове господарство зараз припадає лише 1,3 % ВВП країни, у Німеччині — лише 0,9 %, у Японії — 1,4 % тощо. Частка промислового виробництва у ВВП розвинених країн також значно зменшилася. Наприклад, в останні роки вона знизилася в Японії до 27 %, у Швеції — 22,7 %, а в США взагалі становить лише 18,9 %.

Таблиця
ВВП КРАЇН СВІТУ ЗА СЕКТОРАМИ ЕКОНОМІКИ (2016 р.), %

Сектор економіки країни	Україна	Польща	Індонезія	Ізраїль
Сільське господарство	13,4	2,4	14	2,1
Промисловість	27,1	33,2	40,8	26,4
Сфера послуг	59,5	64,4	45,2	71,5

Порівняйте дані таблиці та зробіть відповідні висновки.

Мал. 2. Вплив НТП на світове господарство.

ВИСНОВКИ

- У структуруванні економіки використовують різні критерії.
- Світову економіку поділяють на два сектори: аграрний сектор і промисловість (двосекторна структура), або виділяють сектор видобутку ресурсів (первинний), промисловість (вторинний) і сферу послуг (третинний) у трисекторній структурі.
- Секторальна структура економіки пройшла декілька етапів розвитку й становлення: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний. Головним чинником структурних секторальних змін в економіці є різниця в темпах зростання продуктивності праці між секторами.
- Випереджальними темпами розвивається третинний, невиробничий сектор світового господарства.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте структурні підрозділи світового господарства.
2. Проаналізуйте структуру двосекторної та трисекторної моделей економіки. Яку модель ви вважаєте найбільш сучасною?
3. Назвіть та проаналізуйте основні етапи розвитку й становлення світової економіки. Які досягнення мав кожен з етапів?
4. Як впливає НТП на глобалізацію всіх сфер сучасного суспільства? Назвіть позитивні й негативні риси цього процесу.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Теми для досліджень:

1. Місце України в просторовій структурі світового господарства за концепцією «центр—периферія».

2. Основні відмінності цивілізаційних настанов Заходу і Сходу.
3. Інформаційно-технологічна революція та її вплив на світову економіку.
4. Від економіки індустріального до економіки постіндустріального суспільства.

Джерела Інтернету

1. weizmann.ac.il/pages/ (Інститут Вейцмана, Ізраїль, один зі світових лідерів у галузі розробок штучного інтелекту).
2. О. Коппель. Цивілізаційні теорії // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / Л. В. Губерський (голова). — К. : Знання України, 2004. — Т. 2. М — Я.
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії. Національна

доповідь / ред. кол.: С. Пирожков, О. Майборода, Ю. Шайгородський та ін.; ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К. : НАН України, 2016.

4. С. Шулевський. «Центр—периферія» в регіональному вимірі» (електронний режим доступу: internationalconference2014.wordpress.com/2016/).

РОЗДІЛ II ЄВРОПА

Тема 1. Загальна характеристика Європи

Тема 2. Країни Європи

Тема 1. Загальна характеристика Європи

§14

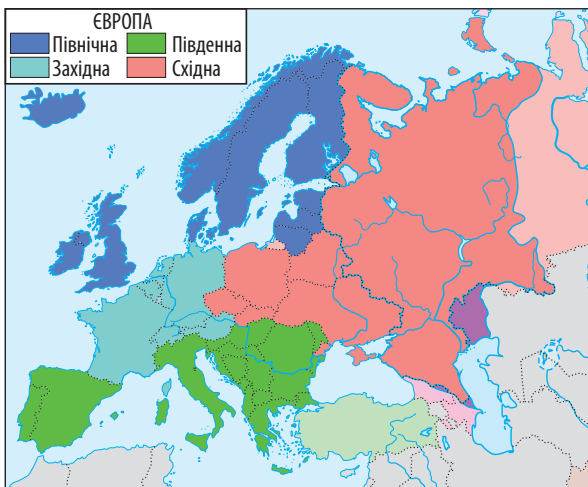
Загальний огляд Європи

Пригадайте особливості фізико-географічного положення Європи.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ЄВРОПИ. Європа розташована на заході Євразії й займає приблизно п'яту її частину. Площа Європи — близько 10 млн км², із трьох боків її омивають Атлантичний і Північний Льодовитий океани та їхні моря. Найближчий материк — Африка. У районі Гібралтарської протоки відстань до неї — 14—44 км. Разом із Дарданеллами Босфор є найважливішим вузлом військово-транспортного контролю в цьому регіоні. З Азією Європа утворює єдиний материк.

Територія Європи достатньо компактна, хоча й дещо витягнута в широтному напрямку.

Мал. 1. Субрегіони Європи (за класифікацією ООН).

Існують незначні природні бар'єри (гори південної і південно-східної частин), але вони легко долаються завдяки перевалам та побудованим інженерним спорудам (у першу чергу тунелям).

Загалом для економіко-географічного положення Європи характерні такі риси:

- надзвичайно сприятливе приморське положення (крім окремих країн);
- розташування на перетині міжнародних шляхів сполучення;
- розгалужена транспортна система (особливо інтенсивні транспортні потоки в західній частині та центрі Європи);
- наявність осередків політичної нестабільності та військових конфліктів (Косово, Придністров'я, схід України, Чечня тощо);
- високий рівень інтеграційних процесів, що сприяють розвитку економіки як окремих країн, так і регіону в цілому (у першу чергу це стосується ЄС).

2 СКЛАД РЕГІОНУ. СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА ЄВРОПИ.

У складі регіону виділяють Західну, Північну, Південну та Східну Європу. Кожний із субрегіонів має свої специфічні риси в географічному положенні, природних умовах і ресурсах, розвитку господарства (мал. 1).

Як ви вважаєте, який субрегіон має найбільш вигідне економіко-географічне положення? Чому?

Сучасна політична карта Європи сформувалася переважно у XX ст. Найбільші якісні та

Таблиця

СУБРЕГІОНИ ЄВРОПИ

Назва субрегіону	Склад	Особливості
Західна Європа	Австрія, Бельгія, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако, Нідерланди, Франція, Швейцарія	Дев'ять високорозвинених держав. Найбільше значення мають країни «Великої сімки» — Німеччина та Франція. Потужною економікою вирізняються Нідерланди, Бельгія, Швейцарія, Австрія
Північна Європа	Данія, Ірландія, Ісландія, Латвія, Литва, Норвегія, Велика Британія, Фінляндія, Швеція, Естонія	Десять держав. Більшість — високорозвинені, три країни з перехідною економікою (Латвія, Литва, Естонія). Найбільше значення має країна «Великої сімки» Велика Британія. Потужною економікою вирізняється більшість інших країн, зокрема Швеція, Ірландія, Норвегія, Фінляндія
Південна Європа	Албанія, Андорра, Боснія і Герцеговина, Македонія, Греція, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Сан-Марино, Ватикан, Словенія, Хорватія, Сербія, Чорногорія	15 держав. Вісім належать до високорозвинених (але серед них значна кількість «держав-карликів»), сім — до країн із перехідною економікою (шість утворилися на землях колишньої Югославії). Найбільше значення має країна «Великої сімки» Італія. Потужну економіку має Іспанія, дещо нижчий рівень — Португалія та Греція
Східна Європа	Білорусь, Болгарія, Угорщина, Польща, Молдова, Росія, Румунія, Словаччина, Україна, Чехія	Десять держав. Усі належать до країн із перехідною економікою (чотири утворилися на території колишнього Радянського Союзу). Найбільше значення має Росія. Досить потужну економіку має Польща, дещо нижчий рівень у Румунії, Україні, Чехії

кількісні зміни були спричинені Першою і Другою світовими війнами та розпадом світової соціалістичної системи (об'єднання Німеччини, розпад СРСР, Югославії, Чехословаччини, зміна суспільного ладу в країнах Східної Європи). Зараз політична карта Європи містить 44 держави. За формою правління явно переважають республіки, їх понад 30. Більшість із них парламентські, зокрема Австрія, Болгарія, Ірландія, Італія, Німеччина, Польща, Угорщина. Одна президентська республіка — Білорусь. Є країни, у яких президент має значні повноваження (Литва). Ви вже знаєте, що прикладом президентсько-парламентської республіки є Франція, а парламентсько-президентської — Україна.

У Європі існують 12 монархій. Крім Ватикану, усі вони конституційні, зокрема Бельгія, Велика Британія, Данія, Іспанія, Нідерланди, Норвегія, Швеція.

За формою державного устрою більшість країн Європи — унітарні. Проте частина унітарних держав мають у своєму складі автономні утворення (Україна, Іспанія, Данія, Фінляндія).

Які переваги має унітарний державний устрій?

Серед федерацій є однонаціональні (Німеччина, Австрія), що утворені з урахуванням історичних особливостей та побудовані за національним принципом (Бельгія).

Швейцарія фактично належить до національно-територіальних федерацій.

З СЕПАРАТИЗМ У ЄВРОПІ. Незважаючи на економічну стабільність, у Європі спостерігаються явища сепаратизму. Експерти вважають, що у XXI ст. в цій частині світу теоретично можуть виникнути нові держави. Прикладом може бути Шотландія, яка розташована на півночі Великої Британії і є частиною Сполученого Королівства понад 300 років. Незважаючи на це, шотландці завжди були відомі національною єдністю й самосвідомістю. Завдяки нафтовим і газовим родовищам у Північному морі регіон став одним із найбільш розвинених у Великій Британії. Це одна з основних причин поширення сепаратистських настроїв.

Не менш складними є відносини між Каталонією та центральним керівництвом Іспанії. Історично цей регіон має потужну національну (націоналістичну) ідею і в різні часи намагався проголосити (відновити) свою незалежність.

9 листопада 2015 р. більшість депутатів парламенту Каталонії проголосували за відокремлення автономної області Каталонія від Іспанії. У червні 2017 р. знову постало питання щодо проведення референдуму про незалежність іспанської Каталонії. За незалежність проголо-

сувало 90 %, явка склала 43 %. Влада Іспанії розглядає референдум як незаконний, країни ЄС виступають проти незалежності Каталонії.

Сепаратистські настрої існують і в деяких інших державах. Так, для Франції актуальною залишається проблема острова Корсика, а в Італії сепаратизм характерний для північних, промислово розвинених районів.

Які негативні наслідки для економіки Каталонії може мати її відокремлення від Іспанії?

ВИСНОВКИ

- Європа має вигідне економіко-географічне положення.
- У Європі виділяють субрегіони — Західну, Північну, Південну та Східну Європу.
- Територію регіону утворюють понад 40 суверенних держав, кілька частково визнаних і невизнаних країн.
- На політичній карті Європи відбувалися як кількісні, так і якісні зміни, що є частиною загальносвітового процесу.
- За формою правління в Європі явно переважають республіки, за формою державного устрою — унітарні держави.
- Незважаючи на економічну стабільність, у Європі тривають сепаратистські процеси.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть переваги економіко-географічного положення Європи.
2. Якими є особливості поділу Європи на субрегіони?
3. Які історичні події вплинули на формування політичної карти Європи?
4. Які якісні зміни відбулися на політичній карті Європи?
5. Наведіть приклади країн Європи з різною формою правління та територіального устрою.

§15

Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси

Пригадайте типи країн за рівнем економічного розвитку.

1 ТИПИ КРАЇН ЄВРОПИ ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. ООН виділяє три основні типи країн: високорозвинені; країни з перехідною економікою; країни, що розвиваються. Більшість із них вступили в постіндустріальну стадію розвитку.

Серед високорозвинених країн у Європі виділяють кілька підтипів:

- *Провідні країни, або країни «Великої сімки».* У Європі до них належать Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія. Показник ВВП на одну особу в кожній із цих країн перевищує 35 тис. дол.
- *Розвинені країни Європи:* Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція тощо. Вони мають

високий показник ВВП на одну особу, у деяких він навіть вищий, ніж у країнах «Великої сімки». Однак економічна роль у світовому господарстві окремої такої країни є порівняно невеликою.

Чим би ви пояснили значну кількість високорозвинених країн у Європі?

Країни з перехідною економікою були об'єднані в окрему групу в 1990-ті рр. після розпаду світової соціалістичної системи. Деякі з них, наприклад Польща, Чехія, Словенія, Словаччина, за цей час за основними показниками наблизилися до групи розвинених країн. Інші країни ще здійснюють економічні перетворення. Серед них Україна, Білорусь, Молдова, Росія, Казахстан, Грузія тощо.

Таблиця

ПОКАЗНИКИ ВВП НА ОДНУ ОСОБУ (ЗА ПКС) ТА ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ІЛР)
ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ (2016 р.)

Країна	ВВП на одну особу (за ПКС), дол. США	ІЛР
Австрія	48 004	0,893
Албанія	11 840	0,764
Бельгія	45 046	0,896
Білорусь	17 999	0,796
Болгарія	20 326	0,794
Велика Британія	42 480	0,909
Греція	26 669	0,866
Данія	47 985	0,925
Естонія	29 312	0,865
Ірландія	69 230	0,923
Ісландія	49 135	0,921
Іспанія	36 415	0,884
Італія	36 833	0,887
Латвія	25 709	0,830
Литва	29 972	0,848
Люксембург	104 003	0,898
Молдова	5 327	0,699
Нідерланди	51 049	0,924
Німеччина	48 110	0,926
Норвегія	69 249	0,949

Країна	ВВП на одну особу (за ПКС), дол. США	ІЛР
Польща	27 764	0,855
Португалія	28 933	0,843
Росія	26 489	0,804
Румунія	22 347	0,802
Сербія	14 493	0,776
Словаччина	31 338	0,845
Словенія	32 084	0,890
Угорщина	27 481	0,836
Україна	8 305	0,743
Фінляндія	42 164	0,895
Франція	42 313	0,897
Чехія	33 231	0,878
Швейцарія	59 560	0,939
Швеція	49 836	0,913

За допомогою таблиці та додаткових джерел складіть рейтинг країн за показником ВВП на одну особу (за ПКС) та ІЛР (укажіть десять країн із найвищими показниками та десять — із найнижчими).

2 МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ. Розвиток і поглиблення співробітництва між країнами світу вимагає узгодженої міждержавної економічної політики. Це проявляється в розвитку та вдосконаленні різних форм міжнародної економічної інтеграції, під якою розуміють процес зближення, взаємоприспосовування й поступового об'єднання національних господарств. Вона дає змогу державам

більш ощадливо використовувати ресурси та переваги МПП.

Пригадайте, що таке МПП.

Унаслідок регіональної економічної інтеграції країни створюють міжнародні економічні об'єднання.

За допомогою додаткових джерел наведіть приклади міжнародних економічних об'єднань. Поясніть, із якою метою їх створюють.

ВИСНОВКИ

- За рівнем економічного розвитку в Європі є високорозвинені країни й країни з перехідною економікою.
- Високорозвинені країни відрізняються високим рівнем економічного розвитку, високим показником ВВП на одну особу. Більшість із них вступили в постіндустріальну стадію розвитку.
- Серед високорозвинених країн у Європі представлені два підтипи: провідні країни, або «Велика сімка», та розвинені країни.
- Особливістю країни з перехідною економікою є незрілість ринкової системи, науково-технічна залежність від розвинених країн.
- Міжнародна економічна інтеграція — це процес зближення, взаємоприспосовування й поступового об'єднання національних господарств.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Наведіть приклади різних типів та підтипів країн Європи за рівнем економічного розвитку.
2. Які особливості характерні для високорозвинених країн? Чим відрізняються їх два підтипи?
3. Наведіть приклади країн із перехідною економікою. Які з них досягли значних успіхів в економічних перетвореннях?
4. Розкажіть, на скільки відрізняються показники ВВП на одну особу (за ПКС) окремих країн Європи. Чому?
5. Розкажіть про передумови міжнародної економічної інтеграції.

Практична робота 2. Розробка картодіаграми «ВВП країн Європи» (можливе використання ІТ-технологій) та аналіз її особливостей

1. Пригадайте, що таке картодіаграма і як вона створюється.
2. Ознайомтеся з даними про загальний ВВП країн Європи. Укажіть відмінності між окремими субрегіонами та країнами.
3. Докладно ознайомтеся з даними таблиці на с. 39.
4. Виберіть необхідний масштаб та розробіть картодіаграму «ВВП країн Європи», використовуючи контурну карту регіону.
5. Проаналізуйте особливості картодіаграми як засобу наочності, а також засобу відображення показників ВВП на одну особу за окремими субрегіонами та країнами.
6. Зробіть висновки. Які чинники визначають відмінність у показниках ВВП на одну особу в регіоні?

§16

Міжнародні організації

Які типи міжнародних організацій ви знаєте?

1 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ. Європейський Союз пройшов досить тривалий шлях розвитку. Стратегія поглиблення й розширення європейської інтеграції знайшла відображення в Договорі про Європейський Союз (Маастрихт, 1992 р.), який визначив його подальше розширення. У документі були зафіксовані цілі, які поставили перед собою країни-учасниці інтеграційного об'єднання:

- заміна національних валют єдиною валютою;
- запровадження спільної зовнішньої політики й політики безпеки;
- створення «Європи громадян», що передбачає прийняття загального положення про права і свободи особистості, яке діє на всій території ЄС;
- сприяння економічному й соціальному прогресу;
- здійснення фундаментальної реформи інститутів ЄС, що забезпечують ефективність механізмів прийняття й виконання рішень.

Зараз ЄС поєднує в собі ознаки міжнародної організації та держави, має повноваження на участь у міжнародних відносинах. Завдяки запровадженню єдиної валюти — євро — торгівля всередині Євросоюзу виросла на 5—15 %, а інвестиційні потоки — майже на третину.

Як ви вважаєте, чи мають органи ЄС повноваження, притаманні окремим гілкам влади держави? Чому?

У результаті збільшення кількості країн-членів ЄС його територія збільшилася майже на чверть, а кількість населення — на 20 % (на 1 січня 2017 р. — 511,8 млн осіб, це 7 % населення світу).

ВВП на одну особу в 28 країнах-членах перевищує 28 тис. євро, а в Євросоні — понад 30 тис. євро. Сумарне ВВП ЄС становить майже 20 трлн євро.

Про рівень економічної інтеграції свідчить той факт, що 2/3 експорту ЄС припадає на країни-члени. Понад 60 % прямих іноземних інвестицій ЄС залишається в межах об'єднання.

Чому країни ЄС торгують здебільшого між собою?

2 ВСТУП ДО ЄС. КРАЇНИ ШЕНГЕНСЬКОЇ ЗОНИ.

Для вступу до ЄС країна має відповідати таким критеріям:

- наявність функціональної ринкової економіки;
- дотримання принципів свободи, демократії, поваги до прав людини й фундаментальних свобод, верховенства права;
- повага й захист меншин;
- здатність прийняти зобов'язання, відповідні політичним, економічним і грошово-кредитним цілям ЄС;
- відображення законодавства Євросоюзу в національному законодавстві.

11 липня 2017 р. Рада ЄС ухвалила рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені Європейського Союзу, а 1 вересня того ж року вона набула чинності.

Які можливості отримала Україна після укладення Угоди про асоціацію?

Українські громадяни вже отримали можливості спрощеного в'їзду до більшості країн-членів ЄС. 11 червня 2017 р. набув чинності безвізовий режим. Він стосується Шенгенської зони, до якої входить 26 європейських держав, що приєдналися до однойменної угоди, підписаної в містечку Шенген (Люксембург) у 1985 р.

Стосовно міжнародних подорожей Шенгенська зона діє подібно до єдиної держави — без прикордонного контролю на внутрішніх межах країн, що входять до цієї зони, та за його наявності на зовнішніх кордонах (мал. 1).

Які переваги мають громадяни, що живуть у країнах Шенгенської зони?

Мал. 1. Шенгенська зона.

3 РАДА ЄВРОПИ. Найстарішою в Європі міжнародною організацією є Рада Європи. Її було засновано в 1949 р. До складу Ради входять 47 держав із населенням понад 800 млн осіб. Вона не належить до системи ЄС і не може видавати обов'язкові закони, однак має деякі загальні з ЄС символи, наприклад гімн і прапор. Рада Європи сприяє співробітництву між членами організації в таких областях, як стандарти права та законність; права людини; демократичний розвиток; культурна взаємодія (мал. 2).

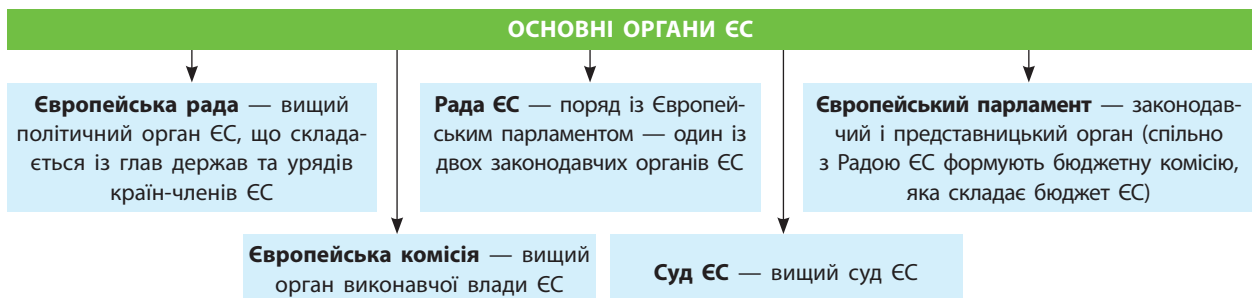
Важливим досягненням Ради Європи є розробка та прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Одним із головних органів Ради Європи є Парламентська асамблея (ПАРЕ). Вона ви-

конує консультативні функції та складається з представників парламентів усіх держав, що входять до складу Ради.

4 РОЛЬ НАТО В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ. Найвпливовішою міжнародною військово-політичною організацією є Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Цей Альянс був утворений у 1949 р. 20 державами світу (США, Канада, Велика Британія, Франція, Бельгія, Нідерланди та ін.). Склад блоку неодноразово змінювався. Зараз він об'єднує 29 держав.

Головною метою створення НАТО була протидія агресивним прагненням СРСР поширити свій політичний вплив у Європі. У 1991 р. це завдання втратило актуальність: Радянський Союз як держава припинив своє існування.

Мал. 2. Структура основних органів ЄС.

Однак НАТО розпущене не було. Зараз головним завданням цієї організації є підтримання безпеки її членів від зовнішніх загроз, особливо міжнародного тероризму. Виконуючи поставлену мету, країни-члени НАТО наприкінці XX — на початку XXI ст. почали здійснювати військові операції за межами блоку (наприклад на території колишньої Югославії).

Наскільки актуальним є існування НАТО в сучасних умовах? Чому?

Євроатлантична інтеграція є важливим напрямком зовнішньої політики України. Це обумовлено необхідністю забезпечити надійний захист територіальної цілісності та суверенітету держави. У 1994 р. Україна першою серед країн СНД приєдналася до програми «Партнерство заради миру». У 2002 р. був оприлюднений «Індивідуальний план партнерства з НАТО», який передбачає союзницькі відносини та стратегічне військове партнерство.

ВИСНОВКИ

- Європейський Союз пройшов досить тривалий шлях розвитку. Зараз він поєднує в собі ознаки міжнародної організації та держави, має повноваження на участь у міжнародних відносинах.
- Шенгенські домовленості дають громадянам відчутно більшу свободу пересування Європою як на внутрішній території, так і на зовнішніх кордонах.
- Діяльність Ради Європи спрямована на забезпечення основних прав людини і свобод для своїх громадян.
- НАТО працює над встановленням справедливого й тривалого миру в Європі на засадах загальних демократичних цінностей, прав людини та верховенства права.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте шлях розвитку ЄС.
2. Які положення було зафіксовано в Договорі про Європейський Союз (Маастрихт, 1992 р.)? Чи вдалося їх досягти?
3. Розкажіть про розвиток економічної інтеграції в межах ЄС.
4. Які завдання вирішують органи ЄС?
5. Поясніть, що необхідно для вступу країни до ЄС.
6. Назвіть завдання Ради Європи.
7. Якою є головна мета існування НАТО?
8. Позначте на контурній карті держави, які входять до складу ЄС.

Практична робота 3. Позначення на контурній карті центрів розташування управлінських структур міжнародних організацій та встановлення закономірностей

1. Визначте, які міжнародні організації мають управлінські структури на території Європи. Якими є завдання цих організацій?
2. У яких містах (країнах) розташовані їхні штаб-квартири?
3. Позначте на контурній карті центри міжнародних організацій.
4. Установіть закономірності в географії центрів міжнародних організацій на території Європи.
5. Зробіть висновок про значення Європи в координації дій щодо вирішення економічних, політичних, соціальних та екологічних проблем.

Дослідження. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі

1. Проаналізуйте інтеграційні процеси, які відбуваються в Європі.
2. Пригадайте, які переваги отримують країни, що входять до складу інтеграційних об'єднань.
3. Визначте, які суперечності виникають між членами інтеграційних об'єднань. Як вони вирішуються? Назвіть причини виходу Великої Британії з ЄС.
4. Зробіть висновок про переважання тих чи інших процесів у Європі.

§17

Природні умови Європи

Пригадайте особливості природи Європи.

1 РЕЛЬЄФ. У рельєфі Європи переважають горбисті й хвилясті рівнини. Більше половини поверхні регіону має абсолютну висоту менше 200 м. Узбережжя Каспійського моря й деякі прибережні райони Північного й Балтійського морів частково розташовані нижче рівня моря. Середня абсолютна висота — близько 300 м, що відповідає височині (це в 3 рази нижче Азії). Серед інших регіонів нижче Європи розташована тільки Австралія.

Своєрідним ядром рельєфу частини Східної Європи є *Східноєвропейська рівнина* — найбільший рівнинний простір цієї частини світу. В іншій частині Європи рельєф більш контрастний.

Середні й високі гори характерні для південної частини регіону, тут простяглися *Апенніни, Альпи, Піреней, Балканські гори, Карпати*. Альпи — найвища й найдовша гірська система, повністю розташована в Європі. Вона є міжнародним центром альпінізму, гірськолижного спорту та туризму.

Альпи є частиною Альпійсько-Гімалайського складчастого поясу, що перетинає регіон у широтному напрямку від Атлантичного океану до Чорного моря.

Поясніть наявність у Європі частини Альпійсько-Гімалайського складчастого поясу.

У Північній Європі розташовані старі середньовисокі *Скандинавські гори* (переважно територія Норвегії). Їх західні схили підходять безпосередньо до Північного моря, а надра багаті на руди.

Формування рельєфу Європи триває. На це вказують землетруси й виверження вулканів, а також повільні вертикальні рухи земної кори. Явище сучасного опускання земної кори спостерігається на березі Північного моря.

Що вказує на те, що Альпи — молоді гори?

2 КЛІМАТ. У районі Північного полярного кола, розширюючись на сході, у Європі простягається субарктичний пояс. На клімат

його західної частини впливає Атлантичний океан із теплою Північноатлантичною течією та циклонами. Вони є причиною надмірного зволоження й порівняно м'якої зими — $-5...-10\text{ }^{\circ}\text{C}$. Літо тут коротке й прохолодне (не більше $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$). У східній частині Європи клімат більш континентальний. Ця територія не має умов для землеробства.

Поясніть природу та значення Північноатлантичної течії для клімату Європи.

Основна частина Європи розташована в межах помірного кліматичного поясу. Тут добре виражені чотири пори року, які проявляються в зміні погодних умов і життєдіяльності рослин. Незважаючи на панування на його території західного переносу, пояс характеризується значною різноманітністю кліматичних умов, тому виділяють три кліматичні області. Кожна з них має свої особливості й здебільшого сприятливі умови для землеробства.

Якими є чинники та наслідки зростання континентальності клімату?

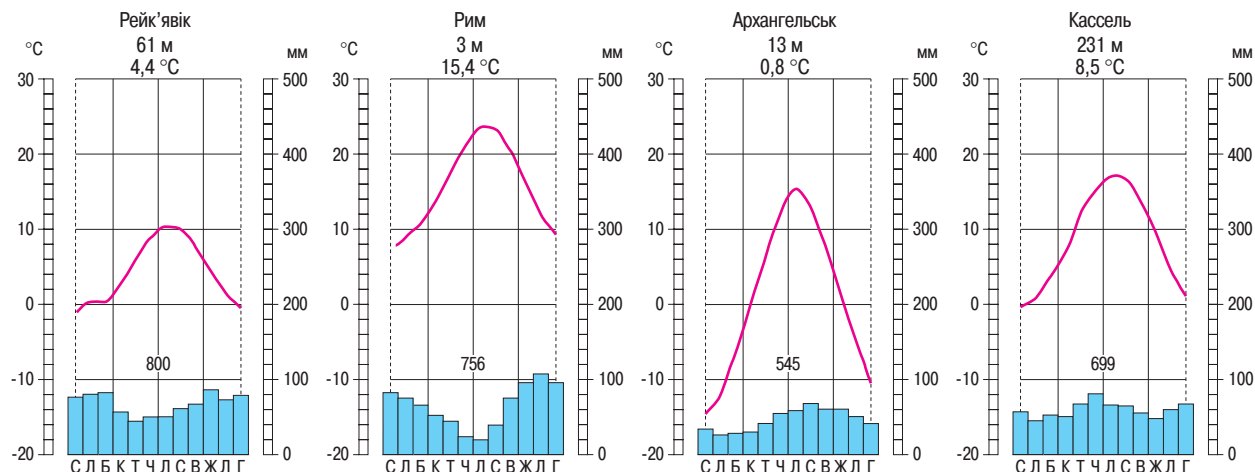
На півдні Європи, у тому числі Піренейському та Апеннінському півостровах, частині Балканського та Південному березі Кримського півострова, сформувався субтропічний клімат середземноморського типу. Для нього характерні тепле й сухе літо (середня температура повітря становить $+23...+30\text{ }^{\circ}\text{C}$), довга й тепла осінь, м'яка й волога зима (середня температура січня зростає з півночі на південь від $+4$ до $+12\text{ }^{\circ}\text{C}$), рання весна. Відсутність тривалого періоду з низькими температурами сприяє вегетації рослин майже впродовж усього року. За рік тут випадає в середньому 400—600 мм опадів. Зміна пір року відбувається у зв'язку із сезонними змінами панівних повітряних мас.

Кліматичні умови основної частини регіону сприятливі для господарської діяльності.

Порівняйте клімат міст Рейк'явік і Рим за кліматодіаграмами (мал. 1). Поясніть відмінності.

Мал. 1. Кліматодіаграми міст Європи: Рейк'явік (Ісландія), Рим (Італія), Архангельськ (Росія), Кассель (Німеччина).

ВИСНОВКИ

- У рельєфі Європи переважають горбисті й хвилясті рівнини, гори розташовані переважно на півдні та півночі.
- Своєрідним ядром рельєфу частини Східної Європи є Східноєвропейська рівнина.
- Основна територія Європи розташована в межах помірного кліматичного поясу. Тут виділяють три кліматичні області.
- Регіон розташований у чотирьох кліматичних поясах, більша площа належить помірному поясу, де клімат змінюється із заходу на схід під впливом Атлантичного океану.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Дайте господарську оцінку рельєфу Європи.
2. Які чинники впливають на клімат Європи? Спрогнозуйте їх вплив на розвиток сільського господарства регіону.
3. Поясніть відмінності морського та континентального типів клімату в межах помірного поясу.
4. Які можливості надає клімат для господарської діяльності людини в різних субрегіонах?

§18

Природні ресурси регіону

Пригадайте види корисних копалин, на які багаті надра Європи.

1 МІНЕРАЛЬНІ РЕСУРСИ. Мінеральні ресурси Європи досить різноманітні, але значною мірою виснажені, особливо в західній частині (мал. 1). До того ж, щоб забезпечити потужну економіку регіону, власних запасів недостатньо. Із паливних корисних копалин у Європі найбільш значні запаси вугілля. Примітно, що основна частина басейнів має вугілля приблизно одного — палеозойського віку й утворює своєрідний «вугільний пояс». На території Європи він простягнув-

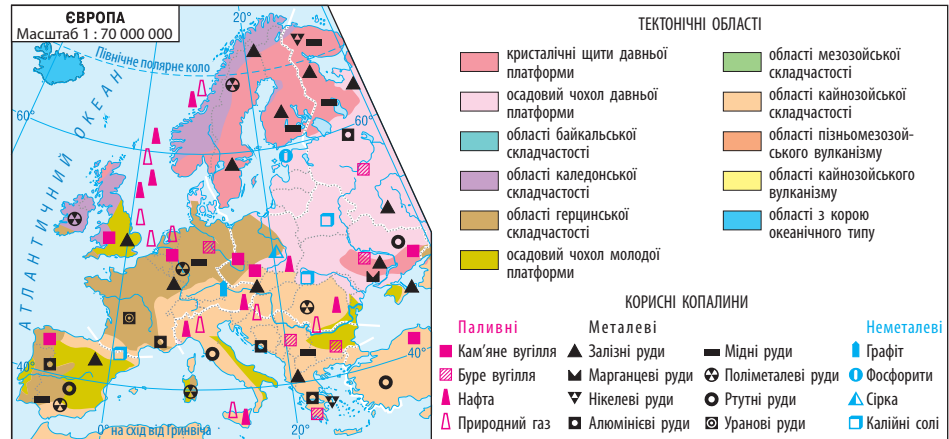
ся через Німеччину, Польщу, Україну, Росію (Рурський, Верхньосилезький, Донецький, Підмосковний, Печорський басейни).

Що ви знаєте про походження вугілля?

Найбільші родовища нафти, як правило, знаходять у передгірних прогинах і западинах фундаменту стародавньої платформи. Запасів «чорного золота» в Європі значно менше, ніж вугілля. Найбільше нафти в європей-

Мал. 1. Мінерально-сировинні ресурси Європи.

ській частині Росії, Норвегії та Великій Британії (Волго-Уральська нафтогазоносна область, Північний Кавказ, шельф Північного моря). Природний газ залягає в надрах європейської частини Росії, Норвегії (морський шельф), України, Нідерландів, Румунії.

Де використовують і що виготовляють із нафти та природного газу?

Сировиною для виробництва чавуну й сталі краще забезпечені Україна, Росія, Швеція, Франція, Люксембург. Світове значення мають такі родовища залізних руд: Курська магнітна аномалія (Росія), Криворізький (Україна) і Лотаринзький (Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург) басейни, а також Нікопольський басейн марганцевих руд (Україна).

У Південній та Східній Європі є великі родовища рудних корисних копалин, наприклад ртуті, мідних руд, вольфраму, свинцю, цинку.

У групі нерудних корисних копалин особливе значення має хімічна сировина, у першу чергу сірка, фосфати, калійна й кухонна солі.

2 ВОДНІ ТА ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ. Водні ресурси Європи досить значні. Їх складають річкові, озерні й підземні води, покривні та гірські льодовики. Крім того, на території Європи створено багато водосховищ. Тут вони розміщені більш рівномірно, ніж на інших континентах.

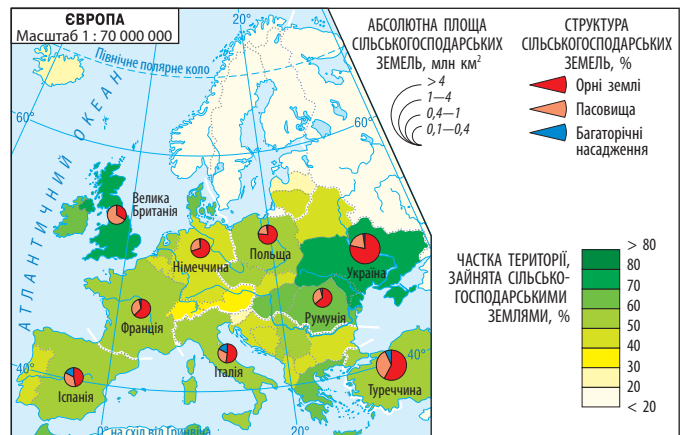
За допомогою карт атласу та додаткових джерел охарактеризуйте водні ресурси Європи.

Загальна площа земельного фонду Європи становить 1 млрд га (без урахування островів).

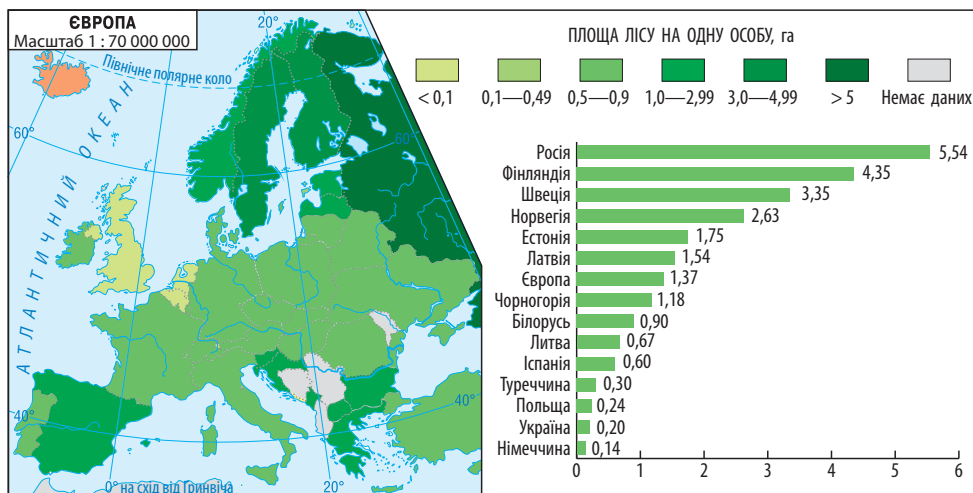
На одного європейця припадає до 1,3 га землі — це більше, ніж в Азії, але менше, ніж в інших регіонах світу. Найкраще земельними ресурсами забезпечені країни Північної Європи, а також окремі райони Росії (мал. 2).

Близько половини земель належать до сільськогосподарських угідь. Це рілля, багаторічні насадження, луки й пасовища. Цілком природно, що частка ріллі й багаторічних насаджень більша в районах із родючими ґрунтами, рівнинним рельєфом і сприятливими кліматичними умовами. Таких районів у Європі більше, ніж у будь-якому іншому регіоні.

У Європі зосереджена значна частина країн-лідерів за обсягами оброблюваних земель у загальній площі сільськогосподарських угідь. Так, в Україні на ріллю (орні землі) припадає 78% (понад 30 млн га) від загальної площі сільськогосподарських угідь.

Мал. 2. Земельні ресурси окремих країн Європи.

Мал. 3. Лісові ресурси в країнах Європи.

З ЛІСОВІ ТА РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ. Ліси вкривають до 40% території Європи, що вище за середньосвітові показники. Зважаючи на високу густоту населення, на частині території на кожного жителя Європи в середньому припадає менше лісу, ніж у середньому у світі. Винятками є скандинавські країни, північ Росії, країни Балтії та гірські райони інших країн (мал. 3).

Лісів, не порушених господарською діяльністю, у Європі збереглося мало. Проте це єдиний регіон світу, де за останні десятиліття їх площа постійно збільшується.

Однією з важливих умов раціонального природокористування є розрахунок кількості природних ресурсів у країні та часу, на який вистачить цих ресурсів (якщо вони вичерпні), тобто ресурсозабезпеченості. Зберіть дані про запаси окремих природних ресурсів у країнах Європи та обчисліть їх ресурсозабезпеченість.

Ресурси відпочинку та туризму в Європі дуже багаті та різноманітні. Тут розташовані відомі гірськолижні курорти (Швейцарія та

ПУТІВНИК

Ресурсозабезпеченість обчислюють двома способами:

$$1) \text{ Ресурсозабезпеченість} = \frac{\text{Запаси}}{\text{Щорічний видобуток}} = \text{Кількість років.}$$

$$2) \text{ Ресурсозабезпеченість} = \frac{\text{Запаси}}{\text{Кількість населення}} = \text{Одиниці вимірювання ресурсів.}$$

Ресурсозабезпеченість, розрахована в роках, може суттєво коливатися навіть за короткий час, адже змінюються обсяги видобутку, також можуть бути розвідані нові запаси корисних копалин.

Австрія), унікальні природні об'єкти, численні історичні та архітектурні пам'ятки. Розвинений пляжний туризм (Франція, Монако, Греція, Іспанія тощо).

Пригадайте, що таке рекреаційні ресурси. За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте рекреаційні ресурси Європи. Оцініть їх економічну ефективність. Наведіть приклади районів, які популярні серед туристів.

ВИСНОВКИ

- Мінеральні ресурси Європи досить різноманітні, але значною мірою виснажені, особливо в західній частині.
- Водні ресурси Європи досить значні, але розподілені нерівномірно.
- На одного європейця припадає до 1,3 га землі.
- Ліси вкривають до 40% території Європи, що вище за середньосвітові показники.
- Рекреаційні ресурси в регіоні надзвичайно багаті та різноманітні.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте забезпеченість Європи мінеральними ресурсами.
2. Поясніть закономірності розподілу території Європи водних ресурсів.
3. Оцініть та поясніть значення земельних ресурсів для регіону.
4. Поясніть особливості географії лісових ресурсів Європи.

§19

Демографічні процеси та механічний рух населення Європи.
Працересурсний потенціал

Пригадайте, що таке природний та механічний рухи населення.

1 КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО РОЗМІЩЕННЯ.

Населення Європи становить понад 750 млн жителів (у тому числі населення європейської частини Росії). Середня густина населення висока — 75 осіб/км². Відмінності в людності, насамперед між окремими країнами Північної Європи, Росією та рештою Європи, є істотними. Найбільш густо заселені Західна й Південна Європа, а також окремі країни Північної Європи, де є країни з густотою 300 осіб/км² і більше. Деяко нижчі показники у Східній Європі. Так, у європейській частині Росії вона становить приблизно 25 осіб/км². Загалом показники густоти коливаються від 2 осіб/км² в Ісландії до 410 осіб у Нідерландах. Абсолютним рекордсменом є карликова країна Монако, де густина населення перевищує 15 тис. осіб/км².

Які чинники зумовили високу густоту населення на більшій частині території Європи?

Найбільші за кількістю населення країни Європи — Росія, Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія. Населення більшості інших країн не перевищує 12 млн осіб. Проміжну позицію, зокрема, займають Іспанія, Україна, Польща, Румунія, Нідерланди.

2 ПРИРОДНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПИ. ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА. У країнах Європи спостерігається IV фаза демографічного переходу (мал. 1). У більшості держав вона характеризується **демографічною кризою** — процесом дуже повільного зростання кількості населення або його відсутністю чи навіть зменшенням кількості (див. таблицю).

Найбільш складна демографічна ситуація в більшості країн Східної Європи, а також у Латвії, Литві, Хорватії, Сербії, де відбувається **депопуляція** — систематичне зменшення абсолютної кількості населення країни.

Чим можна пояснити складну демографічну ситуацію в більшості країн Східної Європи?

Таблиця

ПРИРОДНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ У СВІТІ, ЄВРОПІ
ТА ОКРЕМИХ КРАЇНАХ РЕГІОНУ (2016 р.)

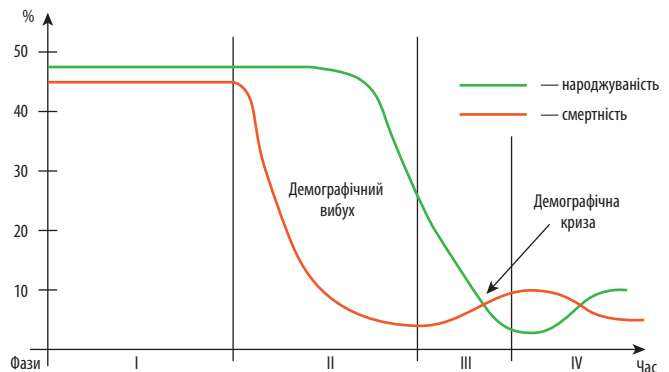
Регіон, країна	Народжуваність, ‰	Смертність, ‰	Природний приріст, ‰
Світ	18,6	7,8	+10,8
Європа	10,5	11,4	-0,9
Фінляндія	10,7	10,0	+0,7
Данія	10,5	10,3	+0,2
Словаччина	9,7	9,9	-0,2
Португалія	9,0	11,1	-2,1
Греція	8,4	11,3	-2,9
Латвія	9,7	14,5	-4,8

Складна демографічна ситуація в регіоні в першу чергу була пов'язана з низькою народжуваністю, а останнім часом починає зростати смертність, що пояснюється старінням населення.

Намагаючись уникнути загострення цих проблем, уряди багатьох держав проводять **демографічну політику** — систему заходів (економічних, політичних, правових, культурних), спрямованих на регулювання демографічних процесів. У країнах Європи вона спрямована на підвищення народжуваності.

За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте особливості демографічної ситуації в одній із країн Європи.

Мал. 1. Фази демографічного переходу.

3 МЕХАНІЧНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ ЄВРОПИ. Уповільнити процеси демографічної кризи в окремих країнах може механічний рух, тобто міграція.

Пригадайте, що ми називаємо міграцією.

Найбільш поширеними причинами формування сталих зовнішніх міграційних потоків є соціально-економічні. В останні два десятиліття міграційна політика високорозвинених країн регіону спрямована на залучення робочої сили з країн Східної Європи (особливо в межах ЄС), а також із Туреччини, Індії, Китаю, Філіппін та деяких інших азіатських країн (після розпаду СРСР значну кількість мігрантів прийняла Росія).

Загалом серед десяти країн світу, де найбільше мігрантів, які виїхали на постійне місце проживання, п'ять європейських: Росія (11,5 млн осіб), Німеччина (10,2 млн), Велика Британія (8,1 млн), Франція (7,9 млн), Іспанія (6,7 млн). Міграції впливають на кількість і працересурсний потенціал населення багатьох країн, урізноманітнюють його національний та релігійний склад. Тому країни намагаються контролювати імміграцію, іноді обмежувати її.

Свої особливості має тимчасова трудова міграція. Зі вступом країн із перехідною економікою до ЄС зросла кількість трудових мігрантів. Так, із Польщі, країн Балтії найчастіше виїжджають у скандинавські країни, Велику Британію, Німеччину. Натомість у Польщу останнім часом виїхало багато українців, частина яких має високий рівень освіти та кваліфікації (наприклад лікарі, інженери).

Як ви вважаєте, чому Польща віддає перевагу українцям як трудовим мігрантам?

4 ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. Більшість трудових ресурсів становить населення середнього віку. Проте до робочої сили також відносять пенсіонерів і підлітків, які зайняті в господарстві. У Європі ця частина населення перевищує 60 %. Незважаючи на складну демографічну ситуацію, регіон має потужний працересурсний потенціал. Економічно активне населення (ЕАН) становить приблизно 45 %. Більше половини зайнято у сфері послуг. У сільському, лісовому господарстві, а також у рибальстві високорозвинених країн зайнято 2—7 % ЕАН. У Східній Європі цей показник вищий. У промисловості в середньому працює 20—35 %. Головною тенденцією перерозподілу зайнятого населення в країнах із перехідною економікою є збільшення його в третинному секторі за рахунок скорочення в матеріальному виробництві, насамперед у сільському господарстві й промисловості.

Чому скорочується кількість зайнятих у матеріальному виробництві?

Із точки зору якості трудові ресурси регіону мають необхідну освіту, виробничий досвід, високий професійний рівень та задовільний стан здоров'я. На їхню кваліфікацію вказує те, що більшість зайнятих у господарстві становлять фахівці з вищою та середньою (у тому числі спеціальною) освітою. Характерними рисами більшості трудових ресурсів є працьовитість, відповідальність, активність і дисциплінованість. Недоліком, який із часом може загостритися, є поступове старіння населення.

Проблемою для окремих країн є високий рівень безробіття. Найнижчі його показники в Чехії, Німеччині, найвищі — в Іспанії, Греції, Сербії, Боснії і Герцеговині. Значна частина безробітних — молодь.

ВИСНОВКИ

- У Європі проживають понад 750 млн жителів. У регіоні існують значні відмінності в середній густоті населення.
- Для Європи характерна складна демографічна ситуація, яка в першу чергу пов'язана з низькою народжуваністю, низьким природним приростом (іноді від'ємним), старінням населення.
- Країни Європи приймають значну кількість мігрантів. Найбільше їх у Росії, Німеччині, Великій Британії, Франції та Іспанії.
- Регіон має потужний працересурсний потенціал, який досягається не лише значною кількістю ЕАН, але і їхньою якістю.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Наведіть приклади країн із високою та низькою густотою населення.
2. Охарактеризуйте природний рух населення Європи.
3. Які напрямки міграції характерні для Європи? Чим вони пояснюються?
4. Дайте оцінку працересурсного потенціалу регіону.

§20

Структура населення. Урбанізація

Пригадайте, що таке урбанізація та якими є наслідки цього процесу.

1 НАСЕЛЕННЯ. У всіх країнах Європи (крім Ісландії) кількість жінок більша, ніж чоловіків. Так, у Великій Британії на 100 жінок припадає 99 чоловіків, в Іспанії та Албанії — 98, Німеччині та Чехії — 97, Франції — 96, Португалії, Сербії, Боснії і Герцеговині — 95, Білорусі — 87, Латвії і Литві — 85 (світовий максимум).

? Чим би ви пояснили більш високу смертність серед чоловіків порівняно із жінками?

Зростання кількості жінок значно збільшується в старшій віковій групі, а зважаючи на старіння населення, можна прогнозувати зростання диспропорції в регіоні.

У високорозвинених країнах Європи на початку ХХІ ст. відбувся своєрідний демографічний переворот — частка населення старшої вікової групи перевищила частку населення віком до 14 років. Загалом у Європі частка населення молодшої вікової групи, як правило, менша за 20 %, а в Італії, Іспанії, Греції, Боснії і Герцеговині — менше 14 % і продовжує знижуватися. Частка населення середнього віку — понад 60 %. Зростає частка населення старшої вікової групи (60 років і більше) — перевищує 21 %.

Тривалість життя в країнах Східної Європи — 68—79 років, в інших регіонах, як правило, перевищує 78 років. Особливо це характерно для Північної Європи, де лідерами є Ісландія (83 роки) та Швеція (82 роки).

Докладну інформацію про статеву і вікову структуру населення, а також тривалість життя можна отримати за допомогою стативо-вікової піраміди (мал. 1).

1) Порівняйте віковий склад населення та демографічну ситуацію в Греції, Литві й Фінляндії за допомогою стативо-вікових пірамід (мал. 1).

2) За допомогою додаткових джерел назвіть найбільші народи Європи, укажіть, до яких мовних груп вони належать. Розкажіть про географію релігій у регіоні.

2 УРБАНІЗАЦІЯ, СУБУРБАНІЗАЦІЯ, РУРБАНІЗАЦІЯ, ДЖЕНТРИФІКАЦІЯ.

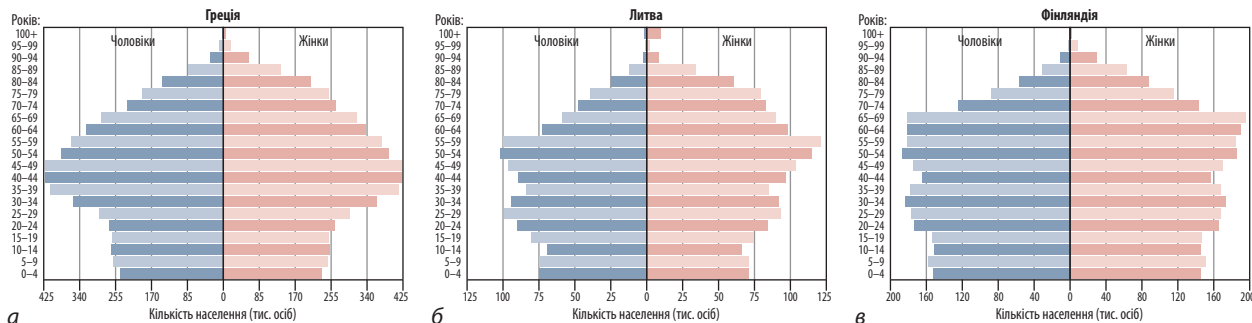
Ви вже знаєте, що західна частина Європи — один із найбільш густонаселених регіонів світу. Розміщення тут населення насамперед визначається географією міст. Рівень **урбанізації**, під яким розуміють частку міських жителів у загальній кількості населення, тут один із найвищих у світі: у середньому в містах проживає понад 70 %, а в деяких країнах — 90 % і більше населення. Наприклад, у Бельгії — 98 % (найвищий показник у світі серед значних за територією держав), Ісландії — 94 %, Нідерландах — 91 %, Люксембурзі — 90 %.

Нижче рівень урбанізації у Східній Європі та окремих країнах Південної Європи. Так, у Боснії і Герцеговині, Молдові, Румунії, Словенії, Албанії, Сербії, Словаччині, Польщі він становить від 40 до 60 %.

Чим би ви пояснили більш низький рівень урбанізації у Східній Європі порівняно із Західною або Північною?

Характерна риса урбанізації Європи — дуже висока концентрація населення у великих містах і міських агломераціях. Найбіль-

Мал. 1. Стативо-вікові піраміди Греції (а), Литви (б) та Фінляндії (в) (2017 р.).

Мал. 2. Одна з головних святинь католицтва — Собор Святого Петра в Римі.

Мал. 3. Одна з головних святинь православ'я — гора Афон у Греції.

ші з них — *Лондонська, Рейнсько-Рурська, Московська й Паризька*. Ланцюжок агломерацій, розташованих уздовж Рейну (*Кельнська, Ессенська, Дюссельдорфська, Дуйсбурзька* тощо), а також ряд міст сусідніх держав, у першу чергу Нідерландів (Амстердам, Роттердам тощо) утворюють Прирейнський мегалополіс із населенням у 40 млн осіб. Інший мегалополіс — Англійський — містить низку міських населених пунктів разом із Лондоном, Бірмінгемом, Манчестером і Ліверпулем.

У 1970—1980-х рр., після періоду бурхливого зростання міст та агломерацій, розпочався вплив населення з їхніх центрів спочатку в близькі передмістя, а згодом і в більш віддалені дрібні міста та сільську місцевість («зелена хвиля»). Цей процес отримав назву **субурбанізації**, тобто зростання населення приміських зон, у тому числі за рахунок переїзду частини жителів великих міст із перенаселених районів у передмістя. У результаті кількість жителів у центральних районах Лондона, Парижа, Гамбурга, Відня, Мілана й багатьох інших міст або стабілізувалася, або навіть стала скорочуватися.

Чим, крім перенаселення, можна пояснити переїзд частини жителів із центральних районів міст у передмістя?

Частину міст Європи (Лондон, Париж, Амстердам, Брюссель, Франкфурт-на-Майні, Мюнхен, Цюрих, Женева, Відень, Мілан, Варшава) відносять до **світових**. Ці міста мають ключове значення для регіонів, а деякі з них — і для всього світу, впливаючи на їх політичне, економічне, культурне життя. У них розташовані штаб-квартири найбільших транснаціональних корпорацій (ТНК) та міжнародних економічних і геополітичних організацій.

Багато європейських міст мають давню історію, де ще збереглися старовинні забудова й архітектура. Іноді окремі райони стають занедбанними, а будинки руйнуються, тоді місцева влада та приватні особи проводять реконструкцію будівель, тобто **джентрифікацію**. Це покращує зовнішній вигляд споруд і робить їх більш комфортабельними, істотно змінює склад населення та спосіб життя. Завдяки джентрифікації на весь світ стали відомими райони Монмартр і Монпарнас у Парижі, Ноттінг-Хілл у Лондоні.

ВИСНОВКИ

- У статевій структурі країн Європи кількість жінок перевищує кількість чоловіків, особливо в старшій віковій групі.
- У регіоні зростає частка старшої вікової групи.
- Більшість населення Європи належить до індоєвропейської сім'ї.
- У європейських містах проживає понад 70% населення.
- Для регіону характерна концентрація населення у великих містах і міських агломераціях.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості статевого складу населення Європи? Чим вони пояснюються?
2. За мал. 1 охарактеризуйте статеву й вікову структуру населення однієї з країн (Греція, Литва, Фінляндія).
3. Назвіть і поясніть чинники низької народжуваності в країнах Європи.

§21

Українська діаспора в країнах Європи

Пригадайте основні чинники міграції населення.

1 ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ. Діаспора — це частина народу, що живе поза країною свого історичного походження. Кількість української діаспори оцінюється різними дослідниками від 10 до 20 млн осіб. Розрізняють східну та західну діаспору. *Східну діаспору* становлять українці, що живуть на території держав, які в минулому були республіками Радянського Союзу. Представники *західної діаспори* проживають в інших країнах Європи, а також в Америці, Австралії тощо.

Основною причиною формування української діаспори були міграції населення за межі України, зумовлені економічними та політичними чинниками.

Виділяють кілька хвиль міграції з України.

- Друга половина XIX — початок XX ст. (до Першої світової війни).
- Період між двома світовими війнами.
- Період Другої світової війни і повоєнний період (1943—1950 рр.).
- Економічна міграція, яка розпочалася після розпаду СРСР і триває зараз.

2 СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ЄВРОПІ. Найбільша українська діаспора сформувалася в Росії, де українці та їхні нащадки становлять третю за кількістю етнічну групу. Зараз їхня кількість — понад 5 млн, хоча за результатами перепису 2010 р. до українців себе віднесли близько 2 млн осіб.

У Молдові українська діаспора формувалася із XVI ст., а особливо інтенсивно після Другої світової війни. Зараз тут проживає понад 400 тис. українців (у тому числі Придністров'я). Більшість зосереджена в північних і східних районах. За кількістю українці посідають тут друге місце.

У Білорусі налічується майже 160 тис. українців. Більшість із них зосереджена у прикордонних з Україною областях, особливо в Брестській, де вони є корінним населенням, і в столиці — Мінську.

Значна частина західної діаспори розселена в Польщі, Румунії, Чехії, Словаччині. Так, кількість українців в Польщі оцінюється в 300 тис. осіб (за даними перепису — значно менше). Більшість їхніх батьків у повоєнний період була виселена в північні та західні райони країни (операція «Вісла»). Зараз районами компактного розселення є Вармінсько-Мазурське воєводство (північно-східна частина країни) та великі міста.

За даними перепису, у Чехії проживає понад 50 тис. українців. Фактично їх більше, оскільки четверта частина населення не вказала свою національність. Ще 100 тис. українців працюють у цій державі.

У Словаччині налічується до 100 тис. українців (у тому числі русинів). Вони здебільшого проживають у селах навколо міста Пряшева та в передгір'ях Карпат.

На території Румунії проживає 51 тис. українців. Вони переважно розселені в північних та північно-східних частинах, у прикордонних з Україною районах.

Чимало українців опинилися в інших європейських країнах. Так, у Франції налічується понад 40 тис. українців. Більшість із них становлять нащадки трудових і політичних емігрантів, а також переміщених осіб. Вони проживають переважно в Парижі та його околицях.

Українці за кордоном намагаються підтримувати традиції та зберігати мову. Вони створюють товариства, будують церкви, школи, випускають газети, журнали.

Чому частина українців та їхні нащадки втрачають зв'язок із Батьківщиною, а також національні традиції?

Державна політика України спрямована на підтримку української діаспори. Із цієї метою реалізується національна програма, що передбачає розвиток зв'язків з українцями, які проживають за межами своєї історичної Батьківщини.

За допомогою додаткових джерел визначте, яку роль відіграють Всесвітні форуми українців та інші громадські організації українців.

Як ви вважаєте, у яких країнах частина українців також є корінним населенням?

ВИСНОВКИ

- Діаспора — це частина народу, що живе поза країною свого історичного походження.
- Кількість української діаспори оцінюється різними дослідниками від 10 до 20 млн осіб.
- Виділяють кілька хвиль міграції з України.
- У Європі сформувалася потужна українська діаспора (найбільша в Росії, Молдові, Польщі, Білорусі, Румунії).
- Державна політика України спрямована на підтримку української діаспори.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що таке діаспора?
2. Якими є особливості географії української діаспори в країнах Європи?
3. Яким чином українці за кордоном намагаються підтримувати традиції та зберігати мову?

§22

Особливості економіки країн Європи.
Прояви глобалізації в регіоні

Пригадайте, що таке глобалізація.

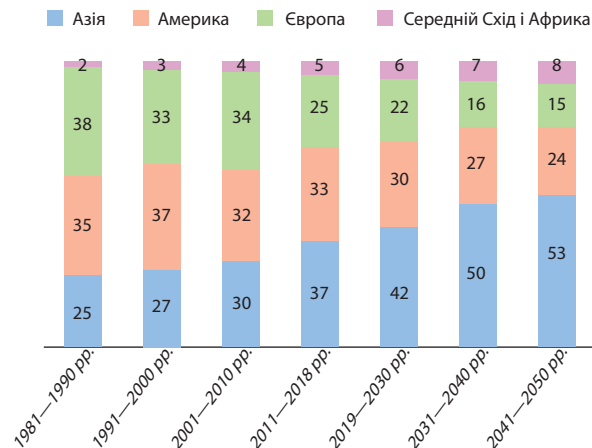

1 СУЧАСНА ЕКОНОМІКА КРАЇН ЄВРОПИ. Європа є світовим лідером за середніми показниками ВВП на одну особу. За сумарним ВВП вона перевищує США або Китай. Регіон має високі показники врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій. У той самий час останніми роками темпи зростання економіки в Європі є нижчими, ніж в Азії.

Проаналізуйте за діаграмою (мал. 1), як змінювалася та буде змінюватися (орієнтовно) частка Європи у ВВП світу. Спробуйте пояснити ці зміни.

Економіка високорозвинених країн Європи являє собою сформований комплекс.

Мал. 1. Регіональна структура глобального ВВП (у тому числі прогнози), %.

У секторальній структурі для них характерне явне переважання третинного сектору. Значення сільського господарства зберігається з точки зору забезпечення харчової промисловості сировиною, а населення — продуктами харчування. У той самий час його частка у ВВП здебільшого менше ніж 5 %, а в таких країнах, як Бельгія та Швейцарія, — менше ніж 1 %.

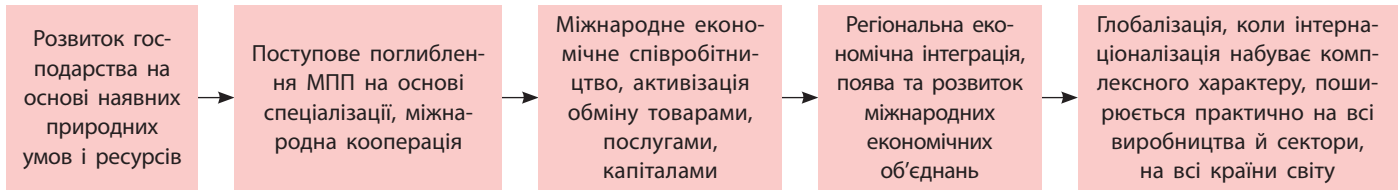
Для промисловості характерні:

- різке переважання обробних виробництв;
- розвиток виробництв, що спираються на висококваліфіковані трудові ресурси;
- високий рівень технічної оснащеності;
- висока якість продукції.

Особливо швидко розвиваються новітні виробництва в авіакосмічному машинобудуванні, електроніці, електротехніці, тонкій хімії та хімії органічного синтезу. У той самий час багатий традиційних виробництв переживають застій, наприклад чорна металургія, легка промисловість, суднобудування.

Найбільш широкий комплекс різних виробництв мають Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія. Інтенсивністю розвитку й потужністю в першу чергу вирізняється економіка Німеччини.

Серед інших країн виділяються Іспанія, Нідерланди, Швейцарія, Бельгія та Швеція. На відміну від чотирьох лідерів, їхня економіка здебільшого спеціалізується на окремих вироб-

Мал. 2. Послідовність етапів інтернаціоналізації господарської діяльності.

ництвах, які завоювали своє місце не лише на європейському, а й на світовому ринку.

Позиції країн із перехідною економікою у світовому господарстві слабкіші. У частині з них зберігається значення традиційних виробництв. Так, в окремих країнах Південної та Східної Європи сільське господарство виробляє від 10 до 20 % ВВП, а економіка та рівень життя населення Росії значною мірою залежать від добувної промисловості.

Більшість країн цього типу вдало подолали шлях від командно-адміністративної (планової) економіки до ринкової, у них відбулися зміни у структурі господарства. Це проявилось у зростанні частки третинного сектору у ВВП, зменшенні значення інших секторів.

? Які відмінності ринкової економіки від командно-адміністративної (планової) ви знаєте?

Частина країн із перехідною економікою відстає від своїх сусідів за рівнем розвитку, продуктивністю праці, технологічним рівнем, якістю та конкурентоспроможністю продукції.

Промислові підприємства розміщені на території регіону нерівномірно. Найбільше їх зосереджено в так званій «центральної осі розвитку», що охоплює територію Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, значну частину Німеччини й Великої Британії, схід Франції, північ Італії, захід Австрії та Швейцарію.

Очікується, що темпи розвитку економіки в регіоні будуть нижчими за середньосвітові, а також нижчими, ніж у США та Китаї.

2 ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В ЕКОНОМІЦІ ТА КУЛЬТУРІ КРАЇН ЄВРОПИ.

Європа — один із регіонів, який найбільше відчуває процеси глобалізації. Завдяки вільній торгівлі товарами та послугами, вільному пересуванню трудових ресурсів і капіталу національні господарства країн-членів ЄС поступово формують єдину регіональну економіку на основі тісної виробничої і науково-технічної кооперації. Це призводить до зміни географічної і товарної структури тор-

гівлі, істотно впливає на спеціалізацію окремих країн (мал. 2).

? Чому глобалізація сприяє зростанню обсягів зовнішньої торгівлі товарами й послугами?

В умовах глобалізації компанії всього світу прагнуть знайти нові шляхи збуту товарів і послуг, зайняти вільні ніші на ринку, скористатися досягненнями науково-технічного прогресу і в такий спосіб повніше задовольнити потреби людей. Проте глобалізація породжує й нові проблеми. Цей процес супроводжується концентрацією все більших обсягів виробництва в руках великих ТНК.

Важливе місце ТНК посідають в економіці Європи, особливо ЄС. Вони визначають напрямки економічного розвитку, є важелем економічного впливу високорозвинених країн регіону за кордоном. Відомо, що саме ТНК активно виступали за ліквідацію митних бар'єрів між країнами ЄС, за вільне переміщення товарів і послуг, за введення єдиної транспортної та інформаційної політики в об'єднанні, єдиної європейської валюти.

? Що ви знаєте про діяльність європейських ТНК в Україні?

Одним з елементів глобалізації є поширення продукції масової культури. Вона включає засоби масової інформації (у тому числі телебачення з ток-шоу та іншими популярними передачами, «жовта» преса з «гарячою» інформацією про відомих осіб), кінематограф, популярну музику, розважальну літературу, естрадний гумор із максимально спрощеним змістом, моду, образотворче мистецтво. Продукція масової культури пристосована до смаків більшості людей і тому популярна, вона швидко поширюється за допомогою сучасних комунікативних технологій. Вона впливає на смаки, інтереси й потреби людей в усьому світі, на спосіб життя й поведінку, а в разі необхідності дозволяє маніпулювати громадською думкою.

ВИСНОВКИ

- У секторальній структурі економіки високорозвинених країн Європи явно переважає третинний сектор.
- У частині країн із перехідною економікою зберігається значення традиційних виробництв.
- Промислові підприємства розміщені на території регіону нерівномірно. Найбільша їх концентрація спостерігається в так званій «центральної осі розвитку».
- Європа — один із регіонів, який найбільше відчуває процеси глобалізації. У руках великих ТНК зосереджуються все більші обсяги виробництва.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть характерні риси промисловості високорозвинених країн регіону.
2. Якими є особливості економіки країн із перехідною економікою?
3. Наведіть приклади проявів глобалізації в регіоні.
4. Наведіть приклади ТНК, охарактеризуйте їхнє значення.
5. Назвіть позитивні й негативні наслідки глобалізації у сфері економіки.
6. Якими є особливості проявів глобалізації в культурі країн Європи?

Дослідження. Індекс «транснаціональності» європейських корпорацій: обчислення, обґрунтування країни базування ТНК та ступеня виходу на ринки інших країн (на прикладах «Нестле», «Філіпс Електронікс», «Водафон» тощо)

1. За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, що таке індекс «транснаціональності».
2. У яких містах (країнах) розташовані штаб-квартири найбільших європейських ТНК?
3. З'ясуйте ступінь виходу найбільших європейських ТНК на ринки інших країн.
4. Зробіть висновок про індекс «транснаціональності» найбільших європейських корпорацій.

§23**Первинний сектор економіки**

Пригадайте склад первинного сектору економіки.

1 СІЛЬСЬКЕ ТА ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. За основними видами сільськогосподарської продукції більшість країн регіону забезпечує свої потреби. Окремі європейські країни в значних обсягах експортують зерно (у першу чергу пшеницю). Серед інших культур важливе значення мають картопля, ріпак, овочі (томати, баклажани, перець, цибуля, огірки тощо) та фрукти, а на півдні — цитрусові й маслини. Регіон відомий як найбільший виробник молока та експортер молочних продуктів, він забезпечує себе буряковим цукром, більшістю видів м'яса та м'ясопродуктів.

Які види сільськогосподарської продукції найбільш характерні для України?

Високого рівня розвитку сільське господарство досягло у високорозвинених країнах

Європи. У їхніх аграрних відносинах (у системі землеволодіння та землекористування) відбувся перехід від дрібного селянського господарства до великого спеціалізованого високотоварного господарства. У більшості країн переважає тваринництво, а фермерство отримує допомогу з боку держави.

Чому держава надає підтримку європейським фермерам?

У країнах Східної Європи з найбільш розвиненим сільським господарством (наприклад Чехія, Словаччина, Польща) тваринництво переважає над рослинництвом. В інших країнах більше продукції виробляє рослинництво. Їхнє сільське господарство загалом менш продуктивне, а рівень механізації, хімізації та електрифікації є нижчим.

Розвитку тваринництва в регіоні сприяють природні умови, завдяки яким можливий тривалий період випасання, в окремих країнах — із кінця березня до початку грудня. Луки й пасовища — головна база тваринництва — займають значну частину сільськогосподарських угідь. За спеціалізацією тваринництва можна виділити такі райони поширення:

- молочне скотарство (скандинавські країни, Фінляндія, країни Балтії, Велика Британія, Ірландія, гірські райони Швейцарії, Німеччини, Австрії);
- молочне та м'ясо-молочне скотарство (більшість країн Західної Європи);
- свинарство (Німеччина, Данія, Велика Британія, Нідерланди, Польща, Україна, Росія), беконний напрямок характерний для країн Західної Європи, Угорщини, Чехії, країн Балтії (Латвія, Литва, Естонія), м'ясо-сальний і сальний — для України, Польщі, Словаччини, Росії, Білорусі;
- птахівництво (Франція — переважно великі сучасні ферми, Нідерланди, Бельгія, Данія);
- вівчарство (Велика Британія, Ірландія, окремі гірські райони Іспанії, Швейцарії, Німеччини, Австрії).

Поясніть відмінності в спеціалізації тваринництва окремих районів (країн) Європи.

Значне переважання рослинництва характерне лише для Південної Європи. Хоча найбільше вирощують зернові культури, але міжнародна спеціалізація визначається насамперед виробництвом фруктів, цитрусових, винограду, маслин, горіхів, ефіроолійних культур.

Поясніть міжнародну спеціалізацію сільського господарства Південної Європи.

Країни Східної Європи, у першу чергу Росія й Україна, спеціалізуються на вирощуванні зернових культур. Переважає пшениця, на півночі також культивують жито, на півдні — кукурудзу. У ряді країн, у тому числі в Україні, поширені технічні культури, зокрема соя, ріпак, соя, цукровий буряк.

Чому останнім часом у Європі все більшої популярності набуває органічна продукція?

У Північній Європі традиційно розвинене рибальство, особливо велике значення воно має в господарстві Ісландії та Норвегії. У кожній із цих країн виловлюють до 2 млн т риби на рік.

Внесок лісового господарства в загальне ВВП регіону менше ніж 2%. Тільки в Росії,

Мал. 1. Платформа з видобутку природного газу та нафти (Північне море).

Фінляндії, Швеції, країнах Балтії та деяких країнах Східної Європи він вищий. Проте навіть у більшості зазначених країн цей показник знижується, наприклад, у Фінляндії наприкінці 1980-х рр. він становив майже 30 %, а зараз — 10 %. Це відбувається не в результаті скорочення обсягів заготівлі й переробки деревини, а завдяки більш швидкому зростанню виробництва в інших секторах.

Загалом лісове господарство отримало найбільший розвиток у скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Данія), Фінляндії та на півночі Росії.

2 ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Серед паливних корисних копалин велике значення в регіоні традиційно мало вугілля. Зараз його роль зменшилася через збільшення використання нафти й природного газу, вироблення кращих пластів, високу собівартість, скорочення витрат коксу під час виплавки чавуну, конкуренцію більш дешевого вугілля зі США, Південної Африки, Австралії та інших країн.

У значних обсягах вугілля видобувають у Німеччині, Польщі, Росії, Чехії, Україні, Іспанії. Польща видобуває кам'яне вугілля, родовища якого зосереджені на півдні країни — у Верхній Силезії. Частина цього басейну припадає і на територію сусідньої Чехії. Велика Британія розробляє родовища нафти й природного газу на шельфі Північного моря (мал. 1). Країні належить майже 50 % цієї території. Разом із Великою Британією в значних обсягах видобуток природного газу та нафти здійснює Норвегія (друге місце в регіоні

після Росії), у невеликих обсягах — Данія, Нідерланди та Німеччина.

Європейська Росія представлена родовищами, які розробляють у Нижньому Поволжі та на Уралі, на Північному Кавказі, у районі Тимано-Печори (тут здійснюють видобуток так званої важкої нафти). У перспективі нафту й природний газ видобуватимуть на шельфі Баренцового моря.

Які труднощі виникають під час видобутку нафти й природного газу на морському шельфі?

Серед рудних корисних копалин найбільше значення мають залізні руди, видобуток яких у значних обсягах ведеться в Україні, Росії, Швеції, Франції. У Швеції видобуток здійснюють переважно за допомогою підземних роз-

робок у гірських районах. Серед руд кольорових металів виділяється видобуток мідних (Польща, Болгарія), бокситів (Греція, Франція, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Угорщина), свинцево-цинкових (Німеччина, Ірландія, Польща, Сербія, Болгарія, Італія). Значні запаси руд кольорових металів розташовані в Росії, але здебільшого в азіатській частині.

Із нерудних корисних копалин слід назвати видобуток калійної солі (Білорусь, Росія, Німеччина), сірки (Польща, Україна), апатитів (Росія).

Чому значення добувної промисловості в економіці Європи постійно знижується?

Загалом більшість країн Європи залежить від імпорту мінеральної сировини.

ВИСНОВКИ

- За основними видами сільськогосподарської продукції більшість країн регіону забезпечує свої потреби та навіть продає надлишки на світовому ринку.
- Високого рівня сільське господарство досягло у високорозвинених країнах Європи.
- Із корисних копалин найбільше значення в регіоні має видобуток вугілля, нафти, природного газу, залізної руди.
- Більшість країн Європи залежить від імпорту мінеральної сировини з інших регіонів світу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості сільського господарства окремих частин Європи?
2. Розкажіть про географію лісового господарства.
3. Що є характерним для вугільної промисловості регіону?
4. Охарактеризуйте географію видобутку вугілля, нафти та природного газу в регіоні.

§24

Вторинний сектор економіки. Реіндустріалізація

Пригадайте виробництва переробної промисловості та чинники їх розміщення.

1 ПЕРЕРОБНА ПРОМИСЛОВІСТЬ. ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА. Сучасна електроенергетика Європи характеризується переважанням теплових електростанцій, хоча порівняно з іншими регіонами їхня частка в загальному виробництві електроенергії менша. Більше половини з них працюють на вугіллі, значною є частка газових ТЕС, особливо в Росії (65%) і найменшою — тих, що працюють на мазуті (виробляють із нафти).

Як виробляють електроенергію на ТЕС?

Європа є світовим лідером за значенням атомних електростанцій, на які припадає майже третина виробленої електроенергії. Серед окремих країн найбільше значення АЕС мають у Франції, Бельгії, Україні, Великій Британії, Словаччині, Угорщині, Швеції.

Десяту частину електроенергії виробляють на ГЕС, у трьох країнах із гірськими районами — Норвегія, Швеція, Швейцарія — це основний вид електростанцій. Подальшого збільшення частки ГЕС не очікується, оскільки

гідроенергетичні ресурси регіону значною мірою вичерпані.

У країнах Європи послідовно впроваджуються заходи, які мають на меті ощадливе використання енергоресурсів і залучення екологічно чистих джерел енергії. У результаті зростає значення вітрових, сонячних, геотермальних станцій.

До десятки найбільших виробників електроенергії світу входять Росія, Німеччина та Франція. Росія і Франція є великими експортерами.

2 МЕТАЛУРГІЯ. Місцева чорна металургія пережила важкий період, коли обсяги виробництва не зростали, а іноді знижувалися. Зараз у частині європейських країн родовища залізної руди та коксівного вугілля виснажені, і видобуток сировини скоротився в багато разів (наприклад у Франції) або майже припинився (Німеччина, Велика Британія). Поеднання залежності від імпортової сировини та орієнтація на продаж частини високоякісної продукції за кордон зумовили будівництво великих підприємств у портових містах (Італія, нові заводи Франції, Німеччини та Великої Британії) або в районах вугільних басейнів, пов'язаних зручними шляхами з морем (Німеччина).

Чому чорна металургія високорозвинених країн пережила важкий період, коли обсяги виробництва не зростали, а іноді скорочувалися?

Країни, які не мали запасів сировини, одразу орієнтувалися на її імпорт. Так, металургію Італії розміщували в портах (Генуя, Неаполь і Таранто).

Орієнтація на сировинні ресурси залишається в Росії, Україні, Польщі, Чехії. В Україні це залізні та марганцеві руди Придніпров'я, у Росії — залізні руди Курської магнітної аномалії, Уралу, Західного та Східного Сибіру.

Зараз високорозвинені країни спеціалізуються на високоякісних та спеціальних, а тому дорогих видах сталі. Також вони намагаються позбутися найбільш брудних, початкових стадій виробництва. Країни із перехідною економікою здебільшого виробляють дешевші, масові види сталі.

До світових лідерів із виробництва та експорту сталі належать Росія, Німеччина, Україна, Італія, Франція.

Кольорова металургія регіону в значних обсягах використовує руди та їхні концентрати,

які переважно надходять з Африки та Америки. Основні виробники алюмінію — Росія, Норвегія, Франція, Німеччина, Греція, Румунія. Виробництво здебільшого орієнтоване на споживачів та джерела дешевої електроенергії (Норвегія, частково Франція, Росія). На власній руді алюмінієва промисловість працює в Греції, Хорватії, Чорногорії, Боснії і Герцеговині, свою й імпорту сировину використовує Румунія. Мідь виробляють у Росії, Великій Британії, Франції, Німеччині, Бельгії, Польщі, Сербії, Болгарії, свинець і цинк — у Росії, Німеччині, Бельгії, Польщі, Франції, Сербії, Болгарії, Італії.

Які існують переваги у виготовленні металів при використанні металобрухту?

3 МАШИНОБУДУВАННЯ. На країни Європи припадає понад третина продукції світового машинобудування. У регіоні розвинені всі основні виробництва, але деякі з них мають особливу роль. У загальному машинобудуванні це верстатобудування; виробництво обладнання промислових роботів, сільськогосподарської техніки. Так, тут зосереджено близько 40 % світового виробництва верстатів і ковальсько-пресового обладнання. Великі виробники верстатів, як й іншої продукції загального машинобудування, — Італія та Швейцарія (85 % продукції цієї країни йде на експорт). Трохи нижчими є обсяги виробництва в Іспанії, Франції, Чехії, Нідерландах, Росії, Швеції.

Високого рівня розвитку досягло сільськогосподарське машинобудування регіону. Тут виробляють високоякісну техніку, зокрема комбайни, трактори, обладнання для тваринницьких ферм. Серед основних виробників — Італія, Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Франція.

Провідне місце в транспортному машинобудуванні посідає автомобілебудування. До трійки світових лідерів входять заводи провідних фірм: «Фольксваген» (Німеччина), «Рено-Ніссан» (Франція). Серед країн-лідерів — Німеччина, де щорічно виробляють понад 6 млн автомобілів, Іспанія — близько 3 млн, Франція, Італія та Велика Британія — по 1,5—2,5 млн, Росія, Чехія та Словаччина — по 1—1,5 млн.

Поясніть, чому в Європі обсяги виробництва автомобілів є значними.

Мал. 1. Будівництво круїзних суден на верфі в місті Турку (Фінляндія).

Мал. 2. Двопалубний реактивний пасажирський авіалайнер «Аеробус» A380 — найбільший серійний літак у світі.

За останні десятиліття Європа втратила колишні лідируючі позиції в суднобудуванні, поступившись першістю азіатським країнам (Південна Корея, Китай і Японія). Зараз у регіоні будують переважно спеціальні, технічно складні судна та великі пасажирські лайнери. За тоннажем морських суден, які спускають на воду, лідерами в регіоні є Німеччина (входить до шістки найбільших експортерів суден), Данія, Іспанія, Італія, Фінляндія, Росія (мал. 1). Так, фінські корабелі орієнтуються на будівництво круїзних лайнерів, поромів, криголамів, суден для арктичних платформ, які використовують для видобутку нафти та природного газу на морському шельфі.

Чому Європа втратила колишні лідируючі позиції в суднобудуванні?

Для розвитку авіакосмічного виробництва надзвичайно важливим є науковий чинник. Велике значення мають кваліфікація трудових ресурсів та наявність фінансових ресурсів. Для виробництва найбільш сучасних та дорогих зразків техніки (наприклад літаків «Аеробус», мал. 2) об'єднують свої зусилля навіть високорозвинені країни. Виробництво «Аеробусів» зосереджене в чотирьох країнах: Франція, Німеччина, Велика Британія, Іспанія. Остаточне складання авіалайнерів здійснюють у Тулузі (Франція) та Гамбурзі (Німеччина).

Лідер у ракетно-космічній техніці — Франція. Її ракету «Аріан» використовують для запуску супутників ЄС та інших країн. Конкурентоспроможне авіакосмічне виробництво є і в Україні.

До точного машинобудування відносять електроніку, електротехніку й приладобуду-

вання. Невелика група високорозвинених держав — Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія — є найбільшими виробниками дорогих електротехнічних виробів. Це потужні генератори (у тому числі для парових, газових і гідравлічних турбін), трансформатори, електричні машини, електродвигуни різної потужності. Так, компанія «Сіменс» (Німеччина) випускає енергосилове, медичне й військове обладнання, «Асеа—Браун, Бовері» (Швейцарія—Швеція) — енергосилове й електронне обладнання.

Окремі виробництва точного машинобудування працюють і в інших країнах. Серед них Росія, Нідерланди, Фінляндія, Чехія, Швеція, Польща, Словенія, Україна.

В останні роки країни регіону докладають зусиль, щоб наздогнати США та Японію у виготовленні сучасної електроніки. Найбільших успіхів досягли Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Нідерланди. Одна з провідних ТНК світової електронної промисловості — «Філіпс» (штаб-квартира розташована в Ейндховені, Нідерланди).

Поясніть спеціалізацію машинобудування високорозвинених країн.

4 ХІМІЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ. ВИРОБНИЦТВО ДЕРЕВИНИ Й ПАПЕРУ. Європа — один зі світових центрів хімічної промисловості. На регіон припадає чверть усієї продукції і до третини експорту. Тому не дивно, що серед найбільших ТНК світу широко представлені компанії високорозвинених країн. Серед них «БАСФ» і «Байер» (Німеччина), «Імперіел кемікл індастріз» (Велика Британія), «Монтедісон» (Італія).

Тривалий час європейська хімічна промисловість розвивалася швидше, ніж промисловість загалом. Особливо швидко зростала нафтохімія, що орієнтується переважно на імпортну сировину.

В останні десятиліття в регіоні спостерігається вповільнення темпів зростання виробництва окремих видів продукції нафтохімії та основної хімії. Основні причини: скорочення попиту на деякі «традиційні» хімікати, згортання шкідливих виробництв, збільшення імпорту хімікатів за нижчими цінами. Разом із цим зростає значення промисловості органічного синтезу, фармацевтики, парфумерії, хімії побутового призначення. Серед високорозвинених країн найбільші потужності мають ті, що володіють великими запасами нафти й природного газу (Велика Британія, Нідерланди), або мають сприятливе положення для підвезення цих видів сировини й потужну промисловість (Німеччина, Італія, Франція).

Чому в регіоні зростає значення промисловості органічного синтезу?

В останні роки виробництво ліків зростає значно швидше, ніж іншої продукції хімічної промисловості. Це пояснюється розробкою та успішним впровадженням нових лікарських засобів, зростанням попиту, пов'язаним зі старінням населення й поширенням ряду хвороб. Усі шість світових лідерів — високорозвинені держави, п'ять із яких європейські: Німеччина, Швейцарія, Велика Британія, Бельгія та Франція.

У країнах із перехідною економікою спочатку будували переважно великі підприємства основної хімії (особливо з випуску мінеральних добрив). Найбільших успіхів досягли Росія, Україна, Польща, Білорусь, Румунія, Сербія, Болгарія, Угорщина, які використовували як місцеву, так й імпортовану сировину. Надалі в ряді країн випереджальними темпами розвивалася хімія органічного синтезу (виробництво пластмас, хімічних волокон), у тому числі на базі імпортованих нафти й природного газу. Зараз значення основної хімії збереглося в Росії, Україні, Польщі та Білорусі.

Виробництво паперу та іншої продукції з деревини зосереджене переважно в скандинавських країнах, Фінляндії, Росії та Німеччині. Значні обсяги паперу виробляють

у Великій Британії, Франції, Норвегії та Італії.

Як ви вважаєте, чи забезпечені Велика Британія, Франція та Італія сировиною для виробництва паперу? Чому?

5 ЛЕГКА Й ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Найдавнішим виробництвом у регіоні є легка промисловість. Зараз вона переживає не найкращі часи. Це пов'язане з тим, що виробництво трудомістких виробів масового попиту, особливо верхнього одягу, тканин і повсякденного взуття, перемістилося до країн Азії. У високорозвинених країнах регіону зберігаються виробництва, що спеціалізуються на синтетичних та дорогих (особливо вовняних) натуральних тканинах, престижному одязі та взутті, виробках із хутра, окремих видах ковдр. Зростає виробництво трикотажних і нетканих матеріалів, виготовлення яких менш трудомістке.

Поясніть спеціалізацію легкої промисловості високорозвинених країн регіону.

У країнах із перехідною економікою значне місце посідає виробництво тканин, повсякденного одягу та шкіряного взуття. Основні райони текстильної промисловості історично склалися в центрі та на півдні Польщі, у центрі європейської частини Росії, на півночі Чехії.

Значення харчової промисловості регіону полягає в необхідності забезпечити населення різноманітними продуктами харчування. Є відмінності між високорозвиненими країнами й тими країнами із перехідною економікою, які дещо відстають за рівнем купівельної спроможності населення. Для перших характерним є широкий асортимент різноманітної високоякісної продукції, значна частина якої має тваринне походження; широке використання напівфабрикатів, призначених для швидкого приготування в домашніх умовах; перевага здорової їжі, наприклад низькокалорійних продуктів. Інші країни йдуть шляхом високорозвинених держав, але це відбувається поступово й залежить від рівня економічного розвитку.

Регіон є світовим лідером серед виробників ряду продуктів глибокої переробки, наприклад масла, сиру, йогурту, молочних жирів. Так, у країнах ЄС виробляють 47% сиру від загального обсягу.

6 ОСНОВНІ ПРОМИСЛОВІ РЕГІОНИ. Економічну міць сучасної Європи визначають промислові регіони. Це *Рур* у Німеччині, *Великий Лондон* у Великій Британії, *Іль-де-Франс* у Франції, *Верхньосилезький* у Польщі, *Придніпров'я* в Україні, *Центральна Росія* та *Урал* у Росії. На першому етапі їхнє формування значною мірою було обумовлене наявністю природних (сировинний чинник) і трудових (працересурсний чинник) ресурсів, споживача (споживчий чинник), а також сприятливим економіко-географічним положенням.

Найбільш поширеними виробництвами здебільшого були чорна металургія, загальне машинобудування, основна хімія, теплоенергетика, легка промисловість. Із часом зросло значення інших чинників, зокрема транспортного, наукового, екологічного. У промислових регіонах високорозвинених країн випереджальними темпами почали розвиватися транспортне й точне машинобудування (зокрема електроніка), хімія органічного синтезу, фармацевтика; одночасно збиткові та «брудні» підприємства закривалися, а інші модернізовувалися.

Які промислові регіони розташовані в межах «центральної осі розвитку» регіону? Які — ні? Завдяки чому вони виникли?

Так, основою економіки Руру тривалий час були вугільна промисловість, чорна металургія та теплоенергетика. Поступово кількість шахт і металургійних підприємств значно скоротилася. Одночасно з'явилися автомобільні заводи (зокрема компанії «Опель») та інші підпри-

ємства машинобудування (зокрема компанії «Сіменс»), були відкриті університети, створені технопарки, пов'язані з мікроелектронікою, програмним забезпеченням, засобами автоматизації та контролю, телекомунікаціями.

Свої особливості мають промислові регіони Великого Лондону та Іль-де-Франс, економіка яких більш різноманітна. Проте й вони пройшли шлях перетворень і модернізації.

7 РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ. Криза 2008—2009 рр., яка мала глобальні наслідки у вигляді погіршення соціального та економічного становища, показала високу залежність економіки високорозвинених країн від фінансових спекуляцій. Цьому сприяла деіндустріалізація, яка характеризується зменшенням частки зайнятих у вторинному секторі (у першу чергу в обробній промисловості). Водночас зменшується частка вторинного сектору у ВВП країни. Цей процес розпочався в середині ХХ ст. і був обумовлений бажанням потужних компаній розміщувати виробництва в країнах із меншими витратами й вартістю робочої сили (у першу чергу в Китаї та країнах нової індустріалізації).

Розуміючи ризики, пов'язані із цим процесом, високорозвинені країни почали проводити політику **реіндустріалізації**. Вона передбачає розвиток наукоємних, сучасних виробництв на основі досягнень науково-технічного прогресу, докорінну перебудову та модернізацію старих виробництв, а також поліпшення якості навколишнього середовища.

Чи можна змінити, що відбулося в Рурі, віднести до реіндустріалізації? Чому?

ВИСНОВКИ

- Європа є одним із центрів світової економіки.
- Країни регіону посідають провідні позиції у виробництві електроенергії та багатьох видів продукції переробної промисловості, у першу чергу машинобудування та хімічної індустрії.
- Економічну міць сучасної Європи визначають промислові регіони.
- У сучасних умовах високорозвинені країни регіону активно проводять політику реіндустріалізації.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть характерні риси електроенергетики регіону.
2. Які існують відмінності в географії та спеціалізації чорної металургії окремих країн Європи?
3. Охарактеризуйте загальне машинобудування регіону.
4. Якими є особливості хімічної промисловості Європи?
5. Охарактеризуйте легку й харчову промисловість регіону.
6. Чим спричинена необхідність здійснення політики реіндустріалізації?

Дослідження. Відновлювана електроенергетика в країнах Європи: регіональні особливості та відмінності

1. Пригадайте, що таке відновлювана електроенергетика.
2. Поясніть значення та переваги відновлюваної електроенергетики.
3. З'ясуйте, як розвивається відновлювана електроенергетика в окремих регіонах (країнах) Європи.
4. Зробіть висновки про регіональні особливості та відмінності розвитку відновлюваної електроенергетики в Європі.

Дослідження. Структура й просторова організація виробництва чорних металів у країнах Європи

1. Пригадайте, що таке чорні метали і якою є технологія їх виробництва.
2. Поясніть значення чорних металів.
3. З'ясуйте зміни, які відбуваються у структурі й просторовій організації виробництва чорних металів у країнах Європи.
4. Зробіть висновки про регіональні особливості та відмінності у структурі й просторовій організації виробництва чорних металів у країнах Європи.

§25

Третинний сектор економіки. Зв'язки України з країнами Європи

Пригадайте, які існують види послуг.

1 ТРАНСПОРТ. У Європі розвинені всі види транспорту, а у структурі пасажирообігу та внутрішнього вантажообігу найбільшою є роль автомобільного. Це не дивно, адже відстані на значній частині території невеликі, густота, мобільність і платоспроможність населення високі, а автомобіль залишається найбільш маневреним засобом пересування. У регіоні багато магістралей міжнародного сполучення, деякі йдуть за його межі, наприклад, Лондон—Франкфурт-на-Майні—Відень—Белград—Стамбул. Разом із другорядними дорогами вони утворюють єдині транспортні системи, поступово перетворюючись на регіональну автотранспортну систему.

Які переваги надає регіональна автотранспортна система?

У Європі зосереджена значна частина залізниць світу. Більше третини з них електрифіковано (електровози перевозять половину пасажирів і вантажів). Хоча роль залізничного транспорту зменшується, а мережа скорочується, він характеризується значними обсягами перевезених вантажів і високими швидкостями руху, особливо пасажирських потягів.

Чому роль залізничного транспорту в регіоні зменшується, а мережа скорочується?

У зв'язку зі швидким зростанням споживання нафти й природного газу в 1950—1970-ті рр. в регіоні різко збільшилася мережа нафто- і газопроводів. Найбільше значення мають мережа трубопроводів у Північному морі та прибережних країнах (Норвегія, Велика Британія, Нідерланди); газопроводи й нафтопроводи, які з'єднують Росію з іншими країнами регіону (у тому числі ті, що проходять через Україну).

Мал. 1. Контейнерний термінал порту Роттердам (Нідерланди).

Мал. 2. Острів Родос (Греція).

У зовнішній торгівлі зберігає своє значення морський транспорт. Частина країн Європи мають великий торговельний флот, а на їх берегах розташовані великі порти: Роттердам, Антверпен, Лондон, Гамбург, Генуя, Марсель, Гавр, Барселона.

Найважливішими судноплавними річковими системами є Дунай, Волга та Рейн (усі із судноплавними притоками). Багато річок сполучені між собою каналами.

- 1) У чому полягає унікальність Дунаю як водного шляху?
- 2) З'ясуйте, де побудовані найважливіші канали. Які річки вони сполучають і які можливості надають?

Найбільшим річковим портом Європи й світу є Дуйсбург (Німеччина), розташований на річці Рейн.

Зростає частка авіаційного транспорту в перевезенні пасажирів. Найбільші аеропорти розташовані в Лондоні (Хітроу), Парижі (Руассі-Шарль-де-Голль), Амстердамі (Схіпхол).

Транспортна система країн із перехідною економікою поступається сусідам за густотою транспортної мережі, пасажиро- і вантажообігом. В окремих державах зберігає велике значення залізничний транспорт. У той самий час в останні роки була значно розширена й покращена мережа автомобільних доріг. Побудовано першокласні автомагістралі, у тому числі міжнародного значення. У Росії та Україні велике значення має трубопровідний транспорт.

Країни регіону працюють над розвитком загальноєвропейської транспортної інфраструктури. Її ядром стануть дев'ять транспортних коридорів, серед яких: Балтика—Адріатика,

Скандинавія—Середземне море, Рейн—Альпи, Північне—Середземне море.

З'ясуйте, через які країни пройдуть окремі транспортні коридори.

Позначте на контурній карті один із транспортних коридорів Європи (за власним вибором).

2 ТУРИЗМ. Характерною рисою світового туризму є провідні позиції Європи. Хоча в останні роки її частка в міжнародних туристських прибуттях знизилася із 64 % у 1995 р. до 51 % у 2015 р., Європа залишається основним туристичним регіоном світу. Одразу шість європейських країн увійшли в десятку найбільш конкурентоспроможних у сфері туризму. Примітно, що 80 % європейських туристів залишаються в межах регіону (це найвищий показник у світі).

Майже третина прибуттів припадає на Середземномор'я.

Поясніть географію туристських прибуттів європейців.

Упродовж декількох років лідерами як за кількістю міжнародних туристських прибуттів, так і за доходами від туризму в Європі є Франція та Іспанія, далі йдуть Італія, Велика Британія, Греція, Німеччина.

Поясніть провідне становище й особливості географії міжнародного туризму регіону.

3 ІНШІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Європа — світовий центр фінансових операцій. Тут розміщена майже третина всіх фінансових ресурсів. Приблизно половина капіталів перетікає з одних високорозвинених європейських країн до інших. Проте останнім часом зростають інвестиції в економіку країн із перехідною економікою (членів ЄС). Приблизно третина капіталів іде за межі регіону (Китай, нові індустріальні країни).

Чому значний обсяг капіталів надходить із Європи в Китай та нові індустріальні країни?

Найбільш масштабні міжнародні фінансові операції здійснюють у Великій Британії, Німеччині та Нідерландах. До світових фінансових центрів належать Лондон, Париж, Цюрих, Амстердам, Франкфурт-на-Майні. Одночасно Західна Європа залучає багатомільярдні інвес-

тиції зі США, Японії, багатих нафтодобувних країн Західної Азії. Інвестиції надходять у найбільш високотехнологічні сфери господарства.

Які переваги й недоліки має концентрація капіталу в провідних фінансових установах?

Упровадження комп'ютерної техніки та Інтернету в усі сфери життя зумовило бурхливий розвиток особливого виду послуг — інформаційно-технологічних (ІТ). Провідними європейськими виробниками та експортерами продукції комп'ютерного програмування є Німеччина, Велика Британія, Франція, Ірландія, Україна, Росія, Іспанія, Білорусь.

Поясніть перспективність розвитку ІТ-індустрії.

Різно зростає значення послуг зв'язку, при цьому поряд із традиційними засобами (радіо, телефон) усе більше використовують сучасні електронні засоби — телекомунікації, факсимільний і супутниковий зв'язок. Стрімко зростає використання як засобу зв'язку мережі Інтернет.

4

ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄВРОПИ. За обсягами зовнішньої торгівлі України перше місце серед регіонів світу належить Європі. Особливу увагу приділяють співробітництву з країнами ЄС, на які припадає третина товарообігу. Розширення ЄС та набуття чинності Угоди про асоціацію відкрили перед Україною можливості збільшення експорту на європейський ринок. Поступово це стане одним із головних чинників прискореного зростання ВВП нашої країни.

Основними статтями українського експорту в ЄС є зернові, чорні метали та вироби з них, жири та олії тваринного та рослинного походження, руди, одяг. Основними статтями імпорту з ЄС є промислове обладнання, машини, транспортні засоби, фармацевтична продукція, полімерні матеріали, пластмаси, природний газ, нафта та продукти її перегонки, папір і картон. Із країн ЄС надходить 70 % інвестицій.

Поясніть особливості товарної структури зовнішньої торгівлі України з ЄС.

ВИСНОВКИ

- У Європі розвинені всі види транспорту. У структурі пасажирообігу та внутрішнього вантажообігу найбільшою є роль автомобільного транспорту.
- Країни регіону працюють над розвитком загальноєвропейської транспортної інфраструктури, що, зокрема, передбачає створення дев'яти транспортних коридорів.
- Країни Європи є серед лідерів у наданні найрізноманітніших послуг, зокрема туристичних та фінансових.
- Європа посідає перше місце серед регіонів світу за обсягами зовнішньої торгівлі України. Особливу увагу приділяють співробітництву з державами ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чим пояснюється провідна роль автомобільного транспорту в структурі пасажирообігу та внутрішнього вантажообігу в більшості країн Європи?
2. Чим характеризується залізничний транспорт регіону?
3. Із якою метою створюють транспортні коридори?
4. Охарактеризуйте фінансовий сектор Європи.

Дослідження. Креативна економіка в Європі: кластери і хаби

1. За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, що таке кластери і хаби. Яку роль вони відіграють у сучасній просторовій організації господарства?
2. Де розташовані найпотужніші кластери і хаби?
3. Зробіть висновок про значення та географію кластерів і хабів.

Дослідження. Європейські аеропорти-хаби як елементи світової системи авіаперевезень

1. За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, що таке аеропорти-хаби (вузлові аеропорти). Яку роль вони відіграють у системі авіаперевезень?
2. Де розташовані найбільші аеропорти-хаби? Які функції вони виконують?
3. Зробіть висновок про значення та географію аеропортів-хабів.

Тема 2. Країни Європи

Країни «Великої сімки» в Європі: Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія

§26

Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина).
Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор

Пригадайте положення Німеччини на карті Європи.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Німеччина має вигідне ЕГП, яке визначає місце країни в МПП. Це обумовлюється такими обставинами:

- розташування країни на території одного з трьох найважливіших світових економічних центрів — Західної Європи;
- центральне розташування в регіоні, завдяки чому через територію Німеччини проходять важливі міжнародні транспортні коридори як меридіонального, так і широтного напрямку;
- наявність численних сусідів (на суходолі межує з дев'ятьма країнами), більшість із яких мають високий рівень розвитку й входять до складу ЄС, а Франція є членом «Великої сімки»;
- наявність незамерзаючих портів на берегах Північного й Балтійського морів, які є одними з найважливіших районів судноплавства у світі;
- територію Німеччини перетинають численні судноплавні річки, серед яких особливе значення мають Рейн і Дунай.

- 1) Поясніть, які переваги надає вигідне транспортне положення країни.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Німеччини.

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ТА РОЛЬ ФЕДЕРАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬ У ЇЇ РОЗВИТКУ. Німеччина посідає друге місце в регіоні (після Росії) за кількістю населення — 81,4 млн осіб. Вона належить до найбільш густозаселених країн. Густота населення є досить високою скрізь, хоча воно розселене територією

країни нерівномірно. Найгустіше заселені прилеглі до Рейну західні території, де сформувався один із мегалополісів світу — Прирейнський.

За статевим і віковим складом, природним і механічним рухом населення Німеччина істотно не відрізняється від інших високорозвинутих країн Європи. Зокрема, це переважання жінок, у першу чергу в середній і старшій вікових групах; старіння населення.

Які проблеми вирішуються в країні завдяки міграції?

У національному складі Німеччини переважають німці. Ще однією особливістю країни є значна кількість іммігрантів (понад 7 млн), серед яких багато турків і курдів. Вони зазвичай працюють на трудомістких, шкідливих і малооплачуваних виробництвах.

Релігійний склад країни представлений протестантами й католиками. Протестантів трохи більше, вони переважають у північних і центральних районах.

Німеччина — високоурбанізована держава, у міських населених пунктах проживає близько 76% населення. Велике значення мають міста з населенням понад 100 тис. осіб. Багато з них мають тривалу й цікаву історію розвитку в складі держав, які існували на території сучасної Німеччини під час політичної роздробленості (наприклад Пруссія, Саксонія, Баварія, Ганновер, Вюртемберг). Це значною мірою було враховано під час формування земель, на які поділяється сучасна федеративна Німеччина. Тому існуюча система розселення наслідує традиційні спільності земляцтва у їх історично сформованих межах.

Охарактеризуйте особливості розміщення населення Німеччини.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Німеччина має розвинене інтенсивне сільське господарство, що за обсягами виробленої продукції у Європі поступається тільки Росії і Франції. Основну роль відіграє тваринництво, де переважають молочне скотарство й свинарство (перше місце в ЄС за поголів'ям свиней). Скотарство молочно-м'ясного напрямку найбільш характерне для добре зволжених приморських, альпійських і передальпійських районів, багатих на луки й пасовища, а також для периферії міських агломерацій. Свинарство найбільше розвинене в районах, де вирощують картоплю, кормові коренеплоди, а також поблизу портів, через які ввозять імпорتنі корми. Виробництво повністю забезпечує жителів Німеччини молоком, свининою та яловичиною. Із загального виробництва свинини в 5,5 млн т майже третина експортується, що приносить країні понад 3,5 млрд євро на рік. Експортується й частина яловичини.

У рослинництві велике значення мають пшениця, цукровий буряк, хміль, а на сході також картопля. Серед інших культур поширені жито, овес і ячмінь. Із загального виробництва зерна у межах ЄС на Німеччину припадає понад 1/5, але країна виділяється виробництвом жита (3/4 збору), вівса (близько 2/5 збору) і ячменю (більше 1/4 збору). Для потреб тваринництва вирощують кормові коренеплоди, кукурудзу на зелений корм і силос, люцерну, конюшину та інші кормові трави.

Фруктові насадження особливо характерні для гірських схилів Південної Німеччини, низин Ельби під Гамбургом, району Хафельських озер поблизу Потсдама й околиць Галле.

Виноградники розташовані переважно в долинах Рейну, Мозеля та інших річок півдня Німеччини; сади — у долинах Верхнього Рейну, Майну та Нижньої Ельби.

Поясніть причини залежності Німеччини від імпорту окремих видів продукції рослинництва.

ВИСНОВКИ

- Німеччина має дуже вигідне географічне положення, але недостатньо забезпечена природними ресурсами.
- Існуюча система розселення наслідує традиційні спільності земляцтв у їх історично сформованих межах.
- Німеччина має розвинене інтенсивне сільське господарство.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть найбільш характерні риси ЕГП Німеччини.
2. Які існують спільні риси в населенні Німеччини та інших високорозвинених держав?
3. Поясніть особливості розвитку аграрного сектору економіки країни.

§27

Німеччина. Вторинний та третинний сектори економіки

Пригадайте види товарів, вироблених у Німеччині, та їх якісні характеристики.

1 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

Сучасна Німеччина — економічно найбільш потужна держава Європи. Промисловість країни має давні традиції, у ній працює чверть зайнятого населення. Характерні риси сучасної обробної промисловості Німеччини:

- висока технічна оснащеність і високий рівень розвитку всіх виробництв;
- провідний характер машинобудування, хімічної промисловості й електроенергетики, а також чорної металургії;

- найважливіші промислові підприємства найбільше зосереджені на заході країни та в Баварії.

У світі Німеччина спеціалізується на машинобудуванні, хімічній промисловості, чорній металургії.

Назвіть найбільші економічні центри Німеччини. Якими є особливості їх географії?

Країна є лідером європейського машинобудування. На нього припадає майже 50% вартості всієї промислової продукції Німеччини та майже 60% її експорту.

Таблиця 1

ЧАСТКА ОКРЕМИХ КРАЇН (У ТОМУ ЧИСЛІ НІМЕЧЧИНИ)
ТА ЄС В ЕКОНОМІЦІ СВІТУ

Країна	Частка у світовій економіці, %	Зростання ВВП, %		
		2015 р.	2016 р.	2017 р.
ЄС	18,6	1,9	2,0	1,8
Німеччина	3,7	1,4	1,9	1,6
Франція	2,6	1,2	1,6	1,6
Велика Британія	2,4	2,3	2,1	1,7
Італія	2,3	0,6	1,2	1,0
Іспанія	1,6	3,2	3,3	2,4

За таблицю 1 охарактеризуйте місце окремих країн Європи у світовій економіці.

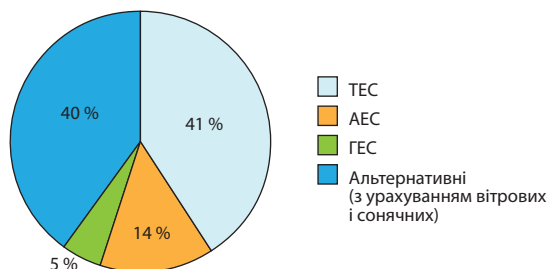
Найбільші машинобудівні заводи зосереджені переважно в міських агломераціях — Рейнсько-Рурській, Мюнхенській, Штутгартській, Кельнській, Гамбурзькій.

Особливістю машинобудування Німеччини є переважання в його асортименті продукції середньої складності. За виробництвом автомобілів Німеччина посідає перше місце у Європі й четверте місце у світі (близько 6 млн одиниць). Ще майже 10 млн автомобілів виробляється на підприємствах, які належать німецьким компаніям в інших країнах. Провідні позиції в цій сфері посідають ТНК «Даймлер-Бенц АГ» (Штутгарт, торговельна марка «Мерседес»), «Фольксваген» (Вольфсбург) разом із дочірньою «Ауді» (Інгольштадт), «БМВ» (Мюнхен), «Опель» (Рюссельхайм) та американська «Форд» (найбільший завод у Кельні).

Знайдіть на карті атласу міста, де розташовані автомобілебудівні підприємства відомих торговельних марок.

Суднобудівні підприємства розміщені в півночі — у Гамбурзі, Бремені, Кілі, Ростоку. Особлива увага приділяється суднам із висо-

Мал. 1. Виробництво електроенергії в Німеччині за типами електростанцій.

кою доданою вартістю (круїзні кораблі, по-роми, морські платформи), а також судовому обладнанню.

Центрами аерокосмічного й військового машинобудування є південні райони країни, у першу чергу Баварія. Так, у Мюнхені виробляють авіаційну техніку, двигуни, озброєння. Спільно з деякими країнами ЄС Німеччина бере участь у виробництві літаків типу «Аеробус».

Високого рівня розвитку досягло загальне машинобудування — виробництво оброблюваних центрів, промислових роботів, верстатів (зокрема, із числовим програмним управлінням, яких у Німеччині виробляється більше, ніж навіть у Японії), гірничошахтного, металургійного та енергетичного машинобудування. Такі виробництва найбільшого розвитку набули в Рурі та прилеглих районах.

Німеччина — великий виробник та експортер електротехнічної продукції. Тут виготовляють генератори, трансформатори, електродвигуни, радіотехнічні вироби, побутові прилади й засоби зв'язку. Провідним виробником є відома компанія «Сіменс».

Німецькі машинобудівники виробляють високоточні оптичні прилади, інструменти, продукцію точної механіки.

З'ясуйте, які оптичні прилади виробляють у Німеччині.

Друга за значенням сфера промисловості Німеччини — хімічна. Асортимент її продукції надзвичайно широкий: добрива, полімери, продукція побутової хімії тощо. За виробництвом хімічної продукції Німеччина посідає друге місце у світі, а за розмірами експорту — перше. Найбільші центри хімічної промисловості концентруються в прирейнських районах. Так, у межах землі Північний Рейн—Вестфалія виробляється понад 2/5 усієї продукції. Великі підприємства розташовані на морському узбережжі. Вони орієнтовані на імпорту сировину та вивезення виробленої продукції.

Дуже важливу роль у світовому виробництві відіграє німецька фармацевтика. Тільки за останнє десятиліття обсяги виробництва ліків у країні зросли майже на 50 % завдяки великим капіталовкладенням у дослідно-конструкторські й науково-дослідні роботи.

За даними діаграми (мал. 1) охарактеризуйте електроенергетику Німеччини.

Чорна металургія Німеччини працює частково на власному паливі та імпортній залізній руді. Майже вся сталь виплавляється сучасними киснево-конверторним та електроплавильними способами. Найбільші підприємства традиційно працюють у Рурі.

Що ви знаєте про перетворення, які відбулися в Рурі в останні десятиліття?

Підприємства кольорової металургії використовують імпортну сировину або металобрухт. Тому мідеплавильні заводи зосереджені переважно в портах, а алюмінієві, свинцеві й цинкові — також у Рурі й Кельні.

Лісова, легка й харчова промисловість Німеччини працюють переважно на внутрішній ринок, однак рівень їхнього розвитку є високим. За виробництвом паперу Німеччина посідає перше місце у Європі.

Усі промислові виробництва країни характеризуються високим технічним рівнем і високою якістю продукції. Однак деякі з них пройшли період розквіту й зараз перебувають або в кризовому стані, як легка промисловість, або в стані застою, як чорна металургія. Проте за виробництвом чорних металів Німеччина залишається західноєвропейським лідером.

Поясніть, чому окремі виробництва перебувають у кризовому стані або в стані застою.

У Німеччині розвинена харчова промисловість, найбільше значення має виробництво молочних і м'ясних продуктів. На південному заході країни уздовж річки Рейн і її приток поширене виноробство.

2 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У світовому господарстві Німеччина спеціалізується на фінансових і транспортних послугах, туризмі. За масштабами фінансового ринку Німеччина з багатьох позицій поступається Великій Британії і Франції, зокрема, це стосується недостатнього розвитку ринку цінних паперів. Водночас для економіки країни характерна значна роль банків.

Німеччина входить до першої п'ятірки країн Європи за кількістю туристичних відвідувань і вважається одним із найбезпечніших туристичних напрямків у світі. Так, у 2016 р. її від-

відали 35 млн туристів. Країна добре відома як місце оздоровчого туризму.

За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, які види туризму характерні для Німеччини.

Велике значення для країни має розвиток ІТ-індустрії. Загальна кількість працівників у місцевих ІТ та телекомунікаційних компаніях наближається до 1 млн осіб. Це означає, що ринок інформаційно-комунікаційних технологій стає другим за кількістю персоналу в Німеччині після машинобудування.

Країна має густу мережу транспортних шляхів сполучення. Особливу роль відіграють автомобільні дороги. Понад 11 тис. км із них — це висококласні автобани з одностороннім рухом і транспортними розв'язками. Вони з'єднують найбільші міста країни між собою та з іншими державами. Найгустіша мережа автомобільних магістралей — у басейні річки Рейн.

Поясніть особливості географії транспортних шляхів сполучення країни.

Довжина залізниць становить понад 40 тис. км. Вони зв'язують усі великі міста Німеччини. Найбільше значення мають магістралі, що з'єднують узбережжя із центральними й південними районами країни, а також західні та східні землі.

Особливу роль у Німеччині відіграє річковий транспорт. Німці доклали багато зусиль, щоб з'єднати наявні річки каналами. Зараз загальна довжина внутрішніх водних шляхів перевищує 7 тис. км. Канали сполучили в єдину систему найбільші річки Німеччини.

Морський та авіаційний транспорт мають найбільше значення в міжнародних перевезеннях. Найбільший порт Німеччини — Гамбург. Тут також розташований один із найбільших аеропортів країни. У країні діють 16 міжнародних аеропортів. Лідером за пасажиро- і вантажообігом є аеропорт міста Франкфурт-на-Майні.

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Головні просторові соціально-економічні відмінності в сучасній Німеччині обумовлені майже піввіковим існуванням на її

території двох держав, які розвивалися в різних умовах. Для сучасного господарства сходу характерне поєднання традиційних, іноді застарілих, виробництв і нових із сучасними технологіями. Так, традиційними для цього району є теплова енергетика, яка працює на бурому вугіллі, виробництво обладнання, оптичних приладів, морських суден, продукції основної хімії. Нові підприємства виробляють транспортні засоби, електроніку, продукцію органічної хімії.

На північному заході країни зосереджені головні морські порти та основні мінеральні ресурси. Район забезпечує країну енергією, конструкційними та іншими матеріалами виробничого призначення. Тут виробляють машини та обладнання, транспортні засоби, різноманітну хімічну продукцію. Південь розвивався завдяки спеціалізації на нових, технологічно складних виробництвах і створенні відповідної їм сфери обслуговування. Сьогодні тут зосереджено виробництво електроніки, електротехніки, авіаційної та військової техніки.

Використовуючи карту атласу, назвіть найбільші економічні центри півдня Німеччини та їхню спеціалізацію.

Німеччина продає понад третину виробленої продукції і посідає перше місце у Європі за обігом зовнішньої торгівлі. Найбільшими партнерами країни є високорозвинені країни — члени ЄС (у першу чергу Франція, Велика Британія, Нідерланди, Італія), а також Китай, США та Японія. Німеччина має постійне додатне сальдо й не обтяжена боргами.

Таблиця 2

НАЙВАЖЛИВІШІ ТОВАРИ У СТРУКТУРІ ЕКСПОРТУ НІМЕЧЧИНИ (2016 р.)

Товари	Обсяг, млрд дол.
Транспортні засоби	244,2
Апарати й механічні пристрої	222,5
Електричні машини й обладнання	136,9
Фармацевтична продукція	76,6
Прилади та апарати оптичні	65,0

Таблиця 3

НАЙВАЖЛИВІШІ ТОВАРИ У СТРУКТУРІ ІМПОРТУ НІМЕЧЧИНИ (2016 р.)

Товари	Обсяг, млрд дол.
Апарати й механічні пристрої	136,0
Електричні машини й обладнання	130,5
Засоби наземного транспорту (крім рейкового)	110,6
Енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки	78,4
Фармацевтична продукція	48,7

За даними таблиць 2, 3 побудуйте стовпчикову діаграму «Найважливіші товари у структурі експорту та імпорту Німеччини».

За допомогою електронного додатка до підручника з'ясуйте, як складаються міжнародні зв'язки України та Німеччини. Чому Німеччина є надзвичайно важливим партнером для нашої держави?

ВИСНОВКИ

- Сучасна Німеччина — економічно найрозвиненіша держава Європи.
- У структурі ВВП країни спостерігається зростання частки фінансового сектору, торгівлі, туризму, готельного й ресторанного бізнесу.
- Промисловість дає понад третину ВВП, її різноманітна продукція становить основу експорту країни.
- Німеччина має розгалужену транспортну систему.
- Головні просторові соціально-економічні відмінності в Німеччині обумовлені існуванням на її території двох держав, які розвивалися у різних умовах.
- Найбільшими торговельними партнерами країни є розвинені держави-члени ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть характерні риси сучасної обробної промисловості Німеччини.
2. Охарактеризуйте машинобудування країни.
3. З'ясуйте особливості хімічної промисловості.
4. Розкажіть про значення та розвиток третинного сектору економіки країни.
5. Завдяки чому країна має розгалужену транспортну систему?
6. Назвіть характерні риси просторової організації господарства країни.

Дослідження. «Нове обличчя» Руру — постіндустріальний розвиток: «зелені» міста замість похмурих ландшафтів

1. За допомогою додаткових джерел визначте, що було характерним для господарства Руру кілька десятиліть тому.
2. З'ясуйте та вкажіть, які наслідки спричинила господарська діяльність у районі Руру.
3. Поясніть, чому в сучасних умовах виникає необхідність як перебудови традиційного господарства Руру, так і підвищеної уваги до стану природи.
4. З'ясуйте та вкажіть, як проходить постіндустріальний розвиток Руру та як це впливає на стан природи.
5. Зробіть висновки про важливість змін, які відбуваються в Рурі.

Дослідження. Секрети економічних успіхів Німеччини

1. Пригадайте показники економічного розвитку Німеччини.
2. Опишіть якісні характеристики німецьких товарів на конкретних прикладах.
3. З'ясуйте основні чинники, які впливають на розвиток економіки Німеччини.
4. Охарактеризуйте працересурсний потенціал країни. Поясніть його значення в економічних успіхах Німеччини.
5. Зробіть висновки про секрети економічних успіхів Німеччини.

§28

Франція (Французька Республіка). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор

Пригадайте особливості морського клімату.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Особливості економіко-географічного положення Франції визначаються:

- компактністю території країни (нагадує п'ятикутник, за що вона дістала образну назву Пентагон) і відносно великими розмірами (у Європі за площею поступається лише Україні);
- її розташуванням на території Західної Європи — економічного центру світового значення, причому північний захід країни входить до складу «центральної осі розвитку»;
- деякою периферійністю частини території Франції, що повністю компенсується наявністю широкого виходу до незамерзлого узбережжя Атлантичного океану та Середземного моря з численними затоками й гірлами судноплавних річок, зручних для будівництва портів;
- наявністю численних сусідів на суходолі (межує з вісьмома країнами; усі вони мають

високий рівень розвитку, більшість входить до складу ЄС), серед яких особливе значення має сусідство з країнами «Великої сімки» — Німеччиною та Італією;

- наявністю важливих шляхів сполучення, які забезпечують зв'язки Середземномор'я і Центральної Європи, а також Центральної Європи та Атлантики.

Із якими країнами межує Франція? Які з них є членами ЄС?

За допомогою карт та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Франції. Зверніть увагу на рівень забезпечення рекреаційними ресурсами.

2 НАСЕЛЕННЯ. ФРАНКОФОНІЯ. Країна першою у світі зіткнулася з демографічними проблемами й почала проводити політику, спрямовану на їх розв'язання. В останні роки природний приріст трохи збільшився та перевищує 3‰. Приблизно чверть населення країни молодша за 20 років, водночас 60 років досягає одна людина з п'яти.

У національному складі переважають французи. Також у країні проживають бретонці, корсиканці, каталонці, баски. Упродовж тривалого часу Франція приймає іноземну робочу силу, якої зараз тут налічується понад 4,5 млн осіб. Переважають вихідці з Алжиру, Марокко, Тунісу, Португалії, Іспанії. У релігійному складі найбільше католиків, трохи збільшується кількість мусульман, є представники протестантів.

У містах проживають 3/4 населення країни, більше ніж половина з них — в агломераціях із населенням понад 100 тис. осіб.

За допомогою карт атласу та додаткових джерел визначте розташування найбільших міських агломерацій Франції.

Франція проводить політику зміцнення зв'язків із країнами світу. Велике значення приділяється міжнародній організації співробітництва франкомовних країн — **Франкофонії** — на основі поваги до культурного й мовного різноманіття світу. Вона об'єднує 58 членів, які представляють різні держави або частини держав світу, а також 26 спостерігачів.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Як і в інших високорозвинених країнах, перехід до постіндустріальної стадії розвитку супроводжувався у Франції зниженням частки сільського господарства у ВВП. Зменшується й частка продовольства в експорті. Водночас обсяг сільськогосподарського виробництва збільшується, і Франція залишається найбільшим у Західній Європі виробником та експортером сільськогосподарської продукції. Вона має найбільшу площу орних земель і високу їх продуктивність (середня врожайність зернових — 60 ц/га).

Які чинники обумовлюють значні обсяги сільськогосподарського виробництва в країні?

Національне виробництво повністю задовольняє внутрішні потреби в основних видах сільськогосподарської продукції, за винятком тропічних фруктів, насіння деяких олійних культур, окремих видів м'яса (наприклад баранини).

Головна зернова культура — пшениця, у значних обсягах вирощуються кукурудза, ячмінь і жито. Найбільші зернові господарства розташовані в Паризькому районі. Жито вирощують на бідних ґрунтах Центрального масиву. Посіви цукрового буряку й картоплі

зосереджені на Північнофранцузькій низовині. Значно зросли площі, зайняті рапсом і соняшником, які йдуть на виробництво олії та корму для худоби. Основна частина ріллі та найбільші зернові господарства зосереджені на півночі й заході Франції.

Виноградники й фруктові сади зараз займають лише 4% площ (понад 1 млн га). Це пов'язане з концентрацією виробництва фруктів у вузькоспеціалізованих господарствах і ліквідацією частини виноградників, призначених для виробництва ординарних (дешевих) вин.

Третина сільськогосподарських земель зайнята багаторічними травами, що забезпечують кормову базу для тваринництва. Це виробництво має переважно м'ясо-молочний напрямок. Найбільше поголів'я великої рогатої худоби в Бретані й Нижній Нормандії. Тут також розвинені свилярство й конярство.

Чому найбільше поголів'я великої рогатої худоби зосереджене на півночі країни?

Франція — найбільший у Європі експортер сільськогосподарської продукції. Особливо великою є роль країни в поставках зернових культур, молочних продуктів, овочів і фруктів.

Таблиця

ВИРОБНИЦТВО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У ФРАНЦІЇ (2016 р.)

Продукція	Обсяги виробництва (збору), млрд євро
Уся сільськогосподарська продукція	74,6
Рослинництво (у тому числі виробництво вина)	44,1
У тому числі	
▪ зернові	11,4
▪ олійно-жирові	2,8
▪ цукровий буряк	0,8
▪ інші технічні культури	0,5
▪ овочі та фрукти	8,1
▪ кормові культури, квіти	8,3
Тваринництво	25,7
У тому числі	
▪ скотарство	11,2
▪ птиця, яйця	4,8
▪ молоко й молочна продукція	9,7

За даними таблиці охарактеризуйте спеціалізацію сільського господарства Франції.

ВИСНОВКИ

- Франція розташована в західній частині Європи, її територія омивається Атлантичним океаном та його морями.
- Франція добре забезпечена рекреаційними та водними ресурсами.
- Найбільша густота населення — у передмісті столиці, на крайній півночі та в районах із високим рекреаційним потенціалом.
- Франція — найбільший у Західній Європі виробник сільськогосподарської продукції.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте структуру населення Франції.
2. Оцініть природні ресурси Франції для розвитку аграрного сектору країни.
3. Які сільськогосподарські культури вирощують у країні?

§29**Франція. Вторинний та третинний сектори економіки**

Пригадайте види товарів, вироблених у Франції.

1 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

Франція — одна з десяти найбільш потужних економік світу, третя за обсягами ВВП у Європі, найбільш відома як лідер у сфері атомної енергетики та експортер електроенергії, один із лідерів міжнародного туризму, виробник хімічної продукції та наукоємних машин й обладнання, законодавиця моди. Експортний характер мають також окремі виробництва харчової та швейної промисловості. Рівень розвитку авіакосмічної, військової техніки, електронної промисловості — один із найвищих у Європі (серія космічних ракет-носіїв «Аріан»). Найбільші підприємства авіакосмічної промисловості зосереджені в Парижі та Тулузі.

Франція — потужний виробник наземних транспортних засобів. Дві її провідні автомобільні фірми — державна «Рено» (штаб-квартира в Парижі) та акціонерна «Пежо-Сітроен» (утворена об'єднанням двох компаній; при цьому автомобілі марки «Пежо» продовжують складати в місті Сошо-Монбельяр у Лотарингії, а «Сітроен» — у Ліоні). Вони випускають за рік понад 4 млн автомобілів.

Провідні позиції посідає країна за випуском рухомого складу та обладнання для залізниць, які у Франції є наукоємною продукцією. Основний виробник — компанія «Альстом», на яку припадає 18% світового виробництва засобів залізничного транспорту.

Суднобудування розвинене переважно на заході країни. Воно зараз переживає складний період, хоча виробництво високотехнологічних суден, у тому числі військового призначення, продовжує успішно розвиватися.

Чому суднобудування Франції значною мірою спеціалізується на виробництві військових суден?

Дуже високий рівень розвитку має хімічна промисловість. За обсягом експорту продукції Франція входить у першу п'ятірку країн світу.

Виробництва хімічної промисловості працюють майже в усіх районах Франції. Проте особливо добре вони розвинені в портах (Руан, Гавр), що спричинене залежністю від імпортової сировини. Тонка хімія, парфумерна та фармацевтична промисловість тяжіють до Парижа. Спеціалізованим центром виробництва парфумів є місто Грасс на півдні Франції.

Франція є одним зі світових лідерів із виробництва та експорту фармацевтичних препаратів. Найбільші центри — Париж і Ліон.

Розвитку машинобудування сприяє потужна чорна та кольорова металургія, розвитку хімічної — паливно-енергетичний комплекс.

Франція має незначні власні запаси нафти й природного газу. Однак її нафтопереробна промисловість є однією з найпотужніших

Мал. 1. АЕС «Бюже», розташована на сході Франції, за 30 км від кордону зі Швейцарією.

у Європі (переробляється понад 100 млн т нафти за рік). Найбільші підприємства зосереджені в портах Марсель, Гавр, Руан, Бордо, Дюнкерк.

Намагаючись посилити власну енергетичну незалежність, Франція в електроенергетиці розраховує на ті типи електростанцій, робота яких не залежить від імпорту сировини. Це насамперед АЕС, які виробляють майже 4/5 усієї електроенергії країни (мал. 1).

З'ясуйте особливості географії місцевих АЕС.

У Франції ГЕС (Альпи, Центральний масив, Піренеї) виробляють 12 % електроенергії. Роботи в цьому напрямку тривають. Ще в 1967 р. в Нормандії була споруджена перша промислова електростанція, яка використовує енергію припливів. Зростає значення відновлюваних джерел енергії. Так, досить потужна електростанція на сонячній енергії працює в Одейлло (Піренеї).

Франція є найбільшим у світі експортером електроенергії та забезпечує власну економіку недорогою продукцією (хоча й залежить від імпорту нафти та природного газу). Це дозволяє успішно розвивати енергоємні виробництва, наприклад кольорову металургію. Її провідний напрямок у Франції — алюмінієва промисловість (460 тис. т металу на рік — друге місце у Європі після Норвегії). Зараз це виробництво у зв'язку з переорієнтацією на імпорتنу сировину поступово зміщується до узбережжя.

До узбережжя морів перемістилася і значна частина виробництва чорних металів. Найбільші підприємства, розташовані в Дюнкерку на півночі Франції та у Фосі біля Марселя на півдні, — працюють на імпортній сировині та паливі. У традиційному металургійному районі країни — Лотарингії — виробництво скорочується.

З'ясуйте, чому Лотарингія є традиційним металургійним районом країни.

Потужне сільське господарство сприяло розвитку харчової промисловості Франції. Провідними її виробництвами є виноробне (друге місце у світі), молочне, м'ясне (найбільший виробник сиру, масла й м'ясопродуктів у Європі), цукрове (перше місце у світі за виробництвом цукру з буряків), кондитерське.

Підприємства харчової промисловості розташовані по всій території країни, але найбільше їх на території найважливіших сільськогосподарських районів Франції — рівнин півночі й заходу.

Традиційно велике значення має виноробство, яке найбільш розвинене на півдні, в історичній області Лангедок-Руссільйон (40 % усього виробництва). Виноробна промисловість посідає друге місце після авіації за обсягами прибутків від експорту.

Молочна й м'ясна промисловість найкраще розвинені на заході та в центральній частині країни, рибна — на Атлантичному узбережжі.

Експортне значення мають окремі виробництва легкої промисловості. Франція виробляє якісні, але дорогі вироби, що знижує їх конкурентоспроможність за кордоном. За виробництвом тканин країна посідає третє місце у Європі. Текстильна промисловість переважно зосереджена в трьох районах: Північному (Лілль, Рубе, Туркуен), де виробляються в основному шерстяні й льняні тканини, Ельзасі (найбільший район виробництва бавовняних тканин) і Ліонській агломерації (тут раніше виробляли шовкові тканини, а зараз — переважно синтетичні).

Експортується значна частина виробів швейної промисловості, найбільшим центром якої є Париж — «всесвітня столиця моди».

2 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Порівняно з Німеччиною у ВВП Франції частка промисловості менша (19,4 %), а сфери послуг — більша

(78,8 %). Це вказує на велике значення третинного сектору в господарстві країни. Найбільша роль у ньому належить фінансово-кредитним послугам. Банки Франції ще із середини XIX ст. посідали провідні позиції не тільки в економіці своєї країни, але й у світі. За рівнем концентрації банківських установ Франція належить до держав-лідерів.

Особливе місце серед послуг посідає туризм. У ньому зайнято близько 1 млн французів, що становить майже 5 % зайнятості в третинному секторі, і припадає близько 7 % ВВП країни.

Чому туризм впливає на низку інших секторів економіки?

Франція є однією з найбільш відвідуваних країн у світі. Тільки собор Паризької Богоматері відвідують понад 10 млн туристів на рік.

За допомогою додаткових джерел розкажіть про значення та розвиток туризму у Франції.

У Франції розташовані штаб-квартири таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО (Париж), Організація економічного співробітництва та розвитку (Париж), Інтерпол (Ліон).

Які завдання вирішує ЮНЕСКО?

Держава вкладає значні кошти в розвиток IT- та телекомунікаційних послуг. Щоб зацікавити приватні компанії фінансувати ризиковані проекти в цій сфері, їм надається податкова пільга в 40 %. Завдяки цьому постійно зростає кількість зайнятих в IT-індустрії, збільшується число розроблених та реалізованих ними проектів.

Франція має одну з найбільш густих і розвинених транспортних мереж. Її особливість — наявність добре вираженого центру (Париж) та автомагістралей, залізниць, авіаліній і внутрішніх водних шляхів, що відходять від нього в різних напрямках (це нагадує павутину).

Порівняйте значення Парижа й Берліна у формуванні транспортних мереж Франції та Німеччини.

В останні десятиліття провідна роль у вантажоперевезеннях перейшла від залізничного транспорту до автомобільного. Рух на багатьох малозавантажених залізничних лініях припинився. Щоб покращити ситуацію, у країні була створена мережа швидкісних залізниць.

Чому, незважаючи на наявність швидкісних залізниць, більшість французів частіше використовують автомобільний транспорт?

У пасажирських перевезеннях також лідирує автомобільний транспорт (переважно індивідуальний) із мережею шляхів довжиною майже 1 млн км. За останні роки значно збільшилася протяжність швидкісних автомагістралей. Із введенням у дію міжнародних автомагістралей і транспортних тунелів збільшився обсяг транзитних перевезень.

Велике значення має трубопровідний транспорт, що забезпечує транспортування нафти й природного газу у внутрішні райони країни.

Мережа внутрішніх водних шляхів країни становить 7 тис. км. Найважливіші водні шляхи розташовані на півночі й сході Франції. Їх основою є річка Сена, яка через Північний канал пов'язана з Північним районом, а через Марну й канал Марна—Рейн — із Лотарингією, Сааром і Рейном.

У зовнішній торгівлі великим є значення морського транспорту. Особливо значними є обсяги ввезеної сировини, наприклад нафти й руд, які надходять у порти Марселя, Гавра й Дюнкерка. На обслуговуванні пасажирів спеціалізується порт Кале.

Завдяки своїм розмірам і географічному положенню Франція є важливим центром повітряного сполучення. Найбільше пасажирів і комерційних рейсів припадає на столицю. На околицях Парижа діють два міжнародні аеропорти — Шарль-де-Голль на північному сході й Орлі на півдні.

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Особливістю просторової організації господарства є домінування Паризького району (Іль-де-Франс), де виробляється 1/3 сільськогосподарської та понад 40 % промислової продукції, а за товарообігом він перевищує всі інші райони країни. Тут зосереджено 3/4 зайнятих у секторі послуг, у тому числі робочі місця у сфері державного контролю й управління.

Північна Франція, особливо район Кале і Лотарингія, де традиційно переважали машинобудування, металообробка й текстильна промисловість, зазнала значної деіндустріалізації. Уряд доклав чимало зусиль, у тому числі шляхом фінансової підтримки, для ство-

рення нових виробництв. Це залучило компанії, які виробляють автомобілі й електронне обладнання.

Схід включає здебільшого Лотарингію та Ельзас. Тут видобувають залізні руди, виробляють сталь та різноманітне промислове обладнання.

Середземноморський район спеціалізується на туризмі, хімічній та харчовій промисловості, нафтопереробці. Тут розташовані судноремонтні й автобудівні підприємства.

Французька економіка є однією з найбільш відкритих. У 2016 р. на країни ЄС припало 59,1 % усього експорту Франції, або 264 млрд євро. В експорті й імпорті країни переважають машини, обладнання, літаки, автомобілі, продукція хімічної промисловості. Найважливіші торговельні партнери — Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Італія, Велика Британія, а також США (див. таблиці 1, 2).

Чому в експорті й імпорті Франції переважає продукція машинобудування?

Традиційно великим є значення вивезення капіталу. Тільки прямі інвестиції за кордон перевищують 30 млрд дол.

Таблиця 1

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ ФРАНЦІЇ
(2012—2016 рр.), млрд євро

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Обіг	931,73	951,11	934,44	928,39	955,83
Експорт	428,61	441,92	436,82	437,28	455,08
Імпорт	503,12	509,19	497,62	491,11	500,75
Сальдо	-74,51	-67,26	-60,80	-53,83	-45,67

Таблиця 2

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ПОСЛУГАМИ ФРАНЦІЇ
(2015 р.), млрд євро

Експорт	263
Імпорт	244
Сальдо	19

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Франції та України.

ВИСНОВКИ

- Провідним виробництвом промисловості країни є машинобудування, особливо транспортне.
- У Франції здійснюється програма розвитку атомної енергетики.
- Особливе місце серед послуг посідає туризм.
- Країна має густу транспортну мережу, тут створюється вузол європейської мережі високошвидкісних залізниць.
- Особливістю просторової організації господарства є домінування Паризького району.
- Економіка Франції є однією з найбільш відкритих і посідає важливе місце в міжнародній торгівлі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Порівняйте спеціалізацію промисловості Франції та Німеччини. Які переваги має кожна із цих країн?
2. Якими є особливості електроенергетики Франції?
3. Якими є досягнення в розвитку транспортної системи країни?
4. Назвіть особливості просторової організації господарства Франції.

Практична робота 4. Добирання статистичних показників та оцінювання працересурсного потенціалу (кількості, динаміки, якості та ціни робочої сили) в одній із країн Європи

1. Виберіть одну з країн Європи.
2. Визначте необхідне для роботи джерело статистичної інформації (наприклад Книга фактів ЦРУ, режим доступу <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>).
3. Зберіть дані про кількість, динаміку, якість та ціну робочої сили.
4. Виявіть чинники, які обумовлюють ці характеристики робочої сили.
5. Дайте оцінку працересурсного потенціалу обраної країни.
6. Поясніть, як це впливає на економічний розвиток країни, на якість і кількість продукції, що виробляється.
7. Зробіть висновки про основні показники та значення працересурсного потенціалу країни.

§30

Велика Британія (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор

Пригадайте, на які корисні копалини багатий шельф Північного моря.

1 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Велика Британія — острівна держава на Британських островах, відділена від материка протоками Ла-Манш і Па-де-Кале.

Велика Британія складається з чотирьох територій. Англія, Шотландія й Уельс розташовані на острові Великобританія, а Північна Ірландія — на північному сході острова Ірландія. Саме на цьому острові країна межує з Ірландією.

Хоча Велика Британія займає периферійне положення в регіоні, вона має широкий вихід до Атлантичного океану та його незамерзаючих морів і розташована між континентальною Європою та Північною Америкою.

Використовуючи карту атласу, визначте особливості берегової лінії Великої Британії.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Великої Британії. Зверніть увагу на рівень забезпечення паливними корисними копалинами.

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. СПІВДРУЖНІСТЬ НАЦІЙ.

Для демографічних процесів Великої Британії характерні риси більшості високорозвинених країн: низький природний приріст, старіння населення. У національному складі переважають англіїці — 82 %, шотландці становлять десятку частину населення, ірландці та валлійці (корінні жителі Уельсу) — по 2 %, іммігранти з країн Співдружності — 4 %.

Середня густина населення становить близько 270 осіб/км², але розміщене воно територією країни нерівномірно. Найбільший показник в Англії (370 осіб/км²), найменший — у Шотландії та Центральному Уельсі (понад 100 осіб/км²). Понад 90 % населення країни проживає в містах, половина з них — у великих (понад 100 тис. жителів). Виникнення та розвиток значної частини міст пов'язані з розробками вугілля або географічним

положенням на морському узбережжі. На території країни сформувалися кілька міських агломерацій із населенням понад 1 млн осіб, зокрема Великий Лондон, Західно-Мідлендська (центр — місто Бірмінгем), Великий Манчестер, Клайдсайд (Глазго). Британці називають їх «великими містами». Частина з них утворює один із мегалополісів світу — Англіїський, або Лонлів (Лондон—Ліверпуль).

Наслідком минулого, коли до складу Британської імперії входили колонії, розташовані в усьому світі, стала **Співдружність націй**. Вона є добровільним об'єднанням суверенних держав, кожна з яких здійснює власну політику. Зараз до складу Співдружності входять 32 республіки й шість монархій, ще 16 її членів офіційно називають країнами у складі Співдружності.

Що ви знаєте про Британську імперію та її відносини з колоніями?

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Основою сільського господарства є тваринництво (молочне й м'ясо-молочне скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво). Налічується понад 12 млн голів великої рогатої худоби, 36 млн овець, 8 млн свиней (на луки й пасовища припадає близько 80 % сільськогосподарських угідь). Найбільші тваринницькі господарства розташовані в західній, більш вологій частині острова Великобританія. Птахівництво тяжіє до основних центрів споживання. Більшість ферм являють собою високопродуктивні товарні господарства.

Найбільше поголів'я в гірських районах Уельсу, Північної Англії і Шотландії.

Із чим пов'язані давні традиції розвитку вівчарства в країні?

У рослинництві половина оброблюваних земель зайнята багаторічними травами; найбільші їхні площі — на заході країни. На інших землях вирощують зернові культури, цукровий буряк, овочі, ягоди й фрукти, кормові культури.

На корм худобі також вирощують кормовий буряк і капусту. Однак потреби тваринництва в кормах набагато перевищують власні ресурси, тому значну частину їх ввозять із-за кордону.

Традиційною культурою є картопля. Вона поширена по всій території, особливо в Північній Ірландії, на східному узбережжі Англії і в Шотландії.

ВИСНОВКИ

- Велика Британія — острівна держава, розташована на Британських островах.
- Країна має власні запаси основних видів палива.
- Найбільшою є густота населення в Англії, найменшою — у Шотландії та Центральному Уельсі.
- Для демографічних процесів у Великій Британії характерні риси більшості високорозвинених країн.
- Велика Британія очолює об'єднання незалежних держав — Співдружність націй.
- Сільське господарство країни має високий рівень механізації, хімізації та продуктивності праці, його основою є тваринництво.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості природних умов Великої Британії?
2. Якими природними ресурсами забезпечена країна?
3. Охарактеризуйте географію корисних копалин країни.
4. Поясніть особливості системи розселення.
5. Розкажіть про Співдружність націй.
6. Назвіть характерні риси і спеціалізацію сільського господарства країни.

Дослідження. Лондон, Берлін, Париж, Київ: схожість і відмінність джентрифікації

1. Пригадайте, що таке джентрифікація.
2. Зберіть дані про джентрифікацію в Лондоні, Берліні, Парижі, Києві.
3. Проілюструйте зібрані дані за допомогою фотографій, які є у вільному доступі в мережі Інтернет.
4. Визначте подібні та відмінні риси джентрифікації в Лондоні, Берліні, Парижі, Києві.
5. Зробіть висновки про особливості джентрифікації в різних містах і причинах, які їх обумовили.

§31

Велика Британія. Вторинний та третинний сектори економіки

Пригадайте види товарів, вироблених у Великій Британії.

1 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Велика Британія — один із європейських лідерів, що входить до десятки найбільш розвинених країн світу, виробляючи 2,4 % загальносвітового ВВП. У Європі за основними показниками вона випереджає Італію, але відстає від Німеччини та Франції.

Як і в більшості інших високорозвинених країн, у промисловості Великої Британії провідну роль відіграють машинобудування та хімічна промисловість.

Різноманітне й технічно високооснащене машинобудування дає 40 % вартості продукції обробної промисловості. Його новітні виробництва — авіакосмічне (разом із Францією країна посідає друге-третє місце у світі за будівництвом літаків, є лідером у виробництві авіаційних двигунів), електронне, електротехнічне машинобудування, військово-промисловий комплекс. Вони розвиваються переважно на південному сході країни, де зосереджені найбільші наукові центри — Кембридж та Оксфорд, висококваліфіковані трудові ресурси,

є сприятливі умови для кооперування з іншими європейськими країнами, а також у Мідлленді (Бірмінгем, Ковентрі).

Подібну географію має й автомобілебудування, представлене відомими моделями легкових і вантажних автомобілів, які переважно виготовляють на заводах найбільших автомобільних компаній світу.

Загальне машинобудування представлене в Йоркширі, на півночі Англії та в Шотландії. Воно орієнтується на металургійні заводи.

Чому сировинний чинник є одним з основних для розміщення загального машинобудування країни?

Позначте на контурній карті найбільші центри машинобудування. Назвіть особливості географії основних виробництв.

Хімічна промисловість Великої Британії спеціалізується на виробництві нафтопродуктів, пластмас, фарб, кислот, соди, хімічних волокон, штучного каучуку, композитних матеріалів, які використовують в авіабудуванні. Розвинені парфумерне й фармацевтичне виробництва. Понад третини нових європейських фармацевтичних препаратів, які використовують у лікуванні найбільш важких захворювань, виготовлені у Великій Британії. Експортується приблизно 1/3 хімічної продукції. Найбільші її центри — Лондон, Мідлсбро, Ліверпуль, Единбург — тяжіють до узбережжя.

Промисловість країни базується на потужному паливно-енергетичному комплексі та металургії. Видобуток вугілля ведеться на державних шахтах у кількох вугільних басейнах. Він поступово скорочується.

Поясніть, чим спричинене закриття вугільних шахт у Великій Британії, у першу чергу глибинних.

Нафту й природний газ видобувають на дні Північного моря, звідки підводними нафто- і газопроводами транспортують на нафтопереробні заводи. Тому більшість цих підприємств розміщена на східних берегах Великої Британії. Вони можуть переробляти понад 110 млн т нафти на рік.

Які труднощі виникають під час видобутку нафти й природного газу на морському шельфі?

Велика Британія має потужну електроенергетику. Майже 70% електроенергії вироб-

ляють ТЕС. Основна їх частина розташована в центральній і південно-східній частинах Англії.

Значну частку електроенергії (майже 1/6) дають АЕС. Найпотужніші з них працюють на півдні Англії. Частка ГЕС у виробництві електроенергії є невеликою. Найбільше значення вони мають у Шотландії.

Велика Британія має значні ресурси вітрової енергії та посідає восьме місце у світі за її виробництвом.

У чорній металургії обсяги виробництва за останні 40 років скоротилися вдвічі й становлять близько 10 млн т на рік. Металургійні підприємства Великої Британії виробляють в основному спеціальні та якісні марки сталі.

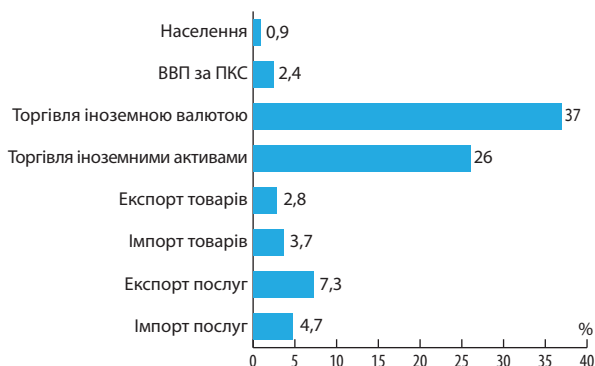
Серед виробництв кольорової металургії провідними є виплавка свинцю та цинку (третє місце у світі), алюмінію. Орієнтація на імпорту сировину (хоча зараз значна частина кольорових металів виплавляється з металобрухту) привела до зосередження таких підприємств у портах (Ланкашир, Південний Уельс). Виробництво алюмінію найкраще розвинене в Шотландії, де електроенергія є порівняно дешевою.

У легкій промисловості зберегло свої позиції виробництво найбільш дорогої продукції — шерстяних (Йоркшир) та лляних (Північна Ірландія) тканин.

Харчова промисловість орієнтується переважно на внутрішнього споживача, тому найбільше розвинена в Англії. Виділяються м'ясна й рибна промисловість, пивоваріння.

2 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. У структурі економіки Великої Британії провідним сектором є третинний, який створює 78,4% ВВП, тобто він переважає на одному рівні із Францією. У ньому переважають фінансові та бізнес-послуги, наприклад управління активами заможних людей світу, які визначають спеціалізацію країни у світовій економіці. У Лондоні розташовані штаб-квартири найбільших банків і фінансових компаній, третина з яких представляє країни ЄС.

Велика Британія — один із найбільших у світі ринків інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Сектор ІКТ включає понад 110 тис. компаній із загальним доходом понад 160 млрд дол.

Мал. 1. Роль Великої Британії у світовій економіці (2016 р.).

У столиці розташовані найбільші товарні й фондові майданчики світу: Лондонська фондова біржа, Лондонська біржа металів, Міжнародна нафтова біржа. Зазначимо, що Лондонська фондова біржа — один із найбільших світових центрів валютної та фондової торгівлі.

Завдяки наявності цих установ країна є світовим лідером за операціями з металами, торгівлі акціями (цінними паперами) різних компаній і за валютними операціями (понад 1/3 світового обігу валюти), а Лондон посідає перше місце в рейтингу світових фінансових центрів.

Велика Британія є провідним європейським і третім світовим страховим ринком. Так, її частка на світовому ринку морського страхування становить майже 30 %.

Які переваги отримує Велика Британія завдяки наявності великої кількості всесвітньовідомих бірж та страхових компаній?

Велика Британія посідає третє місце за розміром банківських активів (10 трлн дол.) після Китаю (20 трлн дол.) та США (15,9 трлн дол.). Британську банківську систему вигідно відрізняє міжнародна спрямованість: зарубіжні банки становлять значну частину банківської системи країни, і британські банки впевнено конкурують на міжнародних ринках.

Розкажіть про роль Великої Британії у світовій економіці (мал. 1).

У світі відомі британські дослідження в галузі біотехнологій, які за масштабами є найбільшими у Європі. Ця наука розвивається на межі біології й техніки, вивчаючи шляхи та

методи зміни живих організмів відповідно до потреб людини.

У країні понад 40 університетів, провідні й найстаріші серед них — Оксфорд і Кембридж. Унікальність цих вищих навчальних закладів обумовлена рівнем викладацького складу, системою індивідуального навчання та постійного контролю тьюторів (Оксфорд), супервайзерів (Кембридж). Кембриджський університет дав найбільшу кількість лауреатів Нобелівської премії.

Особливістю освіти у Великій Британії є навчання в закритих приватних освітніх установах, де школярі та студенти перебувають постійно.

Як ви вважаєте, які переваги й недоліки має навчання в закритих приватних освітніх закладах?

Одним із важливих джерел доходів країни є туризм. Переважна кількість іноземних туристів приїждить із найближчих європейських країн: Ірландії, Франції, Нідерландів, Бельгії, Німеччини, скандинавських країн, а також із країн, у яких живуть нащадки мігрантів із Британії, — США, Канади, Австралії, Нової Зеландії. Останнім часом збільшується кількість туристів із Китаю.

Велика Британія — острівна держава з розвиненою економікою та значними обсягами зовнішньої торгівлі. Цим пояснюється роль морського транспорту. Найбільші порти країни: Лондон, Ліверпуль, Саутгемптон, Гуль. Створення швидкісної залізниці під Ла-Маншем зменшило навантаження на порти південної частини країни й спростило сполучення з материком.

У внутрішніх перевезеннях найбільшу роль відіграє автомобільний транспорт. За довжиною автомобільних доріг на одиницю площі Велика Британія посідає четверте місце у світі. Автостради простяглися через усю країну. Найважливіша з них має меридіональну спрямованість і пов'язує найбільші міста Англії — Лондон, Бірмінгем, Манчестер і Шотландію (Глазго).

Залізнична мережа є густішою на півдні, найбільший вокзал — Ваггерлоу (Лондон). Із Лондона можна дістатися більшості великих міст острова Великобританія.

Зростає значення авіаційного транспорту. Найбільший міжнародний аеропорт країни та всієї Європи — Хітроу (Лондон). За рік його

працівники обслуговують понад 450 тис. літаків і майже 70 млн пасажирів (у тому числі транзитних).

Чим би ви пояснили значну частку американських громадян серед пасажирів Хітроу?

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

На території Великої Британії сформувалися кілька потужних економічних районів — Південна Англія, у тому числі Південний Схід (навколо Лондона); Центральна Англія, у тому числі Західний і Східний Мідленд; Північна Англія, у тому числі Ланкашир і Йоркшир; Уельс, Шотландія та Північна Ірландія. Завдяки Великому Лондону Південна Англія є найбільш потужним районом. У структурі його господарства переважають різні види послуг, а промисловість характеризується багато-профільною структурою.

Особливістю зовнішніх економічних зв'язків країни є велика роль вивозу капіталу. Країна має величезні інвестиції за кордоном. Уряд сприяє прагненню британських фірм розширити свою ділову активність у цьому напрямку. Країна має на меті створення «другої економіки» за межами Європи.

Як ви розумієте поняття «друга економіка»? Для чого вона необхідна?

Найбільшими інвесторами в економіку Великої Британії є США (25 % усіх інвестицій), Нідерланди та Франція.

Традиційно великим є значення зовнішньої торгівлі. Велика Британія експортує близько 25 % виробленої продукції (продукція точного та транспортного машинобудування, електрообладнання, енергоносії, продукція хімічної промисловості). Країна імпортує кольорові та

рідкісні метали, частково залізну руду, машини та обладнання, продукти харчування. Провідними торговельними партнерами Великої Британії є країни ЄС — на них припадає 50 % товарообігу. Сальдо торговельного балансу країни від'ємне.

Таблиця

ОСНОВНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ПАРТНЕРИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (2016 р.), млрд дол.

№ з/п	Назва	Товаро-обіг	Експорт	Імпорт
	Товарообіг	1097,1	466,9	630,2
	Весь світ (без ЄС)	555,9	262,0	293,9
	ЄС	541,2	204,9	336,3
1	Німеччина	139,3	46,4	92,8
2	США	123,3	69,3	54,0
3	Китай	82,9	27,6	55,2
4	Нідерланди	73,8	26,5	47,3
5	Франція	64,0	27,3	36,7
6	Бельгія	49,0	17,7	31,3
7	Швейцарія	47,6	34,0	13,6
8	Ірландія	44,6	25,5	19,1
9	Італія	37,0	12,9	24,1
10	Іспанія	34,9	13,5	21,4

За таблицею розкажіть про особливості територіальної структури зовнішньої торгівлі Великої Британії.

Велика Британія є другим у світі після США експортером послуг (330 млрд дол. на рік). Найбільше значення мають фінансові, страхові, консультативні, транспортні, а також послуги в секторі комп'ютерного програмування.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України та Великої Британії.

ВИСНОВКИ

- У структурі економіки Великої Британії провідним сектором є третинний, у якому лідирують фінансові та бізнес-послуги.
- У промисловості Великої Британії провідну роль відіграють машинобудування та хімічна промисловість.
- Найбільшу роль у зовнішніх перевезеннях має морський транспорт, у внутрішніх — автомобільний.
- Особливістю зовнішніх економічних зв'язків країни є велика роль вивозу капіталу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте промисловість Великої Британії.
2. Якими є особливості паливної та електроенергетичної промисловості країни?
3. Чим би ви пояснили велике значення Лондона як фінансового центру світу?
4. Поясніть особливості зовнішніх економічних зв'язків Великої Британії.

Дослідження. «Оновлення» економіки депресивних районів Великої Британії

1. За допомогою додаткових джерел визначте, чому в другій половині XX ст. Велика Британія відставала за темпами зростання виробництва, продуктивністю праці й обсягом промислової продукції.
2. З'ясуйте, які райони Великої Британії належали до депресивних.
3. З'ясуйте та поясніть, як уряду консерваторів на чолі з М. Тетчер (1979—1990 рр.) вдалося покращити економічну ситуацію в країні.
4. Поясніть, до яких наслідків призвели реформи на першому етапі.
5. З'ясуйте, як і завдяки чому економіка депресивних районів Великої Британії була «оновлена».
6. Зробіть висновки про важливість реформування економіки Великої Британії та його наслідки.

§32

Італія (Італійська Республіка). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор

Пригадайте особливості географічного положення Апеннінського півострова.

1 СКЛАД ТЕРИТОРІЙ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

На відміну від попередніх країн, які ми розглянули, Італія територіально складається з:

- 1) материкової частини (приблизно 1/3 території країни);
- 2) півострівної частини (половина Італії);
- 3) острівної частини (1/6 території).

Географічне положення різних частин Італії суттєво відрізняється. На півночі вона межує із Францією — країною «Великої сімки», Швейцарією — «світовим банкіром», невеликими країнами — членами ЄС Австрією та Словенією. Усередині країни є держави-анклави (анклав — країна або її частина, з усіх

боків оточена територією іншої держави): «країна-карлик» Сан-Марино та найменша держава світу Ватикан, який займає площу лише 44 га в межах міста Рим.

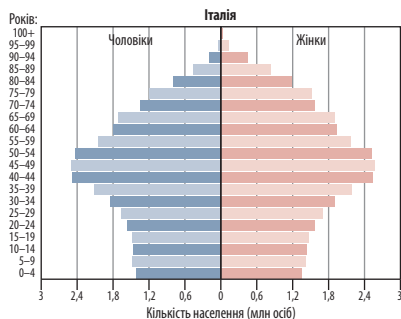
Італія має широкий вихід до одного з найважливіших районів світового судноплавства — теплого Середземного моря. Більша частина її території розташована на відстані до 50 км від морського узбережжя.

Які переваги дає прибережне положення більшої частини країни?

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Італії. Зверніть увагу на рівень забезпечення рекреаційними ресурсами.

Мал. 1. Статтєво-вікова піраміда населення Італії (2017 р.).

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Демографічні показники країни нагадують відповідні характеристики інших розвинених держав. Однак в Італії становище ускладнюється більшою часткою населення старшої вікової групи — 25% та однією з найнижчих у світі часток молодшої — лише 13,6%.

Використовуючи статтєво-вікову піраміду населення Італії (мал. 1), поясніть, коли в країні відбувався демографічний вибух.

У національному складі більшість у країні становлять італійці (94 %). У релігійному складі явно переважають католики. Релігія дуже впливає на всі сторони життя населення Італії.

Середня густота населення — 205 осіб/км². Значно вище цей показник в економічно більш розвинених областях півночі країни з переважанням рівнинного рельєфу (у Ломбардії понад 380 осіб/км²) та в окремих областях центру (поблизу Рима) і півдня (у Кампанії — 425 осіб/км²). Приблизно половина всіх жителів зосереджена на низовинах, хоча вони займають 1/5 території, значно менша густота населення в гірських районах.

Міське населення Італії становить 67 %, що трохи нижче за середні показники Західної Європи. Основна частина міського населення зосереджена в Північній Італії. Тут розташована найбільша міська агломерація — Мілан (із передмістями — 4,1 млн жителів), а також міста Турин і Генуя.

У Центральній Італії розташована столиця країни — місто Рим (із передмістями — 3,9 млн жителів). Це політичний і культурний центр, а також одне з найкрасивіших міст світу.

На півдні розташований Неаполь (із передмістями — 2,9 млн жителів). Це столиця Кампанії, найважливіший пасажирський порт, промисловий і культурний центр.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

На відміну від більшості високорозвинених країн, в Італії переважає рослинництво. Головними продовольчими культурами є пшениця, кукурудза та рис. На гірських схилах і в долинах вирощують жито й овес. Основна технічна культура — цукровий буряк, також вирощують сою, бавовник, льон.

Мал. 1. Міланський собор.

Італію називають «головним горідом Європи». Щорічно тут збирають понад 12 млн т різноманітних овочів. Більше половини припадає на томати, також вирощують капусту, цибулю, салат, артишок, спаржу. З інших культур найбільше значення мають виноград і маслини.

Найбільш продуктивні сільськогосподарські землі розташовані на Паданській рівнині в басейні річки По. Тут переважають інтенсивне рослинництво й продуктивне тваринництво молочно-м'ясного напрямку.

Експортні культури (овочі, виноград, цитрусові, яблука, маслини) вирощують у більш відсталіх центральній і південній частинах Італії. Північ, де сільське господарство є більш інтенсивним і має вищий рівень розвитку, працює переважно на внутрішній ринок.

Чим можна пояснити відмінності в спеціалізації сільського господарства Італії порівняно з Німеччиною?

ВИСНОВКИ

- Італійська Республіка займає територію, розташовану на південь від Альп, і межує з дружніми державами.
- Країна недостатньо забезпечена багатьма видами корисних копалин, у першу чергу паливними.
- Італія має високий рекреаційний потенціал.
- Приблизно половина всіх жителів зосереджена на низовинах, значно меншою є густота населення гірських районів.
- За врожайністю сільськогосподарських культур і продуктивністю худоби Італія відстає від багатьох західноєвропейських країн.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть позитивні й негативні риси географічного положення Італії.
2. Багато фахівців вважають Італію найкращою для життя з точки зору природних умов. Чим би ви це пояснили?
3. Назвіть характерні риси населення Італії.
4. Чому, на відміну від багатьох країн-сусідів, рослинництво в Італії є провідною сферою сільського господарства?

§33

Італія. Вторинний та третинний сектори економіки

Які споживчі товари італійського виробництва вам відомі?

1 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Головні особливості промисловості Італії: порівняно велике значення легкої та харчової промисловості; незначні обсяги видобутку корисних копалин і, як наслідок, суттєва залежність від імпортової сировини; недостатня спеціалізація на виробництві наукоємної продукції; дуже значний державний сектор.

Для розміщення промисловості характерна велика нерівномірність. Більшість виробничих потужностей розташована на півночі, де особливо виділяється «промисловий трикутник» Мілан—Турин—Генуя, який можна порівняти з найрозвиненішими промисловими районами світу.

На ТЕС виробляється до 65 % електроенергії, ще майже третина на ГЕС. Після аварії на Чорнобильській АЕС на всенародному референдумі італійці проголосували проти розвитку атомної енергетики, і в 1990 р. в Італії було зупинено останній ядерний реактор.

Чому уряд Італії відмовився від використання АЕС, незважаючи на високу залежність країни від імпорту паливних ресурсів?

Металургійна промисловість Італії виплавляє до 25 млн т сталі на рік. Найбільші підприємства працюють на імпортній сировині й паливі, тому розташовані на узбережжі (Генуя, Неаполь, Таранто). Поблизу великих машинобудівних центрів (Мілан, Турин) діють підприємства переробної металургії.

Машинобудування — найважливіша складова промисловості (30 % промислового виробництва). Його особливість — спеціалізація на виробництві товарів переважно середнього рівня складності. У транспортному машинобудуванні провідне місце посідає «ФІАТ» (із 2014 р. — «ФІАТ-Крайслер»). Цей багатогіловий концерн виробляє легкові автомобілі «ФІАТ» та «Мазераті», вантажні автомобілі й автобуси «Івеко», рухомий склад для залізниць, міський електротранспорт. Найбільші підприємства транспортного машинобудування зосереджені в Турині («столиця» концерну «ФІАТ»), Мілані, Брешії.

Які вимоги висувають до спортивних автомобілів? Чому обсяг їх виробництва обмежений?

У світі добре відома й інша продукція машинобудування Італії: промислове та офісне обладнання, сільськогосподарські й шляхово-транспортні машини, телекомунікаційна апаратура. Найвідомішим виробником офісного обладнання, у тому числі комп'ютерів різного класу, є фірма «Оліветті». Її найбільший завод розташований поблизу Турина (місто Івреа). Італія є четвертою країною у світі за обсягом виробництва текстильного обладнання.

Світове значення має виробництво побутової електротехніки. Кожний дванадцятий холодильник світу й кожна восьма пральна машина виготовлені в Італії.

Із новітніх виробництв представлені авіаційне машинобудування (Турин, Неаполь) та електронна промисловість (переважно на півдні).

Італія посідає третє місце за обсягами хімічного виробництва в Європі та 11-те — у світі (на її частку припадає близько 10 % європейського ринку). Спеціалізація промисловості — нафтохімія та хімія органічного синтезу. Найбільше значення має виробництво синтетичних волокон, пластмас, автомобільних шин, фармацевтичних препаратів (друге місце в Європі). Нафтопереробка в Італії — одна з найпотужніших у світі (заводи здатні переробляти понад 200 млн т нафти на рік, але ніколи не були завантажені повністю).

Найважливіші райони зосередження хімічної промисловості — портові міста й головний центр Ломбардії — Мілан. Загалом на Ломбардію припадає 31 % усіх підприємств і 41 % усіх зайнятих у хімічній промисловості країни. За значенням цей регіон поступається в ЄС тільки Рейнській області та регіону Іль-де-Франс.

Чим би ви пояснили особливості географії хімічної промисловості країни?

Італія — великий виробник споживчих товарів: бавовняних тканин, взуття, одягу, меблів. Найбільше підприємств легкої промисловості розташовано на півночі. Найважливіше значення мають текстильне, швейне й взуттєве

виробництва. Текстильна промисловість Італії виробляє 15 % вовняних тканин світу (друге місце після Китаю). Країна — провідний експортер одягу в Європі та модельного шкіряного взуття в Європі та світі (у 2016 р. було експортовано майже 200 млн пар взуття на 9 млрд євро).

Харчова промисловість — серед лідерів обробної промисловості. У країні зареєстровано 36 тис. підприємств, на яких працює близько 400 тис. осіб. Найбільше виробляється молочної продукції (у тому числі різноманітні сири, наприклад моцарелла), кондитерських і м'ясних виробів, овочевих і фруктових консервів, виноградних вин, маслинової олії. Харчова промисловість розміщена територією порівняно рівномірно.

Знайдіть спільні риси у спеціалізації легкої і харчової промисловості Італії та Франції.

2 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Провідним у країні є третинний сектор, який створює 73,8% ВВП країни. Найбільше значення мають фінансові послуги й туризм, хоча кількість зайнятих у них дещо зменшилася, перш за все через поширення сучасних інформаційних технологій.

Фінансовий сектор в останні роки характеризується об'єднанням банків і страхових компаній. Тому їх кількість постійно зменшується. Так, банківська група «Інтеза Санпаоло» була утворена у 2007 р. в результаті злиття двох провідних італійських банків.

Великі банки країни є власниками великих підприємств, страхових компаній і нерухомого майна. Це підвищує їхню роль в економіці й суспільно-політичному житті Італії.

Як ви вважаєте, чому банки намагаються стати власниками промислових підприємств?

Зростає значення ІТ-індустрії. Нові потреби споживачів спонукають компанії замислюватися над розробкою комплексних рішень з управління ланцюгами поставок та різноманітних фінансових програм. Упродовж останнього десятиліття було вирішено проблеми інформатизації установ державного сектору та створення загальнонаціональних електронних систем.

Італія — один із найбільших центрів міжнародного туризму. Вона приймає понад 65 млн осіб на рік (2/3 із країн ЄС), завдяки чому отримує до 35 млрд євро на рік.

Мал. 1. Альпійський курорт Кортіна-д'Ампеццо.

За допомогою додаткових джерел розкажіть про розвиток туризму в країні.

Особливість країни — значна кількість державних підприємств. Так, італійський транспорт на 50 % належить державі.

У внутрішніх перевезеннях основну роль відіграє автомобільний транспорт. Близько половини автомобільних доріг побудовано на півночі, на півдні густота дорожньої мережі значно менша. Головна транспортна вісь країни — «Автострада Сонця», що з'єднує Турин, Мілан, Флоренцію, Рим, Неаполь та йде в Калабрію і на Сицилію. У міжнародних перевезеннях основне навантаження лягає на дороги, прокладені в Альпах.

Країна витягнута з півночі на південь, тому мережа автошляхів і залізниць найбільш розвинена в меридіональному напрямку. Широтних магістралей недостатньо. Найбільші промислові міста Італії зв'язує залізничне сполучення. Так, між Римом і Міланом, Генуєю, Венецією, Неаполем курсують швидкісні поїзди.

Важливим засобом пересування є повітряний транспорт. Особливо широко авіація використовується для зв'язку з островами та в міжнародних сполученнях. Найбільші аеропорти країни розташовані в Римі (Фіумічіно ім. Леонардо да Вінчі), Мілані й Неаполі.

У зовнішніх перевезеннях переважає морський транспорт. Між материком та островами Сицилія і Сардинія налагоджені поромні перевезення. Найбільші порти країни — Генуя, Трієст, Неаполь.

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. У межах Італії виділяють більш розвинену промислову північ і трохи відсталіший південь.

За структурою господарства північ нагадує Центральну Європу, а південь має спільні риси з деякими середземноморськими районами (Португалія, Греція). Тут частка сільського господарства значно вища, ніж на півночі.

Поясніть відмінності в рівні розвитку півночі і півдня Італії.

На світовий ринок країна постачає промислове обладнання, автомобілі, оргтехніку, побутову електротехніку, метали й вироби з них (у тому числі труби), тканини, одяг, взуття, а також товари побутової хімії й продукти харчування, у тому числі вина. Найбільше італійських товарів купують країни — члени ЄС і США. В імпорті значною є частка промислового обладнання, товарів хімічної промисловості та енергоносіїв (переважно нафти, нафтопродуктів і природного газу). Більш вагомою, ніж в експорті, є роль інших видів мінеральної сировини. Імпорт географічно більш різноманітний, але все-таки понад половина припадає на країни ЄС.

Розгляньте таблиці 1, 2. Із якими країнами Італія має додатне, а з якими — від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі? Які з основних торговельних партнерів Італії не входять до ЄС?

Основними країнами-інвесторами в економіку Італії є Нідерланди, Франція і Люксембург, а також США та Швейцарія. Для підтримки й розвитку експорту країни та залучення іноземних інвестицій італійський уряд прийняв спеціальну програму «План “Зроблено в Італії”».

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України та Італії.

Таблиця 1

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ІТАЛІЇ
(2015—2016 рр.), млрд євро

Показники	2015 р.	2016 р.
Товарообіг	755,8	782,6
Експорт	398,9	413,9
Імпорт	356,9	368,7
Сальдо	41,9	45,2

Таблиця 2

ОСНОВНІ ТОРГОВЕЛЬНІ ПАРТНЕРИ ІТАЛІЇ (2016 р.)

Країни	Імпорт, млрд євро	Експорт, млрд євро	Товарообіг, млрд євро	Частка в загальному торговельному обігу, %	Сальдо, млрд євро
ЄС	215,8	227,3	443,1	56,6	+11,5
Німеччина	56,8	51,0	107,8	13,8	-5,8
Франція	32,1	42,5	74,7	9,5	+10,4
США	14,2	36,0	50,2	6,4	+21,8
Китай	28,2	10,4	38,6	4,93	-17,7
Іспанія	18,4	19,9	38,2	4,89	+1,5
Велика Британія	10,6	22,5	33,1	4,2	+11,9
Бельгія	17,2	14,6	31,8	4,1	-2,6
Нідерланди	20,7	9,6	30,3	3,9	-11,0
Швейцарія	10,8	19,2	30,1	3,8	+8,4
Росія	14,3	7,1	21,4	2,7	-7,2

ВИСНОВКИ

- У промисловості Італії виділяються легка та харчова.
- Основну частину ВВП створює третинний сектор, найбільше значення мають фінансові послуги та туризм.
- У внутрішніх перевезеннях основну роль відіграє автомобільний транспорт, у зовнішніх — морський.
- На світовий ринок країна постачає продукцію машинобудування, легкої, хімічної та харчової промисловості.
- У межах Італії виділяють більш розвинену промислову північ і трохи відсталий південь.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. У чому полягає особливість структури обробної промисловості Італії?
2. Порівняйте спеціалізацію машинобудування Франції та Італії.
3. Франція та Італія по-різному підійшли до розвитку атомної енергетики. Знайдіть позитивні й негативні аспекти в підходах уряду Італії.
4. Охарактеризуйте зовнішні економічні зв'язки Італії.

Дослідження. Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг

1. За допомогою додаткових джерел визначте, що таке кластери.
2. З'ясуйте та вкажіть особливості поширення цієї форми організації виробництва в Італії.
3. Зробіть висновки про значення кластерів в економіці Італії.

Практична робота 5. Складання картосхеми просторової організації (просторового каркасу) економіки однієї з європейських країн «Великої сімки» (за вибором учнів/учениць)

1. Виберіть одну з європейських країн «Великої сімки».
2. Пригадайте, які виробництва визначають міжнародну спеціалізацію країни.
3. З'ясуйте за допомогою атласу, як ці виробництва позначаються на карті (за необхідності запропонуйте свої умовні позначення).
4. Укажіть умовні позначення в легенді карти.
5. Позначте відповідними умовними позначеннями райони (центри), де набули поширення виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни.
6. Зробіть висновки про особливості просторової організації економіки країни «Великої сімки».

Економічно розвинені невеликі країни Європи: Швеція, Норвегія, Швейцарія, Іспанія

§34

Швеція (Королівство Швеція)

Пригадайте, які країни розташовані на Скандинавському півострові.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Королівство Швеція — одна з найбільших держав Європи. Країна межує на заході з Норвегією, на північному сході — із Фінляндією та має з ними активні міжнародні відносини. На сході омивається Балтійським морем і його Ботнічною затокою, на південному заході — протокою Каттегат.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Швеції.

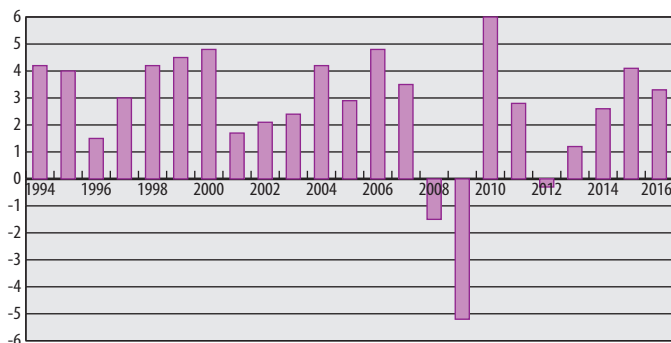
2 НАСЕЛЕННЯ. У Швеції проживають 10 млн осіб. За густотою населення (22 особи/км²) країна посідає передостаннє місце в ЄС, менший показник лише у Фінляндії. Населення переважно зосереджене в південній частині країни, а також у приморських районах із більш м'яким кліматом.

Близько 83% населення країни проживають у містах. Найбільшим містом і столицею країни є Стокгольм, де налічується понад 2 млн осіб (із передмістями). Інші великі міста Швеції і водночас великі порти й промислові центри: Гетеборг на західному узбережжі й Мальме на крайньому півдні.

Шведи становлять 90% населення, найбільші з етнічних меншин країни — фіни й саами. Більшість віруючих належить до євангелічної лютеранської церкви.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Швеція — одна з найрозвиненіших країн світу. Частка населення Швеції в загальній кількості населення світу становить лише 0,13%, при цьому частка Швеції у світовому ВВП — 0,42%. Економічна й соціальна модель дозволяє країні досить ефек-

Мал. 1. Динаміка річного приросту ВВП Швеції, %.

тивно долати економічні й фінансові кризи. Про це, зокрема, свідчать дані про динаміку річного приросту ВВП (мал. 1).

Пріоритетні виробництва Швеції, що забезпечують значний внесок у формування ВВП країни та її експортний потенціал:

- машинобудування, що включає транспортне машинобудування (у першу чергу автомобілебудування), виробництво електроніки, електричного обладнання, енергетичне машинобудування (зокрема турбіни для ГЕС), виробництво телекомунікаційного обладнання, комп'ютерів, оптичних приладів;
- гірничодобувна промисловість (залізна руда, мідь, свинець);
- металургія (чорна й кольорова);
- хімічна промисловість, у першу чергу виробництво лікарських препаратів, пластмас, різних хімічних сполук і добрив;
- лісове господарство, деревопереробна (виробництво пиломатеріалів, меблів і товарів із деревини) та целюлозно-паперова промисловість;
- харчова промисловість (забезпечила у 2016 р. надходження за рахунок експорту на суму понад 9 млрд дол. США).

- 1) Поясніть, які чинники обумовлюють спеціалізацію окремих виробництв промисловості Швеції.
- 2) Які світові процеси впливають на економіку Швеції?

Шведська автомобілебудівна промисловість представлена виробництвом потужних вантажівок і автобусів «Вольво». Крім цього, на території країни працюють підприємства з виробництва легкових автомобілів «Вольво» і «НЕВС» (колишня назва — «СААБ»). Зараз вони належать китайським компаніям.

Виробництво залізної руди у 2016 р. складо 26,9 млн т. Основним районом видобутку є околиці міста Кіруна (північ країни — шведська Лапландія).

Незважаючи на відсутність власних запасів нафти, країна має потужну нафтопереробну промисловість. Вона забезпечує як внутрішні потреби в нафтопродуктах, так і частину експорту.

Важливим і добре розвиненим сектором економіки Швеції є електроенергетика. Переважають АЕС та ГЕС. Джерелами відновлюваної енергетики Швеції є різні види біопалива, перш за все деревна біомаса; швидко розвивається вітрова енергетика.

Більшість промислових підприємств зосереджена на рівнинах і плато Центральної та Південної Швеції. Найбільш розвинений промисловий район — рівнини навколо озера Меларен разом зі Стокгольмом.

Поясніть особливості географії найбільших промислових підприємств країни.

Центри чорної металургії зосереджені в Центральній Швеції, зокрема в старому гірничопромисловому районі Берслаген. Тут виробляють високотехнологічні і високоякісні види сталі, зокрема інструментальна, швидко-різальна, підшипникова. Головні центри кольорової металургії — Шеллефтео (мідь і свинець) та Вестерос (прокат кольорових металів).

Лісова промисловість характеризується глибокою переробкою деревини, їй належить вагоме місце у виробництві та експорті фанери, картону, целюлози, паперу. Близько 70 % пиляної деревини й понад 85 % целюлозно-паперової продукції постачаються на експорт. Основна частина лісової промисловості країни зосереджена в районі озера Венерн. На північному березі озера побудовані целюлозно-паперові комбінати.

У Південній Швеції головний промисловий центр — Мальме. Тут розвинені машинобудування, у тому числі суднобудування, харчова й легка промисловість.

Як і в інших скандинавських країнах, провідними виробництвами сільського господарства Швеції є тваринництво та виробництво кормів. У поголів'ї худоби переважає скотарство молочного й м'ясного напрямків, а також свинарство. Виробництво молока становить до 240 тис. т. Значна частина оброблюваних земель використовується для ви-

щування високопродуктивної травосуміші з райграсу, тимофіївки й конюшини. Головні райони вирощування пшениці — рівнини Центральної Швеції та Сконе, на значних площах висівають овес і ячмінь.

Як ви вважаєте, у яких видах продукції шведське сільське господарство не повністю забезпечує потреби населення?

Країна має потужний третинний сектор. Тільки на фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у Швеції щорічно витрачається понад 3,3 % ВВП.

Швеція є одним зі світових лідерів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Відбувається їх ефективне впровадження в усі сфери економіки, у розробку та створення електронного уряду. Соціальна мережа «Фейсбук» у 2014 р. побудувала в невеликому місті Лулео інформаційний центр, який став найбільшим у Європі.

Високий рівень розвитку має фінансовий сектор. Загальна кількість зайнятих у ньому становить близько 85 тис. осіб, або 2 % від усіх зайнятих у країні. Їхній внесок у ВВП коливається в останні роки на рівні 4,7—5 %.

Швеція має досить густу транспортну мережу, особливістю країни є велика роль внутрішнього водного транспорту. Найбільші транспортні вузли — Стокгольм і Гетеборг, через які проходить більшість залізничних і шосейних доріг, морських шляхів і каналів (мал. 2).

Поясніть, чому для Швеції велике значення має внутрішній водний транспорт.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Товарообіг зовнішньої торгівлі Швеції у 2016 р. склав 280,1 млрд дол. В експорті переважає

Мал. 2. Місто Гетеборг, розташоване на березі протоки Каттегат.

продукція машинобудування, значною є частка хімічної, харчової та целюлозно-паперової і деревообробної промисловості. У структурі імпорту лідирує машинобудування (зокрема транспортні засоби, промислове обладнання, електроніка, побутова техніка), далі йдуть мінеральна сировина, енергоносії та продовольство.

Основні торговельні партнери Швеції — країни ЄС (лідери — Німеччина, Данія, Нідерланди), а також Норвегія, США, Китай.

В експорті й імпорті послуг найбільша частка припадає на ділові, транспортні й туристичні. У 2016 р. додатне сальдо торгівлі послугами становило 10,8 млрд дол.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки між Швецією та Україною. У яких промислових виробництвах наша держава може використати досвід Швеції?

ВИСНОВКИ

- Королівство Швеція — одна з найбільших держав Європи.
- Країна добре забезпечена лісовими, водними та гідроресурсами, окремими видами корисних копалин (залізна руда, мідь, свинець).
- Населення переважно зосереджене в південній частині країни, а також у приморських районах із більш м'яким кліматом.
- Швеція відома своєю соціально орієнтованою моделлю розвитку та високим рівнем розвитку.
- Країна має потужний вторинний (машинобудування, електроенергетика, хімічна промисловість, деревообробна та целюлозно-паперова, харчова) і третинний сектори. Більшість промислових підприємств зосереджена на рівнинах і плато Центральної та Південної Швеції.
- Країна має значні обсяги зовнішньої торгівлі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чим можна пояснити різноманітність кліматичних умов Швеції?
2. На які природні ресурси багата країна? Як вони використовуються?
3. З'ясуйте особливості системи розселення.
4. Охарактеризуйте обробну промисловість країни.
5. Назвіть досягнення третинного сектору країни.
6. Охарактеризуйте зовнішні економічні зв'язки Швеції.

§35

Норвегія (Королівство Норвегія)

Чи сприятливі природні умови країни для розвитку господарства?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Королівство Норвегія — держава в західній частині Скандинавського півострова. Крім материкової частини, до неї належать острови, серед яких десять порівняно великих островів архіпелагу Шпіцберген. Норвегію називають «країною північного сонця» — третина її території лежить за Північним полярним колом.

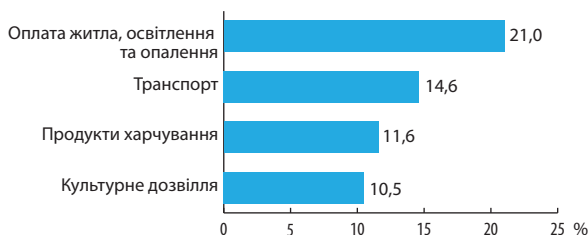
Норвегія межує зі Швецією, Фінляндією (із цими країнами, які є членами ЄС, вона має активні міжнародні відносини) та Росією. На заході її омивають води Норвезького моря, на півдні — Північного моря Атлантичного океану, а на півночі — води Баренцового моря Північного Льодовитого океану.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Норвегії.

2 НАСЕЛЕННЯ. Населення країни становить 5,3 млн осіб. Норвегія — одна з найменш населених країн Європи, середня густина становить 16 осіб/км². Розміщено населення дуже нерівномірно. Більшість зосереджена в південній, західній і східній частинах. На півдні найбільша густина на вузькій прибережній смузі навколо Осло-фіорда і Тронгеймс-фіорда.

Норвежці складають більшість населення — 94 %, також тут живуть данці, фіни, шведи, німці. На крайній півночі проживають саами — ця невелика етнічна група налічує до 60 тис. осіб. Середньорічний приріст населення дорівнює 2 ‰. Країна приймає порівняно багато мігрантів. Більшість віруючих — лютерани.

Мал. 1. Основні статті споживчих витрат населення Норвегії.

Міське населення складає 81 %, у тому числі понад 1/6 зосереджена в столичній агломерації Осло (близько 700 тис. осіб). Місто розташоване на березі Осло-фіорда, куди заходять океанічні судна. В Осло багато промислових підприємств.

Інші великі міста Норвегії: Берген, Тронгейм, Ставангер.

Використовуючи карту атласу, визначте географію найбільших міст Норвегії.

Політична й економічна система Норвегії характеризується усталеністю та стабільними відносинами між суспільством і державою.

За діаграмою (мал. 1) охарактеризуйте структуру споживчих витрат норвежців, наприклад, порівняно з витратами українців.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Країна посідає одне з перших місць у світі за ВВП на одну особу та рівнем життя. Останніми роками саме Норвегія найчастіше очолює список держав із найвищим ІЛР.

Пріоритетною сферою економіки країни є видобуток нафти й природного газу на 80 родовищах (62 — у Північному, 16 — у Норвезькому й два — у Баренцовому морях). У 2016 р. отримано 80 млн т нафти і 117 млрд м³ природного газу. Завдяки гідроресурсам внутрішнє споживання вуглеводнів у Норвегії незначне, понад 90 % паливних ресурсів експортується.

Електроенергетика забезпечує Норвегії перше місце у світі за виробництвом електроенергії на одну особу й створює умови для розвитку інших сфер господарства та експорту. Майже 96 % електроенергії виробляється на гідроелектростанціях, 2,5 % — на теплових, 1,7 % — на вітрових електростанціях.

Традиційними є сфери діяльності, пов'язані з морем: морські перевезення, спеціальні послуги (суднові брокери, страхові компанії, конструкторські бюро тощо), виробництво морського обладнання й суднобудування. Загалом

ці чотири сфери утворюють так званий національний морський кластер.

Що ви знаєте про морські мандрівки норвежців починаючи із часів Середньовіччя?

Одним із найстаріших виробництв, яке має багатий досвід і традиції, є суднобудування. Найбільше виробляється спеціальних суден. Завдяки своїй унікальності та технічній складності вони мають високу вартість і приносять більше прибутків (мал. 2). Пасажирські судна посідають друге місце, серед них арктичні круїзні судна. Основні суднобудівні потужності зосереджені в південній і західній частинах країни.

У чорній металургії Норвегія спеціалізується на виготовленні феросплавів, а в кольоровій — на виробництві алюмінію, нікелю, магнію, міді й цинку. При цьому використовується не тільки власна сировина, але й імпортна. Так, виробництво первинного алюмінію здійснюється виключно з іноземної сировини, серед центрів — Холменстранд, Ордалстанген. Частина продукції металургії експортується. Норвегія — основний постачальник феросплавів і алюмінію у Європі.

Завдяки яким чинникам у Норвегії розвивається виробництво алюмінію?

Хімічна промисловість представлена в Норвегії виробництвом нафтопродуктів, азотних добрив, лакофарбових матеріалів, вибухових речовин, полімерів, а також вакцин для аквакультури. Сектор розвивається здебільшого на власній сировинній базі. Найбільші центри розташовані на сході країни.

Велике значення в Норвегії мають рибництво та аквакультура. Кількість норвезького рибпромислового флоту в 2016 р. складала майже 6 тис. суден, вилов — понад 2 млн т на рік (оселедець, тріска, скумбрія, мойва тощо).

Країна посідає перше місце за вирощуванням лосося, а також входить до світових лідерів з експорту риби (поступається тільки Китаю).

Які переваги має вирощування риби на спеціальних фермах?

Значення деревообробної і целюлозно-паперової промисловості дещо зменшилося. Водночас країна залишається значним виробником деревини й паперу високої якості. Основні

Мал. 2. Унікальне судно для обслуговування вітрових електростанцій, побудоване для німецької компанії.

центри розташовані поблизу великих лісових масивів Східної Норвегії.

Частка сільського господарства в економіці постійно скорочується і зараз забезпечує 2% національного багатства. Проте ця сфера залишається високорозвиненою та захищеною державою. Найбільше значення має продукція молочного та м'ясного тваринництва (227 тис. молочних корів, 75 тис. — м'ясних). Розвинені вівчарство та свинарство. У рослинництві вирощуються ячмінь, овес, картопля і пшениця. Найбільша кількість фермерських господарств зосереджена на півдні, зокрема в губернії Ругалан.

У Норвегії діє велика кількість програм щодо стимулювання й підтримки науково-дослідної та інноваційної діяльності. До них належать податкові пільги, державні та регіональні програми сприяння впровадженню результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Країна має розвинений фінансовий сектор, розгалужену та якісну систему освіти. У державних вищих навчальних закладах освіта безкоштовна.

Незважаючи на гірський рельєф, у Норвегії добре розвинений сухопутний транспорт. Крім залізниць та автомобільних доріг, велике значення має поромне сполучення. Основний вид вантажного транспорту — морський, головний порт — Осло. Переважна частина торговельного флоту зайнята на міжнародних перевезеннях за іноземними замовленнями. Норвегія посідає одне з перших місць у світі за внутрішніми перевезеннями пасажирів авіаційним транспортом у розрахунку на одну особу.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Посідаючи 117-те місце у світі за кількістю населення, Норвегія розташована на 35-му місці за торгівлею товарами і на 28-му — за торгівлею послугами. У 2016 р. зовнішньоторговельний товарообіг склав 163,6 млрд дол. Найбільші надходження приніс експорт нафти й нафтопродуктів, природного газу, електроенергії, машин і обладнання, металів, хімікатів, суден, продукції тваринництва, риби. Норвегія посідає третє місце у світі за експортом природного газу, поступаючись тільки Росії та Катару, і сьоме місце — за експортом нафти.

Поясніть важливість поставок природного газу з Норвегії до інших європейських країн у сучасних умовах.

Імпорт країни у 2016 р. становив 72,3 млрд дол. (додатне сальдо). Найважливіші імпорتنі товари: машини й обладнання, транспортні засоби (у першу чергу автомобілі), продукти харчування та сільськогосподарська сировина, хімікати. Найбільші надходження з експорту послуг забезпечує морський транспорт. Флот, контрольований норвезькими судновласниками, посідає шосте місце у світі за вартістю (47 млрд дол.). Основні зовнішньоекономічні партнери Норвегії — країни ЄС, у першу чергу Велика Британія, Німеччина, Швеція, Нідерланди. Також велике значення мають Китай і США.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Норвегії та України.

ВИСНОВКИ

- Королівство Норвегія — держава в західній частині Скандинавського півострова.
- Норвегія має великі запаси водних і лісових ресурсів, нафти й природного газу, є вугілля, титанова й залізна руди, будівельна сировина.
- Норвегія — одна з найменш населених країн Європи, середня густина становить 16 осіб/км². Більшість населення зосереджено в південній, західній і східній частинах.
- Пріоритетними сферами економіки Норвегії є видобуток нафти та природного газу, металургія, рибальство й аквакультура, суднобудування, хімічна й лісова промисловість.
- У зв'язку з достатньо вузькою спеціалізацією для країни дуже важлива зовнішня торгівля, яка має додатне сальдо.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що спільного в географічному положенні Швеції та Норвегії?
2. Завдяки яким природним ресурсам розвивається економіка Норвегії?
3. Якими є особливості системи розселення? Чим вони пояснюються?
4. Якими є особливості електроенергетики? Яке значення вона має для країни?
5. Охарактеризуйте сфери економіки, пов'язані з морем.
6. Порівняйте економіку Швеції та Норвегії. Знайдіть спільні та відмінні риси.

§36

Швейцарія (Швейцарська Конфедерація)

Що ви знаєте про нейтральний статус Швейцарії?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Швейцарія — невелика країна, розташована в центрі західної частини Європи. Вона межує з високорозвиненими країнами, більшість яких є членами ЄС, — Францією, Німеччиною, Італією, Австрією, Ліхтенштейном. Країна не має виходу до моря.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Швейцарії.

2 НАСЕЛЕННЯ. Швейцарія — багатонаціональна держава з населенням 8,2 млн осіб. Крім чотирьох корінних народів (германо-, франко- та італо-швейцарців і ретороманців), тут живуть представники інших національностей.

Швейцарська Конфедерація складається з кантонів і напівкантонів. Найбільш густо заселені рівнинні райони (Швейцарське плато та північно-східна частина країни). Германо-швейцарці складають 2/3 населення. Вони становлять більшість у кантонах і напівкан-

тонах півдня й центру, у тому числі в Базелі, Берні, Цюриху. Італійці та італо-швейцарці зосереджені в південних кантонах, у деяких районах разом із германо-швейцарцями. В інших кантонах переважають франко-швейцарці. Ретороманці населяють високогірні райони кантона Граубюнден.

Швейцарія широко використовує працю іноземних робітників. Найбільше їх на півночі.

Як ви вважаєте, чому Швейцарія потребує іноземної робочої сили?

Рівень урбанізації країни — майже 75 %. Найбільші міста — Цюрих (400 тис. осіб, із передмістями — 1 млн осіб) та Женева (200 тис. осіб, із передмістями — майже 500 тис. осіб), значно менше населення Базеля, Берна, Лозанни. Цюрих часто називають економічною й фінансовою столицею Швейцарії. У місті розташовані штаб-квартири багатьох швейцарських банків і страхових компаній, а також Швейцарська біржа. Усе це робить Цюрих одним з основних світових фінансових центрів.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Швейцарія є високорозвиненою країною з експортоорієнтованою економікою. Вона входить до головних світових фінансових та банківських центрів.

У структурі економіки Швейцарії найбільшою є частка сфери послуг. Її внесок у ВВП країни становить понад 70 %, промисловості — близько 29 %, сільського господарства — менше 1 %.

У сфері послуг найбільше значення мають фінансовий сектор, туризм, оптова та роздрібна торгівля, охорона здоров'я й освіта. Усього у сфері послуг працює 3/4 всіх підприємств Швейцарії.

Банківська система Швейцарії є однією з найстаріших, найпотужніших та найнадійніших у світі. Не дивно, що коли йдеться про надійне зберігання й обов'язковість, кажуть: «Як у швейцарському банку». Кількість зайнятих у фінансовій сфері перевищує 200 тис. осіб. Якщо враховувати працюючих у суміжних секторах, то ця цифра зростає до 500 тис. осіб. Іншими словами, із фінансовим сектором так чи інакше пов'язано понад 12 % працездатного населення, які забезпечують майже 10 % ВВП Швейцарії. Найбільше фінансових установ розташовано в Цюриху, Женеві, Базелі та Лугано.

Мал. 1. Женевське озеро. Шильйонський замок.

Швейцарська біржа — один із найбільших європейських торговельних майданчиків. Вона є акціонерним товариством і належить іноземним та національним фінансовим установам.

Швейцарія зберігає міцні позиції в туристичній сфері. Найчастіше країну відвідують німці, китайці, американці США. Туризм забезпечує до 15 % ВВП країни.

Швейцарія відома досягненнями в IT-індустрії. У регіоні Цюрих—Боденське озеро розмістили свої дослідні підрозділи компанії «АВМ», «Гугл», «Майкрософт».

Серед виробництв обробної промисловості ключовими є машинобудування (у тому числі електротехніка, електроніка, годинникова промисловість) та хімічна (у тому числі фармацевтика). Світову популярність завоювала швейцарська годинникова промисловість. У 2016 р. загальний обсяг її експорту, разом із комплектуючими та механізмами, склав понад 30 млн одиниць. Центри годинникової промисловості в першу чергу розташовані в регіоні Юри, від Женеви до Шаффхаузена (так званий «пояс годинникарів»). Окремі підприємства розмістилися на території Швейцарського плато.

У значних обсягах виробляють медичне та промислове обладнання, верстати, машини для обробки полімерів тощо. Так, медичну техніку випускають приблизно 350 підприємств, а також сотні торговельних і сервісних фірм. Більшість із них розташовані поблизу Женевського озера, у районі Берн-Біль, Базеля, Цюриха та їхніх околицях.

Фармацевтична промисловість також орієнтована на експорт: 90 % виробленої продукції вивозиться. За обсягом експорту ліків на одну особу Швейцарія є абсолютним світовим лідером.

Мал. 2. Готардський залізничний тунель.

У Швейцарії виробляються не тільки ліки та вітаміни, а й харчові добавки, ароматизатори, засоби захисту рослин, хімічні речовини для промислового використання, пігменти, фарби, лаки. Підприємства є в різних районах країни, але основним центром хімічної та фармацевтичної промисловості є місто Базель.

Важливим чинником швейцарського успіху у фармацевтичній промисловості є інвестиції в дослідження та розробки, за обсягом яких Швейцарія посідає третє місце в Європі після Великої Британії та Німеччини.

Чому виробництво ліків вимагає значних інвестицій у дослідження та розробки?

Важливе значення має електроенергетика. Близько 34 % електроенергії у Швейцарії виробляється на АЕС, 60 % — на ГЕС, а інші 6 % — на ТЕС та ВЕС. Більшість ГЕС розташовані в Альпах. Будівництво нових АЕС тимчасово припинено, проте в перспективі Швейцарія поки що не збирається згортати програму атомної енергетики.

Швейцарська транспортна система відрізняється надійністю та високою якістю шляхів сполучення. Існуючі природні бар'єри, зокрема гори, долаються завдяки перевалам та побудованим інженерним спорудам, у першу чергу мостам і тунелям (останніх понад 600) (мал. 2).

Протяжність автомобільних доріг — близько 70 тис. км. Важливу роль відіграють магістралі, які проходять через гірські перевали.

Швейцарія не має виходу до моря, але володіє значним морським флотом. У його складі переважають сучасні судна, у тому числі кілька танкерів.

Сільське господарство країни має яскраво виражену тваринницьку спрямованість і відрізняється високою продуктивністю. Найбіль-

ше значення має молочне скотарство, яке виробляє більше продукції, ніж потребує країна. Головними сільськогосподарськими культурами є пшениця, картопля й цукровий буряк.

Широко відома висока якість швейцарських продуктів харчування, зокрема шоколаду, сирів, дитячого харчування.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Швейцарія входить до світових лідерів за обігом зовнішньої торгівлі порівняно з ВВП та в перерахунку на одну особу. Країна традиційно має додатне сальдо.

Через географічне положення та особливості історичного розвитку Швейцарія має тісні зв'язки з ЄС, який виступає її основним торговельним партнером. Так, у 2016 р. на країни ЄС припало 52 % зовнішньоторговельного обігу Швейцарії. Лідерами серед країн є Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, а також США.

Які переваги дають Швейцарії тісні зв'язки з ЄС?

Основні експортні товари країни: машини та обладнання, ліки, хімікати, годинники, продукти харчування. В імпорті переважають машини та обладнання, транспортні засоби, хімікати, метали, енергоносії, сільськогосподарська продукція, одяг і тканини.

Швейцарія є важливою транзитною країною. Через її територію проходять значні обсяги вантажних, пасажирських та енергетичних потоків країн ЄС.

Економіка Швейцарії тісно пов'язана зі світовими ринками. На це вказують не лише значні обсяги торгівлі товарами й послугами, але й інвестиції в іноземні підприємства. Інвестори зі Швейцарії забезпечують роботою понад 3 млн осіб у різних країнах світу.

Таблиця

ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ШВЕЙЦАРІЇ (2015 р.),
млрд дол. США

ВВП	21 660
Товарообіг	573,2
Експорт товарів	303,1
Імпорт товарів	270,1
Експорт торговельних послуг	114,4
Імпорт торговельних послуг	95,2
Прямі інвестиції у Швейцарію	845,9
Прямі інвестиції Швейцарії за кордон	1 137,9

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Швейцарії та України.

ВИСНОВКИ

- Швейцарія розташована в центрі західної частини Європи, вона межує з високорозвиненими країнами.
- Країна частково забезпечена водними та лісовими ресурсами, корисні копалини майже відсутні.
- Швейцарія — багатонаціональна держава з населенням у 8,2 млн осіб.
- Швейцарія є високорозвинутою країною з експортоорієнтованою економікою. Вона входить до головних світових фінансових і банківських центрів.
- Серед виробництв обробної промисловості ключовими є: машинобудування (у тому числі електротехніка, електроніка, годинникова промисловість) та хімічна (у тому числі фармацевтика).
- Країна має значні обсяги зовнішньої торгівлі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості природних умов Швейцарії? Як це впливає на розвиток господарства?
2. Що є характерним для системи розселення?
3. Охарактеризуйте провідні виробництва країни.
4. Якими є особливості транспортної системи?
5. Назвіть характерні риси зовнішніх економічних зв'язків Швейцарії.

§37**Іспанія (Королівство Іспанія)**

Які події відбулися в Іспанії у зв'язку з проведенням у Каталонії референдуму про незалежність?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Королівство Іспанія розташоване на південному заході Європи, займаючи основну частину Піренейського півострова. За територією вона є однією з найбільших країн Європи. Від решти Європи (крім Португалії) її відділяють Піренеї — одні з найбільш важкопрохідних гір регіону.

Крім основної частини території, під управлінням Іспанії залишаються землі її колоніальної імперії — два прибережні міста в Північній Африці (Мелілья та Сеута), а також острови, у тому числі Канарські. Материкова Іспанія омивається Атлантичним океаном, його Біскайською затокою та Середземним морем. Вона межує із Францією, Андоррою, Гібралтаром та Португалією. Лише Гібралтарська протока відокремлює Іспанію від Африки. Таким чином, країна являє собою міст між двома частинами світу — Європою та Африкою, вона є одночасно атлантичною і середземноморською державою (мал. 1).

- 1) З'ясуйте, які суперечності існують між Іспанією та Великою Британією стосовно Гібралтару як заморської території Великої Британії.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Іспанії.

2 НАСЕЛЕННЯ. В Іспанії проживають 48 млн осіб (шосте місце в Європі після Росії, Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії). Найбільш заселені (густота понад 100 осіб/км²) північне й південне узбережжя Середземного моря. Значно нижча густота (20—30 осіб/км²) у внутрішніх районах, за винятком столичної агломерації.

Національний склад населення країни досить своєрідний. Більшість етнічно різноманітного населення поступово трансформувалися в єдину націю — іспанців. Зараз вони складають приблизно 70 % населення. У периферійних районах країни проживають представники інших національностей. Найбільша етнічна група — каталонці (7,5 млн осіб), вони зосереджені на північному сході. На північному заході проживає 2,7 млн галісійців, на півночі — понад 2 млн басків. У країні зареєстровано 4,7 млн іноземців.

Іспанія належить до традиційних католицьких країн, католиками є 70 % населення. Тут один із найнижчих показників кількості дітей — 1,5 дитини на одну жінку. У результаті демографічна ситуація є несприятливою.

Рівень урбанізації в Іспанії досяг 80 %. Найбільше місто країни — столиця Мадрид (3,2 млн

Мал. 1. Гібралтарська протока (Іспанія ліворуч).

осіб, із передмістями — понад 5 млн осіб). Воно розташоване в самому серці Іспанії, поблизу геометричного центру Піренейського півострова. Мадрид — це не лише політичний та економічний центр, а й центр туризму з великою кількістю пам'яток.

Місце Іспанії у світі значною мірою обумовлено тим, що іспанська мова є державною й літературною мовою в більшості країн Південної Америки.

Поясніть причини поширення іспанської мови в країнах Південної Америки та значення цього процесу.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Країна відіграє важливу роль у світовій економіці: за обсягом ВВП вона посідає 14-те місце в світі й четверте — у ЄС; за обсягом інвестицій їй належить 11-те місце у світі, за експортом товарів — сьоме місце в ЄС. Дещо стримують розвиток високий внутрішній борг, надмірне регулювання бізнесу, високі державні витрати й недостатній рівень продуктивності праці.

Як ви розумієте надмірне регулювання бізнесу? Чому воно стримує розвиток підприємництва?

Найважливіший сектор економіки країни — туризм. Іспанія посідає третє місце у світі за кількістю прийнятих іноземних туристів — 75,3 млн осіб, поступаючись лише Франції та США, і друге місце за розмірами доходів після США (176 млрд дол.). Найбільше туристів прибуває з Великої Британії, Німеччини, Китаю, США. Найчастіше вони відві-

дують Середземноморське узбережжя (курорти Коста-Брава (мал. 2), Коста-Дорада, Коста-Бланка і Коста-дель-Соль), а також Балеарські та Канарські острови.

Країна має значні досягнення в розвитку біотехнології, біохімії та молекулярної біології, інформаційних та комп'ютерних технологій.

Іспанія відома розробками ліків від низки захворювань, зокрема малярії, хвороби Альцгеймера, ВІЛ.

На території Іспанії працюють провідні світові ІТ-компанії, зокрема, «АБМ», «Хьюавей», «Еріксон». Вони мають мережу виробництв та науково-дослідних лабораторій.

У банківській сфері виділяється фінансово-кредитна група «Банко Сантандер». Її штаб-квартира розташована в місті Сантандер (Кантабрія). Це найбільша фінансова група в Іспанії з капіталом 90 млрд дол.

В Іспанії високорозвинена і якісна транспортна система. Велика кількість автодоріг і залізничних ліній, що сходяться в Мадриді. Найбільше значення в перевезеннях пасажирів і вантажів належить автомобільному транспорту. У країні побудовано високошвидкісні автомобільні магістралі протяжністю 14,7 тис. км, більшість із них безкоштовні.

Іспанія має морське сполучення із 46 портами світу, здебільшого на Атлантичному та Середземноморському узбережжях. Головні морські порти — Барселона, Більбао, Валенсія та Альхесірас. Контейнерні порти у Валенсії, Барселоні та Альхесірасі є одними з найбільших у Європі.

Які вантажі найчастіше перевозяться в контейнерах?

Іспанія посідає третє місце в Європі за кількістю перевезень пасажирів авіаційним транспортом. У країні діють дві державні авіакомпанії — «Іберія» та «Авіаком», а також ряд невеликих приватних авіакомпаній. Мадрид і Барселона з'єднані із 47 зарубіжними аеропортами.

Найбільш розвиненими промисловими виробництвами є машинобудування, у тому числі автомобілебудування та авіакосмічний сектор, хімічна й харчова промисловість. Іспанія посідає провідні позиції у Європі за виробництвом автомобілів (у 2016 р. — майже 3 млн одиниць). У країні працюють 17 за-

Мал. 2. Коста-Брава.

водів, здебільшого це філіали європейських та американських автомобільних компаній. Найбільші центри — Барселона, Мадрид, Валенсія, Сарагоса, Вальядолід.

Авіакосмічні виробництва та дослідні центри розташовані в провінціях Мадрид, Каталонія, Андалусія, Валенсія та Арагон. Найбільші світові авіабудівні корпорації представлені в Іспанії науково-дослідним центром корпорації «Боїнг» і заводом «Аеробус» у місті Хетафе, провінція Мадрид (виробляє окремі вузли).

У хімічній промисловості найбільше значення має виробництво фармацевтичної продукції (27 %), виробів із пластмас, каучуку й гуми (21 %), а також продукції органічної хімії (15 %). У місті Таррагона розташований найбільший у Європі кластер хімічної промисловості.

Велике значення має електроенергетика, яка залежить від імпортованих енергоресурсів. В Іспанії експлуатується шість атомних електростанцій (вісім ядерних реакторів), які забезпечують потреби країни в електроенергії на 20 %. Так, АЕС Альмарас розташована на заході країни в регіоні Естремадура (мал. 3), АЕС Вандельос — у невеликому однойменному місті Вандельос.

Іспанія третя в Європі за обсягом виробництва електроенергії на СЕС та ГЕС, четверта — за обсягом виробництва електроенергії на ВЕС; шоста — за виробництвом електроенергії з біомаси.

Як ви вважаєте, які умови є в Іспанії для виробництва електроенергії на СЕС та ГЕС?

Обробна промисловість зосереджена в містах Барселона, Мадрид і Більбао, а серед

Мал. 3. АЕС Альмарас.

районів виділяється Середземноморське узбережжя. Заводи чорної металургії та суднобудівні верфі розміщені переважно в портових містах північного узбережжя. Основна частина текстилю, одягу і взуття виробляється в Барселоні.

Важливим сектором економіки Іспанії залишається сільське господарство. Воно значною мірою забезпечує потреби внутрішнього ринку в продуктах харчування. Найбільше значення має вирощування зернових (ячмінь, пшениця, кукурудза, рис), бобових, картоплі, цитрусових, фруктів та овочів, а також молочне (853 тис. дійних корів) і м'ясне тваринництво. Пшениця вирощується на центральних плато Месети із застосуванням методів богарного землеробства.

Іспанія відома як експортер томатів, цибулі, маслин, винограду й цитрусових (апельсини, мандарини й лимони). Плантації маслинових дерев і цитрусових розташовані переважно в латифундіях Середземноморського узбережжя, Андалусії та Нової Кастилії. Виноград вирощують у Новій та Старій Кастилії, Андалусії та східних районах країни.

У 2016 р. в Іспанії було вироблено 7,9 млн т молока (коров'ячого — 88 %, овечого — 6 %, козячого — 6 %). Країна посідає друге місце в ЄС із виробництва козячого молока, яке здебільшого використовується для виготовлення сирів.

Спеціалізація сільського господарства якої країни Європи значною мірою збігається з аграрним сектором Іспанії? Чому?

Основним видом м'яса є свинина, на частку якої припадає близько 60 % від усього виробленого м'яса (четверте місце у світі після

Китаю, США та Німеччини). Частина продукції експортується.

Особливе значення має харчова промисловість, у першу чергу виноробна й маслоробна. Іспанія посідає друге місце у світі за виробництвом маслинової олії і третє — за виробництвом вина.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Країна постійно збільшує обсяги зовнішньої торгівлі. У 2016 р. експорт Іспанії досяг 283 млрд дол., що є найбільшим показником в історії країни, імпорту склав 305 млрд дол. (десята частина припадає на енергоносії). Сальдо зовнішньої торгівлі традиційно є від'ємним. Частково воно покривається за рахунок надходжень від туризму.

В експорті виділяються автомобілі та запчастини до них, продукція хімічної промисловості, зокрема ліки, продукти харчування

та напої, машини та електропобутові прилади. В імпорті переважають енергоносії (у 2016 р. країна імпортувала 64 млн т нафти), машини й транспортні засоби, чорні метали, продукція хімічної промисловості та одяг. За рахунок імпортних поставок країні майже повністю вдається покривати потреби в природному газі.

Поясніть особливості товарної структури імпорту Іспанії.

Основні торговельні партнери Іспанії — країни ЄС (у першу чергу Німеччина, Франція та Італія), на які припадає майже 2/3 зовнішнього товарообігу, а також США й Китай. Іспанія вкладає багато коштів в економіку країн Південної Америки.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Іспанії та України.

ВИСНОВКИ

- Іспанія розташована на південному заході Європи.
- Країна добре забезпечена високоякісними залізними рудами, але не має значних родовищ більшості паливних корисних копалин.
- Іспанія — шоста за кількістю населення країна Європи.
- Країна посідає важливе місце у світовій економіці: за обсягом ВВП їй належить 14-те місце у світі.
- Найважливіший сектор економіки країни — туризм.
- Країна має значні досягнення в розвитку біотехнології, біохімії та молекулярної біології, інформаційних та комп'ютерних технологій.
- В Іспанії високорозвинена та якісна транспортна система.
- Найбільш розвиненими промисловими виробництвами є машинобудування, хімічна та харчова промисловість.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть позитивні й негативні риси географічного положення Іспанії.
2. Якими є особливості природних умов Іспанії? Як це впливає на розвиток господарства?
3. Що є характерним для системи розселення Іспанії?
4. Розкажіть про особливості та значення туризму Іспанії.
5. Охарактеризуйте провідні виробництва країни, їхню географію.
6. Завдяки чому країні вдалося досягти успіхів в економічному розвитку?

Практична робота 6. Порівняльна характеристика структури промислового виробництва двох економічно розвинених невеликих країн Європи (на вибір учнів/учениць)

1. Виберіть для порівняння дві економічно розвинені невеликі країни Європи.
2. Визначте чинники міжнародної спеціалізації цих країн.
3. Доберіть інформацію про найважливіші промислові виробництва, які визначають міжнародну спеціалізацію країн.
4. Знайдіть риси схожості у структурі промислового виробництва порівнюваних країн.
5. Знайдіть риси відмінності у структурі промислового виробництва країн.
6. Зробіть висновок про чинники, які обумовили схожість та (або) відмінність структури промислового виробництва країн.

Країни-сусіди України: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Білорусь, Молдова, Росія

§38

Польща (Республіка Польща)

Пригадайте найбільші міста країни.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Польща має досить вигідне географічне положення. Її територія компактна. Республіка розташована в центрі Європи, вона межує з Німеччиною, Чехією, Словаччиною, Литвою, Білоруссю, Україною та Росією (Калінінградська область). Більшість прикордонних держав є її економічними партнерами й військово-політичними союзниками, оскільки входять до складу ЄС і НАТО.

На півночі країна омивається водами Балтійського моря, що утворює кілька заток (тут розташовані головні порти країни — Гданськ, Гдиня, Щецин). Польща розташована на перетині шляхів сполучення з Північної Азії та Східної Європи до Центральної й Західної Європи та з Північної Європи — на Балкани.

- 1) Порівняйте географічне положення Польщі та України.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Польщі.

2 НАСЕЛЕННЯ. Національний склад населення Польщі зазнав великих змін після Другої світової війни. Зараз поляки становлять близько 98 % населення, німці — 1,3 %, українці — 0,6 %.

Переважна частина населення країни — віруючі, із них більшість становлять католики. Католицька церква впливає на всі сторони життя поляків.

Що ви знаєте про переселення українців після Другої світової війни?

Середня густина населення складає 123 особи/км². Дещо вище показники в центрі та на сході, зокрема в Мазовецькому воєводстві (із Варшавою та Плоцьком), значно вище — від 220 до 350 осіб/км² — у Малопольському й Силезькому воєводствах, які розташовані на півдні Польщі (адміністративні центри — міста Краків, Катовіце). Найнижчі показники на заході та північному заході.

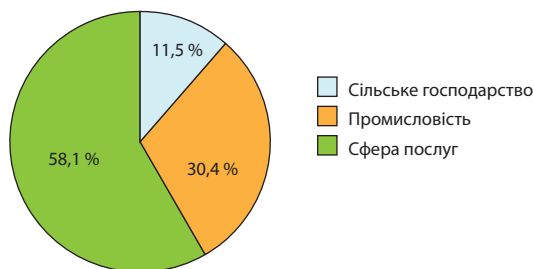
Майже 2/3 населення живе в містах. Половина городян — жителі великих міст, зокрема шести найбільших: Варшави (1,6 млн осіб), Лодзя, Кракова, Вроцлава, Познані, Гданська. Примітно, що ці міста розташовані на відстані не більше ніж 150 км від середнього для Польщі меридіана 19° сх. д. Найбільша міська агломерація — Верхньосилезька — розташована на півдні країни.

Як і в багатьох країнах із перехідною економікою, у Польщі несприятлива демографічна ситуація. Поступово зменшується частка населення молодшої вікової групи, хоча кількість трудових ресурсів є досить великою.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Економіка Польщі є своєрідним європейським феноменом. Фахівці включили країну в групу 25 ринків швидкого зростання, які суттєво впливатимуть на світову економіку впродовж найближчого десятиліття. За оцінкою МВФ, у 2016 р. Польща посідала 24-те місце у світі за показником ВВП.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Польщі з 1990 р., призвели до досить істотних змін у структурі господарства країни. Найважливішим стало падіння частки промисловості (до 34 %) у ВВП країни і зростання частки третинного сектору. Зараз він дає 58,1 % ВВП і продовжує зростати (мал. 1).

Мал. 1. Зайнятість населення за секторами економіки (2017 р.).

Великі зміни відбулися в банківському секторі. Завдяки ринковим реформам та іноземним інвестиціям зросло його значення в економіці країни. Він став сучасним, добре розвиненим, із високою якістю банківських послуг. У банківському секторі Польщі наявний капітал із 18 країн, його частка в активах банків становить майже 60 %. Домінуючу роль відіграє іноземний капітал: з Італії (зокрема, «Юні Кредіт банк»), Німеччини, Нідерландів та США.

У країні успішно розвиваються такі види послуг, як торгівля, готельний бізнес, громадське харчування (ресторани, кав'ярні, бістро тощо). Формуються великі торговельні мережі.

У Польщі налічується майже 100 науково-дослідних центрів, де працює кілька тисяч фахівців. Вони виконують замовлення телекомунікаційних, фінансових, автомобільних, хімічних компаній. Одним із пріоритетних напрямків є біотехнології. Розробкам у цій сфері надається державна підтримка у вигляді інвестицій, а також отримуються кошти від ЄС.

Польща є одним із лідерів Східної Європи в області інформаційних технологій. У цьому секторі працює 500 тис. фахівців, а вартість ринку IT-послуг у країні сягнула 3,5 млрд дол. і продовжує зростати. Причина такого успіху — продумана політика державної влади та органів місцевого самоврядування. Динамічний розвиток сектору приваблює в країну закордонних інвесторів.

Які можливості для громадян дає мережа електронних послуг?

Польща давно відома як важливий центр міжнародного туризму. Країну відвідують майже 18 млн туристів на рік, які витрачають понад 10 млрд євро. Найбільш популярні Мазовецьке та Малопольське воєводства, серед міст і курортів — Варшава, Краків, Сопот, Зелена-Ґура, Бельсько-Бяла, Гданськ. Найчастіше в Польщу приїждять німці — до 5 млн туристів щорічно. Значно зросла кількість туристів з України.

Особливістю транспортної системи країни є наявність двох найбільших транспортних вузлів — Варшавського й Верхньосилезького. Верхня Силезія та Краків зв'язані зі столицею автомобільними й залізничними магістралями (пасажирські перевезення здійснюються швидкісними поїздами).

Мережа головних автомобільних шляхів у Польщі перевищує 18 тис. км, найбільша їхня густота — на заході країни. Здійснюється програма будівництва швидкісних автострад, у тому числі транзитних (наприклад Німеччина—Білорусь).

Довжина залізниць — 23 тис. км, причому половина з них електрифіковані. Вони забезпечують основну частину вантажообігу.

Морський транспорт Польщі здійснює міжнародні перевезення вантажів, забезпечує альтернативні поставки нафти. Виділяються два портові комплекси: Гданськ—Гдиня (близько 60 % усіх морських вантажів) і Щецин зі Свіноуйсьце. Порт Гданськ є найбільшим перевантажувальним центром на польському узбережжі та південній частині Балтики. Загальна довжина внутрішніх водних шляхів — майже 4 тис. км. Їхньою основою є річки Вісла, Одра й канали.

Які країни, крім Польщі, мають вихід до Балтійського моря?

Швидко розвивається ринок пасажирських перевезень на авіаційному транспорті. Найбільш популярним є Варшавський аеропорт, що обслуговує понад 9 млн пасажирів на рік.

Трубопровідний транспорт представлений нафто- і газопроводами, які прямують із Росії в Західну Європу, а також від балтійських портів у глиб країни.

Поясніть, чому Польща поділяє позицію України щодо протидії будівництву газопроводу «Північний потік-2» із Росії до Західної Європи по дну Північного моря.

4 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. У структурі промисловості Польщі найбільше значення мають паливно-енергетичний комплекс, машинобудування, металургія, хімічна, легка й харчова промисловість.

Основою паливно-енергетичного комплексу є вугілля. За видобутком вугілля Польща є одним із європейських лідерів, хоча видобуток кам'яного вугілля знижується: у 2006—2016 рр. він скоротився на чверть — із 94,4 до 70,6 млн т. Із 30 вугільних шахт, що діють у Польщі, зараз рентабельними є менше чверті. Основні його родовища розташовані в Силезії (Верхньосилезький басейн) та ще двох басейнах.

Запаси нафти є незначними; власний природний газ покриває лише третину потреб кра-

їни (у 2016 р. — 5,5 млрд м³). Значна частина цього палива імпортується з Росії, а останнім часом також зі США.

Основну частину електроенергії виробляють теплові електростанції, що працюють на кам'яному й бурому вугіллі. Найбільші ТЕС розташовані поблизу річок Вісла й Одра.

Дайте оцінку значенню та розвитку машинобудування країни.

Польща виробляє до 10 млн т сталі на рік. Найбільші металургійні комбінати розташовані в Кракові («Нова-Гута») у Верхньосилезькому басейні (комбінат «Катовіце», місто Домброва-Гурнича) та Ченстохові. Кольорова металургія представлена виробництвом міді (до 600 тис. т на рік) (Глогув, Легніце), алюмінію, цинку й свинцю (Катовіце).

Машинобудування забезпечує майже третину вартості промислової продукції Польщі. Лідером є транспортне машинобудування. Країна спеціалізується на виробництві автомобілів та їх окремих вузлів. Так, у місті Тихи виробляють автомобілі «Фіат», у Глівіце — «Опель», у Познані — «Фольксваген» (переважно комерційний). На продукцію автомобільної промисловості припадає десята частина польського експорту. Зберігає своє значення виробництво рухомого складу для залізниць (Вроцлав, Познань), морських суден (Гдиня, Гданськ, Щецин), міського транспорту, будівельної та дорожньо-будівельної техніки, обладнання для енергетики, металургії та хімічної промисловості. Одним із лідерів транспортного машинобудування країни є компанія «ПЕСА». На її підприємствах виробляють трамваї, електропоїзди, дизельні локомотиви.

З'ясуйте, яку історію має співробітництво Польщі з італійською компанією «ФІАТ».

В останні роки розвивається точне машинобудування (Варшава, Вроцлав, Познань, Краків). Польща є головним виробником телевізорів у ЄС: у 2016 р. їх було виготовлено понад 20 млн одиниць. Велике значення має виробництво побутової техніки. Так, у 2016 р. було виготовлено 6,5 млн пральних машин, 4,3 млн посудомийних машин, 3,3 млн холодильників і морозильників. На Польщу припадає понад 30 % загального обсягу виробництва цих товарів у ЄС.

Багатопрофільну структуру має хімічна промисловість. На базі власних мінеральних ресур-

сів налагоджене виробництво продукції основної хімії (добрива, сода, сірчана й азотна кислота), здебільшого з імпоротної сировини отримують продукти органічного синтезу (пластмаси, синтетичні волокна й каучук). Переважають виробництва середньої складності, але виробляють також фармацевтичні та парфумерно-косметичні товари. Найважливішими центрами хімічної промисловості є Варшава, Вроцлав, Лодзь, Познань, Щецин. Великі нафтопереробні підприємства розташовані в Плоцьку й Гданську.

У легкій промисловості найбільше значення має текстильне виробництво (бавовняні, лляні, вовняні тканини), що відрізняється високим рівнем територіальної концентрації. Країна відома своїм туристичним спорядженням — намети, спальні мішки, рюкзаки.

Велику роль у господарстві відіграє харчова промисловість. На неї припадає п'ята частина всієї промислової продукції. Це один із небагатьох секторів, який упродовж останніх років демонстрував стійке зростання виробництва та експорту. Завдяки модернізації виробництва харчова промисловість стала одним із провідних європейських виробників фруктових соків, свіжозаморожених овочів і фруктів, компотів, шоколаду й шоколадних виробів.

5 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Сільське господарство залишається важливою складовою економіки країни. Його особливість — велика кількість фермерських господарств, частина з яких є технічно й технологічно відсталими. Дві третини з них дрібні.

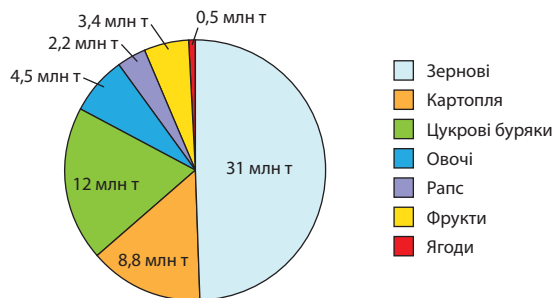
Більше ніж половину продукції дає рослинництво. Найважливішими є зернові культури: пшениця, жито, ячмінь, овес. За зборами жита країна посідає третє місце в Європі та світі, пшениці — шосте місце в Європі (у світі — 15-те) (мал. 2).

П'ята частина посівних площ зайнята під кормові культури, але їх не вистачає. Польща — один із провідних європейських виробників картоплі (четверте місце в регіоні) і цукрового буряку (також четверте місце в регіоні).

Охарактеризуйте особливості рослинництва Польщі.

У країні вирощується велика кількість овочів, зокрема капусти, огірків, томатів, моркви, цибулі. Значна увага приділяється їхньому зберіганню, що дозволяє уникнути псування.

Мал. 2. Виробництво сільськогосподарської продукції (2016 р.).

Добре відомі в багатьох європейських державах польські полуниця, малина, смородина, яблука.

У тваринництві переважають свилярство та скотарство. У Європі за поголів'ям свиней та великої рогатої худоби країна посідає сьоме місце, за виробництвом м'яса — шосте (2016 р.: 1,26 млн т свинини, 203 тис. т яловичини, 2,5 тис. т м'яса птиці), молока — п'яте.

Порівняйте спеціалізацію сільського господарства Польщі та України.

6 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Значна частина населення та господарських об'єктів країни зосереджена у двох міських агломераціях — Варшавській та Лодзинській. Варшава — головний осередок фінансового сектору, культури і науки країни, найбільший центр обробної промисловості, перш за все машинобудівної. Місто є адміністративним центром Мазовецького воєводства.

Найбільш багатий на мінеральні ресурси та індустриально розвинений Південний район.

Його економічний центр — Силезьке воєводство, де розташований Верхньосилезький басейн. Тут сформувалася найбільша в країні міська агломерація.

Північний (Приморський) район має розвинену транспортну мережу, численні курорти вздовж морського узбережжя, дві міські агломерації: Гдансько-Гдинська поблизу дельти Вісли та Щецинська в гирлі Одри.

7 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. За експортом товарів Польща посідає 24-те місце у світі: приблизно 45 % виробленої продукції вивозиться за кордон. Додатне сальдо зберігається в торгівлі машинами й обладнанням, транспортними засобами, виробами легкої та харчової промисловості, сільськогосподарською продукцією. В імпорті, крім машин й обладнання, велике значення мають продукція хімічної промисловості (у 2016 р. країна купила цієї продукції на 6,5 млрд дол. більше, ніж продала), нафта й нафтопродукти, залізна руда, бавовна. Метали Польща і купує, і продає, у 2016 р. різниця склала –500 млн євро.

Майже 80 % зовнішньоторговельного обігу припадає на країни ЄС, причому чверть — на сусідню Німеччину. З інших держав значними є обсяги торгівлі з Китаєм та США. Останніми роками знизилася роль Росії як торговельного партнера (у 2014 р. — друге місце, у 2016 р. — сьоме).

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Польщі й України. Як ви вважаєте, які перспективи має економічне співробітництво цих країн?

ВИСНОВКИ

- Республіка Польща розташована у Східній Європі, більшість прикордонних держав є її економічними партнерами й військово-політичними союзниками.
- Країна має значні мінеральні ресурси.
- У країні успішно розвиваються банківський сектор, туризм, торгівля, готельний бізнес, громадське харчування.
- Особливістю транспортної системи Польщі є наявність двох найбільших транспортних вузлів — Варшавського й Верхньосилезького.
- У промисловості найбільше значення мають паливно-енергетичний комплекс, машинобудування, металургія, хімічна, легка й харчова промисловість. Важливою складовою економіки залишається сільське господарство, де переважає рослинництво.
- Зростає зовнішня торгівля, що орієнтована на країни ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть особливості ЕГП Польщі.
2. Знайдіть спільні риси в природних умовах і ресурсах Польщі та України. Зробіть висновок про переваги кожної з країн.
3. Якими є особливості населення Польщі?
4. Які зміни відбулися в третинному секторі економіки країни?
5. Охарактеризуйте промисловість Польщі.
6. На чому спеціалізується сільське господарство Польщі?
7. Чим пояснюються успіхи в розвитку польської економіки в останні два десятиліття?

Дослідження. Верхньосилезька агломерація — індустріальне ядро Польщі

1. Пригадайте, де розташована Верхньосилезька агломерація.
2. Визначте та вкажіть, які населені пункти утворюють агломерацію.
3. Визначте та вкажіть спеціалізацію економіки Верхньосилезької агломерації.
4. Поясніть чинники цієї спеціалізації.
5. Нанесіть на контурну карту кордони Верхньосилезької агломерації, позначте найбільші міста та їхню спеціалізацію.
6. Зробіть висновки про значення Верхньосилезької агломерації як індустріального ядра Польщі.

§39

Словаччина, Угорщина, Румунія

Що спільного в історії України, Словаччини, Угорщини, Румунії?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Угорщина й Словаччина — дві невеликі країни, які мають короткі відрізки державного кордону з Україною. Румунія за своїми розмірами посідає проміжне положення між найбільшими за площею країнами Європи (Україна, Франція, Іспанія, Швеція тощо) і невеликими державами регіону. Вона має дві ділянки спільного кордону з Україною.

Для ЕГП цих країн характерні такі риси:

- розташовані у Східній Європі (Угорщина й Словаччина ближче до центральної частини регіону), проте за межами «головної осі розвитку» Європи;
- Словаччина й Угорщина не мають виходу до моря, проте через їхню територію протікає Дунай — річка, чиї води мають міжнародний статус і зв'язують країни із Чорним морем. При цьому Угорщину Дунай перетинає з півночі на південь майже по середині;
- Румунія має вихід до незамерзаючого Чорного моря та Дунаю;
- усі країни мають досить багато суходільних сусідів (Угорщина — сім, Словаччина та Румунія — по п'ять), причому частина з них входить до складу ЄС (як і Словаччина, Угорщина та Румунія), а Австрія належить до високорозвинених країн;
- через територію країн проходять важливі транспортні шляхи, у тому числі Дунай.

Назвіть переваги економіко-географічного положення Словаччини, Угорщини та Румунії.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Словаччини, Угорщини та Румунії. Порівняйте їх.

2 НАСЕЛЕННЯ. Найбільша із трьох країн за кількістю населення — Румунія (19,5 млн осіб). В Угорщині проживають майже 10 млн осіб, у Словаччині — 5,4 млн осіб. Проте в Словаччині найвищий показник густоти населення — 110 осіб/км². Найнижча густота в Румунії — 85 осіб/км². В обох країнах жителі здебільшого зосереджені на рівнинних територіях. Так, у Словаччині найбільша густота в південній рівнинній частині та гірських долинах, утворених притоками Дунаю й Тиси. В Угорщині густота населення становить 106 осіб/км², воно розміщене більш рівномірно, виділяється тільки столична агломерація.

В етнічному відношенні населення країн є досить однорідним. Більшість становлять румуни, угорці (мадари) і словаки. У той самий час в Угорщині проживає кілька сотень тисяч німців, румунів, сербів та ромів, а в Словаччині та Румунії — значна кількість угорців. У всіх країнах демографічна ситуація є досить складною.

У яких із цих країн найбільша українська діаспора? Як вона сформувалася?

Рівень урбанізації найвищий в Угорщині (72%), причому майже кожен четвертий громадянин живе в її столиці Будапешті (1,7 млн осіб). У Словаччині та Румунії рівень урбанізації становить 52—55%. Найбільше місто

Словаччини — столиця Братислава (430 тис. осіб). Воно розташоване на лівому березі Дунаю. Найбільше місто Румунії — її столиця Бухарест (1,8 млн осіб). Він розташований на Нижньодунайській низовині, на річці Димбовиця.

Визначте, яка зі столиць відіграє найбільшу роль в економіці своєї країни.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Основою економіки країн є сфера послуг та промисловість. У сфері послуг найбільше значення мають фінансові, транспортні, туристичні, освітні послуги, а також готельний та ресторанний бізнес. Фінансово-банківська система країн включає комерційні та ощадні банки, страхові та пенсійні компанії. Велике значення мають іноземні банки. У Словаччині, наприклад, вони складають 2/3 сектору.

Зростає значення туризму.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте розвиток туризму в Угорщині, Румунії та Словаччині.

Країни мають досить густу транспортну систему, основу якої становлять автомобільні й залізничні магістралі. Найважливіші з них з'єднують Румунію, Угорщину й Словаччину із сусідніми державами, у тому числі з Україною. Частина магістралей транзитні й мають напрямом зі Східної Європи в Західну. Специфічною є наявність на території всіх країн міжнародної водної магістралі — Дунаю. У Румунії велике значення має морський і трубопровідний транспорт.

Назвіть спільні та відмінні риси транспортних систем країн.

Добувна промисловість краще розвинена в Румунії та Угорщині. У Румунії найбільше значення мають паливні корисні копалини. Головний район видобутку нафти — у передгір'ях Карпат. Тут, а також у Трансильванії та на шельфі Чорного моря є природний газ.

В Угорщині розробляються родовища бокситів, залізної руди, у незначній кількості вугілля та природний газ. Угорщині та Словаччині (частково й Румунії) не вистачає власних енергоносіїв, тому вони залежать від поставок із-за кордону.

У країнах досить високий рівень розвитку машинобудування. У Румунії виробляють обладнання для нафтових промислів, зокрема бурове, продукцію хімічної промисловості, а також товарні вагони, автомобілі, двигуни. Із випуску бурового обладнання країна є одним із європейських лідерів, частина продукції експортується. Найбільше промислових підприємств зосереджено в Бухаресті, Плоешті, Брашові.

Румунська хімічна промисловість значною мірою спирається на власну сировину. Виробляють азотні добрива, пластмаси, синтетичний каучук і синтетичні волокна, миючі засоби, лаки, фарби та інші вироби. Частина продукції йде на експорт.

В Угорщині розташовані заводи з виробництва сільськогосподарських машин, обладнання для легкої та харчової промисловості. У 2017 р. в місті Комаром відкрилося підприємство зі збирання електроавтобусів (мал. 1). Зростає виробництво автомобілів та деталей до них. Найбільші підприємства машинобудування розташовані у великих містах, зокрема в Будапешті, Дебрецені, Мішкольці, Сегеді.

Серед підприємств хімічної промисловості виділяються нафтопереробний завод у місті Сазхаломбатта, хімічний комбінат у місті Тісауїварош, фармацевтичні заводи «Хіноїн», «Гедеон Ріхтер», «Хунгарофарма» та «Егіс» у Будапешті.

Зберігає своє значення харчова промисловість. В Угорщині виробляють різноманітні консервовані овочі, фрукти, соки, джеми. Країна також відома своїми токайськими винами.

Сучасна промисловість розвивається і в Словаччині, цьому сприяють іноземні інвестиції. У країні виробляють телевізори «Соні», працюють заводи, що випускають продукцію з товарним знаком «Самсунг» (електроніка), «Вірпул» (побутова техніка). Словаччина належить до європейських лідерів із виробництва котлів центрального опалення. Проте особливо швидкими темпами розвивається автомобілебудування, яке стало своєрідним двигуном промисловості.

Як ви вважаєте, завдяки чому країнам вдається залучати великі обсяги іноземних інвестицій?

У всіх країнах працюють металургійні підприємства. У Румунії найбільше значення має виробництво сталі та алюмінію, у Словаччині — сталі (потужний металургійний комбінат

Мал. 1. Автобус «Ікарус» виробництва Угорщини.

Мал. 2. ГЕС «Залізні ворота» (Румунія).

«Ю.С. Стіл Кошице», Кошице), в Угорщині — алюмінію (завод американської компанії «Алкоа», Секешфехервар).

В умовах недостатньої кількості енергоресурсів Словаччина та Угорщина розвивають атомну електроенергетику. На території Словаччини діють дві АЕ. В Угорщині розташована Пакшська АЕС, частка якої в енергобалансі країни становить понад 45 %. В енергетиці Румунії велике значення мають ТЕС. Серед ГЕС найвідомішою є побудована спільно з колишньою Югославією ГЕС «Залізні ворота» на Дунаї (мал. 2).

Визначте особливості ГЕС «Залізні ворота».

У легкій промисловості в країнах найбільш розвинені швейне, шкіряно-взуттєве, трикотажне виробництва.

Традиційно велике значення має сільське господарство. Однак якщо в Угорщині частки рослинництва й тваринництва приблизно однакові, то в Румунії та Словаччині переважає рослинництво. У всіх країнах вирощують зернові культури (пшениця, жито, кукурудза, ячмінь), цукровий буряк, соняшник, виноград, фрукти. В Угорщині, у межиріччі Дунаю й Тиси, а також на узбережжі озера Балатон розвиваються овочівництво (особливо популярні різні види перцю), садівництво, виноградарство.

У тваринництві країн найбільш розвинені скотарство, свинарство й птахівництво. У Карпатах (Румунія, Словаччина) переважає вівчарство. Угорщина відома як значний експортер м'яса курей, гусей, качок, індичок.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Оскільки всі три країни входять до складу ЄС, саме в межах цього інтеграційного об'єднання проходять їхні основні торговельні операції. Так, частка країн ЄС в експорті Словаччини становила 85 %, а в імпорті — 67 %, Угорщини — 79 та 74 %, Румунії — 73 та 66 % відповідно. Особливість цих країн (у першу чергу Угорщини та Словаччини) — значна частка продукції, що експортується. Серед країн основними торговельними партнерами є Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Велика Британія, Польща, Чехія, США, Нідерланди, Китай.

Зважаючи на недостатню кількість корисних копалин, Угорщина й Словаччина імпортують багато енергоносіїв і частину сировини для металургії. Проте найбільшу частку в експорті та імпорті посідають машини, обладнання та електроніка, обидві країни продають на зовнішньому ринку багато автомобілів та комплектуючих до них.

В експорті Румунії, крім машин та обладнання, велике значення мають продукція хімічної промисловості, нафтопродукти, пиломатеріали, сільськогосподарська продукція. В імпорті переважає продукція машинобудування (у тому числі транспортні засоби й телекомунікаційне обладнання) та хімічної промисловості (зокрема ліки), сировина (у тому числі нафта і природний газ), текстиль та вироби з нього. Сальдо зовнішньої торгівлі Румунії від'ємне.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Угорщини, Румунії та Словаччини з Україною.

ВИСНОВКИ

- Угорщина, Словаччина й Румунія — придунайські країни, розташовані у Східній Європі. Вони мають досить вигідне економіко-географічне положення, яке сприяє розвитку їхнього господарства.
- Угорщині й Словаччині (частково Румунії) не вистачає власних енергоносіїв.
- У цих країнах досить складна демографічна ситуація.
- Основою економіки цих країн є сфера послуг і промисловість. Традиційно велике значення має сільське господарство.
- Основні торговельні партнери — країни ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Порівняйте географічне положення та природні умови Словаччини, Румунії та Угорщини.
2. Порівняйте спеціалізацію промисловості Угорщини й Румунії.
3. Визначте за картами атласу, які транспортні магістралі з'єднують Україну з Румунією, Угорщиною та Словаччиною.

§40**Білорусь (Республіка Білорусь)**

Пригадайте, якими є особливості природи Полісся.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Білорусь — східноєвропейська країна. Її територія досить компактна, нагадує п'ятикутник, майже в центрі якого розташована столиця країни — місто Мінськ. Вона межує з Україною, країнами — членами ЄС (Польща, Латвія та Литва) та Росією. Її територію перетинають численні судноплавні річки. Серед них особливе значення мають Дніпро та Прип'ять, верхів'я якої з'єднане Дніпровсько-Бузьким каналом із басейном найбільшої річки Польщі Вісли.

Кордони країни не мають чітко виражених природних меж і дуже зручні для економічних відносин із сусідами.

Негативними рисами географічного положення Білорусі є відсутність кордонів із високорозвиненими країнами та виходу до моря.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Білорусі.

2 НАСЕЛЕННЯ. Більшість населення — білоруси, що становлять 81% населення і є корінними жителями. У країні проживають понад 700 млн росіян, близько 300 тис. поляків, понад 150 тис. українців. Найбільше українців проживає в містах і поліських районах.

Сучасна демографічна ситуація в Білорусі свідчить про демографічну кризу. Для

вікового складу населення країни характерне збільшення частки населення старшого віку (кожен п'ятий житель республіки досяг пенсійного віку) і зниження частки молодшої вікової групи.

Середня густина населення Білорусі становить 46 осіб/км², але в різних регіонах країни має значні коливання. Більш висока густина в центральній частині країни. Серед областей найбільшу густоту населення має Мінська (81 особа/км²), а найменшу — Вітебська (31 особа/км²). Найвища густина сільського населення в найбільш освоєних у сільськогосподарському відношенні територіях (північний захід), а також у районах навколо великих міст.

Близько 74% населення Білорусі — городяни. Найбільше місто країни та її столиця — Мінськ. У ньому проживає кожен четвертий городянин. Тут випускається чверть усієї промислової продукції країни.

Друге за кількістю населення місто країни — Гомель — значно поступається Мінську за кількістю жителів і господарським значенням.

3 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

Основа господарства країни — промисловість, на яку припадає близько половини ВВП. Особли-

вість Білорусі — переважання обробної індустрії за відсутності значних запасів корисних копалин. Це робить економіку країни залежною від зовнішніх поставок, насамперед із Росії.

Майже 100 % електроенергії в Білорусі виробляють ТЕС. Проте вони лише частково забезпечують економіку власною електроенергією. Для збільшення її виробництва у 2017 р. введено в експлуатацію найбільшу в країні Вітебську та Полоцьку (друга за потужністю) ГРЕС.

Провідні виробництва — машинобудування, хімічна, нафтопереробна, легка, харчова й лісова та деревопереробна промисловість. Машинобудування в основному виробляє продукцію середньої складності.

Велику роль відіграє транспортне машинобудування. Найбільше значення має виробництво вантажних автомобілів, автобусів та тролейбусів (МАЗ, Мінськ) та кар'єрних самоскидів (БелАЗ, Жодіне) (мал. 1). У світовому виробництві кар'єрних самоскидів частка Білорусі становить близько 30 %.

Основна продукція Мінського автомобільного заводу — магістральні автопоїзди великої вантажопідйомності для далеких міжміських перевезень та автобуси.

На яких виробництвах використовують такі самоскиди?

У Ліді та Гомелі налагоджено випуск автобусів «Німан» і «Радимичі», у селі Обчак (Мінський район) — збирання іранських легкових автомобілів «Саманд».

Чим би ви пояснили порівняно значні обсяги виробництва окремих видів продукції транспортного машинобудування?

У сільськогосподарському машинобудуванні особливе місце належить Мінському тракторному заводу (МТЗ) і «Гомсільмашу» (Гомель). МТЗ виробляє малогабаритні й універсальні трактори, що характеризуються надійністю й великим набором навісних знарядь.

Високотехнологічні виробництва, зокрема радіоелектроніка та електротехніка, отримали розвиток у Білорусі наприкінці минулого століття. Головним центром є місто Мінськ, де виробляють електронні компо-

Мал. 1. Компанія «БелАЗ» будує найбільші у світі самоскиди БелАЗ-75710 вантажопідйомністю 450 т.

ненти, інтегральні мікросхеми, телевізори, комп'ютери.

Серед побутової техніки виділяється продукція компанії «Атлант» (Мінськ). Це холодильники, пральні машини, морозильні камери.

У хімічній промисловості найбільше значення мають виробництво мінеральних добрив і лісохімія. На базі родовища калійних солей працюють чотири комбінати з виробництва калійних добрив (Солігорськ). Країна забезпечує до 20 % світового обсягу. У Гродно розташоване об'єднання «Азот», що спеціалізується на виробництві азотних добрив (аміачна селітра, аміачна вода). Є підприємства з виробництва синтетичних волокон. Так, у Могильові виготовляють лавсан, поліефірні нитки. Інші центри: Новополоцьк, Світлогорськ, Гродно та Полоцьк.

Підприємства нафтопереробки побудовані в Новополоцьку та Мозирі. Щорічно вони переробляють майже 20 млн т нафти, яка надходить нафтопроводами з Росії.

Важливе значення мають легка (текстильна, швейна, взуттєва) і харчова (м'ясні й молочні продукти, різні консерви, цукор, борошно) промисловість. Країна входить до провідних постачальників молока й молочних продуктів у світі.

Запаси лісу є сировиною для лісової та деревообробної промисловості (виробництво будівельних матеріалів і меблів). Виробництво фанери і деревно-стружкових плит налагоджено в Річиці, Пінську, Мостах та інших містах, деревно-волокнистих — у Бобруйську, Гомелі, Вітебську.

4 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Основа виробництва — інтенсивне тваринництво: скотарство й свиначство м'ясного й беконного напрямків. Скотарство має різну спеціалізацію. На півночі більш сприятливі умови для розвитку м'ясо-молочного напрямку, на півдні переважає виробництво м'яса. Навколо великих міст господарства спеціалізуються на виробництві молока. На решті території молочно-м'ясний напрямок поєднується з м'ясо-молочним.

Приблизно половина оброблюваних земель відведена під зернові культури. У країні вирощують ячмінь, озиме жито, пшеницю, овес, гречку. В останні роки збільшилися посіви тритикале (пшенично-житній гібрид). Близько третини земель перебуває під кормовими культурами. Важливою культурою є картопля (країна — один зі світових лідерів за виробництвом на одну особу). Із технічних культур вирощують льон-довгунець, рапс, цукровий буряк. Розвинені також плідівництво й овочівництво.

Поясніть чинники, які обумовлюють спеціалізацію сільського господарства країни.

5 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

На відміну від більшості європейських країн, у третинному секторі традиційно найбільше значення мають соціально-побутові послуги (житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт, зв'язок, побутове обслуговування, роздрібна торгівля, громадське харчування). Серед інших складових велике значення мають охорона здоров'я та освіта, зростає значення фінансових та інформаційних послуг. Значна частина послуг у країні, так звані «бюджетні», багато в чому залежать від державного фінансування. Тому їх розвиток стримується можливостями бюджету.

Які ще недоліки мають послуги, що залежать від державного фінансування? Чому?

Для банківського сектору характерні невелика загальна кількість установ, незначні обсяги коштів, а також лідерство державних банків («Беларусбанк», «Банк розвитку» і «Бел-агропромбанк»). Місцеві банки здебільшого універсальні, пропонують послуги різного профілю і регулярно розширюють цей перелік.

У країні розвивається ІТ-індустрія. За останнє десятиліття обсяг виробництва програмного продукту зріс у 20 разів і перевищив 1 млрд дол. Зважаючи, що в цій сфері працює до 40 тис. фахівців, країна має досить високий показник на одну особу.

Розвиток туризму в Республіці Білорусь має три основні напрямки: відвідування пам'яток історії та архітектури, організація відпочинку та екологічний й агротуризм. Країну відвідують до 6,5 млн туристів, здебільшого із Росії та України.

Головні види транспорту — залізничний та автомобільний. Довжина залізничних магістралей становить 5,5 тис. км. Прямим залізничним сполученням Білорусь зв'язана із центральними та східними районами України. Країна має густу мережу автомобільних доріг із твердим покриттям. Формується система платних магістралей, зараз їх загальна протяжність становить 1,2 тис. км.

6 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

За обсягом промислового виробництва в республіці виділяється Мінська область, яка разом зі столицею дає понад третину продукції. Далі йдуть Гомельська та Вітебська області. У виробництві сільськогосподарської продукції відмінності незначні, хоча більше її виробляють також у Мінській області. Найнижчі економічні показники мають Могильовська та Гродненська області.

Економіка Білорусі має високий ступінь відкритості: понад половина товарів і послуг експортується. Основним торговельним партнером є Росія, із якою країна зберегла господарські зв'язки на рівні підприємств. До Росії, зокрема, надходить до 70 % усього експорту транспортних засобів, машин та обладнання з Білорусі. Із Росії здебільшого надходять нафта, природний газ, чорні метали. У країнах ЄС закуповують машини та обладнання, пластмаси та вироби з неї, ліки, текстиль і текстильні вироби.

- 1) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України й Білорусі.
- 2) Які товари могла б постачати у вашу область Білорусь? Що натомість могла б ваша область запропонувати Білорусі?

ВИСНОВКИ

- Білорусь розташована у Східній Європі. Вона бідна на корисні копалини.
- Ситуація з природним приростом населення свідчить про демографічну кризу в країні.
- Основа господарства Білорусі — промисловість, її особливість — переважання обробних виробництв.
- Країна характеризується значною роллю сільського господарства в економіці та його досить високою продуктивністю.
- На відміну від більшості європейських країн, у третинному секторі традиційно найбільше значення мають соціально-побутові послуги.
- Головні види транспорту — залізничний та автомобільний.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте економіко-географічне положення Білорусі.
2. Дайте оцінку забезпеченості Білорусі корисними копалинами.
3. Якими є особливості промисловості Білорусі?
4. У чому проявляється залежність економіки Білорусі від Росії?
5. Охарактеризуйте роль Мінська як економічного, політичного й культурного центру країни. Наведіть приклади інших країн, де значення столиці є настільки ж великим.

§41**Молдова (Республіка Молдова)**

Історія якої області України найбільш тісно пов'язана з історією Молдови?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Молдова — невелика держава у Східній Європі. Вона не має виходу до моря, на заході межує з Румунією, на півночі, сході та півдні — з Україною. Молдова, разом із частиною Румунії, — своєрідні ворота, що розташовані між Карпатами й Чорним морем, які з'єднують Балканські країни з Україною та Росією. У той самий час через Молдову майже не проходять важливі транзитні транспортні шляхи.

- 1) Чим би ви пояснили недостатнє використання Молдовою свого транзитного положення?
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Молдови.

2 НАСЕЛЕННЯ. Населення країни становить близько 3,5 млн осіб (без урахування Придністров'я, де проживає 500 тис. осіб). Більшість складають молдавани — 75 %, вони проживають переважно в північній і центральній частинах країни; також є українці (7 %) і росіяни (4 %), найбільше їх живе в Придністров'ї. Ще 4,5 % населення становлять гагаузи, які

сконцентровані на півдні, в основному в сільській місцевості.

Де розселені представники української діаспори?

У Молдові смертність дещо перевищує народжуваність, а середній вік жителя країни порівняно невеликий — 36 років. Для країни характерний високий рівень еміграції, здебільшого тимчасової трудової (Росія, Італія, Німеччина, Іспанія, Португалія, Греція, Австрія).

Молдова — одна з небагатьох європейських держав, де міське населення становить менше 50 %. Найбільше місто й столиця країни — Кишинів (понад 800 тис. осіб), який розташований у центральній частині країни. Друге за величиною місто — Тирасполь (120 тис. осіб). Воно розташоване на лівому березі річки Дністер. Фактично це столиця самопроголошеної невизнаної держави Придністровська Молдавська Республіка (ПМР). Згідно із законодавством Молдови, Придністров'я має статус автономного територіального утворення з особливим правовим статусом. Його незалежність не визнає жодна країна-член ООН.

Які проблеми виникли в Молдові у зв'язку з існуванням самопроголошеної ПМР?

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ЕКОНОМІКИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Незважаючи на зростання ВВП, характерне для останніх років, Молдова залишається однією з найбідніших держав Європи.

Проте основою економіки Молдови залишаються сільське господарство й харчова промисловість. У них зайнята понад третина трудових ресурсів. У сільському господарстві найбільше значення має рослинництво. М'який клімат, рівнинний рельєф і родючі ґрунти дозволяють вирощувати різноманітні культури. Основні зернові культури — кукурудза та пшениця, із технічних найбільше значення мають цукровий буряк, тютюн, соя, ріпак і соняшник, вирощують також картоплю й овочі. На півночі, у центральних районах і в долині Дністра ростуть фруктові сади, найбільше вирощують слив, абрикосів, яблук, вишень і персиків.

Молдова — значний виробник винограду й продуктів виноробства.

У країні виробляється великий асортимент продуктів харчування, у тому числі консервовані овочі та фрукти, соки, джеми, рафінований цукор і олія.

У тваринництві найбільшу роль відіграє вирощування свиней, великої рогатої худоби, овець та свійської птиці.

Основні види транспорту Молдови — залізничний та автомобільний. Лінії залізниць з'єднують головні економічні центри країни, а також прямують в Україну та Румунію. Найважливішими засобами сполучення всередині країни є автомобілі та автобуси, ними перевозиться найбільше вантажів і пасажирів. Міжнародні авіаційні рейси зараз приймає лише аеропорт Кишинєва.

Молдові належить невелика ділянка берега Дунаю протяжністю менше ніж 1 км.

За відсутності морського узбережжя ця річка надає дуже важливий вихід до країн Європи та Чорного моря. На березі Дунаю й Пруту розташований міжнародний порт Джурджу-лешти.

Поясніть значення порту для Молдови.

Найвищий рівень розвитку економіки в Кишиневі та Придністров'ї. Великі підприємства легкої та харчової промисловості розташовані в Бельцях і Бендерах (контролюються ПМР). У Бельцях створено одну з вільних економічних зон. Тут, зокрема, розташоване німецьке підприємство з виробництва електричних та електронних компонентів для автомобілів.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. У 2016 р. між Молдовою та ЄС було укладено Угоду про асоціацію. Не випадково більше половини зовнішньої торгівлі країни зараз припадає на країни ЄС (експорт — 62%, імпорт — 49%). Основні партнери — Румунія, Німеччина, Італія, а також Росія, Білорусь, Україна та Китай.

У 2016 р. експорт Молдови склав 2 млрд дол., а імпорт — удвічі більше. Країна має значне від'ємне сальдо. Молдова найбільше продає продуктів харчування (у першу чергу вина, бренді, концентрований яблучний сік, овочеві та фруктові консерви, тютюн, олія), зернових культур, тканин. Головні статті імпорту — нафта та нафтопродукти, природний газ, машини й обладнання, транспортні засоби, продукція хімічної промисловості.

- 1) Чому економіка Молдови дуже залежить від зовнішньої торгівлі?
- 2) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Молдови та України.

ВИСНОВКИ

- Молдова — невелика держава у Східній Європі. Вона має вихід до Дунаю, а через нього до Чорного моря.
- Головне природне багатство Молдови — родючі ґрунти.
- Для Молдови характерний високий рівень еміграції, здебільшого тимчасової трудової.
- Основою економіки Молдови залишаються сільське господарство і харчова промисловість.
- Більше половини зовнішньої торгівлі Молдови припадає на країни ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте географічне положення Молдови. Спробуйте пояснити відсутність значних транзитних шляхів сполучення.
2. Якими є особливості природних умов Молдови? Як вони впливають на розвиток економіки?
3. Чому в сільському господарстві країни переважає рослинництво? Як його спеціалізація?

Практична робота 7. Порівняння товарної структури зовнішньої торгівлі Білорусі та Молдови

1. Визначте необхідні для роботи джерела статистичної інформації (наприклад, державні статистичні служби відповідних країн).
2. Зберіть відомості про товарну структуру зовнішньої торгівлі Білорусі та Молдови.
3. Порівняйте товарну структуру відповідно до груп товарів (окремих видів) і їхньої кількості та (або) частки в торговельному обігу двох країн.
4. Проілюструйте порівняння діаграмами.
5. Зробіть висновки про спільні та відмінні риси товарної структури зовнішньої торгівлі Білорусі та Молдови. Поясніть їх.

§42

Росія (Російська Федерація). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор

Пригадайте, на які корисні копалини багаті надра Росії.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Росія — найбільша за площею євразійська країна. Лише 1/4 її частина розташована в Європі, а 3/4 — в Азії.

Росія має велику кількість держав-сусідів, їх у неї 14, у тому числі один зі світових лідерів за потужністю економіки — Китай.

Росія має другу за протяжністю у світі після Канади берегову лінію. Проте особливих переваг країні це не приносить, оскільки більша частина морів біля її берегів узимку замерзає. Узбережжя Північного Льодовитого та Тихого океанів і прилеглі райони майже не заселені й погано освоєні в господарському відношенні, а найрозвиненіші райони країни розташовані від них далеко. Найбільше значення мають береги Балтійського (але майже всі російські порти тут узимку також замерзають) і Чорного морів.

- 1) Яка частина Росії має найбільш вигідне географічне положення? Чому?
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Росії.

2 НАСЕЛЕННЯ. Середня густина населення країни складає 8,4 осіб/км². Більшість жителів проживає в так званій головній смугі розселення, яка має форму трикутника, вершинами якого є міста Санкт-Петербург, Іркутськ та Сочі. Особливо густо заселена середина європейської частини Росії — до 65 осіб/км². Висока заселеність у передгірних районах і республіках Північного Кавказу. Азійська частина Росії, у тому числі райони Сибіру й Далекого Сходу, має низьку густоту населення — приблизно 2,5 особи/км². Здебільшого воно зосереджено навколо залізниць (Транссибірська магістраль та БАМ) і судноплавних річок. За густотою населення виділяються високорозвинені в промисловому відношенні області — Кемеровська, Омська й Новосибірська та Приморський край.

У країні складна демографічна ситуація. Рівень народжуваності в останнє десятиліття перебуває на рівні смертності (мал. 1).

Росія — багатонаціональна країна. Її народи розмовляють більш ніж 100 мовами й діалектами. Росіяни становлять понад 80% населення. Також тут живуть татари, українці, башкіри, удмурти, чуваші, мордва, комі, каре-

Народжуваність, осіб/1 тис. жителів							Смертність, осіб/1 тис. жителів							Природний приріст, ‰						
2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
12,5	12,6	13,3	13,2	13,3	13,3	13,4	14,2	13,5	13,3	13,0	13,1	13,0	13,1	-1,7	-0,9	0,0	0,2	0,2	0,3	0,3

Мал. 1. Зміни кількості населення Росії.

Мал. 2. Московський міжнародний діловий центр «Москва-Сіті».

ли. Багато із цих народів проживають компактно. В окремих частинах Росії — Чечня, Тува, Татарстан — росіяни складають меншість. Українці становлять третю за кількістю етнічну групу в населенні країни.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника розкажіть про українську діаспору в Росії.

Основною релігією є православ'я. Більшість неслов'янських народів Поволжя та Північного Кавказу сповідують іслам, є також представники буддизму (калмики, буряти).

Росія — високоурбанізована країна. Зараз у містах проживає 3/4 усього населення. Дванадцять міст налічують понад 1 млн жителів, серед них найбільші — Москва, Санкт-Петербург, Нижній Новгород, Новосибірськ, Самара. У великих міських агломераціях зосереджено понад третину населення, а також основний промисловий потенціал країни.

Москва — найбільший у країні та важливий світовий політичний, науковий і культурний центр (мал. 2). Економіка Москви най-

більша серед суб'єктів Російської Федерації і у 2016 р. склала 16,2% від загального обсягу ВВП.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Різноманітність природних умов країни визначила й спеціалізацію сільського господарства. У його структурі переважає продукція рослинництва, де найбільше значення має зернове господарство. Тут вирощують пшеницю, жито, кукурудзу, ячмінь, овес. Їхній загальний збір становить понад 110 млн т. Головні зернові райони — басейни річок Дон і Кубань, Поволжя, Південний Урал, Алтайський край.

Поясніть географію головних зернових районів країни.

Із технічних культур найбільше вирощують цукрового буряку (перше місце у світі — у 2016 р. 51,36 млн т), соняшнику й сої. Основний район вирощування цукрового буряку й соняшнику — південь європейської частини Росії, сою висівають у Приморському краї та на Далекому Сході.

У великих обсягах вирощують овочі (16 млн т), картоплю (31 млн т), фрукти й виноград (близько 4 млн т). У Поволжі (Астраханська область) і на Північному Кавказі значні площі зайняті під баштанні культури.

Розвиненим скотарством виділяються центр європейської частини Росії, Поволжя, Кавказ, Краснодарський край, південь Західного Сибіру й Уралу. Молочне тваринництво розвивається поблизу великих міст. Поголів'я великої рогатої худоби за останні роки скоротилося й зараз становить 19,4 млн голів (у тому числі 8,3 млн корів). Найбільше поголів'я в республіках Башкортостан, Татарстан та Дагестан. Свинарство сформувалося в районах вирощування картоплі (зона мішаних лісів), вівчарство — на Північному Кавказі, у Поволжі й на півдні Сибіру. На півночі Росії розводять північних оленів.

ВИСНОВКИ

- Росія — євразійська держава, найбільша у світі за площею.
- Природні умови на більшій частині Росії складні.
- Росія належить до найбільш забезпечених природними ресурсами (лісовими, водними, земельними, мінеральними) країн.
- Серед мінеральних ресурсів найбільше значення мають паливні.
- Більшість росіян проживають у європейській частині країни.
- Різноманітність природних умов визначила різноманітність спеціалізації сільського господарства країни.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості природних умов Росії?
2. Що ускладнює освоєння півночі Росії та Сибіру?
3. Охарактеризуйте забезпеченість країни паливними корисними копалинами.
4. Якими є особливості сільського господарства Росії?

§43

Росія. Вторинний та третинний сектори економіки

Пригадайте, як і чому економіка Росії залежить від природних ресурсів.

1 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. У структурі господарства Росії переважають добувна промисловість, електроенергетика, металургія, машинобудування, хімічна й лісова промисловість. Країна посідає друге місце у світі за видобутком природного газу (основний виробник — державна компанія «Газпром») та нафти (виділяються чотири компанії — «Лукойл», «Роснафта», «ТНК-Брітіш петролеум», «Сургутнафтогаз»). Головним районом видобутку природного газу й нафти є Західний Сибір, великі родовища є також у Поволжі, Республіці Комі (на півночі європейської частини країни), на Сахаліні.

Росія посідає шосте місце у світі за видобутком вугілля. Найбільші басейни: Кузнецький, Кансько-Ачинський та Печорський. Близько 40 % вугілля добувають відкритим способом.

Понад 2/3 електроенергії виробляють ТЕС, які орієнтуються як на споживача (європейська частина Росії, Урал), так і на паливо (Сибір). Близько 16 % потреб в електроенергії забезпечують десять атомних електростанцій. Вони тяжіють до споживача, тому більшість АЕС розташовані в європейській частині Росії. Основу гідроенергетики країни становить Ангаро-Єнісейський каскад ГЕС в азіатській частині Росії та Волго-Камський — у європейській (мал. 1).

Поясніть відмінності в географії АЕС і ГЕС.

Росія посідає п'яте місце у світі за виробництвом сталі. У країні існують три різновиди розміщення підприємств чорної металургії повного циклу: ті, що орієнтуються на джерела сировини (Урал, центр європейської частини Росії), паливо (Кузбас) і перебувають між ними (Череповець). Основу становить велика трійка металургійних комбінатів (Магнітогорський, «Северсталь» (Череповець), Новоліпецький та шість середніх підприємств (мал. 2).

Якими є переваги й недоліки потужних металургійних комбінатів?

У кольоровій металургії найбільше значення мають алюміній, мідь і нікель. Підпри-

ємства переважно орієнтуються на сировину й представлені виробництвом міді й нікелю (Урал, Красноярський край), цинку (Челябінськ, Белове), свинцю й цинку (Владикавказ), олова (Новосибірськ). Комбінат «Норильський нікель» (Красноярський край) є найбільшим виробником нікелю і паладію, одним із найбільших — платини й міді.

Алюмінієві заводи розташовані переважно біля джерел дешевої енергії: Абакан (біля Саяно-Шушенської ГЕС), Шеліхов (біля Іркутської ГЕС), Красноярськ, Волгоград.

Серед виробництв машинобудування великими обсягами виробництва вирізняється автомобілебудування. Найбільші заводи розташовані в Поволжі, причому 2/3 російських легкових автомобілів випускає ВАТ «Автоваз» (Тольятті). Вантажні автомобілі виробляє Камський автомобільний завод (Набережні Челни, Татарстан). Популярністю користуються легкі комерційні автомобілі «Газель» (мал. 3) і «Соболь» (Нижній Новгород). Низка підприємств виробляє автобуси (Павлово, Курган, Таганрог, Лікіно-Дульово).

Енергетичне машинобудування представлене виробництвом потужних турбін та генераторів. Підприємства розташовуються переважно в містах із розвиненим машинобудуванням за наявності висококваліфікованих кадрів. Найбільшими центрами є Санкт-Петербург і Таганрог.

Мал. 1. Саяно-Шушенська ГЕС з Ангаро-Єнісейського каскаду — найпотужніша електростанція Росії.

Мал. 2. Магнітогорський металургійний комбінат (Челябінська область, Урал).

Велике значення має виробництво авіакосмічної техніки та озброєння. Найбільших успіхів тут досягло авіабудування. Значна частина продукції йде на експорт.

Країна посідає провідне місце за виробництвом добрив. Підприємства з виготовлення азотних добрив розміщуються в районах видобутку природного газу (Північний Кавказ), уздовж трас магістральних газопроводів (центр європейської частини Росії, Поволжя, північний захід країни), поблизу центрів чорної металургії (Череповець, Липецьк, Магнітогорськ, Нижній Тагіл, Новокузнецьк). Фосфорні добрива здебільшого виробляють у сільськогосподарських районах на базі привізного апатитового концентрату з Кольського півострова. Виробництво калійних добрив зосереджено в компанії «Уралкалій».

Які недоліки має монопольне становище однієї компанії на ринку?

У той самий час у країні недостатньо розвинені новітні виробництва, у тому числі хімія органічного синтезу. Країна залежить від поставок полімерів, пластмас.

Традиційними виробництвами є лісова, деревопереробна й целюлозно-паперова промисловість. Вони розвинені на європейській півночі, Уралі, великі лісопромислові комплекси та целюлозно-паперові комбінати створені на півдні Сибіру.

2 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

У Росії швидко розвивається банківський сектор. Для нього характерне переважання місцевого капіталу, у тому числі державного. Так, найбільшими банками країни є Сбербанк (52 % акцій належить Центральному банку

Мал. 3. Автомобілі серії «Газель».

РФ), ВТБ (60 % акцій належать державі), Газпромбанк (35 % акцій належить Газпрому), Россельхозбанк (усі акції належать державі в особі Росмайна). Деякі потужні банки переходять у власність держави. Таким чином, держава не тільки регулює, а й контролює фінансовий сектор країни, впливаючи на стан її економіки та фінансові потоки.

Чим би ви пояснили переважання в банківському секторі Росії місцевого капіталу, у тому числі державного?

До 2014 р. у Росії динамічно розвивався міжнародний туризм. Проте після введення санкцій країн Заходу відбулося значне зниження кількості туристів, особливо виїзних.

Основним видом транспорту є залізничний. За довжиною залізниць Росія посідає друге місце у світі. Залізницею перевозиться майже половина всіх вантажів і пасажирів. Найважливіші залізниці беруть початок у Москві й розходяться в різні регіони країни. Серед них найдовша у світі Транссибірська залізнична магістраль. Із метою її розвантаження у XX ст. була побудована Байкало-Амурська магістраль (БАМ).

Друге місце за перевезеннями вантажів посідає трубопровідний транспорт. У країні споруджений ряд магістральних трубопроводів із Західного Сибіру в Центральну Росію і далі в Центральну й Західну Європу.

Важливу роль відіграє автомобільний транспорт. Він використовується переважно на коротких відстанях. Великою проблемою для Росії залишається якість доріг, тільки третина яких відповідає нормативним вимогам.

Поясніть значення Транссибірської магістралі і БАМу.

Протяжність внутрішніх водних шляхів (річки Волга з Камою, Об з Іртишем, Єнісей, Лена, Амур) — понад 100 тис. км. На них розташовано 125 портів, частину з них планується продати через незадовільний стан.

Значну частку зовнішньоторговельних перевезень забезпечує морський транспорт. Росія має 43 основні торговельні порти. Найважливіші з них: Санкт-Петербург, Новоросійськ, Калінінград, Владивосток, Мурманськ, Архангельськ. Частина портів розташована в замерзаючих морях, що вимагає льодової проводки суден упродовж двох—шести місяців.

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Промислові потужності, сільське господарство й сфера послуг по території Росії розміщені дуже нерівномірно. Найбільші промислові райони, де зосереджені виробництва обробної промисловості, майже повністю розміщені в центрі та на півдні її європейської частини. У промисловості азіатської частини головне значення мають виробництва, які спираються на багаті природні ресурси (нафтове, газове, лісозаготівельне, металургія) або дешеву електроенергію (виплавка алюмінію, целюлозно-паперове виробництво).

Європейська частина Росії (її центр і південь) є найважливішим сільськогосподарським регіоном. Проте на більшій частині території країни (основна частина Сибіру й Далекого Сходу) воно має екстенсивний характер і розвинене слабо.

Для азіатської частини характерні недосконалість транспортної мережі, її мала густота. Тут підвищене значення мають річковий і морський транспорт, тоді як у європейській частині Росії автомобільний і залізничний транспорт домінують.

Мал. 4. Співвідношення між експортом та імпортом Росії за окремими видами продукції хімічної промисловості (2016 р.).

Найбільш високим рівнем розвитку та кількістю установ і закладів сфери послуг відрізняються Москва та Санкт-Петербург.

Зовнішньоторговельний обіг РФ у 2016 р. склав 471,2 млрд дол. На світовому ринку Росія виступає насамперед як постачальник сировини (природний газ, нафта, кам'яне вугілля, кольорові метали, лісоматеріали, зерно) та озброєння.

У структурі імпорту переважають продукція машинобудування (промислове обладнання, верстати, рухомий склад для залізниць, автомобілі, електроніка), хімічної промисловості, а також продукти харчування та сировина для легкої промисловості.

Найбільшими торговельними партнерами Росії є Китай, Німеччина, Нідерланди, США, Італія, Японія.

- 1) Про що свідчить товарна структура зовнішньої торгівлі Росії?
- 2) Проаналізуйте діаграму на мал. 4.
- 3) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Росії та України.

ВИСНОВКИ

- У структурі господарства Росії переважають добувна промисловість, електроенергетика, металургія, машинобудування, хімічна й лісова промисловість.
- Частка третинного сектору в економіці Росії поступово зростає, як і кількість зайнятих у ньому. Величезні розміри Росії та значні запаси природних ресурсів визначили важливість транспортної системи.
- На світовому ринку країна виступає як постачальник сировини, напівфабрикатів й озброєння.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості географії промисловості Росії?
2. Назвіть різновиди розміщення підприємств чорної металургії в Росії.
3. Поясніть спеціалізацію і географію хімічної промисловості.
4. Якими є особливості банківського сектору та транспорту Росії?

РОЗДІЛ III АЗІЯ

Тема 1. Загальна характеристика Азії

Тема 2. Субрегіони та країни Азії

Тема 1. Загальна характеристика Азії

§44

Особливості економіко-географічного положення Азії.
Склад регіону. Сучасна політична карта Азії

1. Пригадайте особливості економіко-географічного положення Європи. 2. Яке місце за площею та кількістю населення посідає Азія серед частин світу?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Азія — найбільша частина світу (44 млн км²).

У регіональному поділі ООН Азіатський макрорегіон також є найбільшим, хоча має дещо меншу площу порівняно з Азією як частиною світу (близько 28 млн км², або 20 % усього суходолу). Він простягається з півночі на південь майже на 7 тис. км, а із заходу на схід — більше ніж на 10 тис. км.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте характерні риси ЕГП Азії.

Мал. 1. Субрегіони Азії.

2 СКЛАД РЕГІОНУ. ООН в Азії виділяє такі субрегіони:

- **Західна Азія (або Південно-Західна) Азія:** країни Близького Сходу: Кіпр, Туреччина, Сирія, Ліван, Ізраїль, Йорданія, Ірак, Кувейт, Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман, Ємен; країни Закавказзя: Азербайджан, Вірменія, Грузія.
- **Південна Азія:** Афганістан, Бангладеш, Бутан, Індія, Іран, Мальдіви, Непал, Пакистан, Шри-Ланка.
- **Південно-Східна Азія:** Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сингапур, Східний Тимор, Таїланд, Філіппіни.
- **Східна Азія:** Китай, Північна Корея, Південна Корея, Монголія, Японія.
- **Центральна Азія:** Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан.

Відсутність Північного субрегіону пояснюється просто: усю північ Азії займає територія Росії, яку віднесено до Східної Європи.

- 1) За допомогою карт атласу визначте, які регіони та країни Азії, на вашу думку, мають найбільш вигідне ЕГП. Якими рисами це обумовлено?
- 2) Складіть характеристику ЕГП однієї з країн Азії (за власним вибором).

3 СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АЗІЇ. На політичній карті Азії розташовано 48 держав і територій (без урахування Росії). 47 країн є суверенними, усі вони є членами ООН. Крім них, Тайвань (Китайська республіка) — частково визнана держава, яка офіційно являє собою одну з провінцій Китаю.

Тут розташовані дві країни-гіганти — Китай та Індія. Однак поряд із тим є багато й невеликих країн і навіть мікродержави (Сингапур, Бахрейн, Мальдіви).

Як і в Європі, в Азії переважають республіки. Проте саме в Азії розташовано найбільше монархій — 13. Серед конституційних монархій в Азії є одна імперія (Японія), шість королівств (Бутан, Бахрейн, Таїланд, Камбоджа, Йорданія, Малайзія), одне шейхство (Ку-

вейт). До абсолютних монархій належать Бруней, Катар, ОАЕ, Оман і Саудівська Аравія.

Чому, на вашу думку, саме в Азії розташована найбільша кількість монархій?

У Саудівській Аравії та Брунеї дуже сильні позиції мають релігійні організації. Тому ці країни відносять до абсолютних теократичних монархій, де король і султан відповідно стоять на чолі не лише держави, але й церковної влади.

За адміністративно-територіальним устроєм більшість держав Азії є унітарними. Тут налічується шість федеративних країн: Індія, Пакистан, М'янма, Малайзія, ОАЕ, Непал.

Підготуйте повідомлення про діяльність міжнародних організацій у регіоні.

ВИСНОВКИ

- Азія є найбільшим регіоном земної кулі як за площею, так і за кількістю населення. У її межах виділяють Західну, Південну, Південно-Східну, Східну та Центральну Азію.
- Головна особливість ЕГП Азії — приморське положення більшості країн.
- Країни Азії дуже різняться за географічним положенням, розмірами території, державним устроєм.
- Як і в Європі, в Азії переважають республіки, однак є досить багато країн із монархічною формою правління.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть загальні особливості економіко-географічного положення Азії.
2. Знайдіть на картосхемі та назвіть субрегіони Азії (мал. 1).
3. Знайдіть на карті атласу та назвіть найбільші за площею держави Азії.
4. Наведіть приклади країн Азії, що мають різні форми державного правління та адміністративно-територіального устрою.

§45

Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації в Азії. Райони збройних конфліктів і проявів тероризму

1. Пригадайте, на які групи поділяють країни за рівнем економічного розвитку (за типізацією ООН).
2. За якими критеріями здійснюється цей поділ?

1 ТИПИ КРАЇН АЗІЇ ЗА РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. Порівняно з Європою в Азії спостерігаються набагато більші контрасти в рівні економічного розвитку країн.

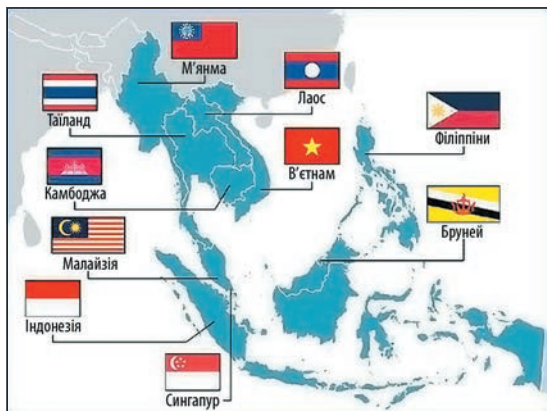
На політичній карті Азії в атласі знайдіть різні типи та підтипи країн за рівнем економічного розвитку, про які йдеться в тексті параграфа.

Три азіатські держави — Японію, Ізраїль та Кіпр — відносять до типу високорозвинених.

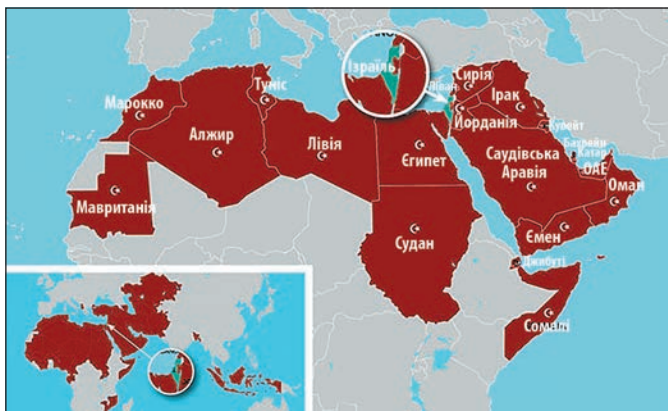
В Азії дев'ять країн із перехідною економікою — це колишні республіки СРСР, що перебувають на етапі структурної перебудови (Казахстан, Узбекистан, Грузія, Вірменія, Азербайджан) та Монголія.

Усі інші держави є країнами, що розвиваються. Проте їхнє місце та роль у світовому господарстві мають значні відмінності.

Значних успіхів в економічному розвитку серед країн, що розвиваються, досягли нові

Мал. 1. Країни, що входять до складу АСЕАН.

Мал. 2. Країни, що входять до складу ЛАД.

індустріальні країни (НІК). У першу чергу це так звані «азіатські тигри»: Південна Корея, Сингапур, Тайвань, а також Малайзія, Таїланд, Індонезія, Філіппіни, Туреччина. Економічний феномен «азіатських тигрів» пояснюється вдалим поєднанням таких чинників: значні обсяги іноземних інвестицій, успішна підприємницька діяльність місцевих бізнесменів, велика «армія» дешевої робочої сили, налагоджений ринок збуту до високо-розвинених країн.

До групи нафтодобувних країн із високими прибутками належать країни Перської затоки (Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт тощо) і Бруней. На цей регіон припадає найбільша частка розвіданих запасів нафти й природного газу. Залучення інвестицій у нафтогазову промисловість та сферу послуг дало змогу деяким країнам (Кувейт, Бахрейн, Катар, ОАЕ) за рівнем життя наблизитися до найрозвиненіших держав.

Країни з порівняно зрілою структурою господарства — Індія, Пакистан, Іран, Йорданія, Шри-Ланка тощо.

За статистикою ООН, до групи найменш розвинених країн включено дев'ять азіатських держав: Афганістан, Бангладеш, Непал, Бутан, Ємен, М'янму, Камбоджу, Лаос та Східний Тимор.

Особливу складність становить класифікація Китаю. Економіка держави являє собою поєднання планового господарювання та вільного підприємництва. Регулювання економічних відносин у країні здійснює єдина владна партія — Комуністична. ООН відносить Китай

до країн, що розвиваються. Економічні успіхи країни в останні десятиліття дозволяють зарахувати Китай до підтипу НІК останньої хвилі.

Японія разом із Китаєм та іншими НІК поступово перетворюється на один із найпотужніших світових центрів сили та економічного розвитку.

2 МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В АЗІЇ. Регіональна економічна інтеграція країн Азії має певні особливості. Перша з них полягає в тому, що азіатські країни контрастно відрізняються за величиною, кількістю населення, економічним розвитком, культурними та релігійними вподобаннями. На відміну від Європи, наприклад, яка є більш однорідною, це створює додаткові перешкоди на шляху інтеграції. Інша особливість зумовлена надмірною залежністю країн регіону від центрів світової економіки (США та країн ЄС).

Пригадайте міжнародні організації Європи. Яку роль вони відіграють в економічному та політичному житті регіону?

В Азії існують кілька геополітичних та економічних блоків, зокрема **Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН)** та **Ліга арабських держав (ЛАД)**.

За допомогою мал. 1, 2 та матеріалів електронного додатка до підручника визначте, які країни входять до складу АСЕАН і ЛАД. Які завдання виконують ці організації?

Останнім часом до процесу інтеграції азіатських країн залучилися неазіатські країни

басейну Тихого океану — США, Австралія, Нова Зеландія, Канада, острівні держави. Утворюється потужний Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР).

3 РАЙОНИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ І ПРОЯВІВ ТЕРОРИЗМУ. Характерною рисою сучасної політичної карти Азії є наявність осередків конфліктів та проявів тероризму в усіх субрегіонах і багатьох країнах. Головними причинами виникнення таких районів є досить різноманітний етнічний та релігійний склад населення, а також численні територіальні суперечки між сусідніми країнами.

Осередки збройних конфліктів і проявів тероризму в субрегіонах Азії

- 1) Західна Азія:
 - громадянська війна в Сирії (триває з 2011 р.);
 - терористична «Ісламська держава» (контролює близько 35—40 % території Сирії);
 - конфлікт між євреями Ізраїлю та арабами Палестини;
 - проблема курдів, що прагнуть набути власної державності;
 - суперечки за південну частину Кіпру між Грецією та Туреччиною.

- 2) Південна Азія:
 - війна в Афганістані (триває понад 40 років);
 - територіальні суперечки між Індією та Пакистаном;
 - конфлікт між сингалами і тамілами на острові Шри-Ланка.
- 3) Південно-Східна Азія:
 - конфлікт в Індонезії (міжетнічні суперечки на островах Калімантан і Суматра, сепаратистські рухи в провінціях Папуа й Ачех тощо);
 - етнічно-релігійний конфлікт у М'янмі (між мусульманами та буддистами).
- 4) Східна Азія:
 - агресивна зовнішня політика Північної Кореї;
 - проблема Тайваню.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника дослідіть географію збройних конфліктів та проявів тероризму в різних субрегіонах Азії. Подайте результати у вигляді мультимедійної презентації.

Позначте на контурній карті основні конфлікто-небезпечні зони Азії.

ВИСНОВКИ

- За рівнем економічного розвитку в Азії є різні типи держав: високорозвинені, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою.
- Більшість країн Азії належить до таких, що розвиваються. Між ними існують значні розбіжності за економічними показниками.
- Найбільшими діючими інтеграційними структурами в Азії є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Ліга арабських держав (ЛАД).
- В Азії існують багато осередків політичної нестабільності та проявів тероризму.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які типи та підтипи країн за рівнем економічного розвитку виділяють в Азії? У чому полягають відмінності між ними?
2. Поясніть, чим відрізняються інтеграційні процеси в Азії від європейських.
3. Оцініть роль АСЕАН і ЛАД в економічному розвитку країн-учасниць.

Практична робота 8. Складання картосхеми типології країн Азії за рівнем їхнього економічного розвитку

1. Позначте на контурній карті:
 - 1) розвинені країни;
 - 2) країни з перехідною економікою;
 - 3) нові індустріальні країни (у тому числі Китай);
 - 4) нафтодобувні країни;
 - 5) країни з порівняно зрілою структурою господарства;
 - 6) найменш розвинені країни Азії.
2. Спрогнозуйте можливі зміни типів економічного розвитку окремих країн Азії.

§46

Природні умови та ресурси Азії

1. Пригадайте головні риси рельєфу та клімату Азії. 2. На які природні ресурси багатий регіон?

1 ПРИРОДНІ УМОВИ. Серед інших регіонів Азія вирізняється найбільш контрастним рельєфом. Близько 3/4 її площі зайнято горами, нагір'ями та плоскогір'ями. На півдні й сході на тисячі кілометрів простягаються гірські системи — молоді сейсмічно активні гори Альпійсько-Гімалайського і Тихоокеанського поясів складчастості. Між ними розташовані значні за площею Велика Китайська рівнина, плоскогір'я Декан та Аравійське плоскогір'я, Туранська та Індо-Гангська низовини.

Клімат Азії також неоднорідний. Північні райони Китаю й Монголії зайняті тайгою, на окремих ділянках навіть поширена багаторічна мерзлота. На крайньому півдні в Індонезії та Малайзії ростуть вологі екваторіальні ліси, а температура повітря рідко опускається нижче +25 °С. При просуванні в глиб материка клімат стає більш континентальним. В Азії є декілька великих пустель — Руб-ель-Халі в Саудівській Аравії, Гобі в Монголії та Китаї. Водночас у регіоні розташовано найвологіше місце на планеті — у передгір'ях Гімалаїв випадає понад 11 тис. мм (11 м!) опадів за рік.

Клімат визначає спеціалізацію сільського господарства різних частин регіону.

2 ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. Азія не позбавлена природних багатств, але вони розміщені дуже нерівномірно.

Знайдіть на карті атласу найбільші нафтогазові та вугільні басейни Азії, родовища руд чорних і кольорових металів.

Із мінеральних ресурсів найбільше значення мають запаси паливних корисних копалин. Найбільшим нафтовим районом світу є басейн Перської затоки, де розміщено 15 унікальних родовищ, кожне з яких має запаси понад 1 млрд т. Значні запаси нафти й природного газу зосереджені в Центральнопівденноазійському та Зондському басейнах. Велике значення мають поклади вугілля, найбільші родовища якого розташовані на території двох азіатських гігантів — Китаю та Індії.

Рудні ресурси Азії дуже різноманітні. Поклади залізних руд приурочені здебільшого до щитів платформ. До першої десятки країн за їхніми запасами входять Китай (Північно-Східний та Східний басейни), Індія (Східний та Південний басейни), Казахстан (Північний басейн). Родовища марганцевих руд виявлені в Китаї, Індії та Казахстані поблизу залізрудних басейнів. В Альпійсько-Гімалайському поясі знайдені поклади хромових, поліметалевих, мідних, молібденових, сурм'яних, ртутних руд. Проте запаси цього регіону поки що вивчені недостатньо. У Тихоокеанському поясі переважають родовища олов'яних (Малайзія, Індонезія, Таїланд) та вольфрамових (Китай) руд. До давнього Урало-Монгольського поясу приурочені запаси поліметалевих та мідних руд (Казахстан), а також унікальні поклади мідно-молібденових руд (Монголія). Із нерудних ресурсів найбільш відомі поклади калійних солей Мертвого моря (Ізраїль), фосфоритів (Ізраїль, Йорданія, Сирія, Казахстан), слюди (Індія), графіту (Шри-Ланка), самородної сірки (Туркменистан, Туреччина), алмазів (Індонезія), коштовного каміння (Індія, М'янма, Камбоджа).

Великими є ресурси прісних вод, однак розміщені вони також нерівномірно. У Південній та особливо Південно-Східній Азії річкова мережа густа, а річки повноводні, у той час як у Західній Азії переважають посушливі райони. Найважливішими джерелами водопостачання є річки Китаю (Янцзи, Хуанхе), Індії (Ганг), Пакистану (Інд), Бангладеш (Іраваді), Іраку (Тигр), Туркменистану та Узбекистану (Амудар'я). Багаті на гідроенергоресурси річки плоскогір'я Декан (Індія), Тибету (Китай).

Для низки країн проблемою є забезпеченість земельними ресурсами, насамперед оброблюваними землями. Так, забезпеченість землею в Китаї становить 0,7 га на одного жителя, а ріллею — у 10 разів менше (0,07 га на одного жителя). У деяких країнах, наприклад у Японії та Південній Кореї, цей показник ще нижчий. Земля тут настільки цінна, що освоюють навіть стрімкі гірські схили.

Лісовими ресурсами краще за інші субрегіони забезпечена Південно-Східна Азія, де збереглися великі площі мусонних і вологих екваторіальних лісів. Тут поширені цінні породи дерев: залізне, чорне, червоне, камфорне, сандалове тощо.

Багато країн мають значні рекреаційні ресурси. За кількістю об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (близько 300) Азія поступа-

ється лише Європі. Привабливими для туристів є Туреччина, Непал, Китай, Ірак, Індія, Саудівська Аравія, Ізраїль, Таїланд, Індонезія, Японія.

За політичною й фізичною картами Азії визначте забезпеченість її субрегіонів певними видами природних ресурсів. Складіть таблицю. Визначте, які субрегіони мають найкращі передумови для економічного розвитку.

Дослідження. Складання тематичного туристичного маршруту для ознайомлення з об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО в межах однієї з країн Азії

1. Виберіть одну з країн Азії, у якій розташовані об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.
2. За допомогою карт атласу та додаткових джерел складіть тематичний маршрут для

ознайомлення з об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО в обраній країні.

3. Оформте результати роботи у вигляді мультимедійної презентації або повідомлення.

Джерела Інтернету

1. <https://travel-tours.com.ua/15-chudovix-pamyatok-azii/> (огляд 15 пам'яток Азії).

2. <http://wikivisually.com/lang-uk/wiki> (Список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Азії та Тихоокеанському регіоні).

ВИСНОВКИ

- Значну площу Азії займають території, які мають складні умови для життя та господарської діяльності людей.
- Основне природне багатство Азії — мінеральні ресурси. Із них найбільше значення мають паливні корисні копалини, зокрема нафта, природний газ, вугілля.
- Лісові, водні, агрокліматичні ресурси розміщені в регіоні дуже нерівномірно.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте природні умови Азії. Наведіть приклади країн, які мають найбільш та найменш сприятливі природні умови.
2. На які природні ресурси багатий регіон? Чим пояснюється їхнє різноманіття?
3. Оцініть природні ресурси Азії з точки зору їх використання в різних сферах господарської діяльності.

§47

Населення Азії. Урбанізаційні процеси. Працересурсний потенціал

Назвіть найбільш багатонаселені країни світу. Які з них розташовані в Азії?

1 КІЛЬКІСТЬ НАСЕЛЕННЯ. ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА. За кількістю населення Азіатський регіон не має собі рівних: його частка у світовому населенні становить майже 60 % (понад 4,4 млрд осіб). В Азії розташовані сім із 13 найбільших за кількістю населення країн світу. Кількість населення в цих країнах перевищує 100 млн осіб, а в Індії та Китаї — 1 млрд осіб.

Крім того, в Азії є чимало країн із великою кількістю населення: В'єтнам, Туреччина, Таї-

ланд, М'янма, Південна Корея. Це пояснюється тим, що багато з них ще перебувають на II фазі демографічного переходу, тобто на стадії демографічного вибуху, хоча з 1990-х рр. він явно пішов на спад. Високий природний приріст (у середньому близько 14 % за рік) зумовлює підвищену частку дітей і підлітків (до 30 %). Люди похилого віку в більшості країн становлять менше ніж 10 % населення. Винятком є розвинені та окремі НІК. Серед них Японія, яка завдяки

зниженню народжуваності та високій тривалості життя має найбільш «старе» суспільство. Це, з одного боку, створює величезний трудовий потенціал, а з іншого — породжує в країнах серйозні соціально-економічні проблеми. Тому багато країн проводять демографічну політику, спрямовану на скорочення народжуваності (Японія, Китай).

Таблиця

НАЙБІЛЬШІ КРАЇНИ АЗІЇ
ЗА КІЛЬКІСТЮ НАСЕЛЕННЯ (2017 р.)

Місце у світовому рейтингу	Країна	Кількість населення, млн осіб
1	Китай	1379,3
2	Індія	1282,0
4	Індонезія	260,6
6	Пакистан	204,9
8	Бангладеш	157,8
10	Японія	126,5
12	Філіппіни	104,3
14	В'єтнам	96,2
19	Туреччина	80,8
20	Таїланд	68,4

За даними таблиці знайдіть на політичній карті Азії атласу найнаселеніші країни.

Найбільш високі показники відтворення населення мають Південна та Західна Азія. Країни з найвищими щорічними темпами зростання населення — Ірак (27,1‰), Афганістан (24,6‰), Ємен (23,1‰), Оман (21‰). Крім Японії, де відбувається природне скорочення населення (–1,8‰), найбільших успіхів у стабілізації процесів відтворення населення досягли Південна Корея (2,6‰), Таїланд (3,2‰), Китай (4,7‰), Сингапур (4,9‰).

Статева структура населення в країнах Азії характеризується переважанням чоловіків: на 1000 жінок припадає 1034 чоловіка (мал. 1).

Саме азіатським країнам ми завдячуємо тим, що у світі більше чоловіків, ніж жінок. Які чинники обумовили таку ситуацію, адже тривалість життя жінок у середньому більша, ніж чоловіків?

2 ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. Демографічні особливості зумовлюють формування в Азії численних трудових ресурсів. У 15 країнах більше ніж третина працюючих зайняті в сільському господарстві, а в деяких державах їх частка перевищує 40%.

Нерівномірність економічного розвитку країн Азії та надлишок трудового потенціалу спричиняють активну трудову міграцію. Основними центрами тяжіння робочої сили в регіоні є країни Перської затоки (Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ), а також НІК (Сингапур, Малайзія, Таїланд). Водночас Азія є основним експортером робочої сили в інші регіони світу. Так звані «чайна-таун» (китайські квартали) є в більшості сучасних великих міст Західної Європи та Північної Америки, а частка в'єтнамців, турків, індійців зростає в країнах ЄС і США (турки в Німеччині, індійці у Великій Британії).

3 СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. УРБАНІЗАЦІЯ. Населення в регіоні розміщене дуже нерівномірно. Середня густота населення в Азії становить близько 100 осіб/км² (це удвічі перевищує середньосвітову). Більшість населення проживає на узбережжях морів та океанів, по берегах великих річок. У деяких районах густота населення сягає рекордних значень: у Сингапурі — 7697 осіб/км², Бахрейн — 1772 особи/км², Бангладеш — 1116 осіб/км², Лівані — 560 осіб/км², Південній Кореї — 505 осіб/км². Водночас пустельні, лісові, високігірні райони майже безлюдні.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте етнічний і релігійний склад населення Азії.

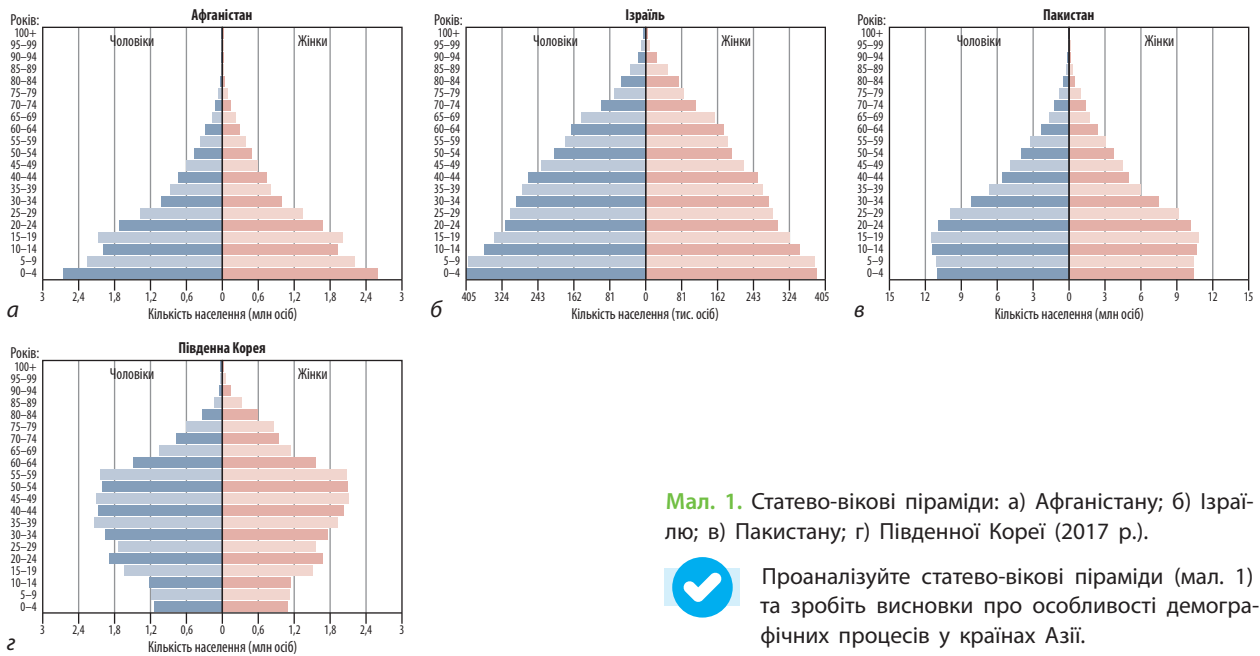
Значний вплив на розміщення населення має урбанізація. Найвищі показники урбанізації в Японії, Ізраїлі, Південній Кореї та країнах Перської затоки — понад 80 %. Найменша кількість міських жителів у Непалі — 18,2 %.

На сьогодні більшість населення Азії проживає в сільській місцевості (55 %), однак за темпами урбанізації цей регіон випереджає всі інші. Навколо міст формуються великі агломерації. Із десяти найбільших агломерацій світу вісім розташовані в Азії.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника позначте на контурній карті Азії найбільші міські агломерації та країни, у яких вони розташовані.

У Східній Азії розташовані найбільші урбанізовані райони сучасного світу: мегалополіс Токайдо, мегалополіси Китаю, а також спеціальні зони Сянган і Макао.

Мал. 1. Статеві-вікові піраміди: а) Афганістану; б) Ізраїлю; в) Пакистану; г) Південної Кореї (2017 р.).

Проаналізуйте статеві-вікові піраміди (мал. 1) та зробіть висновки про особливості демографічних процесів у країнах Азії.

ВИСНОВКИ

■ Загальні риси населення Азіатського регіону: переважання багатонаселених країн, високий природний приріст (за винятком Японії та декількох інших країн), строкатий релігійний та етнічний склад, нерівномірність розміщення, активні зовнішні й внутрішні міграції населення, високі темпи урбанізації, багатонаселені міські агломерації, наявність потужного працересурсного потенціалу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про особливості демографічної ситуації в країнах Азії. Які країни вирізняються найбільш високими темпами приросту населення?
2. Чим обумовлена нерівномірність розміщення населення регіону? Назвіть території з найбільш та найменш високою густотою населення.
3. Чим пояснюються активні міграційні процеси в Азії? Назвіть субрегіони, які є осередками еміграції та імміграції.

\$48

Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки

1. Пригадайте, які типи та підтипи країн за рівнем економічного розвитку вам відомі.
2. Які країни Азії відносять до нових індустріальних та чому їх так називають?

1 СУЧАСНА ЕКОНОМІКА КРАЇН АЗІЇ. Ще в недалекому минулому Азіатський регіон вважався «аграрною периферією» світу. Зараз він поступово виходить на передові позиції у світовій економіці. За виробництвом ВВП Азія є світовим лідером, а за темпами економічного зростання зрівнятися з нею не

може жоден регіон світу. Водночас відмінності в рівнях економічного розвитку та спеціалізації окремих країн виражені тут набагато сильніше, ніж у Європі.

За допомогою таблиці та матеріалів електронного додатка до підручника проаналізуйте особливості сучасної економіки країн Азії.

Таблиця

ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ
НАЙПОТУЖНІШИХ КРАЇН АЗІЇ (2017 р.)

Країна	ВВП (за ПКС), млрд дол. (місце у світовому рейтингу)	ВВП (за ПКС) на одну особу, тис. дол.
Китай	23 120 (1)	16 600
Індія	9447 (3)	7200
Японія	5405 (4)	42 700
Індонезія	3243 (7)	12 400
Південна Корея	2027 (14)	39 400
Саудівська Аравія	1799 (15)	55 300
Таїланд	1229 (20)	17 800
Пакистан	1056 (25)	5400
Малайзія	926 (26)	29 900
Філіппіни	875 (29)	8200

За даними діаграм (мал. 1) проаналізуйте структуру ВВП наведених у таблиці країн Азії та зробіть висновки щодо відмінностей їх економічного розвитку.

2 ДОБУВНА ПРОМИСЛОВІСТЬ. Добувна промисловість посідає вагомe місце в економіці багатьох країн регіону. Країнам Азії належать провідні позиції у світі за видобутком руд чорних і кольорових металів: залізних (Китай, Індія, Казахстан), марганцевих (Індія, Китай, Казахстан), мідних (Казахстан, Монголія, Іран), олов'яних (Китай, Малайзія), вольфрамівих (Китай).

Основні райони видобутку вугілля розташовані в Китаї (Північно-Східний), Казахстані (Карагандинський), Індії (Східний). Однак головне, що визначає роль цього регіону в МПП, — видобуток і експорт нафти та природного газу. Їх видобувають майже в половині країн регіону. Перше місце за значенням та обсягами видобутку посідають країни Перської затоки (Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Катар, Іран, Ірак та ін.). Щоденний видобуток нафти в цьому районі складає майже третину світового. Якість нафти є дуже високою, у ній мало сірки та переважають легкі компоненти, що йдуть на виробництво бензину. Родовища нафти залягають на невеликій глибині в безпосередній близькості до великих портів. Усе це робить собівартість нафти Перської затоки найнижчою у світі.

Видобуток нафти та природного газу також ведеться в Центральназіатському (Туркменістан, Азербайджан, Казахстан) та Зондсько-

му (Туркменістан, Азербайджан, Казахстан) нафтогазоносних басейнах.

3 СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. Азія є найбільшим у світі виробником сільськогосподарської продукції. Із давніх часів і до наших днів землеробство в регіоні відіграє велику роль у господарстві багатьох країн. Саме з Азії до нас прийшли тверда пшениця, рис, сорго, буряк, цибуля, цукрова тростина, чай; на просторах Азії були одомашнені вівця, бик, корова, свиня.

Тут розташована майже третина орних земель світу, однак ступінь сільськогосподарського освоєння територій у різних країнах неоднаковий. Найбільшою є частка орних земель у Бангладеш (70 %) та Індії (52 %), найнижчі показники мають Китай, Афганістан, Іран, Йорданія (10—15 %).

У більшості країн Азії переважає рослинництво. Його характерною рисою є поєднання високотоварного та дрібнотоварного секторів. Перший спеціалізується на вирощуванні експортних культур (чай, бавовник, джут, цукрова тростина, гевея, спеції, кокосова пальма, тропічні фрукти), другий постачає продукцію на внутрішній ринок (рис, пшениця, просо, соя, батат). Основний тип господарств у високотоварному секторі — плантації.

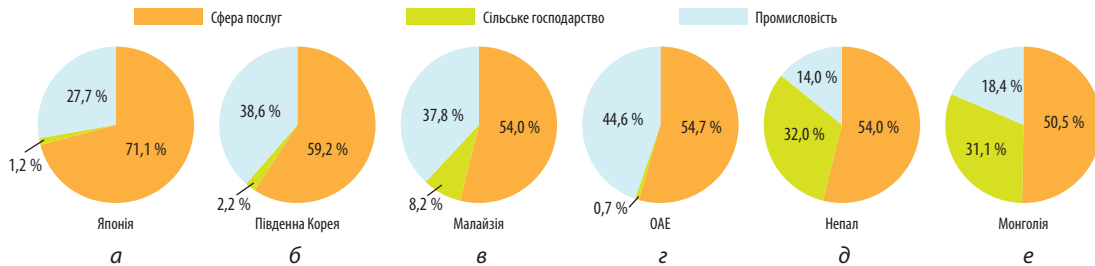

На конкретних прикладах поясніть, як проявляється залежність спеціалізації сільського господарства різних субрегіонів Азії від природних умов.

4 РИБАЛЬСТВО. АКВАКУЛЬТУРА. ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. У багатьох країнах Азії поширене як морське, так і річкове рибальство. На цей регіон припадає майже 70 % світового вилову риби у внутрішніх і половина вилову в океанічних водах. Тут розташована трійка світових лідерів — Китай, Індонезія та Індія.

Азія також посідає перше місце з усіх основних видів аквакультури — розведення риби, молюсків, ракоподібних й особливо водоростей. Країни-лідери за обсягами продукції аквакультури — Китай, Японія, Південна Корея, Філіппіни, Таїланд, В'єтнам. У прісних та морських прибережних водах розводять азіатського лосося, морського окуня, молочну рибу, тілапію, пангасіуса, устриць, морських гребінців, різні види водоростей, черепах.

Лісове господарство є важливим сектором економіки країн Південно-Східної Азії та Китаю. Основні види лісокористування спрямо-

Мал. 1. Структура ВВП країн Азії за секторами економіки (2016 р.).

вані на забезпечення деревиною меблевої й будівельної промисловості, збирання соку гевої та кори хінного дерева, лікарських рослин, боротьбу з браконьерством, створення штучних

лісових плантацій. За останні десять років площа лісових масивів в Азії збільшилася на 30 млн га. Це має величезне значення для збереження лісових ресурсів регіону.

ВИСНОВКИ

- Економічний розвиток країн Азії неоднорідний. Провідну роль у регіоні відіграють Японія, Китай, Індія, НІК, країни — експортери нафти.
- На відміну від Європейського регіону, у більшості країн Азії первинний сектор економіки відіграє важливу роль.
- Азія посідає провідні позиції у світі за видобутком нафти, природного газу, вугілля, залізних, марганцевих, мідних, олов'яних, вольфрамових руд.
- Основна продукція сільського господарства країн Азії — рис, пшениця, чай, джут, натуральний каучук, бавовна, цукрова тростина, арахіс, фрукти, спеції.
- Азія є провідним регіоном рибальства та аквакультури у світі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Розкрийте особливості економічного розвитку країн Азії.
2. Назвіть основні райони видобування паливних і рудних корисних копалин. Поясніть, чим обумовлена велика роль добувної промисловості в окремих країнах регіону.
3. Охарактеризуйте спеціалізацію сільського господарства Азії. Чому в країнах регіону сільське господарство має переважно рослинницький напрямок?

Дослідження. Вплив ОПЕК на світовий ринок нафти

1. Скористайтесь інтернет-ресурсом <http://iac.org.ua/diyalnist-oppek-yak-mizhnarodno-go-monopolnogo-ob-yednannya-u-zovnish-niy-torgivli/> та дізнайтеся, які країни входять до складу ОПЕК.
2. Визначте, що означає поняття «кошик ОПЕК».
3. Зробіть висновки, як політика ціноутворення країн — членів ОПЕК впливає на пропозицію нафти у світі.

§49

Вторинний сектор економіки. Основні промислові райони

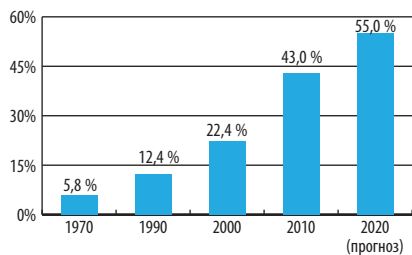
1. Пригадайте, які країни Азії відіграють провідну роль в економічному розвитку регіону.
2. Які характерні риси має секторальна структура ВВП названих країн?

1 **ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ.** Незважаючи на значні перешкоди, країни Азії за останні десятиліття досягли успіхів у розвитку економіки. Сьогодні на частку країн регіону припадає понад 50 % світового промислового

виробництва, 46 % обсягу світової торгівлі товарами та 42 % — послугами (мал. 1).

Якими чинниками обумовлений стрімкий розвиток промислового виробництва в країнах Азії?

Мал. 1. Частка Азії у світовому промисловому виробництві.

Частка Азії у світовому виробництві *електроенергії* складає понад 40 %. Основу енергетики становлять вугілля (Східна, Південна, Центральна Азія), нафта та природний газ (Західна Азія). ТЕС розміщені біля джерел сировини та у великих містах. Окремі країни регіону (зокрема Китай, Південна Корея, Таїланд, Індонезія, Туреччина, країни Закавказзя) мають потужні гідроресурси. Великі ГЕС побудовані на річках Хуанхе, Янцзи, Євфрат, Інд. АЕС працюють у Японії (17 станцій), Китаї (13), Індії (7), Південній Кореї (6), Тайвані (3), Пакистані (2), Ірані (1), Вірменії (1). За виробництвом електроенергії на одну особу в Азії лідирують Південна Корея, Японія, Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар.

Знайдіть та покажіть на карті країни, які є лідерами у виробництві чорних і кольорових металів.

Чорна металургія є однією з найрозвиненіших складових промисловості. В Азії виробляють понад 70 % від загальносвітового виробництва сталі та чавуну. У десятці світових виробників безперечним лідером є Китай (понад 50 % світового виробництва), а також Японія, Індія та Туреччина. Потужні металургійні комбінати працюють в Ірані, В'єтнамі, Індонезії, Казахстані, Малайзії. Кольорова металургія представлена виплавлянням олова (Китай,

Малайзія, Таїланд), міді (Японія, Індонезія, Філіппіни), алюмінію (Індія, Японія, Ірак), свинцю й цинку (Японія, Китай).

У *машинобудуванні* переважають підприємства, що спеціалізуються на виробництві автомобілів, морських суден, побутової електротехніки, радіоелектроніки. Частка країн Азії у світовому машинобудуванні неухильно зростає. Тут виробляють понад половину легкових та 3/4 вантажних автомобілів світу (див. таблицю).

Японія та Південна Корея спеціалізуються на виробництві високоякісної електроніки, авіатехніки, робототехніки, морських суден. Китай та НІК виробляють трудомістку продукцію: автомобілі, телекомунікаційне обладнання, офісну техніку, побутові електроприлади та комплектуючі. Для Ізраїлю характерна висока частка виробництва військової та медичної техніки.

У *хімічній промисловості* виділяються виробництва мінеральних добрив (у першу чергу азотних), побутової хімії, фармацевтики, полімерних матеріалів (Японія, Китай, Індія, нафтодобувні країни).

Легка й харчова промисловість представлені в усіх країнах регіону. Осередком світової текстильної промисловості є країни Східної і Південно-Східної Азії. Завдяки дешевизні робочої сили протягом останніх десятиліть до них відбувається «велике переселення» текстильної, швейної і взуттєвої промисловості з розвинених країн, насамперед зі США та Японії. У багатьох країнах Азії широко представлені кустарно-ремісничі підприємства, які виробляють килими (Іран, Афганістан), ювелірні вироби (Індія, Іран), хутряний одяг (Афганістан), прикраси (Індія, Шри-Ланка) тощо. Азія — батьківщина багатьох продуктів харчування, зокрема таких солодощів, як халва, родзинки, рахат-лукум,

Таблиця

ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА АВТОМОБІЛІВ У СВІТІ ТА КРАЇНАХ АЗІЇ, тис. одиниць

Місце у світі	Країна (регіон)	1990 р.	2000 р.	2010 р.	2015 р.	2017 р.
—	Світ	48 554	58 374	77 858	90 781	97 303
1	Китай	509	2069	18 265	24 503	29 015
3	Японія	13 487	10 141	9 626	9 278	9 694
5	Індія	364	801	3 537	4 161	4 783
6	Південна Корея	1 322	3 115	4 272	4 556	4 115

курага, щербет, інжир. Розширюється випуск молочної продукції, м'ясних, рибних консервів.

2 ОСНОВНІ ПРОМИСЛОВІ РАЙОНИ. У країнах Азії розвинені всі сектори обробної промисловості, одночасно чітко простежується диспропорція в рівнях їхнього розвитку та розміщенні.

Найпотужніші промислові райони обробної промисловості регіону:

- 1) Тихоокеанський на східному узбережжі Японії. Основна спеціалізація району: транспортне (автомобілебудування, авіакосмічне машинобудування, суднобудування) та наукоємне (радіоелектроніка, приладобудування, робототехніка) машинобудування, електроенергетика, чорна й кольорова металургія, нафтохімія, поліграфічна та легка промисловість;
- 2) Північно-Східний у Китаї. У межах міських агломерацій та мегаполісів (Шанхай, Пекін, Тяньцзінь та ін.) розташовані тисячі підприємств чорної і кольорової металургії, важкого, транспортного та точного машинобудування, хімічної, текстильної, швейної та харчової промисловості;

- 3) «Індійський Рур» (або «Індійський Донбас») на північному сході Індії — вугільно-металургійний район із центром у Колкати. Над його створенням працювали багато українських фахівців (про це, зокрема, згадується в романі Олеса Гончара «Собор»);
- 4) зона Перської затоки (Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар, Кувейт та ін.). Поряд із видобутком нафти й природного газу там створено потужний комплекс нафтопереробних, нафтохімічних, металургійних та інших виробництв;
- 5) найбільші центри НІК (Сингапур, Сеул, Тайбей), які спеціалізуються на транспортному та точному машинобудуванні, нафтопереробці й нафтохімії, виробництві текстилю та продуктів харчування.

- 1) Позначте на контурній карті основні промислові райони Азії.
- 2) За допомогою карт атласу та тексту параграфа проаналізуйте розміщення провідних секторів обробної промисловості в Азії: електроенергетики, машинобудування, чорної та кольорової металургії, хімічної промисловості. Результати подайте у вигляді таблиці.

ВИСНОВКИ

- Азія є світовим лідером за виробництвом електроенергії, чорних і кольорових металів, автомобілів, морських суден, електроніки, мінеральних добрив, хімічних волокон, паперу, продукції легкої та харчової промисловості.
- Для регіону характерні диспропорції в розвитку та розміщенні промислових виробництв. У розвинених країнах, Китаї, НІК представлена ціла низка виробництв обробної промисловості. Інші країни Азії спеціалізуються на переробці наявної мінеральної сировини, легкої та харчової промисловості.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які виробництва вторинного сектору набули розвитку в країнах Азії?
2. Які чинники впливають на розміщення ТЕС, ГЕС, АЕС у регіоні?
3. На яких видах продукції машинобудування спеціалізуються країни Азії? Поясніть причини такої спеціалізації.
4. Чим обумовлений розвиток легкої промисловості в країнах Азії?
5. Назвіть основні промислові райони в Азії. Обґрунтуйте їх розміщення.

Практична робота 9. Аналіз статистичної інформації щодо зміни обсягів виробництва автомобілів у світі та в країнах Азії протягом останніх десятиліть

1. Ознайомтеся зі статистичною інформацією виробництва автомобілів, наведеної в таблиці на с. 124.
2. Побудуйте графіки динаміки обсягів виробництва автомобілів у світі і в окремих країнах Азії за даними таблиці.
3. Поясніть причини зростання обсягів виробництва автомобілів у Китаї, Індії та Південній Кореї та зменшення їхнього виробництва в Японії.
4. Зробіть висновки.

Дослідження. Екологічні виміри економічного зростання в країнах Азії

1. Виберіть дві-три країни Азії, які показали високі темпи економічного зростання в останні десятиліття.
2. Дізнайтеся, які екологічні проблеми існують у країнах, що досліджуються.
3. Визначте, чи існує взаємозв'язок виявлених екологічних проблем зі стрімким економічним розвитком країн.
4. Зробіть висновки.

§50

Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли

1. Пригадайте, які види послуг відіграють провідну роль у країнах Європи.
2. Назвіть найбільші фінансові центри Європи.

1 ТРЕТИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Наслідком економічних успіхів Азіатського регіону є прискорений розвиток сфери послуг, зокрема фінансово-банківської справи, торгівлі, освіти, інформаційно-технологічного сектору, транспорту, туризму. Це сприяє переміщенню в регіон центрів ділової активності та інноваційного прогресу.

Найвищою є частка сфери послуг у ВВП розвинених країн Азії: Японії (71 %), Ізраїлю (69 %), Кіпру (87 %). Також провідну роль третинний сектор відіграє в окремих країнах регіону, які спеціалізуються на наданні певних видів послуг, зокрема в Сингапурі (83,5 %), на Мальдівах (81 %).

Головну роль у фінансуванні економік країн Азії відіграють банки. У низці країн, зокрема в Індії, Китаї, Південній Кореї, комерційні банки виконують державні замовлення на кредитування пріоритетних секторів економіки. Швидко розвиваються інвестиційні та інші фінансові організації.

На сучасній карті Азії багато міст, які мають світове й регіональне значення. Крім Токіо, до десятки найбільших фінансових центрів світу належать Сянган і Сингапур (мал. 1).

У цих містах, а також у Пекіні, Шанхаї, Сеулі, Дубаї, Джакарті, Нью-Делі, Стамбулі та Бангкоку розташовані штаб-квартири найбільших банків та промислових компаній сві-

ту. На Кіпрі, у Сингапурі, Бахреїні, ОАЕ, Малайзії створено офшорні зони.

Знайдіть на карті атласу найбільші фінансові центри Азії. Спробуйте пояснити причини зростання фінансового сектору в країнах Азії.

Бурхливо розвивається сектор, що надає послуги міжнародного аутсорсингу діловодства та IT-аутсорсингу. Найбільше замовлень на надання бухгалтерських, юридичних, інформаційних та інших видів ділових послуг виконують фахівці з Індії.

Постійно розширюється асортимент послуг, які завдяки сучасним комунікаціям вигідно переносити до країн Азії або створювати там. Так, користуючись сучасними засобами цифрового зв'язку, медики з Китаю, Індії, Пакистану, Бангладеш консультують пацієнтів із розвинених країн. Індійські інженери виконують проектні та дизайнерські роботи для європейських компаній. Китайські програмісти обслуговують користувачів із Японії, а художники виконують замовлення мультиплікаційних студій США.

Зростання попиту на ділові та інформаційні послуги стало поштовхом для розвитку освіти та науки. Найкращі освітні центри розташовані в Японії (Токійський та Кіотський університети), Китаї (університет Цінхуа та Пекінський), Сингапурі (Національний університет Сингапура), Ізраїлі (Єврейський універ-

Мал. 1. Сингапур — один із фінансових центрів світу.

Мал. 2. Чангі (Сингапур) — головний аеропорт Азії.

ситет у Єрусалимі та Ізраїльський технологічний інститут).

За додатковими джерелами дізнайтеся: 1) про умови та профілі навчання в провідних навчальних закладах Азії; 2) чи існують програми обміну студентами між вищими навчальними закладами України та Азії; 3) якими мовами навчаються іноземні студенти.

Високими темпами в останні десятиліття розвивається туризм. Азіатський туристичний регіон посідає друге місце за масштабами міжнародного туризму та перше — за темпами приросту туристичних відвідувань. Багата культурна й історична спадщина, унікальна контрастна природа Азії приваблюють туристів з усього світу. Саме тут розташовані пам'ятки світового мистецтва й архітектури: собор Святої Софії, Тадж-Махал, Велика Китайська стіна, храми Тибету, існують священні місця для багатьох віруючих людей (Єрусалим, Мекка). Таїланд, Туреччина, Мальдівські Острови перетворилися на головні туристичні центри світу. Особливо швидко розвивається туризм у Китаї. За оцінками Всесвітньої туристичної організації, до 2020 р. Китай вийде на перше місце у світі серед країн за кількістю іноземних туристів.

2 НАЙВАЖЛИВІШІ МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ КОРИДОРИ ТА ВУЗЛИ. Порівняно з Європою транспортна система Азії дуже неоднорідна за рівнем розвитку та густотою шляхів сполучення. Найгустіша мережа транспортних шляхів і найбільші обсяги перевезень характерні для Японії, східних районів Китаю, Індії, Пакистану, НІК. У внутрішніх перевезеннях лідерство належить залізничному транспорту.

В Афганістані та Лаосі частка залізниць незначна. Швидко розвивається автомобільний транспорт, у зв'язку із чим відбувається прискорене розширення мережі автошляхів, сучасних автострад.

Зовнішні внутрішні каботажні перевезення забезпечує морський транспорт. Завдяки стрімкому економічному розвитку регіону, зокрема Китаю та «азіатських тигрів», морські порти Азії посіли провідні позиції у світових рейтингах за обсягами перевезень: Шанхай (перше місце у світі), Сингапур, Шеньжень, Нінбо, Сянган, Пусан, Гуанчжоу, Ціндао, Дубай, Тяньцзінь. У внутрішніх перевезеннях річками, озерами й каналами важливими є судноплавство в басейнах річок Янцзи та Меконг. Зростає роль повітряного транспорту. Найбільші аеропорти, що приймають міжконтинентальні рейси, розташовані в Пекіні, Токіо, Сянгані, Джакарті, Дубаї, Бангкоку, Сингапурі (мал. 2), Гуанчжоу, Шанхаї, Куала-Лумпурі, Стамбулі.

Позначте на контурній карті найбільші морські та повітряні вузли Азії.

Торговельно-економічну взаємодію між країнами та регіонами забезпечує мережа міжнародних коридорів, серед яких найвідомішим є ТРАСЕКА — транзитний «міст», прокладений від країн Європи через порти Чорного моря, Кавказ, Центральну Азію до Китаю. Із 2015 р. з ініціативи Китаю розпочалося здійснення грандіозного проекту транспортно-логістичного комплексу під назвою «Один пояс, один шлях». Він складається з «Економічного поясу Великого шовкового шляху», «Морського шовкового шляху» та «Південного транспортного коридору». У його реалізації беруть участь понад 50 країн, у тому числі Україна.

ВИСНОВКИ

- У країнах Азії динамічно розвивається сфера послуг. Найбільше значення мають фінансово-банківська справа, торгівля, освіта, інформаційно-технологічний сектор, транспорт, туризм.
- Розвиток інформаційних технологій розширив можливості господарської спеціалізації країн Азії та забезпечив створення нових робочих місць у третинному секторі економіки.
- Транспортні системи країн Азії відрізняються нерівномірністю розвитку. Зростання ролі Азійського регіону у світовій економіці спричиняє високі темпи розвитку авіаційного та морського транспорту, розбудову системи міжнародних транспортних коридорів.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які складові третинного сектору мають найбільше значення в економіці країн Азії? Чим пояснюється випереджальне зростання сфери послуг?
2. У яких країнах Азії частка сфери послуг є найбільшою? Чим це пояснюється?
3. Охарактеризуйте географію найбільших економічних та фінансових центрів Азії.
4. Які чинники зумовлюють зростання туристичних потоків в Азійський регіон?
5. Оцініть особливості транспортної системи регіону та перспективи її подальшого розвитку.

Дослідження. Географічне положення країни як чинник її економічного розвитку та міжнародної спеціалізації (на прикладі однієї з країн Азії)

1. Виберіть одну з країн Азії.
2. Складіть характеристику її географічного положення.
3. Оцініть сприятливі та негативні риси ЕГП цієї країни.
4. Ознайомтеся із секторальною структурою господарства країни та дізнайтеся, яка продукція представлена на світових ринках.
5. Установіть зв'язки між географічним положенням країни та специфікою її економічного розвитку.
6. Зробіть висновки про вплив географічного положення на економічний розвиток та міжнародну спеціалізацію країни, що досліджується.

§51

Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії. Країни Азії в МПП. Зв'язки України з країнами Азії

1. Пригадайте, які типи країн за економічним розвитком представлені в Азії. 2. Наведіть приклади різних типів і підтипів країн та покажіть їх на карті атласу.

1 ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУБРЕГІОНІВ АЗІЇ ТА ЇХНЯ УЧАСТЬ У МПП. Субрегіони Азії суттєво різняться за економічним потенціалом, рівнем життя населення та міжнародною спеціалізацією.

Знайдіть та покажіть на карті атласу країни, про які йдеться в пункті параграфа. Поясніть причини їхніх економічних успіхів або невдач.

Західна Азія характеризується значною внутрішньою неоднорідністю. До найбільш економічно розвинених відносять країни Перської затоки, Ізраїль та Туреччину.

За останні 10—20 років нафтодобувні країни Аравійського півострова завдяки ефективному використанню коштів від експорту нафти змогли досягти високих показників у загальносвітовому рейтингу за ВВП на одну особу (за ПКС): Катар (друге місце), Кувейт (восьме місце), ОАЕ (11-те місце), Саудівська Аравія (18-те місце), Бахрейн (21-ше місце). Ізраїль має розвинені промисловість та сферу послуг, у тому числі сучасні напрямки — військову сферу, авіацію, медицину, виробництво програмного забезпечення.

Особливе місце в субрегіоні посідає Туреччина. Як сполучна ланка між Європою й Азією країна має досить розвинену добувну та обробну промисловість, а також активно розвиває туристичну галузь.

Значно відстають в економічному розвитку Йорданія, Ємен, Ірак. Найгірша ситуація склалася в Сирії, де відбувається громадянська війна.

Основними експортними товарами в країнах Перської затоки є нафта й нафтопродукти. Розвиваються банківсько-фінансова діяльність, індустрія розваг. Ізраїль постачає на світові ринки машини та обладнання, програмне забезпечення, діаманти. Інші країни вивозять продукцію легкої та харчової промисловості.

У *Південній Азії* економічними лідерами є Індія й Пакистан. Країни мають досить потужний промисловий сектор та розвивають сучасні напрямки сфери послуг. Помітних успіхів в останнє десятиліття досягла Індія у сфері виробництва комп'ютерної техніки та програмного забезпечення. Структура експорту Індії та Пакистану представлена як різноманітною промисловою продукцією (машини, обладнання, хімікати, метали), так і широким асортиментом ділових послуг. Іран спеціалізується на видобутку та переробці нафти. Афганістан, Бангладеш, Бутан, Непал мають переважно аграрну спеціалізацію. У сільському господарстві цих країн поєднуються дрібні селянські господарства з великими товарними виробництвами продукції експортного значення (фрукти, джут, чай, спеції, натуральний каучук).

Південно-Східна Азія в останні десятиліття демонструє високі темпи економічного зростання. У структурі економіки субрегіону донедавна переважали виробництва первинного сектору. Однак із кінця минулого століття почала розвиватися обробна промисловість. Іноземні інвестиції та модернізація економіки перетворили Південно-Східну Азію на регіон НІК. Сингапур разом із деякими країнами Східної Азії (Південна Корея і Тайвань) опинився серед лідерів цієї групи. Пізніше до неї приєдналися Таїланд, Малайзія, Індонезія та Філіппіни. Їх експортна орієнтація — на продукцію наукоємних виробництв, фінансових, ділових, транспортних послуг. Бруней спеціалізується на видобутку, переробці та експорті нафти. В'єтнам, Лаос і Камбоджа поки що зберігають аграрну спеціалізацію. Сьогодні вони здійснюють ринкові

перетворення та долають наслідки соціалістичного шляху, обраного в минулому.

Східна Азія розвивається досить швидкими темпами. Колись відсталі аграрні країни регіону перетворилися на потужні індустріальні держави. Вони виробляють величезний асортимент продукції, насамперед машинобудівної. Саме тут формується один із нових світових економічних центрів, що базується на нових технологіях та інноваційному розвитку. Найпотужніші країни за розміром ВВП (за ПКС) — Китай (перше місце), Японія (четверте місце), Південна Корея (14-те місце). Ці три країни забезпечують майже половину світового експорту автомобілів, високотехнологічної продукції, у тому числі медичні інструменти, морські судна, літаки та телекомунікаційне обладнання. За рівнем життя до найуспішніших належать Тайвань, Японія, Південна Корея. Значно відстають за всіма економічними показниками Монголія та Північна Корея.

Субрегіон *Центральної Азії* охоплює країни, які мають спільну пострадянську економічну спадщину (Казахстан, Узбекистан, Туркменістан, Киргизстан, Таджикистан). Для них характерна значна роль первинного сектору економіки, паливно-сировинна орієнтація господарства. Країни субрегіону спеціалізуються на добувній промисловості, важкій індустрії (металургія, основна хімія, важке машинобудування), виробництві сільськогосподарської продукції.

Позначте на контурній карті субрегіони Азії та країни, які є їх економічними лідерами.

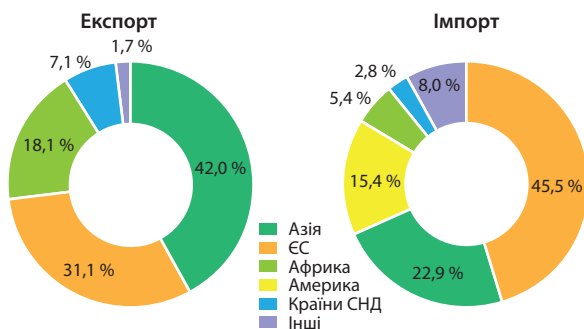
Охарактеризуйте роль кожного субрегіону Азії в МПП. Результати занесіть до таблиці.

Назва субрегіону	Основні напрямки міжнародної спеціалізації	Провідні країни

2 зв'язки України з країнами Азії. Для України різноманітність азіатських субрегіонів, з одного боку, створює труднощі, зокрема через наявність великої кількості учасників, але з іншого, дає безліч можливостей для розвитку співробітництва в різних сферах зовнішньоекономічної діяльності.

Пригадайте, яку продукцію, вироблену в країнах Азії, можна зустріти в магазинах України.

Мал. 1. Географічна структура українського експорту та імпорту (2017 р.).

В останні роки частка країн Азії в зовнішній торгівлі України неухильно зростає. Сьогодні Азіатський регіон посідає перше місце за обсягами українського експорту та друге місце — за імпортом (після країн ЄС) (Мал. 1).

У складі українського експорту переважають сільськогосподарська продукція, машини та обладнання, метали й вироби з них. Імпортуються офісна техніка, фармацевтична продукція, пластмаси, одяг, взуття тощо. Найактивніше розвиваються відносини з Китаєм, Індією, Туреччиною, Південною Кореєю, Японією, Казахстаном, Грузією.

Серед пріоритетних напрямків співробітництва України та країн Азії є розвиток виробничо-інвестиційної діяльності, зокрема у формі залучення до економіки України прямих азіатських інвестицій та розміщення в Азії спільного виробництва з використанням українських технологій. Значні перспективи має

Мал. 2. Дні в'єтнамської культури в Харкові.

така співпраця у стратегічних галузях: авіаційній, космічній, військово-технічній, енергетичній. Також перспективним для України напрямком є участь у будівництві й модернізації об'єктів промисловості, транспортної та енергетичної інфраструктури, розвідці й експлуатації корисних копалин.

Пригадайте, які види військової техніки виробляють в Україні та в яких містах розташовані ці підприємства.

У сфері гуманітарних відносин для України важливим напрямком співробітництва є навчання студентів з азіатських держав — Індії, Пакистану, Ірану, Туркменистану, Казахстану тощо.

В Україні проживають громади вихідців з азіатських держав (в'єтнамська, корейська, китайська тощо) (мал. 2).

ВИСНОВКИ

- Економічний потенціал субрегіонів Азії неоднорідний. Це визначає відмінності їхньої міжнародної спеціалізації та рівнів економічного розвитку.
- У Західній Азії економічними лідерами є країни Перської затоки, які спеціалізуються на видобутку й експорті нафти. Нові індустріальні країни Східної та Південно-Східної Азії мають широкий спектр експортної наукоємної продукції та сучасних видів послуг. У Південній Азії найвищі показники зростання демонструє Індія.
- Відносини України з державами Азії динамічно розвиваються.
- Пріоритетними напрямками подальшого розвитку зв'язків України з країнами Азії є розширення партнерства та обсягів експортної продукції, залучення інвестицій до української економіки, участь України в спільних проєктах.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть чинники, що зумовлюють нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії.
2. Укажіть основні напрямки міжнародної спеціалізації субрегіонів Азії.
3. Чим пояснюється зростання частки країн Азії в зовнішній торгівлі України?
4. Назвіть країни, які є основними торговельними партнерами України.
5. Охарактеризуйте перспективні напрямки розвитку зв'язків України з країнами Азії.

Тема 2. Субрегіони та країни Азії

§52

Східна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону

1. Назвіть країни, які належать до складу Східної Азії. 2. Який політичний статус має Тайвань (Китайська Республіка)?

1 СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Східна Азія — найбільший за площею субрегіон Азії (12 млн км²). До його складу входять Китай, Монголія, Японія, Південна Корея та Північна Корея. На півночі країни Східної Азії межують із Росією, на сході мають вихід до морів Тихого океану, на заході та півдні оточені державами Центральної, Південної та Південно-Східної Азії.

Нанесіть на контурну карту країни Східної Азії та країни, із якими вони межують.

Головні риси економіко-географічного положення субрегіону:

- через Китай та Монголію проходять найкоротші наземні шляхи з Європи до берегів Тихого океану;
- усі країни (крім Монголії) мають вигідне приморське положення, яке дає можливість використання транспортного, ресурсного та рекреаційного потенціалу Тихого океану.

Таким чином, широкий вихід до тихоокеанського узбережжя з одночасним охопленням глибинних районів материка створює для країн Східної Азії сприятливі передумови для активної участі в зовнішньоекономічних відносинах.

За допомогою таблиці та матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал Східної Азії. Порівняйте забезпеченість природними ресурсами країн субрегіону.

2 НАСЕЛЕННЯ. УРБАНІЗАЦІЯ. Східна Азія — здавна освоєний район Землі. Тут проживає понад 1,5 млрд людей, більшу частину яких складає населення Китаю (див. таблицю 1).

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте етнічний та релігійний склад населення субрегіону. Чим обумовлена демографічна політика обмеження народжуваності в країнах Східної Азії в другій половині XX ст.?

Середня очікувана тривалість життя людей у Східній Азії досить висока — понад 70 років. Лідером за цим показником є Японія — майже 85 років. Ще одна специфічна риса населення субрегіону — деяка перевага чоловічого населення над жіночим.

Середня густина населення у Східній Азії становить близько 134 осіб/км², однак розселення людей відрізняється значною нерівномірністю.

Поясніть причини нерівномірного розселення жителів Східної Азії.

Таблиця 1

КРАЇНИ СХІДНОЇ АЗІЇ (2017 р.)

№ з/п	Країна	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Природний приріст, ‰	Рівень урбанізації, %
1	Китай	Пекін	9596,9	1373,5	4,5	57,9
2	Північна Корея	Пхеньян	120,5	25,2	5,3	61,2
3	Монголія	Улан-Батор	1564,1	3,1	12,6	73,6
4	Південна Корея	Сеул	99,7	51,2	2,3	83
5	Японія	Токіо	377,9	126,4	-2,1	93,5
Загалом			11 759,1	1579,4	—	—

Густо заселені південний схід Китаю, Тайвань, Корейський півострів, Японія. В окремих районах Великої Китайської рівнини густота населення сягає понад 1000 осіб/км². Найменша густота населення в Монголії — 2 особи/км².

Неоднозначними є й процеси урбанізації. Високо урбанізовані Японія та Південна Корея. Інші країни належать до середньоурбанізованих.

Серед інших субрегіонів Східна Азія вирізняється формуванням величезних міських агломерацій та мегалополісів.

Знайдіть на карті атласу й назвіть найбільші міські агломерації та мегалополіси Східної Азії.

3 господарство. В останні десятиліття Східна Азія демонструє високі темпи економічного зростання. Однак роль країн в економічному розвитку субрегіону неоднозначна (див. таблицю 2).

Таблиця 2

СТРУКТУРА ВВП КРАЇН СХІДНОЇ АЗІЇ,
% за питомою вагою

№ з/п	Країна	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
1	Китай	39,8	8,6	51,6
2	Північна Корея	41,1	25,3	33,6
3	Монголія	35,3	13,3	51,4
4	Південна Корея	38,6	2,2	59,2
5	Японія	27,7	1,2	71,1

Японія — розвинена постіндустріальна країна, яка з 1950-х рр. вражає своїм динамізмом, гнучкістю, технологічними інноваціями. Південна Корея — нова індустріальна країна, що здійснила структурну перебудову економіки на зразок японської. Китай обрав свій особливий шлях економічного розвитку,

поеднуючи принципи планового та ринкового господарювання. Монголія проводить структурну перебудову економіки в процесі переходу від планової до відкритої ринкової економічної системи. Лише економіка Північної Кореї залишається найбільш централізованою та ізольованою у світі.

Країни Східної Азії вирізняються порівняно високою часткою промисловості у структурі ВВП. У Японії, Південній Кореї та Китаї провідна роль належить машинобудуванню, яке спеціалізується на виробництві автомобілів, морських суден, побутової техніки та електроніки. Високий рівень розвитку мають чорна й кольорова металургія, хімічна промисловість. Основу промисловості Монголії складають виробництва з видобутку й переробки мінеральної та сільськогосподарської сировини.

У сільському господарстві, за винятком Монголії, суттєво переважає рослинництво з різноманітним набором культур. Основними культурами в субрегіоні є рис та пшениця. За обсягами сільськогосподарського виробництва у Східній Азії лідирує Китай. У Монголії провідне значення має кочове тваринництво (скотарство, вівчарство). На сьогодні Монголія входить до провідних країн світу за поголів'ям худоби в розрахунку на одну особу (приблизно 12 голів на одну особу).

Сфера послуг відіграє найбільшу роль в економіці Японії та Південної Кореї. Особлива роль тут відводиться банківсько-фінансовій діяльності, інформаційно-технологічним послугам, освіті, науці. Динамічно зростає частка сфери послуг у Китаї.

Однією з характерних рис економіки регіону є експортна орієнтація, що зумовлює вагоме місце морського транспорту як для міжнародних, так і для внутрішньорегіональних сполучень.

ВИСНОВКИ

- Країни субрегіону розташовані на перетині важливих транспортних шляхів сполучення та всі, крім Монголії, мають протяжну берегову лінію.
- Основними чинниками, що сприяють економічному розвитку країн Східної Азії, є багатий природно-ресурсний потенціал і величезні трудові ресурси.
- Економічними лідерами Східної Азії є Японія, Китай та Південна Корея.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть ЕГП Східної Азії. Які країни, на ваш погляд, мають найбільш вигідне ЕГП?
2. За даними таблиці 2 та тексту параграфа опишіть головні особливості економіки країн Східної Азії.

§53

Японія (Японська Держава). Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП

1. Пригадайте походження та головні особливості природи Японських островів. 2. Яке місце посідає Японія за кількістю населення у світі?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Японія — острівна держава поблизу східного узбережжя Азії площею 378 тис. км². До її складу входять понад 4 тис. островів, із яких чотири великі — Хонсю, Хоккайдо, Кюсю і Сікоку.

Японія відділена Японським морем від Росії, Північної та Південної Кореї, Східнокитайським морем — від Китаю. Найменша відстань до континенту становить близько 200 км (Південна Корея). Зі сходу й південного сходу Японські острови омиває Тихий океан.

Берегова лінія Японських островів дуже порізана. Її протяжність (29,7 тис. км) майже дорівнює довжині берегової лінії Африки.

Економіко-географічне положення Японії є зручним. Хоча країна розташована в периферійній частині Східної Азії, саме Японія є економічним центром цього регіону.

Острівне розміщення фактично дає Японії змогу використовувати океан як безмежну кількість транспортних магістралей. А безліч глибоких морських бухт і заток є зручними для будівництва портів споруд.

Віддаленість від головних країн-конкурентів — США та європейських держав — забезпечує японським ТНК панування в цьому регіоні. Усе це надає Японії великі можливості для вигідної участі в МПП.

Однак природно-ресурсний потенціал Японії обмежений і недостатній для економічного розвитку. Країна існує в умовах дефіциту практично всіх природних ресурсів. Насамперед це стосується мінеральних ресурсів. У Японії є невеликі родовища сірки, вугілля, будівельної сировини. Країна вимушена ввозити понад 90 % мінеральної сировини.

- 1) Складіть порівняльну характеристику ЕГП Японії та Великої Британії.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Японії.
- 3) Поміркуйте, які сектори економіки можуть розвиватися в Японії в умовах обмеженого природно-ресурсного потенціалу.

2 НАСЕЛЕННЯ. Як ви вже знаєте, за кількістю населення — 126,5 млн осіб — Японія завершує першу десятку країн світу. Із 2007 р. кількість жителів країни поступово зменшується.

Через низьку народжуваність та високу тривалість життя (85,2 року) досить швидко зростає кількість осіб старшої вікової групи.

Частка людей похилого віку більше ніж удвічі перевищує частку дітей та підлітків (27,9 проти 12,8 % відповідно).

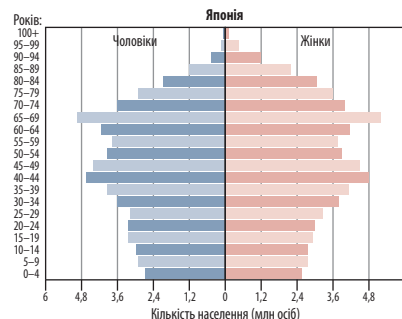

- 1) Які демографічні проблеми в майбутньому можуть завадити економічному розвитку Японії?
- 2) Чим пояснюється подібність демографічної ситуації Японії та розвинених країн Західної Європи?

За досить невеликих розмірів території Японія має велику кількість жителів, тому показники середньої густоти населення дуже високі — понад 330 осіб/км² (у 7 разів більше за середньосвітовий показник). Однак фактично густота населення набагато вища, оскільки більшість жителів проживають на рівнинах Тихоокеанського узбережжя, де зосереджені великі міста.

Міські жителі становлять майже 93,5 %.

Найбільшими міськими агломераціями є Токійська, Осацька й Нагойська. Разом із розташованими між ними містами вони утворюють мегалополіс Токайдо.

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Японії (2017 р.).

Країна дуже добре забезпечена трудовими ресурсами як кількісно, так і якісно. Частка ЕАН становить близько половини. У промисловості зайнято 26,2%, у сільському господарстві — 2,9%, у сфері послуг — 70,9%.

Одним із головних критеріїв економічного зростання Японії вважають японський народ,

для якого характерні працьовитість, сумлінність, високий рівень освіченості та професійної кваліфікації.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника розкажіть про особливості суспільства та самобутню культуру японського народу.

ВИСНОВКИ

- Положення Японії в центрі Азіатсько-Тихоокеанського регіону забезпечує країні вигідні умови для участі в МПП.
- Характерні риси населення Японії: однорідний національний склад, концентрація населення у великих містах, висока тривалість життя, висока частка людей похилого віку.
- Нестача ресурсної бази Японії компенсується високою працьовитістю та кваліфікацією трудових ресурсів.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які складові ЕГП Японії позитивно впливають на її економічний розвиток?
2. Охарактеризуйте сучасну демографічну ситуацію в Японії.
3. Чим пояснюється нерівномірний розподіл населення територією країни?
4. Назвіть найбільші міські агломерації Японії.

§54

Японія. Господарство

Пригадайте головні риси ЕГП Японії. Як вони впливають на характер економічної діяльності в країні?

1 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Сьогодні Японія — високорозвинена постіндустріальна держава, одна з найбільш промислово розвинених та технологічно оснащених країн світу. Разом зі США та країнами Західної Європи вона посідає провідні позиції у світовому господарстві.

Які чинники забезпечили Японії економічні успіхи?

Економічна модель, яку використовують у Японії, має назву «ієрархічний корпоративізм». Вона полягає в активній участі держави в економіці країни. Тісні зв'язки між урядом, банками та провідними корпораціями дозволяють розробити стратегію продуманого планування економічного розвитку.

Особливою формою організації економіки Японії є об'єднання фірм у промислово-фінансові групи — так звані кейрецу. Вони мають

високу конкурентоспроможність за рахунок встановлення довготривалих стійких зв'язків між підприємствами. Зі 100 найбільших промислових фірм Японії 70 є членами тієї чи іншої кейрецу.

Японські ТНК, на відміну від американських і європейських, спеціалізуються переважно на виробництві промислової продукції, зокрема автомобілебудуванні та електроніці. До списку провідних ТНК світу у 2016 р. входила 51 японська компанія.

- 1) Багато японських ТНК частину своїх виробничих потужностей, особливо складальних і відносно нескладних, розміщують у НІК Східної та Південно-Східної Азії. Поясніть таку політику японських корпорацій.
- 2) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника визначте стратегію економічного розвитку Японії.

У сучасній Японії зростає значення третинного сектору (мал. 1).

2 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

У Японії набули розвитку всі види діяльності у сфері послуг, характерні для постіндустріальних країн. У світі визнані її успіхи в галузях банківської сфери, науки та охорони здоров'я.

Сучасна банківська система Японії виникла після Другої світової війни та побудована за зразком США. На сьогодні банківська система Японії є однією з найбільш потужних і розвинутих у світі.

Велику увагу в Японії приділяють розвитку науки та науковим дослідженням. За часткою витрат на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи Японія входить у першу п'ятірку країн світу. Пріоритетами розвитку науково-технічної сфери є біотехнології (використання живих організмів і біологічних процесів у виробництві), системи інформаційного забезпечення, нові види енергії та матеріалів, системні дослідження Землі, Космосу та Океану.

Із другої половини ХХ ст. в Японії реалізується державна програма «Технополіс». Спочатку відбулося «велике переселення» науки з Токіо в нове екологічно чисте місто Цукуба. Згодом технополіси та технопарки з'явилися в різних частинах країни, але найбільше їх на острові Кюсю, який навіть стали називати «Кремнієвим островом». На півдні Кюсю в місті Кагосіма діє космічний центр, а на розташованому поруч острові Танегасіма — космодром.

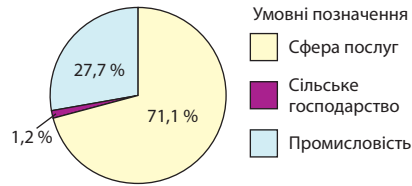

Поясніть, чому саме острів Кюсю був обраний для розбудови системи технополісів.

Система охорони здоров'я в Японії — одна з найрозвиненіших у світі. Усе населення охоплене медичним страхуванням, яке забезпечують держава та роботодавці. Витрати на охорону здоров'я в країні становлять понад 10 % ВВП (на одного жителя припадає майже 4,8 тис. дол. США). Обслуговування пацієнтів у японських лікарнях базується на новітніх досягненнях техніки й комп'ютерних технологіях, що робить медичні послуги не тільки якісними, але й ефективними.

3 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

За обсягами промислового виробництва (1096,7 млрд дол.) Японія посідає третє місце у світі після Китаю

Мал. 1. Структура ВВП Японії за секторами економіки (2017 р.).

та США. Найбільше значення як у національному, так і світовому господарстві мають машинобудування, чорна металургія, хімічна й нафтохімічна промисловість, а також електроенергетика.

Лідером японської індустрії є *машинобудування*. Воно забезпечує понад половину обсягів промислової продукції країни, значну частину якої експортують. У виробництві багатьох видів машинобудівної продукції Японія посідає провідні позиції у світі. Насамперед це автомобілі, верстати, морські судна, електроніка та робототехніка.

Автомобілебудування багато в чому визначає «обличчя» Японії в МПП. Щорічно в країні виробляють понад 9 млн одиниць автотранспортної техніки (третє місце у світі). Найпотужнішими автомобільними концернами є «Тойота», «Ніссан» і «Хонда». Вони успішно конкурують з американськими та європейськими виробниками.

Особливе значення для Японії має суднобудування, адже країна, з одного боку, орієнтована на привізні ресурси, а з іншого — на значний обсяг експорту різноманітної промислової продукції. Японія спеціалізується на виробництві супертанкерів і великотоннажних суховантажів, наукових суден та круїзних лайнерів, рибальських катерів і буксирів.

Японія є світовим лідером із виробництва робототехніки. На частку Японії припадає 18 % усіх промислових роботів, що працюють у світі. Розвивається виробництво роботів для медицини, догляду за літніми людьми, забезпечення побутових послуг.

Протягом декількох десятиліть Японія зберігає провідні позиції серед світових виробників електродвигунів, побутових електродвигунів, комп'ютерів і комплектуючих до них.

Основні підприємства машинобудування розташовані в межах Тихоокеанського промис-

лового поясу: у Токійському районі — автомобілебудування, складне верстатобудування, промислові роботи; в Осацькому — метало-містке обладнання (поблизу центрів чорної металургії); у Нагойському районі — верстатобудування, виробництво устаткування для інших видів промислової діяльності.

За обсягом виробленої *електроенергії* (1061 млрд кВт·год) Японія посідає п'яте місце у світі, поступаючись Китаю, Індії, США та Росії. Понад 80 % електроенергії виробляють ТЕС, які розміщені переважно у великих промислових районах. За потужністю АЕС Японія посідає третє місце у світі після США та Франції. До 2011 р. на 54 атомних енергоблоках вироблялося близько 30 % усієї електроенергії. Після аварії на АЕС Фукусіма в результаті землетрусу та цунамі всі атомні електростанції було відімкнено для перевірки їхньої безпеки. Зараз відбувається повільне відновлення атомної енергетики, однак поки що її частка порівняно мала — лише 2,15 %. Обсяг виробництва електроенергії на ГЕС складає близько 9 %.

Японія активно розвиває альтернативну енергетику. Близько 90 % екологічно чистих потужностей припадає на сонячні електростанції. У перспективі планується збільшення обсягів вітрової та хвильової енергетики.

Японська *металургійна промисловість* за технічним оснащенням є найсучаснішою у світі. За виробництвом (105 млн т) та експортом (41 млн т) сталі Японія посідає друге місце у світі після Китаю. Кольорова металургія виплавляє дуже потрібні для машинобудування метали — мідь, алюміній, цинк. Найбільші підприємства працюють на довізній сировині та розміщені неподалік великих портів у Токіо, Йокогамі, Кавасакі, Кобе й Осаці. Останнім часом спостерігається перенесення ресурсомістких та екологічно шкідливих виробництв до інших країн, а в Японії зосереджують підприємства переробної металургії.

За обсягом *хімічної продукції* Японія поступається тільки Китаю та США. Вона спеціалізується переважно на виробництві пластичних мас, синтетичних смол, хімічних волокон, синтетичного каучуку. Основні центри розташовані в межах Тихоокеанського поясу. Особливо виділяються кілька міст

Токійської агломерації, зокрема Кавасакі, Йокогама.

Позначте на контурній карті найбільші промислові центри Японії.

Світове значення мають й інші складові промисловості, серед них *целюлозно-паперова й поліграфічна*. Особливо значними є обсяги виробництва та експорту паперу й картону. Власного лісу для целюлозно-паперової та деревообробної промисловості Японії не вистачає, тому його завозять із країн Південно-Східної Азії та Південної Америки.

4 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. АКВАКУЛЬТУРА.

Незважаючи на обмеженість сільськогосподарських земель, успіхи Японії в розвитку сільського господарства також можна віднести до «японського дива». Площа орних земель складає лише 13 % території країни, однак завдяки застосуванню прогресивних методів землеробства й селекції в Японії досягли високої врожайності сільськогосподарських культур. Традиційно головною зерновою культурою, основним японським «хлібом» залишається рис. Його посіви займають майже половину оброблюваних земель. Крім того, тут вирощують різноманітні овочі й фрукти, цукровий буряк, розводять свиней, велику рогату худобу, займаються птахівництвом.

У Японії собівартість вирощування рису значно дорожча, ніж у Таїланді або В'єтнамі. Проте уряд країни всіляко підтримує вітчизняних виробників і дуже неохоче імпортує рис. Чим би ви пояснили цей факт?

Загалом самозабезпеченість Японії продуктами харчування становить 64 %. Зараз у сільському господарстві Японії відбуваються реформи, спрямовані на підвищення продовольчої безпеки.

Традиційно велике значення в харчуванні японців посідають риба та інші морепродукти. За їх споживанням на одну особу Японія поступається лише Ісландії. Японці виловлюють до 12 млн т морепродуктів, ще майже 10 млн т імпортується. Країна досягла успіхів в аквакультурі: значна кількість риби й молюсків штучно розводиться та вирощується у водоймах суходолу й на спеціальних плантаціях у морських прибережних водах.

5 ТРАНСПОРТНА СИСТЕМА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

За останні десятиліття в Японії створена ефективна транспортна система. Основними видами внутрішнього транспорту є автомобільний та залізничний. Загальна протяжність залізничних колій становить 27,3 тис. км, автомобільних шляхів — 1219 тис. км (друге місце у світі після США). Надсучасні багаторівневі тунелі, естакади та мости з'єднують чотири головні японські острови. Предметом гордості японців є сінкансен — система швидкісних залізниць, довжина яких становить майже 3,4 тис. км. Поїзди розвивають на них швидкість до 300 км/год.

Міжнародне сполучення забезпечують морський та авіаційний транспорт. Країна має великий морський флот і широко використовує «дешеві прапори». До 100 найбільших морських портів світу належать Нагоя, Тіба, Йокогама, Кобе, Токіо, Осака. Головні «повітряні ворота» країни — міжнародний аеропорт Ханеда в Токіо.

Система трубопроводів (понад 4,5 тис. км) забезпечує транспортування довізних енергоносіїв до внутрішніх районів країни.

Важливими для Японії є зовнішні економічні зв'язки, особливо торгівля. Немає жодної

розвинутої країни, економіка якої настільки залежить від ввезення промислової сировини, руд, палива. За рахунок імпорту Японія забезпечує потреби в нафті, природному газі, вугіллі, залізній руді, бокситах, натуральному каучуку, бавовні, вовні й деяких інших товарах.

Основа експорту Японії складає продукція машинобудування, чорної металургії та хімічної промисловості. Важливу роль відіграє Японія в міжнародному обміні технологіями. Останнім часом зовнішньоекономічна діяльність Японії все більше переорієнтовується з експорту товарів на експорт капіталів і довгострокові інвестиції. Японські капіталовкладення мають суттєвий вплив на економічний розвиток країн Азіатського регіону.

Порівняйте структуру зовнішньої торгівлі Японії та однієї з розвинених країн Європи. Знайдіть спільні й відмінні риси. Зробіть висновок.

Основними торговельними партнерами Японії є США, Китай, Південна Корея, Таїланд, Австралія.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте сучасний стан україно-японського співробітництва та наведіть найбільш перспективні його напрямки.

ВИСНОВКИ

- Японія — високорозвинена постіндустріальна держава, один із центрів світової економіки. Вона є головним новатором у сфері технологій та високотехнологічної продукції.
- Сфера послуг Японії динамічно розвивається. Її особливою рисою є високий рівень упровадження інформаційних технологій та інновацій.
- Серед виробництв японської промисловості, що визначають міжнародну спеціалізацію країни, провідну роль відіграє машинобудування, особливо автомобілебудування, суднобудування, виробництво електронної та електротехнічної продукції.
- Найбільшим районом концентрації сучасної промисловості Японії є Тихоокеанський пояс.
- Японія бере активну участь у МПП як постачальник продукції наукоємної промисловості, технологій, потужний інвестор капіталу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які чинники відіграють визначальну роль в економічному розвитку Японії?
2. Розкрийте основні особливості економічного розвитку країни на сучасному етапі.
3. Укажіть домінуючі складові третинного сектору економіки Японії.
4. Назвіть провідні сектори японської промисловості та стисло охарактеризуйте їх.
5. З'ясуйте основні особливості, що притаманні Японії у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Практична робота 10. Позначення на карті та обґрунтування схеми високошвидкісного транспорту Японії

1. Користуючись картою атласу та додатковими джерелами, позначте на контурній карті схему швидкісних залізниць Японії.
2. Обґрунтуйте доцільність прокладання швидкісних залізниць між визначеними економічними центрами.

Дослідження. Острови Кюсю і Хоккайдо: контрасти Японії

1. Дослідіть риси географічного положення та природи островів Кюсю і Хоккайдо.
2. Порівняйте особливості розміщення населення та спеціалізацію економіки островів.
3. Зробіть висновки про вплив географічного положення та природних умов на характер господарської діяльності.

§55

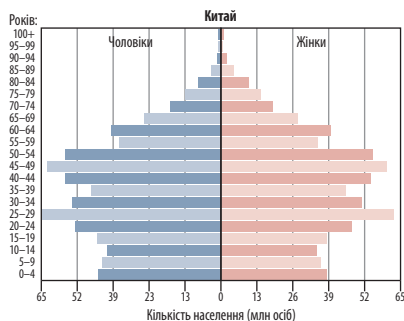
Китай (Китайська Народна Республіка). Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП

Пригадайте характерні риси трудових ресурсів Японії. Як їх особливості впливають на економічний розвиток країни?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Китай розташований на сході Азії та охоплює близько 1/5 її площі (9,6 млн км²). Він має найпротяжніший суходільний кордон у світі (22,11 тис. км) та сусідить із 13 країнами. На півночі та північному сході Китай межує з Росією, на півночі — із Монголією. Північно-західні кордони відділяють Китай від Казахстану та Киргизстану, західні — від Таджикистану, Пакистану, Індії й Непалу. На півдні пролягли кордони з Бутаном, М'янмою, Лаосом і В'єтнамом. На північному сході Китай межує з Північною Кореєю. Жодна з країн-сусідів не має високого рівня розвитку. Значна частина суходільних кордонів Китаю проходить далеко від найрозвиненіших районів країни й незручна для прокладання наземних транспортних магістралей.

Китай умовно поділяють на дві частини — Східний (приморський) і Західний (континентальний). Східний Китай має широкий вихід до незамерзаючих морів Тихого океану — Жовтого, Східнокитайського та Південнокитайського.

Мал. 1. Статеві-вікові піраміди Китаю (2017 р.).

Це робить його ЕГП дуже зручним для торгівлі та розвитку кооперування зі США й особливо з Японією, яка розташована поблизу. Західний Китай значною мірою ізольований від активного господарського життя.

- 1) Порівняйте ЕГП Китаю та Японії. Укажіть переваги кожної з країн.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника з'ясуйте особливості природних умов і ресурсів Китаю. Зверніть увагу на відмінності природи Західного та Східного Китаю.
- 3) Ознайомтеся з переліком об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Китаї. Складіть та опишіть маршрут туристичної подорожі до найбільш цікавих для вас об'єктів.

2 НАСЕЛЕННЯ. УРБАНІЗАЦІЯ. У віковій структурі населення поступово зменшується частка дітей і підлітків, зростає частка людей похилого віку та середньої тривалості життя (75 років). Чоловіче населення значно переважає жіноче, за винятком старшої вікової групи (52 % чоловіків проти 48 % жінок).

- 1) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника дізнайтеся про демографічну політику в Китаї. Визначте, як вона впливає на зміни вікової структури населення.
- 2) Порівняйте статеві-вікові піраміди Китаю (мал. 1) та Японії (с. 133). Знайдіть спільні й відмінні риси.

Китай має відносно високу середню густоту населення — 143 особи/км², однак розміщене воно дуже нерівномірно. Понад 80 % китайців живуть у Східному Китаї. В окремих

районах Великої Китайської рівнини густота населення досягає 1000 осіб/км², а в деяких районах Західного Китаю вона не перевищує 5 осіб/км² (у Тибеті ще менше).

Знайдіть на карті атласу найбільші міста Китаю. У якій частині Китаю вони розташовані? Чим це обумовлене?

За часткою місцевих жителів Китай нещодавно відносили до слабоурбанізованих країн. Однак стрімкий промисловий розвиток спричинив «міський вибух» — за останні 25 років рівень урбанізації в країні виріс удвічі та становить майже 58 %. Китай є рекордсменом за абсолютною кількістю міських жителів (800 млн) та за кількістю міст-мільйонерів — понад 60. Усі великі міста є ядрами міських

агломерацій. Найбільші з них виникли в районі Гуанчжоу, Шанхая, Пекіна, Тяньцзіня.

Назвіть та покажіть на карті атласу найбільші міські агломерації Китаю.

Чим, на вашу думку, спричинений «міський вибух» у Китаї?

Китай має найчисленніші у світі трудові ресурси, що становлять більше ніж 806 млн осіб. Понад чверть (28 %) із них працюють у сільському господарстві. Зростає питома вага зайнятих у промисловості (29 %) та сфері послуг (43 %). Незважаючи на економічні успіхи Китаю, близько 6 % китайців (майже 83 млн) проживають за межею бідності, 3 % (41 млн) залишаються неписьменними.

ВИСНОВКИ

- ЕГП різних частин Китаю неоднозначне: східні, особливо приморські, райони розміщені дуже вигідно. Західна частина країни має значно гірші передумови для здійснення економічних зв'язків.
- Китай має велике різноманіття природних умов. Це одна з найбільш забезпечених мінеральними ресурсами країн світу. Відчувається дефіцит земельних ресурсів.
- Характерні риси населення Китаю: найбільша кількість населення і трудових ресурсів, нерівномірне розміщення, середній рівень та високі темпи урбанізації, найбільша кількість міст-мільйонерів і міських агломерацій.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Укажіть головні риси ЕГП Китаю. Чому, незважаючи на велику кількість сусідніх країн, економічні зв'язки з ними суходолом обмежені?
2. Які природні особливості Китаю впливають на нерівномірність розподілу населення по території?
3. Охарактеризуйте кількісний та якісний склад трудових ресурсів країни.

§56

Китай. Господарство

1. Назвіть особливості розміщення населення Китаю та причини, що їх обумовили.
2. Які китайські товари найбільш відомі в Україні?

1 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Китай, що до недавня був аграрною країною, на початку ХХІ ст. здійснив небачений економічний стрибок, який забезпечив розвиток країни.

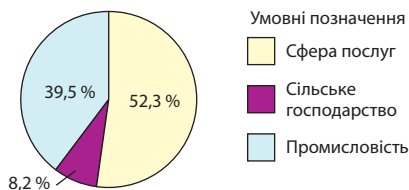

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника розкажіть про основні напрямки реформ у Китаї. Охарактеризуйте сучасну ситуацію в економіці Китаю та оцініть його роль у сучасному світовому господарстві.

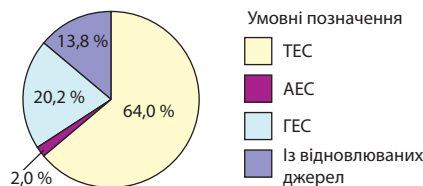
Китай лідирує у світі за обсягом виробництва понад 100 видів промислової продукції. Порівняно з розвиненими країнами для Китаю характерна значно вища частка промисловості у ВВП (мал. 1).

У цьому секторі представлені великі підприємства з найсучаснішими технологіями й дрібні, де переважає кустарне виробництво. Більшість промислових центрів і зон зосереджені на сході країни.

Мал. 1. Структура ВВП Китаю за секторами економіки (2017 р.).

Мал. 2. Структура виробництва електроенергії на різних типах електростанцій у Китаї.

Китай посідає перше місце у світі за виробництвом *електроенергії* — на його частку припадає майже 25 % усієї енергії, виробленої у світі.

Основну частину електроенергії виробляють ТЕС, що працюють на вугіллі. Потужні ГЕС споруджені у верхній та середній течіях річок Янцзи (зокрема, найпотужніша ГЕС у світі Санься) та Хуанхе. У країні працюють 13 АЕС (мал. 2).

Проте Китай не тільки безперечний світовий лідер з енергоспоживання. Він також посідає перше місце світових рейтингів із розробки та впровадження альтернативної енергетики, насаперед вітрової та сонячної.

Розвиток *чорної металургії* спирається на значні запаси руд чорних металів і вугілля. Китай виробляє понад 800 млн т сталі — це більше половини від усього світового обсягу. Більшість продукції чорної металургії випускають на металургійних комбінатах повного циклу. Найбільші підприємства працюють у містах Аньшань, Далянь, Фушунь, Тяньцзінь, Таншань, Шанхай.

У *кольоровій металургії* Китай є потужним виробником алюмінію, міді, цинку, свинцю, олова тощо.

Одним із головних джерел зростання економіки Китаю є *машинобудування*. Перелік машинобудівної продукції включає різноманітні види машин, приладів, обладнання, тракторів, автомобілів, суден, верстатів, комп'ютерів тощо (загалом понад 53 тис. найменувань). За виробництвом багатьох із них китайські підприємства посідають провідні та навіть домінуючі позиції на світовому ринку. Виробники постійно розробляють та освоюють нові, більш складні зразки техніки.

Особливу увагу в Китаї приділяють розвитку автомобілебудування. Від початку реформ будь-яка іноземна автомобільна компанія могла відкрити свої підприємства на території

Китаю, але у співпраці з місцевими виробниками. Це сприяло бурхливому розвитку автомобільної промисловості та створенню підприємств більшості провідних автомобільних компаній світу. За кілька десятиліть Китай випередив традиційних лідерів серед виробників автомобілів, таких як Франція, Німеччина, США, Японія, і з 2009 р. тримає світову першість. До 50 провідних виробників автомобілів входить 21 китайська компанія.

В авіаційній сфері Китай співпрацює з американською компанією «Боїнг» та європейською корпорацією «Аеробус». Із 2009 р. розпочалося серійне виробництво власного літака ARJ-21.

Китай активно освоює космічний простір. У країні діють чотири космодроми, налагоджено виробництво різноманітної космічної техніки: супутників, ракет-носіїв, міжпланетних станцій, створена власна навігаційна система «Бейдоу».

За виробництвом певної електронної та електротехнічної продукції Китай також є світовим лідером. Зокрема, частка Китаю в загальносвітовому виробництві телевізорів сягає майже 50 %, мобільних телефонів — 71 %.

Провідними центрами машинобудування є великі міста східної частини країни — Шанхай, Пекін, Сянган, Ціндао, Ухань, Шеньян, Нанкін.

Хімічна промисловість виділяється виробництвом мінеральних добрив, конструкційних матеріалів і продукції побутової хімії. Працює потужна нафтопереробна промисловість.

Традиційно важливою для економіки країни залишається *легка промисловість*. Її продукція — тканини, одяг, взуття — забезпечує потреби величезного внутрішнього ринку та в значних обсягах експортується. До того ж це трудовістю виробництво забезпечує зайнятість населення. Якщо в 1980-х рр. більшість підприємств розміщувалася у великих містах, то зараз значна їх частина перемістилася

в передмістя та сільську місцевість, що зменшує проблему безробіття на селі.

Харчова промисловість включає понад 40 різних виробництв, серед яких провідне місце посідають переробка зернових та олійних культур, виробництво цукру, м'яса, риби, консервів, тютюну.

Порівняйте розміщення промислових секторів Японії та Китаю. Визначте спільні й відмінні риси.

2 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Значним досягненням сільського господарства Китаю та пов'язаної з ним харчової промисловості є забезпечення продовольчої незалежності. Сучасний Китай не лише повністю забезпечує населення продовольством, але й експортує багато його видів.

У сільському господарстві провідна роль належить рослинництву (60%). Основу землеробства складають зернові культури, головною з яких є рис. Найкращі умови для вирощування рису мають східні та приморські провінції з мусонним кліматом, де збирають по два і навіть три врожаї на рік. Серед інших сільськогосподарських культур у Китаї культивуються пшениця, ячмінь, кукурудза, просо, картопля, бавовник, тютюн, арахіс, соя, овочі, фрукти, чай.

За поголів'ям більшості видів худоби та птиці Китай посідає перше місце у світі. Найбільше розводять свиней, дрібну й велику рогату худобу. У приміських районах сучасною індустрією стає птахівництво. На півдні та південному сході країни розвинене шовківництво.

Китайці мало вживають молока й молочних продуктів, проте люблять рибу й інші морепродукти. Країна посідає перше місце у світі за їх виловом. В останні роки все більше риби, креветок, моллюсків і водоростей вирощують на плантаціях у прибережній зоні.

3 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Порівняно з Японією частка третинного сектору в економіці Китаю є набагато меншою. Водночас сфера послуг демонструє випереджальні темпи зростання. У 2016 р. її частка вперше перевищила 50% від загального обсягу ВВП. Особливо швидкими темпами розвиваються фінансово-банківський сектор, наука, телекомунікаційні та ІТ-послуги, туризм.

Знайдіть на карті найбільші економічні та фінансові центри країни. Поясніть їх розташування.

Китай має декілька потужних фінансових центрів. У столиці країни Пекіні розміщені штаб-квартири найбільших китайських банків і промислових компаній. За кількістю головних офісів найбільших ТНК світу Пекін випередив Токіо. Шанхай є головним економічним, торговельним, науковим та освітнім центром. У місті розміщені найбільша в КНР фондова біржа, біржі нафтопродуктів, зерна, алмазів, золота, філіали всіх китайських банків, фінансових і страхових компаній, більшість іноземних банків, що діють у Китаї. Гонконг ще із часів британського правління здійснював масштабні торговельні операції. Зараз місто майже повністю спеціалізується на сфері послуг та є одним із найбільших світових фінансових центрів.

Велику увагу в КНР приділяють розвитку науки, куди вкладають значні кошти. Успішно працюють програми фінансування та заохочення вчених, створений комплекс наукових парків та технополісів, у яких розташовані тисячі високотехнологічних підприємств. Пріоритетними напрямками розвитку науково-технічної сфери є нові матеріали, комунікації, енергетика, сфера озброєнь, космічні дослідження. Активно розвивається програмування, у країні працюють понад 40 тис. компаній у сфері розробки програмного забезпечення.

Китай посідає четверте місце у світі за кількістю туристичних відвідувань (59,3 млн осіб, 2017 р.) та друге — за доходами від туризму (224 млрд дол.). Відродження китайського туризму розпочалося наприкінці 1970-х рр. завдяки реформам. Жителі розвинених європейських країн та американці отримали можливість познайомитися з побутом китайців, які до того часу були відгороджені від усього світу. Природне географічне середовище, китайська культура, мистецтво та традиції в поєднанні з розвинутою туристичною інфраструктурою сприяли перетворенню туризму на одну з провідних сфер третинного сектору КНР.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. За останні роки в Китаї помітно змінилася структура експорту.

По-перше, збільшилася до 40% частка високотехнологічних товарів. Основними статтями експорту є електронна техніка та промислове обладнання, побутові прилади, інтегральні

мікросхеми, а також одяг, меблі, текстиль. Імпорт представлений електронною технікою, нафтою та нафтопродуктами, промисловим обладнанням, рудами металів. Основними торговельними партнерами Китаю є країни Східної Азії та США.

По-друге, Китай перетворився з імпортера на активного експортера капіталу. Стратегічними цілями його зовнішньоекономічної політики «глобального просування» стали купівля іноземних компаній, цінних паперів, земель для виробництва сільськогосподарської продукції.

Значними темпами зростає експорт робочої сили: за кордоном працює близько 1 млн китайців. Робітників із КНР можна зустріти у 180 країнах світу. До основних споживачів китайської праці належать Японія, Сингапур, Південна Корея, США, Росія, Ізраїль, ОАЕ та Йорданія. Водночас понад 10 тис. китайських компаній активно працюють у різних країнах світу.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України й Китаю.

ВИСНОВКИ

- Китай — індустріально-аграрна держава, яка після ринкових перетворень розвивається високими темпами й за загальним обсягом ВВП посідає перше місце у світі.
- У промисловому виробництві КНР найпотужнішими є металургія, різноманітні напрямки машинобудування, легка та харчова промисловість.
- Сфера послуг у Китаї динамічно розвивається. Усе більшого значення набувають фінансово-банківський сектор, наука, телекомунікаційні та IT-послуги, туризм.
- «Відкриття» економіки зовнішньому світу залучило Китай до світового господарства та активізувало його економічні зв'язки.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які промислові виробництва відіграють найбільшу роль в економіці країни?
2. Назвіть найважливіші сільськогосподарські культури Китаю. Розкажіть про географію їх вирощування.
3. Назвіть та покажіть на карті атласу найбільші фінансові центри КНР. Поясніть причини, що обумовлюють розвиток сфери послуг у Китаї.
4. Зазначте основні особливості, притаманні Китаю у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Практична робота 11. Аналіз територіальної структури економіки Китаю (за економічною картою)

1. Проаналізуйте в атласі економічну карту Китаю.
2. Охарактеризуйте географію провідних промислових виробництв Китаю. Результати занесіть до таблиці.
3. Визначте географію основних рослинних культур та напрямків тваринництва.
4. Назвіть найбільші економічні, торговельні та фінансові центри країни.
5. Зробіть висновки про особливості територіальної структури економіки Китаю.

Назва промислового виробництва	Найбільші центри	Чинники розміщення

Дослідження. Унікальність економічної системи Китаю

1. Дослідіть матеріали, представлені за посиланням: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/globalnii-viklik-kitaju/>.
2. Визначте особливості економічної системи Китаю.
3. Зробіть висновки.

§57

Південна Корея (Республіка Корея)

Які особливості економічного розвитку характерні для нових індустріальних країн?

1 ВІДМІННОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ КУРСІВ ПІВНІЧНОЇ І ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ. Північна Корея розвивається соціалістичним шляхом, що ґрунтується на плановій економіці. Південна Корея обрала демократичний шлях та розвивається на засадах ринкової економіки.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника поясніть, як і чому відбувся поділ Кореї на дві частини. Охарактеризуйте етапи економічного розвитку КНДР і Республіки Корея.

2 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Республіка Корея розташована в південній частині Корейського півострова. Сухопутний кордон має лише з Північною Кореєю. Південну Корею та Японію розділяє Японське море. У найвужчому місці — Корейській протоці — відстань між корейським портом Пусан та японським Фікуока ледве досягає 200 км. Із заходу країна омивається водами Жовтого моря, яке відділяє її від Китаю, із півдня — водами Східнокитайського моря. Берегова лінія дуже порізана. Країні належать понад 3 тис. островів, розташованих поблизу узбережжя. Найбільший острів — Чеджудо.

ЕГП Південної Кореї, яка розташована між Китаєм та Японією, можна оцінити як вигідне. «Проблемним» є кордон із Північною Кореєю, із якою країна має напружені відносини.

- 1) Порівняйте ЕГП Південної Кореї та Японії. Знайдіть спільні та відмінні риси.
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Південної Кореї.

2 НАСЕЛЕННЯ. ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Кількість населення Південної Кореї становить 51,2 млн осіб. За цим показником вона посідає 26-те місце серед країн світу.

У другій половині ХХ ст. швидкі темпи зростання кількості населення викликали чимале занепокоєння. Уряд країни навіть проводив

демографічну політику обмеження народжуваності під гаслом «3—3—35» (тобто жінці можна було народжувати трьох дітей з інтервалом не менше ніж у три роки у віці до 35 років).

В останні десятиліття в Південній Кореї суттєво змінилася не лише економічна, а й демографічна ситуація. Сучасні демографічні показники наблизилися до типових для розвинених країн Європи та Північної Америки. Природний приріст населення складає 2,3 ‰. Середня очікувана тривалість життя — 82,5 року. Особи, старші за 65 років, становлять 14 %. Однак цей показник збільшується, одночасно знижується й народжуваність.

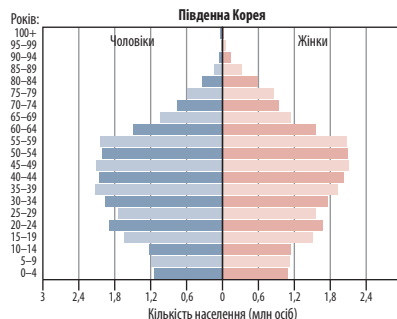

Порівняйте статеву-вікову піраміду Південної Кореї (мал. 1) зі статеву-віковими пірамідами Китаю та Японії.

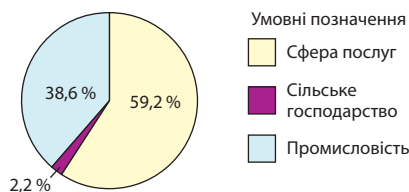
Сучасна Південна Корея — країна міських жителів. Станом на 2017 р. у містах проживає майже 83 % населення країни. При цьому більшість корейців, що живуть у сільській місцевості, усе одно працюють у містах. До того ж Південна Корея — країна високої густоти населення, яка дорівнює 513,5 особи/км². Однак населення розподілене дуже нерівномірно. Більшість зосереджена в західній частині півострова. У столичному окрузі, до якого входять Сеул, провінція Кьонгідо та місто Інчхон, проживає майже половина населення. Інші великі міста: Пусан (3,2 млн осіб), Тегу (2,2 млн осіб), Теджон (1,6 млн осіб), Кванджу (1,5 млн осіб).

Знайдіть на карті атласу найбільші міста Південної Кореї.

Мал. 1. Статеву-вікова піраміда Південної Кореї (2017 р.).

Мал. 2. Структура ВВП Південної Кореї за секторами економіки (2017 р.).

Кількість економічно активного населення Південної Кореї у 2017 р. становила 26,3 млн осіб. Зокрема, у промисловості зайнято 24,1 %, у сільському господарстві — 4,9 %, у сфері послуг — 71 %. Корейські робітники, як і японські, характеризуються високою працьовитістю, дисциплінованістю, наполегливістю, згуртованістю.

Останнім часом у країні зростає кількість іноземних працівників. Головними причинами є підвищення рівня життя населення та скорочення природного приросту. Це спонукає роботодавців залучати іноземні трудові ресурси, переважно з Південно-Східної Азії.

Поміркуйте, які економічні вигоди отримують корейські компанії, що наймають працівників із В'єтнаму, Таїланду, Лаосу.

3 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Південна Корея — нова індустріальна країна, яка за короткий проміжок часу досягла високих показників економічного розвитку й зараз посідає провідні позиції у світі. За загальним ВВП (за ПКС) їй належить 14-те місце, за легкістю ведення бізнесу — п'яте місце серед держав світу, що є членами «Великої двадцятки».

На сьогодні в економіці Південної Кореї переважає сфера послуг (мал. 2).

Банківсько-фінансовий сектор забезпечує систему грошового обігу в країні та інвестицій.

Країна приділяє значну увагу розвитку освіти й науки. Освіта відіграє чи не найважливішу роль у житті корейців. Саме завдяки ефективному використанню значних інвестицій в освіту Південна Корея змогла подолати кризовий післявоєнний стан і стати

на шлях економічного зростання. У країні розташовано близько 400 державних та приватних вищих навчальних закладів. Найбільшими державними університетами є Сеульський, Пусанський, Чхунам (у Теджоні), Кьонбук (у Тегу). В одному з провідних вищих навчальних закладів — Університеті іноземних досліджень «Ханкук» — із 2009 р. функціонує перша в цій країні кафедра українських досліджень, де студенти вивчають українську мову та культуру.

Постійно зростають витрати на науково-дослідні й дослідно-конструкторські роботи. За їхньою часткою у ВВП (4 %) країна у 2016 р. посіла перше місце, а за обсягом витрат — п'яте. Інноваційні мережі діють переважно у високотехнологічних сферах, таких як біотехнологія, інформатика й зв'язок. Прикладами можуть бути Долина Даедек, Технопарк Похан і Долина Тегеран навколо Сеула, що тією чи іншою мірою розбудовуються за принципом «Кремнієвої долини» в США. Корейці не лише виділяють багато коштів на наукові дослідження, але й ефективно їх використовують в усіх сферах життя.

Південна Корея має одну з найбільш розвинених систем телекомунікацій та інформаційних технологій у світі. За індексом розвитку інформаційних технологій країна вже третій рік поспіль посідає перше місце у світі.

Послуги пасажиро- та вантажоперевезень забезпечує сучасна транспортна система з розвиненою інфраструктурою. Із 2004 р. у Південній Кореї діє високошвидкісна залізниця, що сполучає Сеул і Пусан. Метрополітен працює в шести найбільших містах. Автомобільні шляхи поділяються на фрівеї (платні швидкісні дороги) та національні автошляхи. Мережею фрівеїв укрита вся територія країни.

Особливе значення для зовнішньоекономічних перевезень має морський транспорт. Морський флот країни налічує 795 суден під національним прапором, ще 839 зареєстровані під прапорами інших країн. Головні морські порти — Пусан, Ульсан, Інчхон.

Авіатранспорт представлений національними компаніями «Кореан ейрлайнз», яка здійснює міжнародні польоти, та «Асіана ейр», що обслуговує внутрішні рейси.

4 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

Машинобудування є одним із провідних секторів обробної промисловості Південної Кореї та базовим чинником її розвитку, оскільки сприяє розвитку суміжних виробництв — електроніки, металургії та хімічної промисловості.

Пріоритетне значення для економіки Південної Кореї має виробництво автомобілів, яке розвивається швидкими темпами. Національні та іноземні автомобільні компанії (зокрема «Хюндаї», «Ссан Їонг», «Рено Самсунг») щорічно випускають понад 4,5 млн автомобілів.

Південна Корея є одним зі світових лідерів в електронній промисловості. На основі її продукції розвивається вся індустрія країни. На світовий ринок постачають потужні мікросхеми, телевізори, морозильні камери, пральні машини, відеотехніку, комп'ютери тощо. Основні центри машинобудування розташовані в Сеулі, Пусані та Ульсані.

Поясніть, які чинники сприяли розвитку виробництв точного машинобудування в Південній Кореї.

На початку ХХІ ст. корейські суднобудівники випередили Японію та стали світовими лідерами. Проте в подальшому вони поступилися Китаю й зараз посідають другу позицію в загальносвітовому рейтингу та забезпечують 30 % світових замовлень на морські судна. Великі верфі розташовані в Ульсані, Пусані, Чанвоні, Окпхо тощо.

У країні здійснюється власна програма розвитку аерокосмічної промисловості, ведуться активні науково-технічні розробки у сфері біотехнологій, генної інженерії, лазерів, створення композитних матеріалів.

Розвитку машинобудування сприяють висока кваліфікація та дисциплінованість трудових ресурсів, а також власна потужна металургійна база: за виплавою сталі Південна Корея впевнено посідає місце в першій п'ятірці країн світу. При цьому частина сталі експортується.

Ще одна важлива складова промисловості Південної Кореї — хімічна й нафтопереробна — розвинена переважно в портах. Своє значення та експортний характер зберігає легка (текстильна й швейна) промисловість.

5 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Основу сільського господарства Південної Кореї, як і Японії, складає рослинництво, де переважає вирощування рису (головна культура країни). Основні райони рисосіяння розташовані в межах приморських низовин. Також вирощують ячмінь, пшеницю, кукурудзу, сою. Важливими напрямками є овочівництво та садівництво. У країні культивують яблука, груші, персики, виноград, апельсини, японську хурму тощо. Значну частину овочів вирощують у тепличних господарствах у передмістях великих міст.

Серед напрямків тваринництва найбільш динамічно розвиваються свиноводство та скотарство. Поголів'я великої рогатої худоби зосереджено в найбільш густонаселених районах на заході країни. У гірських районах на півдні півострова розташовані основні осередки шовківництва.

Корейці активно впроваджують у сільськогосподарське виробництво біотехнології та робототехніку. За інноваціями в сільському господарстві Південна Корея посідає четверте місце у світі.

Важливий вид економічної діяльності країни — рибне господарство. Щорічно тут виловлюють понад 1,5 млн т риби та морепродуктів. У прибережних водах вирощують морські організми.

6 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

Південна Корея посідає п'яте місце за обсягами експорту та 11-те — за обсягами імпорту серед держав світу.

Основними статтями експорту є переважно високотехнологічна продукція: автомобілі, телекомунікаційне обладнання, напівпровідники, електроніка, комп'ютери, нафтохімія. В імпорті переважає сировинна продукція: нафта та нафтопродукти, природний газ, вугілля, сталь, мінеральні добрива, а також продукти харчування.

Головними зовнішньоторговельними партнерами є США, Японія, країни Південно-Східної Азії. Південнокорейська продукція широко використовується і в Україні. Це автомобілі, електроніка, побутова техніка тощо.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки Південної Кореї та України.

ВИСНОВКИ

- Південна Корея є одним із технологічних лідерів серед країн Азії та світу. Як і в Японії, у країні надається пріоритет розвитку наукоємних виробництв.
- Провідне значення мають виробництва електронного обладнання, автомобілебудування, суднобудування, загального машинобудування та текстильна промисловість.
- Приклад Південної Кореї показує, що людський капітал, навіть за відсутності великих природних багатств, може стати рушієм економічного розвитку країни.
- Південна Корея може стати важливим ринком для української продукції та джерелом інвестицій і технологій, необхідних для модернізації економіки нашої держави.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте основні риси ЕГП Південної Кореї.
2. Опишіть сучасну ситуацію в економіці Південної Кореї.
3. Назвіть провідні сектори економіки Південної Кореї та стисло їх охарактеризуйте.
4. Перелічіть основні чинники, що сприяли успішному економічному розвитку країни в другій половині XX ст.
5. Укажіть основні чинники, що визначають місце країни в МПП.

§58**Північна Корея (Корейська Народно-Демократична Республіка, КНДР)**

1. Пригадайте причини розділення Кореї на Північну та Південну.
2. Яку модель економічного розвитку обрала КНДР?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. КНДР займає північну частину Корейського півострова, на півночі межує з Китаєм, на північному сході — із Росією, на півдні — із Південною Кореєю.

Зі сходу Північну Корею омивають води Японського моря, із заходу — Жовтого. Країні належить низка невеликих островів у Західнокорейській затоці. Загальна протяжність берегової лінії — 2495 км.

ЕГП Північної Кореї, як і Південної, є вигідним. Наявність сухопутного кордону з Китаєм та Росією значною мірою вплинули на політичний та економічний курс країни.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника з'ясуйте особливості природних умов і ресурсів Північної Кореї.

2 НАСЕЛЕННЯ. Кількість населення в Північній Кореї удвічі менша, ніж у сусідній Південній Кореї, і становить 25,3 млн осіб. Кризові явища в економіці, що призводили до періодичного голоду, негативно вплинули на динаміку приросту населення.

У віковій структурі населення основну частку становлять особи працездатного віку — 69,5%, діти та підлітки до 15 років — 21%,

люди віком від 65 років — 9,5%. Середня очікувана тривалість життя північних корейців становить 70,7 року, що майже на 12 років менше, ніж у Південній Кореї (мал. 1).

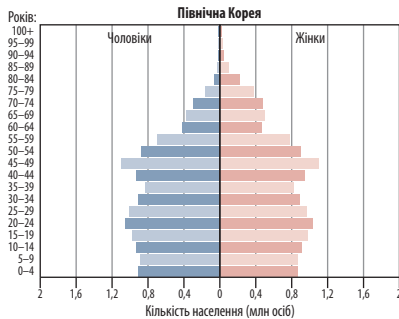
Середня густота населення становить 209 осіб/км², основна частина населення зосереджена на рівнинах південного заходу. У містах проживає 61,2% населення. Серед них найбільші — Пхеньян, Чхонджин, Нампхо, Синийджу, Вонсаї, Кесон.

За даними ООН, майже половина населення КНДР живе дуже бідно, близько 12 млн осіб не мають можливості забезпечити навіть основні людські потреби.

3 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. МІЛІТАРИЗАЦІЯ.

КНДР є найбільш відсталою в економічному відношенні країною Східної Азії. Причиною тому вважають жорстке централізоване управління та надмірну мілітаризацію.

У країні працюють сотні заводів із виробництва боеприпасів, танків, бронемашин, підводних човнів, військових літаків та суден, ракет, вогнепальної, хімічної та біологічної зброї. Крім того, багато цивільних підприємств можуть бути з мінімальними витратами переобладнані

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Північної Кореї (2017 р.).

для виробництва продукції військового призначення. Понад 200 оборонно-промислових об'єктів побудовані під землею в гірських районах.

Активно ведуться роботи зі створення міжконтинентальних ракет та атомних технологій, проводяться ядерні випробування та пуски балістичних ракет.

Добувна промисловість є однією з провідних в економіці КНДР. Вона забезпечує потреби країни в багатьох видах мінеральної сировини та має провідне експортне значення.

Електроенергетика базується на використанні багатих гідроенергетичних ресурсів та запасів вугілля. У країні розвивають і альтернативні джерела енергії. Зокрема, освітлення на вулицях Пхеньяна забезпечують сонячні батареї. Однак технології виробництва електроенергії помітно відстають від сусідніх країн і мають високу собівартість.

У КНДР виробляють автомобілі «Фіат» місцевої збірки, позашляховики, вантажівки, автобуси, тролейбуси, електродвигуни, генератори, електроприлади, телевізори. Основні машинобудівні підприємства розташовані в Пхеньяні, Токчхоні, Теані.

У сільському господарстві провідна роль належить рослинництву, яке спеціалізується переважно на виробництві зернових культур. Основні землеробські райони розташовані на заході країни. На зрошуваних землях вирощують рис, кукурудзу, гаюлян, просо, пшеницю, ячмінь, овес. Значне місце в раціоні населення посідають соєві боби, картопля, батат, овочі. Експортне значення має вирощування женьшеню, який застосовують у народній медицині та парфумерії.

Тваринництво не забезпечує потреби країни через слабкість кормової бази, низьку механізацію, малопроодуктивність місцевих порід

Мал. 2. Палац школярів Мангенде поблизу Пхеньяна.

худоби. Дефіцит м'ясної продукції частково покривається рибою та морепродуктами.

Серед видів діяльності сфери послуг КНДР варто назвати освіту й культуру. Вони значною мірою є інструментом насадження ідеології правлячої партії.

Уряд Північної Кореї наголошує на розвитку безперервної освіти для дітей та дорослих. Грамотність населення країни на рівні високорозвинених країн — 99%. У школах КНДР основними предметами є корейська мова, математика, фізичне виховання, малювання, музика, а також «Великий Кім Ір Сен» та «Комуністична етика» (мал. 2).

КНДР має відносно розвинену транспортну систему, яка включає основні види транспорту (залізничний, автомобільний, водний, авіаційний) та розгалужену мережу дорожніх комунікацій. Основна роль у перевезеннях вантажів та пасажирів належить залізничному транспорту. Загальна протяжність автомобільних доріг у країні становить 25,5 тис. км, із яких заасфальтовано лише 724 км (тобто асфальтом вкрито менше ніж 3% усіх доріг). Цей факт пояснюється просто: мало хто із жителів країни має особистий автотранспорт.

На території Північної Кореї діє національна комп'ютерна мережа «Кванмйон». Вона є місцевим еквівалентом мережі Інтернет, доступ до якого на території КНДР суттєво обмежений.

Чому, на вашу думку, у КНДР уряд не допускає вільного користування мережею Інтернет?

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Основними статтями експорту з КНДР є мінеральна сировина (антрацит, залізні руди, кольорові метали), морепродукти, текстиль. Країна також експортує продукцію військово-промисло-

вого комплексу, яка користується попитом серед окремих африканських та азіатських країн, де відбуваються збройні конфлікти.

Імпорт переважно складають нафта та нафтопродукти, продукція машинобудування, метали. Головними торговельними партнерами

є Китай (понад 90 % товарообігу), Росія, Білорусь, Бразилія. Китай також є головним інвестором в економіку Північної Кореї.

Чому серед зовнішньоекономічних партнерів КНДР саме Китаю належить провідна роль?

ВИСНОВКИ

- Через ізоляцію від світового товариства КНДР відстає в економічному розвитку. У країні діє система централізованого державного управління.
- Економіка КНДР відрізняється вкрай високою мілітаризацією.
- Основу промислового сектору складають військово-промисловий комплекс, видобуток корисних копалин, електроенергетика, машинобудування, металургія та текстильна промисловість.
- Міжнародна торгівля та зв'язки із зовнішнім світом обмежені.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Розкрийте основні особливості сучасного економічного розвитку КНДР.
2. Назвіть провідні сектори промислового виробництва Північної Кореї.
3. Назвіть причини, що зумовлюють надмірну мілітаризацію країни. До яких наслідків в економіці це призводить?
4. Уявіть, що відбулося возз'єднання двох Кореї. Які чинники, на ваш погляд, сприятимуть розвитку економіки північної частини півострова?

§59

Південна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону

Які підтипи країн за рівнем економічного розвитку виділяють у Південній Азії?

1 СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Південна Азія охоплює територію півострова Індостан, Індо-Гангської низовини, Іранського нагір'я та прилеглі острови в Індійському океані.

До складу субрегіону входять дев'ять країн (див. таблицю 1).

Країни Південної Азії мають спільні кордони з усіма іншими азіатськими субрегіонами.

Широким фронтом субрегіон виходить до Індійського океану. Його омивають води Аравійського моря та Перської затоки на заході, Бенгальська затока та Андаманське море на сході, Каспійське море на північному заході.

Таблиця 1

ДЕРЖАВИ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ (2017 р.)

Держава	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Природний приріст, ‰	Рівень урбанізації, %
Афганістан	Кабул	652,9	34,1	24,5	27,6
Бангладеш	Дакка	147,5	157,8	13,4	35,8
Бутан	Тхімпху	47,0	0,8	10,8	40,1
Індія	Делі	3287,3	1281,9	12,0	33,5
Іран	Тегеран	1648,0	82,0	12,6	74,4
Мальдіви	Мале	0,3	0,4	12,1	47,5
Непал	Катманду	147,2	29,4	13,9	19,4
Пакистан	Ісламабад	803,9	209,9	15,6	39,7
Шри-Ланка	Шри-Джаяварденепура-Котте	65,6	22,4	9,2	18,5
Загалом	—	6799,7	1822,3	—	—

Дві країни розташовані на островах: Мальдівська Республіка на однойменному архіпелагу та Шри-Ланка на великому острові біля південно-східного узбережжя Індії. Афганістан, Непал та Бутан не мають виходу до морських узбереж.

Головні особливості ЕГП Південної Азії визначені її центральним положенням у басейні Індійського океану на перехресті важливих шляхів, що з'єднують Європу та Африку з Азією. Сухопутні кордони субрегіону, що проходять гірськими хребтами, зумовлюють його часткове географічне відокремлення. Це стримує розвиток економічних відносин з іншими субрегіонами Азії, але водночас сприяє поглибленню внутрішніх інтеграційних зв'язків.

Порівняйте ЕГП Східної та Південної Азії. Зробіть відповідні висновки.

2 ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Для Південної Азії характерні контрасти клімату та рельєфу.

Рівнинні форми рельєфу представлені плоскогір'ям Декан та Індо-Гангською низовиною. На північному сході простягається найвища гірська система світу — Гімалаї (2500 км), на заході розташоване величезне Іранське нагір'я, на сході височіють Андаманські гори. Гірські райони та території навколо них високосейсмічні: тут часто трапляються землетруси катастрофічної сили.

Майже на всій території Південної Азії клімат субекваторіальний із різко вираженою сезонністю опадів, що визначається впливом мусонної циркуляції, у західній частині субтропічний континентальний.

Поясніть особливості клімату Південної Азії. Спрогнозуйте його вплив на ведення сільськогосподарства.

Субрегіон добре забезпечений водними ресурсами, однак розміщені вони нерівномірно. Найбільші річки — Інд, Ганг, Брахмапутра та їх численні притоки. Вони багаті на гідроенергетичні ресурси та мають високий іригаційний потенціал. У долинах річок зосереджені основні землеробські райони, де в умовах теплого клімату збирають по два-три врожаї на рік.

Надра Південної Азії містять багаті мінеральні ресурси. Найбільшими запасами різноманітної мінеральної сировини виділяється Індія. Є значні поклади кам'яного та бурого

вугілля, урану й торію, залізних, марганцевих і хромових руд, бокситів тощо.

Південна Азія — один із найдавніших осередків цивілізації у світі. В Індії, Пакистані, Шри-Ланці, Непалі чимало пам'яток культури та природи, що занесені до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО. Найвідоміші з них — руїни давнього міста Мохенджо-Даро (Пакистан), мавзолей Тадж-Махал і храмовий комплекс Кхаджурахо (Індія), Перські сади та Вірменські монастирі (Іран), долина Катманду з давніми буддистськими храмами, національний парк Сагарматха в Непалі з його головним об'єктом — найвищою вершиною планети горою Джомолунгма (Еверест).

3 НАСЕЛЕННЯ. У Південній Азії проживає понад 1/5 населення планети. Безперечним лідером за кількістю населення є Індія — на неї припадає понад 3/4 усіх жителів субрегіону. Крім Індії, до групи найбільш населених країн світу входять Пакистан та Бангладеш. Найменша кількість населення в Бутані та на Мальдівах. У всіх країнах субрегіону ще зберігаються порівняно високі темпи приросту населення — 9—15,6 % на рік. Високий рівень народжуваності зумовлений історичними, етнічними та релігійними традиціями. Населення порівняно молоде: чверть становлять діти, працездатного населення віком від 15 до 64 років — 65—68 %, осіб старшого віку — до 9 %. Середня тривалість життя досягає 65—68 років.

Характерною особливістю населення Південної Азії є його багатонаціональний склад. Більшу частину становлять народи різних мовних груп індоевропейської (Індія, Бангладеш, Пакистан, Непал), дравідської (Шри-Ланка, Індія, Пакистан), сіно-тибетської (Бутан) сімей.

Різнманітним є й релігійний склад: в Індії та Непалі понад 80 % жителів — послідовники індюїзму, у Пакистані та Бангладеш більшість становлять мусульмани, у Бутані панівною релігією є буддизм.

Пригадайте місця розташування осередків конфліктів у Південній Азії та причини їх виникнення.

Серед інших субрегіонів Південна Азія вирізняється дуже високою густотою населення — у середньому майже 380 осіб/км², а в дельтах річок — 500—800 осіб/км². Надвисока густота населення в Бангладеш (1077 осіб/км²) та на Мальдівах (1333 особи/км²).

Більша частина населення Південної Азії проживає в сільській місцевості. Частка городян у жодній країні не перевищує 50 %. Найвищий рівень урбанізації в Пакистані та Бутані, найнижчий — у Непалі та на Шри-Ланці.

Держави Південної Азії (за винятком Бутану та Мальдівської Республіки) мають значну частку працездатного населення. Високий природний приріст призводить до загострення проблеми безробіття. Тому південноазіатські країни є постачальниками трудових ресурсів, переважно до країн Перської затоки, США, Західної Європи, Південно-Східної Азії та Австралії.

4 ГОСПОДАРСТВО. У минулому більшість країн Південної Азії були колоніями Великої Британії. У їхньому господарстві тривалий час зберігалися риси колоніальної економіки з домінуючою роллю сільського господарства. Через низькі показники ВВП та рівня життя населення в більшості країн Південну Азію часто називали «регіоном бідності».

Знайдіть у додаткових джерелах матеріал про утворення незалежних держав у Південній Азії, економічні та соціальні проблеми, що виникли в цих країнах під час розбудови власних економік. Підготуйте повідомлення.

Із початку 1990-х рр. у країнах Південної Азії (крім Афганістану та Бутану) відбулися економічні реформи, які забезпечили збільшення обсягів продукції, модернізацію, упровадження нових технологій, розвиток обробної промисловості. Це призвело до змін секторальної структури господарства від аграрної до аграрно-індустріальної або індустріально-аграрної (див. таблицю 2).

Таблиця 2

СТРУКТУРА ВВП ДЕРЖАВ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ,
% за питомою вагою

Держава	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Афганістан	22,0	22,0	56,0
Бангладеш	28,8	14,8	55,9
Бутан	42,2	16,4	41,4
Індія	29,8	16,5	53,7
Іран	34,3	9,8	55,9
Мальдіви	16,0	3,0	81,0
Непал	20,8	29,2	50,0
Пакистан	19,4	24,6	56,0
Шри-Ланка	30,6	8,2	61,2

Вагомий внесок у прискорення розвитку економіки субрегіону зробила політика лібералізації. Вона проявляється у відкритті внутрішнього ринку для іноземних товарів і послуг, залученні іноземного капіталу та нових технологій, скороченні масштабів державного сектору.

У країнах Південної Азії зросла частка обробної промисловості. Найбільшими за кількістю зайнятих і вартістю продукції є текстильна та швейна промисловість. Практично в усіх країнах представлені харчова та целюлозно-паперова промисловість, які спираються на власну ресурсну базу.

В Індії, Пакистані, Ірані та Бангладеш розвиваються чорна та кольорова металургія, вугільна, нафтова та нафтопереробна промисловість, машинобудування.

У середньому на частку промисловості припадає 27 %, сільського господарства — 16 %, сфери послуг — 57 %. Незважаючи на прогресивні зрушення в секторальній структурі ВВП, сільське господарство в економіках субрегіону продовжує відігравати важливу роль. Тут зайнято в середньому 35—40 % ЕАН, а в Непалі — майже 70 %.

У сільському господарстві переважає рослинництво. Тут вирощують зернові та зернобобові культури, чай, цукрову тростину, бавовник, джут, арахіс, каучуконоси — гевеї, кокосові горіхи, прянощі.

Зараз найбільш динамічним сектором економіки країн Південної Азії (за винятком Бутану та Афганістану) є сфера послуг. У 1980-х рр. розвиток третинного сектору переважно забезпечували торгівля та транспорт, у 1990-х рр. додалися послуги зв'язку, готельного та ресторанного бізнесу, на початку XXI ст. — телекомунікаційний сектор (в Індії ще й ІТ-послуги).

Індія є безумовним економічним лідером Південної Азії. Вона не лише забезпечує себе основними видами промислової продукції, але й перетворює технологічний ресурс на провідний чинник економічного розвитку та конкурентоспроможності країни.

Завдяки економічним реформам країнам Південної Азії вдалося істотно скоротити обсяги іноземної допомоги. Пільгові кредити та технічну підтримку південноазіатським країнам надають Японія, США, країни ЄС і Перської затоки.

ВИСНОВКИ

- До Південної Азії входять дев'ять незалежних держав, які охоплюють територію майже 6,7 млн км² із населенням 1,8 млрд осіб.
- Серед природних ресурсів найбільше значення мають земельні, мінеральні, рекреаційні.
- Характерні риси населення: високий природний приріст, молодість, строкатий етнічний та релігійний склад, висока густота населення, переважання сільського населення, зовнішня міграція трудових ресурсів.
- У результаті реформ в економіці більшості країн Південної Азії відбулися структурні зрушення, що призвели до зростання питомої ваги вторинного та третинного секторів.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Визначте переваги та недоліки економіко-географічного положення Південної Азії.
2. Оцініть природно-ресурсний потенціал Південної Азії.
3. Охарактеризуйте демографічні процеси, що відбуваються в Південній Азії, та особливості розселення населення.
4. Поясніть зміни, що відбулися в секторальній структурі держав субрегіону.

Дослідження. Розроблення і презентування проекту винесення японською корпорацією матеріаломісткого (енергоємного/працемісткого) виробництва в одну з країн Південно-Східної або Південної Азії

1. Дізнайтеся, які японські ТНК мають свої представництва в країнах Південно-Східної або Південної Азії.
2. Виберіть одну з країн Південно-Східної або Південної Азії та дослідіть: 1) причини перенесення виробництв японськими ТНК;
- 2) наслідки цих процесів для економіки Японії та діяльності корпорації; 3) наслідки для економіки країни, куди було перенесено виробництво.
3. Результати проведеної роботи подайте у вигляді мультимедійної презентації.

§60

Індія (Республіка Індія). Місце країни в регіоні та світі. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП

Пригадайте, що вам відомо про колоніальне минуле Індії.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Республіка Індія розташована в Південній Азії на півострові Індостан, що за формою нагадує трикутник, неначе відгороджений від іншої Азії високою стіною Гімалаїв. До складу її території входять, крім материкової частини, численні острови — Лаккадівські (Аравійське море), Андаманські та Нікобарські (Бенгальська затока).

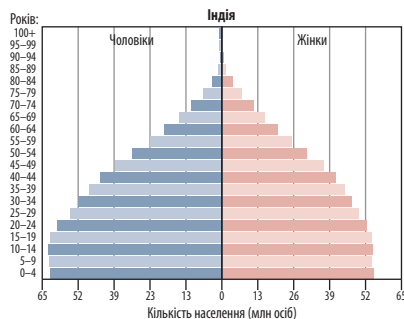
Індію омивають води Індійського океану. Берегова лінія слабопорізнана. Тут немає глибоких заток та бухт, зручних для будівництва портових споруд.

Індія має багато сусідів на суходолі. На півночі вона межує з Афганістаном, Китаєм, Непалом і Бутаном, на сході — із Бангладеш, М'янмою, а на заході — із Пакистаном. Сухопутні кордони удвічі довші за морські (13,9 тис. км проти 7 тис. км), однак майже повсюди проходять важкодоступними гірськими районами, тому їхня роль в економічному житті країни незначна.

Знайдіть на політичній карті світу країни, що межують з Індією. Пригадайте їхній рівень економічного розвитку.

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Індії (2017 р.).

Через Індію проходять міжнародні торговельні шляхи, що з'єднують Азію, Європу, Африку та Австралію. Це сприяє встановленню Індією багатосторонніх зовнішньоекономічних зв'язків.

- 1) Порівняйте географічне положення Індії та Китаю. Яка країна, на вашу думку, має більш сприятливе ЕГП?
- 2) За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте роль природно-ресурсного потенціалу Індії як одного з головних чинників, що визначають міжнародну спеціалізацію країни.

2 НАСЕЛЕННЯ. За кількістю населення Індія поступається лише Китаю. Однак темпи зростання є вищими, ніж у Китаї, тому, за прогнозами, уже до середини ХХІ ст. Індія стане найбільшою за кількістю населення країною світу.

Індійський уряд ще із середини минулого століття запровадив програму планування сім'ї, спрямовану на зниження народжуваності. Це дало змогу знизити темпи зростання кількості населення, природний приріст знизився майже вдвічі (у 2017 р. він складав 12 ‰). Однак за абсолютним приростом населення Індія є світовим лідером: щороку кількість жителів країни збільшується більш ніж на 15 млн осіб. В умовах нестачі робочих місць і продуктів харчування це створює додаткові труднощі для економіки країни, що розвивається.

Чому індійському керівництву не вдалося суттєво (як у Китаї) знизити народжуваність?

За віковою структурою населення Індії молоде, середній вік індійця становить 28 років, тривалість життя — 68,5 року. Понад чверть населення країни (360 млн) — діти віком до

15 років. Лише 6 % населення країни старші за 65 років, що у 2—3 рази нижче, ніж у розвинених країнах. Як і в Китаї, чоловіче населення значно переважає жіноче (мал. 1).

- 1) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте етнічний і релігійний склад населення Індії.
- 2) Які причини обумовили надання мові колонізаторів-англійців статусу державної в Індії?

Густота населення в країні є дуже високою — понад 400 осіб/км². Проте розподіл населення нерівномірний — найбільш густо заселені східна частина Індо-Гангської низовини, дельта Гангу й узбережжя Індійського океану; найменше — пустельні та гірські райони.

На відміну від Японії та Китаю, в Індії значно переважає сільське населення. Рівень урбанізації порівняно невисокий — 33,5 %. Однак за такої кількості населення масштаби її вражають. У країні близько 50 міст і міських агломерацій із населенням понад 1 млн осіб, а за кількістю городян (майже 450 млн осіб) Індія поступається лише Китаю. Прискорення процесів урбанізації за останні півстоліття призвело до формування таких гігантських агломерацій, як Делі (26,5 млн осіб), Мумбаї (22,9 млн осіб), Колката (11,8 млн осіб), Бангалор (10,1 млн осіб), Ченнаї (10 млн осіб).

Як і Китай, Індія має значний трудовий потенціал. ЕАН становить 514 млн осіб та продовжує зростати.

За останні десятиліття у структурі зайнятості населення відбулися суттєві зміни. Стрімко зростає частка працюючих у промисловості (28 %) та сфері послуг (50 %). Досить багато залишається зайнятих і в сільському господарстві (22 %).

- За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника визначте, які якісні зміни відбуваються у складі робочої сили Індії.

Дуже сильним є соціальне розшарування суспільства. Заможні верстви становлять менш ніж 4 % від загальної кількості населення, понад п'ята частина живе за межею бідності. Майже в усіх великих містах Індії існують квартали нетрів, у яких мешкають десятки й навіть сотні тисяч людей.

- Що ви знаєте про поділ населення країни на касты? Які проблеми виникають в індійському суспільстві у зв'язку з існуванням цієї структури?

ВИСНОВКИ

- Важливою особливістю ЕГП Індії є її розміщення на перехресті морських та повітряних шляхів, які зв'язують Східну та Південну Азію з Європою та Африкою.
- Індія — дуже багата на природні ресурси країна. Вирішальне значення мають мінеральні та агрокліматичні ресурси.
- Основні характерні риси населення: високий природний приріст, молодий середній вік, етнічна строкатість, висока густота, переважання сільського населення, величезний трудовий потенціал.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які риси ЕГП Індії сприяють її економічному розвитку, а які, навпаки, перешкоджають?
2. Охарактеризуйте демографічну ситуацію в Індії. Чим вона відрізняється від ситуації, що склалася в Китаї?
3. Назвіть найбільші міста країни. Поясніть особливості їхньої географії.

Дослідження. Демографічна політика в Китаї та Індії. Успіхи та прорахунки

1. Визначте основні риси демографічної політики, яку проводить уряд у Китаї та Індії.
2. Складіть таблицю, зазначивши успіхи та прорахунки в цій політиці кожної з країн.
3. Порівняйте демографічну політику Китаю та Індії.
4. Зробіть висновки.

§61**Індія. Господарство**

Пригадайте, які види продукції індійського виробництва відомі в усьому світі.

1 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Індія належить до групи країн, що розвиваються. З огляду на економічні успіхи останніх десятиліть іноді її зараховують до НІК. За розміром ВВП (за ПКС) у 2016 р. Індія посідала третє місце у світі. В останні роки темпи зростання економіки країни є найвищими у світі.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника визначте, якими чинниками зумовлені економічні успіхи Індії.

Як і в Китаї, за рахунок великої кількості населення показники ВВП на одну особу в Індії поки що є невисокими, що підтверджує низький рівень життя значної частки населення країни (мал. 1).

У структурі економіки Індії все більшого значення набуває сфера послуг, а частка сільського господарства зменшується.

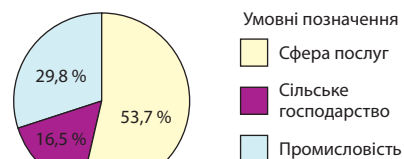
У територіальній структурі господарства Індії зберігається традиційна основа, що спирається на чотири найбільші економічні центри — Мумбаї на заході, Кolkату на сході,

Бангалор і Ченнаї на півдні та столичний регіон Делі на північному заході. Вони зв'язані між собою найважливішими транспортними магістралями, які виконують роль головних векторів економічного розвитку країни.

Чим відрізняється територіальна організація господарства Індії та Китаю?

2 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Головну роль в енергетиці країни відіграє вугілля (щорічно добувають понад 600 млн т), зростають обсяги видобутку нафти й природного газу. Близько 70 % електроенергії виробляють ТЕС, більшість із яких працюють на кам'яному

Мал. 1. Структура ВВП Індії за секторами економіки (2017 р.).

вугіллі, 14 % дають ГЕС, що не відповідає наявному гідропотенціалу. Розвивається атомна енергетика. У країні побудовано сім АЕС, однак частка атомної енергії невелика.

За обсягом виробленої електроенергії Індія посідає третє місце у світі після США та Китаю. Однак у країні й зараз є райони, які не мають електричних мереж, понад 200 млн людей ще живуть без доступу до електрики.

В Індії розроблена програма розвитку відновлюваної енергетики. Серед різних напрямків найбільш успішно розвиваються вітроенергетика та виробництво біогазу. Нині частка відновлюваних джерел становить 15 % від загального обсягу виробництва електроенергії та продовжує динамічно зростати.

Чорна металургія — один із провідних секторів промисловості Індії. Країна посідає третє місце у світі за виробництвом сталі. Головні металургійні підприємства орієнтовані на власні ресурси вугілля й залізних руд та розташовані на північному сході країни в штатах Біхар та Західна Бенгалія. Цей район із центром у Колкаті, як вам уже відомо, отримав назву «Індійський Рур».

У **кольоровій металургії** провідними є видобуток бокситів та виплавка алюмінію, мідна, цинкова, свинцева промисловість.

Підприємства хімічної промисловості спеціалізуються на виробництві мінеральних добрив, штучних волокон, побутової хімії, парфумерної продукції. Найбільш успішним напрямком є розвиток біотехнологій, зокрема фармацевтичної промисловості та виробництва генно модифікованих культур. Основні виробничі потужності хімічної промисловості зосереджені на заході країни в штатах Гуджарат та Махараштра.

Підприємства **машинобудування** представлені в усіх великих та найбільших містах. Це одне з виробництв індійської промисловості, що розвивається найбільш динамічно. У країні виробляють верстати й екскаватори, локомотиви й автомобілі, текстильне й гірничошахтне обладнання, літаки та різні види електроапаратури.

Виробництвом автомобілів займаються понад 30 іноземних та національних компаній. Серед них відомі німецькі «БМВ» та «Фольксваген», американські «Форд» та «Дженерал Моторс», японські «Ніссан», «Хонда», «Тойота», індійські «Тата Моторс» та «Маруті Судзукі».

Важливе значення для економіки Індії мають традиційні виробництва — *легка, харчова та ювелірна промисловість*. Країна посідає перше місце за обсягами оброблюваних алмазів, хоча навіть зараз майже половину виробленої тут продукції дають дрібні підприємства.

У легкій промисловості особливе місце належить текстильному виробництву. Виробництвом бавовняних, вовняних, шовкових та інших тканин займаються близько 22 млн осіб. Географія промисловості формується під впливом двох основних чинників — наявності сировини й трудових ресурсів.

Підприємства харчової промисловості розміщені повсюдно. Найбільше значення мають рисоочисна промисловість, виробництво борошна, чаю, цукру. Протягом багатьох років Індія утримує першість у виробництві таких спецій, як перець, кмин, коріандр, імбир, кардамон.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Головним напрямком сільського господарства є рослинництво, на яке припадає понад 80 % вартості сільськогосподарської продукції.

Основна частина оброблюваних земель зайнята зерновими культурами. За їхнім збором Індія посідає третє місце у світі. Найбільші площі орних земель припадають на рис та пшеницю. Райони рисосіяння розташовані на північному сході країни, поблизу узбережжя Індійського океану та в дельтах річок. Посіви пшениці зосереджені на північному заході. З інших зернових культур культивують просо, кукурудзу, ячмінь, сорго. Також вирощують боби, картоплю, різноманітні овочі й фрукти. Серед технічних культур найбільше значення мають чай, цукрова тростина, бавовник і джут. Особливе місце серед них посідає чай. Індія є світовим лідером за його виробництвом. Ця культура найбільш поширена на північному сході й півдні.

Що вам відомо про тваринництво, зокрема скотарство, Індії?

4 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Сьогодні Індія є найбільшим постачальником ІТ-послуг у світі. Цьому сприяють державні програми розвитку аутсорсингу «Сто

розумних міст», «Цифрова Індія» тощо. На країну припадає 18,5 % виробництва продукції програмного забезпечення. Одним із найбільших світових центрів ІТ-індустрії є місто Бангалор на півдні. Його називають «кремніевою долиною» Індії. Тут розташовані технопарки, де працюють представництва численних ІТ-компаній.

Які чинники сприяють розвитку в Індії наукоємних виробництв?

Важливе значення в економіці Індії має кіноіндустрія. Вона є найбільшою у світі. Головний кінематографічний майданчик розташований у Болівуді в мегаполісі Мумбаї. Щодня близько 14 млн індійців відвідують кінотеатри. Оскільки майже 30 % населення є неписьменним, кіно для них стає не лише доступною розвагою (квитки коштують дуже дешево), але й основним джерелом інформації.

Перспективним напрямком сфери послуг країни є туристична індустрія. Сьогодні в Індії вже добре розвинені та користуються популярністю екскурсійний, пляжний, паломницький, релігійний, екологічний туризм та шопінг-туризм. Серед європейських туристів поширений навіть «нетрянський» туризм. Щорічний дохід від відвідування туристами нетрів Мумбаї становить 650 млн дол.

Розвитку туризму сприяє порівняно розвинена транспортна система. Основну роль у внутрішніх перевезеннях відіграють залізниці, за довжиною яких країна входить до п'ятірки світових лідерів. Головні залізничні магістралі з'єднують Нью-Делі з Мумбаї і Колкатою, перетинають півострів Індостан, пролягають уздовж морських узбереж і річки Ганг. Друге місце у внутрішньодержавних

перевезеннях належить автомобільному транспорту. Повітряним транспортом здійснюються переважно пасажирські перевезення, міжнародні аеропорти Делі, Колката, Мумбаї належать до найбільших у світі.

Зовнішньоторговельні перевезення майже повністю забезпечує морський транспорт. Головні морські порти — Мумбаї, Колката, Кочин, Ченнаї, Панаджі (Гоа) та Рамешварам.

5 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Структура експорту Індії, як і Китаю, в останні десятиліття зазнала суттєвих змін. На перше місце виходять готові вироби, а частка сільськогосподарської продукції та мінеральної сировини скорочується. Основними статтями експорту є коштовне каміння, фармацевтична продукція, одяг, хімікати, суттєво зростає питома вага машин й обладнання, у тому числі електроніки.

В імпорті Індії переважають нафта, необроблене коштовне каміння, продукція машинобудування, хімікати, пластмаси, метали. Основними торговельними партнерами Індії є США, Китай, ОАЕ, Саудівська Аравія, Швейцарія, Німеччина.

Індія не лише виробляє, а й експортує програмне забезпечення. Зараз країна постачає програмні продукти майже в 100 країн світу. Близько 140 із 500 провідних компаній світу забезпечують свої потреби за рахунок експорту з Індії. Найбільше програмного забезпечення продають американським компаніям.

- 1) Поясніть зміни, що відбуваються у структурі експорту Індії, назвіть основні статті експорту та імпорту.
- 2) За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України та Індії.

ВИСНОВКИ

- Індія є одним із лідерів серед держав, що розвиваються, і входить до першої десятки країн світу за рядом показників промислового та сільськогосподарського виробництва.
- У промисловому секторі найбільше значення мають металургія, машинобудування, хімічна, легка, харчова промисловість.
- У сільському господарстві переважає рослинництво. Головні культури — рис, пшениця, чай, бавовник, цукрова тростина.
- Третинний сектор господарства дає основний імпульс до економічного зростання країни. Найбільше значення в економіці країни мають інформаційні, фінансово-банківські послуги, кіноіндустрія, туризм.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть сучасну ситуацію в економіці Індії, її роль у регіоні та світовому господарстві.
2. Проаналізуйте чинники прискореного економічного зростання Індії.
3. Охарактеризуйте роль провідних виробництв економіки країни.
4. Які складові сфери послуг відіграють роль «локомотива» в економічному розвитку країни?

Практична робота 12. Розроблення картосхеми територіальної організації виробництва промислових товарів та послуг в Індії

1. На контурній карті Індії позначте найбільші промислові, фінансові, наукові центри, а також їхню спеціалізацію.
2. Поясніть чинники, що обумовили розвиток цих виробництв у позначених центрах Індії.

Дослідження. Японія — основний інноватор розвитку промисловості в «коридорах зростання» Індії

1. Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою.
2. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію.

§62

Південно-Східна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону. Сингапур

Назвіть країни, які входять до складу Південно-Східної Азії.

1 СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Територія Південно-Східної Азії складається із двох частин — континентальної (півострів Індокитай) та острівної (численні острови Малайського архіпелагу) загальною площею близько 4,5 млн км². Субрегіон омивається морями Індійського та Тихого океанів. До його складу входять 11 країн (див. таблицю 1). На півночі країни Південно-Східної Азії мають сухопутний кордон із Китаєм, на північному заході — з Індією та Бангладеш.

Субрегіон має такі ключові риси ЕГП:

- приморське (за винятком Лаосу) положення країн;

- усі обжиті та густо заселені території або прилягають до узбереж, або зручно пов'язані з ними судноплавними річками;
- розташування на перехресті найважливіших морських та повітряних комунікацій. Особливо велике значення мають Малаккська протока та Південнокитайське море, якими протягом багатьох століть здійснювалися внутрішньорегіональні та зовнішні зв'язки.

Які країни Південно-Східної Азії мають найбільш вигідне ЕГП?

Таблиця 1

ДЕРЖАВИ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ (2017 р.)

Держава	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Природний приріст, ‰	Рівень урбанізації, %
Бруней	Бандар-Сері-Бегаван	5,8	0,443	13,4	77,8
В'єтнам	Ханой	331,7	96,2	9,6	34,9
Індонезія	Джакарта	1904,6	260,6	9,7	55,2
Камбоджа	Пномпень	181,2	16,2	15,5	21,2
Лаос	В'єнтьян	237,0	7,1	16,2	40,7
Малайзія	Куала-Лумпур	329,8	31,4	14,0	76,0
М'янма	Янгон	676,5	55,1	10,7	35,2
Сингапур	Сингапур	0,007	5,9	5,1	100,0
Східний Тимор	Ділі	14,8	1,3	27,5	34,0
Таїланд	Бангкок	513,1	68,4	3,0	52,7
Філіппіни	Маніла	300,0	104,3	17,6	44,2
Загалом	—	4494,6	646,9	—	—

2 ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Значна частина Південно-Східної Азії зайнята горами, часто трапляються землетруси, є діючі вулкани. Низовини розташовані вздовж річок та в прибережних частинах островів і півостровів.

Клімат субрегіону субекваторіальний та екваторіальний із загальною кількістю опадів до 3000 мм на рік. Тут часто трапляються тайфуни.

Великі площі Південно-Східної Азії вкриті вологими екваторіальними лісами, у внутрішніх районах Індокитаю поширені савани.

Субрегіон має багаті водні ресурси. Найбільші річки — Меконг, Іраваді, Хонгха. Вони судноплавні та служать важливими транспортними артеріями. Долини річок, вкриті родючими алювіальними ґрунтами, є основними районами землеробства країн Індокитаю.

На островах річки короткі, повноводні, мають великий гідропотенціал. Головні землеробські райони сформувалися на родючих ґрунтах вулканічних масивів та міжгірських улоговин. У результаті багатовікового використання тут сформувалися типові антропогенні ландшафти — терасовані схили.

Забезпеченість субрегіону мінеральними ресурсами насамперед пов'язана з найбільшим у світі олов'яно-вольфрамовим поясом, що простягається від М'янми до Індонезії. Практично в усіх країнах Південно-Східної Азії наявні родовища кольорових металів. Світове значення мають запаси нікелю та хромітів на Філіппінах. На шельфі Індонезії, Брунею, Малайзії та В'єтнаму видобувають нафту та природний газ.

Рекреаційний потенціал Південно-Східної Азії становлять численні історичні та природні пам'ятки, мальовничі пляжі морських узбереж із м'яким теплим кліматом, самотня культура багатонаціонального населення.

Серед історико-культурних об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО особливо виділяються давні буддійські та індуїстські храмові комплекси: Ангкор (Камбоджа), Боробудур і Прамбанан (Індонезія). У субрегіоні багато пам'яток природи, здебільшого пов'язаних із масивами незайманих екваторіальних лісів. До них належать всесвітньовідомі національні парки островів Комодо та Суматра (Індонезія).

3 НАСЕЛЕННЯ. Країни Південно-Східної Азії вже пройшли етап демографічного вибуху, однак природний приріст у багатьох із них ще залишається порівняно високим, що зумовлює значний трудовий потенціал субрегіону. Наявність дешевої, грамотної та дисциплінованої робочої сили стала однією з конкурентних переваг країн на шляху індустріалізації.

Усі країни субрегіону багатонаціональні, особливою строкатістю етнічного складу населення відрізняється Індонезія, де проживають понад 300 народностей. У ряді країн багато вихідців з інших субрегіонів Азії, зокрема з Китаю. У Сингапурі вони утворюють більшість населення.

Не меншим різноманіттям відрізняються й релігії, які сповідує місцеве населення: іслам, буддизм, християнство (Філіппіни), індуїзм тощо.

Населення країн Південно-Східної Азії розміщено вкрай нерівномірно. Основна його частина проживає в долинах та дельтах великих річок, на прибережних низовинах, де густота населення перевищує 600 осіб/км². У той самий час деякі острови Індонезії та Філіппін безлюдні.

Південно-Східна Азія є одним із найменш урбанізованих субрегіонів світу. Виняток становлять Сингапур, Малайзія та Бруней.

4 ГОСПОДАРСТВО. Тривалий час країни Південно-Східної Азії залишалися сировинними придатками розвинених країн. Однак модернізація економіки в окремих державах перетворила їх на лідерів за темпами економічного зростання. Сингапур, Малайзія, Таїланд, Індонезія, Філіппіни обрали експортно-орієнтовану модель економічного розвитку та стали на шлях нової індустріалізації. Надзвичайно вигідне ЕГП, значний трудовий потенціал, готовність людей до наполегливої та кропіткої праці, активна роль держави в проведенні реформ зробили їх привабливими для іноземних капіталовкладень.

У секторальній структурі країн Південно-Східної Азії провідна роль належить промисловості (див. таблицю 2). Під час індустріалізації зросла роль обробної промисловості, основу якої становлять трудомісткі виробництва: текстильне, швейне, взуттєве, виробництво побутової хімії. У НІК розвиваються наукоємні виробництва: електроніка, електротехніка, судно- та авіабудування, нафтохімія, фармацевтика.

Таблиця 2

СТРУКТУРА ВВП ДЕРЖАВ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ,
% за питомою вагою

Держава	Промис- ловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Бруней	56,5	1,2	42,3
В'єтнам	32,7	16,3	51,0
Індонезія	40,8	14,0	45,3
Камбоджа	31,7	26,7	41,6
Лаос	32,8	28,3	38,9
Малайзія	36,9	8,7	54,4
М'янма	34,7	25,6	39,7
Сингапур	26,2	0,0	73,8
Східний Тимор	12,0	62,0	26,0
Таїланд	35,9	8,3	55,8
Філіппіни	17,5	26,9	55,6

Проаналізуйте дані таблиці 2 і встановіть зв'язок між секторальною структурою господарства та рівнем економічного розвитку країн Південно-Східної Азії.

Добувна промисловість має переважно експортну спеціалізацію. Провідне місце належить виробництвам із видобутку та переробки руд кольорових металів, кам'яного вугілля. Лідери за видобутком нафти та природного газу — Бруней, Індонезія, Малайзія.

У всіх країнах Південно-Східної Азії (крім Сингапура та Брунею) велику роль продовжує відігравати сільське господарство. Його основа — субтропічне землеробство, де головною культурою є рис. Із давніх часів тут вирощу-

ють прянощі, чай, каву. Недостатній рівень розвитку тваринництва частково компенсується річковим та морським рибальством.

Вирішальне значення для країн Південно-Східної Азії має морський транспорт, який є головним засобом інтеграції.

5 СИНГАПУР — МІСТО-ДЕРЖАВА З РОЗВИНЕНОЮ ЕКОНОМІКОЮ. Особливих успіхів в економічному розвитку та рівні життя населення серед країн Південно-Східної Азії досяг Сингапур, розташований на однойменному невеликому острові та прилеглих до нього дрібних острівцях. Лише 1 км Джохорської протоки відділяє Сингапур від Малайзії, а широка Малаккська протока — від Індонезії. Жителі країни навіть можуть потрапити до Малайзії пішки, через міст.

Оцініть ЕГП Сингапуру та його роль в економічному розвитку країни.

Тут пріоритетними стали наукоємні високотехнологічні виробництва: виробництво комп'ютерів, електронного, телекомунікаційного обладнання, лазерної оптики. Розвивається так зване «портове господарство»: суднобудування та судноремонт, виробництво бурового обладнання для видобутку нафти на шельфі, нафтопереробка, металургія. Крім того, Сингапур перетворився на один із найбільших світових фінансових, інформаційних, ділових, транспортних та туристичних центрів. За кількістю відомих банків (141, у тому числі 128 іноземні) Сингапур посідає третє місце у світі після Лондона та Нью-Йорка, і, за прогнозами, його роль зростатиме.

ВИСНОВКИ

- Вигідне економіко-географічне положення на перехресті важливих транспортних шляхів, багатий природно-ресурсний та працересурсний потенціал створюють сприятливі умови для розвитку економіки Південно-Східної Азії.
- Загальною рисою економіки країн Південно-Східної Азії є зростання ролі обробної промисловості, яка спеціалізується на трудомістких виробництвах.
- Сингапур — острівна держава Південно-Східної Азії з постіндустріальною структурою економіки, яка входить до світових лідерів за рівнем економічного розвитку та життя населення.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Виділіть риси ЕГП країн Південно-Східної Азії, які відіграли провідну роль у їхньому економічному зростанні.
2. Оцініть природно-ресурсний потенціал субрегіону.
3. Опишіть демографічну ситуацію та особливості розселення в країнах Південно-Східної Азії.
4. Охарактеризуйте зміни, які відбулися в економіці країн Південно-Східної Азії в другій половині XX ст.
5. Які чинники зумовили міжнародну спеціалізацію Сингапуру?

Дослідження. Нові індустріальні країни Азії: складові успіху

1. Знайдіть у додаткових джерелах та опрацюйте кілька статей про особливості економічного розвитку НІК Азії.
2. Виділіть загальні риси: 1) передумов економічного розвитку НІК Азії; 2) етапів економічних та політичних перетворень.
3. Проаналізуйте, чи може досвід НІК бути використаний в Україні.
4. Презентуйте результати роботи у вигляді доповіді на шкільній географічній конференції.

Джерела Інтернету

1. https://studme.com.ua/129910107898/ekonomika/novye_industrialnye_strany_nis_obschie_cherty.htm.
2. <http://geoped.in.ua/> (нові-індустріальні-країни).

§63

Індонезія (Республіка Індонезія)

Пригадайте, що вам відомо про Індонезію. Якою ви уявляєте цю країну?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Індонезія — найбільша острівна країна світу, що простяглася вздовж екватора приблизно на 5150 км, утворивши своєрідний міст між Азією та Австралією. Усі острови належать до Малайського архіпелагу — найбільшого скупчення островів у світі.

Знайдіть на карті Індонезію, країни, які з нею межують, та країни, що можуть бути потенційними економічними партнерами.

Основними рисами ЕГП Індонезії є острівне розташування та положення на перехресті торговельних маршрутів світового значення. Це, з одного боку, надає великі можливості для здійснення зовнішньоекономічних зв'язків та використання ресурсів Індійського та Тихого океанів, а з іншого — роздрібненість державної території та величезні відстані між її частинами створюють серйозні проблеми для національної інтеграції та державного управління.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника з'ясуйте особливості природних умов і ресурсів Індонезії.

2 НАСЕЛЕННЯ. Індонезія посідає четверте місце у світі за кількістю населення, причому зростає воно досить швидко: якщо в 1987 р. тут проживало 172 млн осіб, то зараз — майже на 100 млн більше. Природний приріст і на сьогодні залишається порівняно висо-

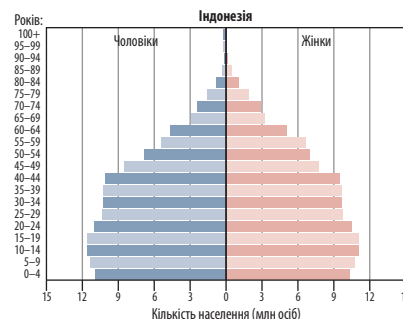
ким — 9,7 ‰. Понад чверть індонезійців — діти віком до 15 років, хоча поступово їхня частка в населенні країни зменшується, відповідно збільшуючи частку старшої вікової групи. Середній вік індонезійця — 30,2 року, тривалість життя — 73 роки.

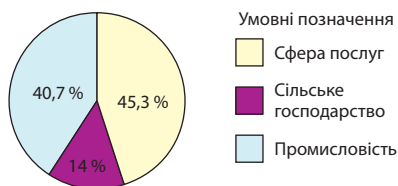
Проаналізуйте статеву-вікову піраміду Індонезії (мал. 1) та спрогнозуйте подальший розвиток демографічної ситуації в країні.

Острови населені досить густо, середній показник — 137 осіб/км². Найбільш густо заселена Ява, тут проживає приблизно 2/3 жителів країни. На іншій території населення, як правило, зосереджене на узбережжях і в долинах річок.

Городяни складають 55,2% жителів. Міське населення швидко зростає — понад на 2% на рік. В Індонезії налічується дев'ять міст-мільйонерів, серед яких особливе місце належить столиці країни — Джакарті (10,3 млн осіб). У другому

Мал. 1. Статеву-вікова піраміда Індонезії (2017 р.).

Мал. 2. Структура ВВП Індонезії за секторами економіки (2017 р.).

за розміром місті країни — Сурабаї — живе 2,8 млн жителів, а в Бандунгу — 2,5 млн осіб.

Якими є причини зростання рівня урбанізації в країні?

3 ГОСПОДАРСТВО. Індонезія — індустріально-аграрна країна, за обсягом ВВП (за ПКС) вона посідає восьме місце серед держав світу та перше — у Південно-Східній Азії.

Проаналізуйте структуру ВВП Індонезії (мал. 2). Які показники свідчать про те, що вона належить до індустріально-аграрних країн.

На відміну від інших НІК субрегіону, важливу роль тут відіграє гірничодобувна промисловість. Індонезія — найбільший у Південно-Східній Азії виробник нафти та природного газу. За видобутком олова Індонезія перебуває на другому місці у світі, а нікелю — на четвертому. У значних обсягах ведеться розробка родовищ бокситів, марганцевих і мідних руд, вугілля, фосфоритів, золота, срібла.

Машинобудування обслуговує місткий внутрішній ринок. Розвиваються суднобудування та судноремонт (найбільший центр Сурабая), залізничне машинобудування. Тут з імпортних вузлів збирають авіаційну та військову техніку, автомобілі, мотоцикли, велосипеди. Завдяки дешевій робочій силі до країни залучили трудомісткі наукоємні виробництва: випускають телекомунікаційне обладнання, електроніку. Основні центри машинобудування розташовані на Яві, в агломерації Джакарти. Для розвитку сучасних промислових секторів створюються технопарки, на Яві та Суматрі їх уже понад 50.

У чорній і кольоровій металургії провідне місце посідають два великі комплекси — сталеплавильний комбінат у Чилігоні та алюмінієвий завод в Асахані. Уведені в експлуатацію кілька великих нафтохімічних комплексів.

Країна увійшла до п'ятірки найбільших експортерів продукції з деревини, на неї при-

падає 6 % світового ринку. Тут виробляють лісоматеріали, картон, папір, фанеру.

Традиційні виробництва обробної промисловості — харчова й легка. Найбільше значення має виробництво борошна, текстилю, готового одягу й взуття.

Кліматичні умови дозволяють індонезійцям цілий рік вирощувати сільськогосподарські культури, тут можна збирати до трьох урожаїв на рік. За обсягами збору рису Індонезія посідає третє місце у світі. Головні експортні культури: каучуконоси, кокосова пальма, олійна пальма, чай, кава, какао, агава (сизаль), прянощі, хінне дерево, цукрова тростина. Вирощують численні фрукти, зокрема десятки сортів бананів, ананаси, манго, папая, дуріан.

Тваринництво розвинене слабо, свійську птицю розводять скрізь, а свиней — тільки немусульманські народи. Биків і буйволів використовують як тяглову силу. Традиційно велике значення мають рибальство, рибицтво й морський промисел. Індонезія входить до десятки країн із найбільшим виловом риби й інших морепродуктів. Ведеться промисел тунців, анчоусів, оселедця, сардин, морських окунів.

За останні десятиліття в країні набули розвитку підприємства торгівлі, зв'язку, фінансові та інші послуги, розширилася мережа готелів і ресторанів. Щороку країну відвідують понад 3 млн туристів. Найважливіші туристичні райони — острови Борнео та Балі.

Опрацюйте додаткові джерела та дізнайтеся, які пам'ятки найбільше приваблюють іноземних туристів в Індонезії.

Ключову роль у перевезеннях відіграє морський транспорт. Працюють 130 міжнародних портів. Найбільший вантажообіг мають спеціалізовані нафтоекспортні порти Думаї, Балікпапан, Самаринда. Дуже швидко розвивається трубопровідний транспорт.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. У товарній структурі експорту першість належить нафті та нафтопродуктам, природному газу. Також експортують текстильні та швейні вироби, електронне обладнання, деревину, пальмову олію, чай, каву. В імпорті переважають готова промислова продукція, комплектуючі, продукти харчування. Головними партнерами Індонезії в зовнішній торгівлі є США, Японія, Китай, Південна Корея, Сингапур, Австралія, країни ЄС. Компанії цих же країн є головними інвесторами в економіку країни.

ВИСНОВКИ

- Індонезія загалом має вигідне ЕГП, багаті й різноманітні природні умови та ресурси.
- Головні риси населення країни: велика кількість, потужний трудовий потенціал, нерівномірність розселення, надзвичайно різноманітний етнічний склад, високі темпи урбанізації.
- Географічний образ країни на світових ринках насамперед визначають видобуток енергоносіїв, виробництво окремих видів машинобудівної продукції з імпортних комплектуючих, сільськогосподарської продукції, текстилю.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть особливості ЕГП Індонезії для її економіки та зовнішніх зв'язків з іншими країнами світу.
2. Охарактеризуйте природно-ресурсний та людський потенціал країни.
3. Яким виробництвом належить провідна роль у господарстві країни?
4. Порівняйте економіку Індонезії та Індії. Зробіть відповідні висновки.

§64**Західна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону**

Пригадайте, які типи та підтипи країн за рівнем економічного розвитку розташовані в Західній Азії.

1 СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Західна Азія охоплює території півострова Мала Азія, Вірменське нагір'я, частково Великий та Малий Кавказ, Месопотамську низовину, Аравійський півострів та острів Кіпр. До складу субрегіону входять 17 держав, на які припадає до 14 % площі

всієї Азії (див. таблицю 1). Протягом століть вони входили до складу могутніх державних утворень (Арабські халіфати, Османська імперія). Тут навіть зараз існують ідеї єдиної арабської держави.

Назвіть та покажіть на карті країни, які входять до складу Західної Азії.

Таблиця 1

ДЕРЖАВИ ЗАХІДНОЇ АЗІЇ (2017 р.)

Держава	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Природний приріст, ‰	Рівень урбанізації, %
Азербайджан	Баку	86,6	10,0	8,7	55,2
Бахрейн	Манама	0,66	1,4	10,5	88,9
Вірменія	Єреван	29,8	3,0	3,5	62,5
Грузія	Тбілісі	70,0	4,9	1,4	54,0
Ємен	Сана	527,9	28,0	22,4	35,8
Ізраїль	Єрусалим	21,0	8,3	12,9	92,3
Ірак	Багдад	438,3	39,2	26,6	69,7
Йорданія	Амман	92,3	10,2	20,5	84,1
Катар	Доха	11,4	2,3	8,1	99,4
Кіпр	Нікосія	9,2	1,2	4,5	66,8
Кувейт	Ель-Кувейт	17,8	2,9	17,0	98,4
Ліван	Бейрут	10,4	6,2	9,3	88,0
ОАЕ	Абу-Дабі	82,8	6,1	13,2	86,1
Оман	Маскат	212,4	3,4	20,7	78,5
Саудівська Аравія	Ер-Ріяд	2149,6	28,6	15,9	83,5
Сирія	Дамаск	185,1	18,0	17,2	58,5
Туреччина	Анкара	783,6	80,8	9,7	74,4
Загалом	—	4725,9	254,5	—	—

Проаналізуйте демографічні показники країн, наведених у таблиці 1, та поясніть причини високого природного приросту населення.

Західна Азія розташована на стику трьох частин світу та межує з країнами Південної та Східної Європи, Північної Африки та Південної Азії. Субрегіон омивають води Середземного, Чорного, Червоного, Аравійського морів, а також Перська затока та Каспійське море-озеро.

Після того як було збудовано Суецький канал (1869 р.) та залізницю Берлін—Багдад (1940 р.), військово-стратегічне значення Західної Азії зросло. Роль субрегіону в світовій політиці та економіці ще більше посилилася після відкриття на початку XX ст. найбагатших запасів нафти та природного газу.

Порівняйте ЕГП Південної та Західної Азії. Зробіть відповідні висновки.

У політичному відношенні Західна Азія була та залишається одним із найбільш неспокійних субрегіонів світу.

Пригадайте, які осередки конфліктів та зони політичної нестабільності розташовані в Західній Азії. Назвіть причини їх виникнення.

2 ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Західна Азія вирізняється ландшафтами, де переважають випалені сонцем пустелі, напівпустелі, гірські системи. Низовини розташовані по берегах морів та заток, долинах великих річок (Месопотамська).

На значних територіях переважає субтропічний і тропічний континентальний клімат. Літо жарке й сухе, а зима прохолодна.

Через сухість клімату водні ресурси дуже обмежені. Річкова мережа на більшій частині території не має постійних водотоків, що разом із посушливим кліматом обмежує поширення землеробства. Для життя та господарської діяльності людей важливе значення мають великі річки — Тигр та Євфрат, які використовують для водопостачання та зрошення. Через гостру нестачу прісної води в країнах Аравійського півострова налагоджено опріснення морської води.

Найбільш сприятливими агрокліматичними умовами виділяється Месопотамська низовина. Тут розташовані родючі степові сіроземи й каштанові ґрунти, які за умови застосування штучного зрошення дають високі врожаї.

Бідні тут і лісові ресурси. Середня лісистість становить лише 9%. Фактично відсутні ліси в країнах Аравійського півострова. Найвищий рівень лісистості в Туреччині, де лісами вкрито майже 15% території.

Головне багатство Західної Азії — нафта та природний газ. Саме вони визначили місце багатьох країн (Саудівська Аравія, ОАЕ, Ірак, Кувейт, Катар, Бахрейн) у МПП. Субрегіон багатий і на інші корисні копалини, які переважно використовують для місцевих потреб: фосфорити (Йорданія, Сирія), мідь (ОАЕ), золото (Саудівська Аравія), сірка (ОАЕ), кам'яна сіль (Ємен), калійна сіль (Ізраїль), хромові руди (Туреччина), горючі сланці (Йорданія).

Країни Західної Азії мають сприятливі передумови для розвитку рекреаційної діяльності. У багатьох із них є унікальні природні умови — гірські ландшафти, курорти Середземного, Червоного та Чорного морів, лікувальні джерела, історичні, культурні та релігійні пам'ятки (давні монастирі, мінарет, мечеті, мавзолеї).

3 НАСЕЛЕННЯ. Західна Азія має найбільший природний приріст населення. Максимальний приріст населення характерний для таких країн, як Ірак, Ємен, Оман, Йорданія. Найнижчі темпи приросту населення спостерігаються в Грузії, Вірменії, Катарі, Азербайджані, на Кіпрі. Населення нафтодобувних країн зростає не лише за рахунок природного приросту, а й через трудову міграцію.

Високий природний приріст населення зумовлює молоду вікову структуру населення, що створює низку проблем: безробіття, підвищений попит на освіту, працевлаштування, житлове будівництво. У статевій структурі населення переважають чоловіки — 51,5%. Становище жінок у суспільстві більшості країн нерівноправне.

Населення Західної Азії майже повністю належить до південної гілки європеїдної раси. Тут поширені три великі мовні групи: іранська (курди), семітська (араби, євреї) і тюркська (турки, азербайджанці, туркмени).

Більшість населення сповідує іслам, який є державною релігією в мусульманських країнах. Християни переважають тільки на Кіпрі та в Лівані, де вони становлять близько половини населення. Іудаїзм сповідують в Ізраїлі.

Характер розселення населення вкрай нерівномірний. Середня густота становить 53 особи/км². Цей показник коливається від 14 осіб/км² у Саудівській Аравії до понад 2,1 тис. осіб/км² у Бахреїні. Майже незаселені великі території пустель і частина гірських районів. Найбільша густота населення на узбережжі Середземного й Чорного морів, у долині Тигру та Єфрату, в оазисах пустель. На цій території проживає 90 % населення.

Середній рівень урбанізації в субрегіоні найвищий в Азії (72,5 %). До найбільш урбанізованих країн належать Катар, Кувейт, Ізраїль. Лише в одній країні субрегіону — Ємені — переважає сільське населення. Найбільші міста — Стамбул (15,0 млн), Багдад (7,9 млн), Ер-Ріяд (6,2 млн), Анкара (5,4 млн).

Більшість працюючих зайняті у сфері послуг або в промисловості. Високою залишається частка зайнятих у сільськогосподарському виробництві Ємену (70 %) та Вірменії (36 %). Значну кількість ЕАН нафтодобувних країн регіону складають іммігранти з країн Південної та Південно-Східної Азії. Їх приваблюють заробітки, які в 10—15 разів перевищують рівень оплати праці на батьківщині.

4 ГОСПОДАРСТВО. У створенні ВВП субрегіону провідна роль належить промисловості, особливо нафтодобувній. Про її роль в економіці країн Перської затоки яскраво свідчать такі показники: щорічний видобуток нафти в середньому становить 0,7 т нафти на одну особу, а в країнах Перської затоки — близько 3,5 тис. т. Понад 90 % від загального обсягу видобутку нафти експортується. У Саудівській Аравії, Іраку, Кувейті, ОАЕ побудовані сучасні нафтопереробні заводи. Швидкими темпами розвивається нафтохімічна промисловість.

Пригадайте, які країни Західної Азії входять до складу ОПЕК.

На базі місцевої сировини працюють підприємства чорної та кольорової металургії: виробництво сталі та феросплавів (Саудівська Аравія, Ірак, Катар), трубного прокату (Грузія та Азербайджан), алюмінію (Бахрейн, Азербайджан, Вірменія, Саудівська Аравія), міді (Оман, Вірменія).

Інтенсивно розвивається машинобудування, зокрема автомобілебудування (Туреччина, Ірак, Ізраїль, Вірменія, Грузія), електротех-

Таблиця 2
СТРУКТУРА ВВП ДЕРЖАВ ЗАХІДНОЇ АЗІЇ,
% за питомою вагою

Держава	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Азербайджан	51,7	6,0	42,3
Бахрейн	37,3	0,4	62,3
Вірменія	27,5	17,8	54,7
Грузія	22,8	9,3	67,2
Ємен	9,8	21,8	68,4
Ізраїль	26,4	2,3	69,6
Ірак	37,3	5,0	57,7
Йорданія	28,9	4,3	66,8
Катар	54,6	0,2	52,0
Кіпр	11,0	2,3	86,7
Кувейт	59,6	0,4	40,0
Ліван	21,0	5,7	73,3
ОАЕ	39,5	0,8	40,1
Оман	47,6	1,8	53,9
Саудівська Аравія	43,4	2,7	53,9
Сирія	19,0	19,5	61,5
Туреччина	32,3	6,9	60,8

нічна промисловість (Ірак, Ізраїль, Азербайджан, Вірменія, Туреччина, ОАЕ). У Бахреїні та Азербайджані збирають кондиціонери. В Ізраїлі виробляють медичну електроніку, засоби зв'язку, літаки та морські судна.

Ізраїль, Туреччина та Ірак мають розвинений військово-промисловий комплекс, виробляють власну зброю. Інші країни імпортують багато зброї та військової техніки. Питома вага військових витрат у структурі ВВП країн Західної Азії становить 10—15 %.

Мінеральні добрива на базі власних запасів фосфоритів виробляють у Йорданії, Сирії.

Знайдіть на карті атласу та назвіть найбільші промислові центри Західної Азії.

Майже в усіх країнах розвинені легка та харчова промисловість. Легка промисловість представлена переважно текстильними, шкіряно-взуттєвими, трикотажними підприємствами. Туреччина та країни Закавказзя постачають на світовий ринок продукцію народних промислів: килими, художні вироби з металу тощо. У харчовій промисловості важливе значення має виробництво овочевих та фруктових консервів. На світових ринках представлені вина та коньяки з Вірменії, Азербайджану, Грузії, Кіпру.

Сільське господарство залишається важливим сектором економіки багатьох країн субрегіону (див. таблицю 2). Однак через дефіцит води деякі країни не можуть задовольнити власні потреби в продовольстві та ввозять продукти харчування. Високих результатів у сільськогосподарському виробництві досяг Ізраїль, який одним із перших почав застосовувати метод крапельного зрошування.

Землеробство набуло розвитку в Туреччині, Ізраїлі, Лівані, Закавказзі, на Кіпрі. Основа рослинництва — вирощування зернових культур (пшениця, кукурудза, ячмінь), овочів, фруктів, винограду, маслин. Основний напрямок тваринництва — м'ясо-вовняне вівчарство, також розводять коней та верблюдів. У водах морів та Перської затоки ведуть вилов риби та черепах.

Важливу роль в економіці субрегіону відіграє сфера послуг. Особливо динамічно розвивається банківсько-фінансовий сектор.

Нафтодобувні країни є експортерами капіталу як у розвинені країни, так і в країни, що розвиваються. Найпотужнішим фінансовим та діловим центром Західної Азії є Бахрейн.

Бахрейн, ОАЕ, Катар, Кіпр є лідерами в розвитку офшорних банківських зон. Лише на Кіпрі діють понад 1,5 тис. офшорних компаній.

Початок інтенсивного нафтовидобутку в регіоні став поштовхом для розвитку транспорту. Для нафтодобувних країн головне значення мають морський та трубопровідний транспорт. Особлива роль належить Суецькому каналу, Ормузькій протоці, протокам Босфор і Дарданелли. Сучасну транспортну мережу мають Туреччина та Ізраїль.

ВИСНОВКИ

- Розташування на стику трьох частин світу й перехресті важливих транспортних комунікацій, наявність найбагатших родовищ нафти зумовлюють важливе економічне та стратегічне значення Західної Азії.
- Особливості природних умов суттєво впливають на розміщення й характер сільськогосподарського виробництва, розселення населення.
- Загальні риси населення: високий природний приріст, молодість, вплив ісламу на суспільне життя, нерівномірне розселення, високий рівень урбанізації, міграції до нафтодобувних країн.
- У МПП Західна Азія виділяється видобутком і експортом нафти, розвитком легкої та харчової промисловості.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть ЕГП та природно-ресурсний потенціал Західної Азії. Виділіть риси, що визначають міжнародну спеціалізацію субрегіону.
2. Охарактеризуйте напрямки міграційних потоків у країнах Західної Азії.
3. Які зміни відбуваються в секторальній структурі економіки нафтодобувних країн? Поясніть причини, що їх обумовлюють.

Практична робота 13. Порівняння продовольчого кошика жителів країн Західної та Східної Азії

1. Виберіть по одній країні із Західної та Східної Азії.
2. Знайдіть у додаткових джерелах і порівняйте основні складові та вартість продовольчого кошика у вибраних країнах.
3. Зробіть висновки про причини схожості та відмінності.

Дослідження. Країни Перської затоки як осередок світового господарства

1. Доберіть додаткові джерела, що містять інформацію про особливості економіки країн Перської затоки.
2. З'ясуйте, як змінювалася економічна стратегія розвитку нафтодобувних країн із моменту відкриття родовищ нафти й дотепер.
3. Зробіть відповідні висновки.

Джерела Інтернету

1. <https://studfiles.net/preview/4542999/>.
2. <http://energetika.in.ua/ua/books/book-1/part-2/section-8/8-5>.

§65

Туреччина (Турецька Республіка)

Назвіть морських сусідів України. Які відносини з ними підтримує наша держава?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Туреччина розташована у двох частинах світу — 97% території в Західній Азії (займає весь півострів Мала Азія) і 3% — у Європі, на крайньому сході Балканського півострова (історична назва Східна Фракія).

Знайдіть на карті атласу географічні об'єкти, які характеризують географічне положення країни.

Головну особливість ЕГП країни насамперед визначає її розташування на перехресті важливих водних, сухопутних і повітряних шляхів, що з'єднують Європу з Азією та чорноморські країни з країнами Середземномор'я.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Туреччини.

2 НАСЕЛЕННЯ. Зараз кількість населення Туреччини вже перевищила 80 млн осіб та продовжує зростати. Це пов'язано як і з досить високим природним приростом (9,7 ‰), так і з напливом іммігрантів з Албанії, Іраку, Ірану, Сирії, а також кавказьких держав. Громадяни працездатного віку (15—64 років) становлять 67,8% населення, діти віком до 14 років — 24,7%, літні люди (65 років і стар-

ше) — 7,5%. Кількість жінок і чоловіків, що проживають на території країни, приблизно однакова. Середня тривалість життя — 75 років (мал. 1).

Населення країни розподілене територією дуже нерівномірно. Найбільш густонаселеними регіонами вважаються узбережжя Мармурового, Чорного та Егейського морів. Густота населення в центральній та східній частинах держави є найменшою. Середній її показник становить 100 осіб/км².

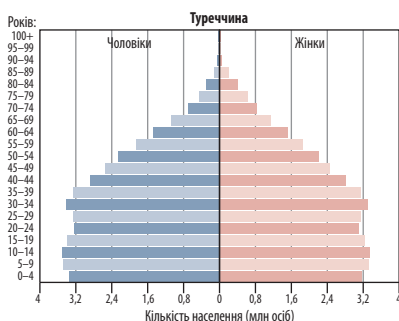
Міське населення складає 74,4%. У країні кожний шостий городянин проживає в Стамбулі (14,8 млн осіб) — головному торговельному, промисловому, культурному й транспортному центрі країни. Інші великі міста — Анкара (5,4 млн осіб), Ізмір (4,3 млн осіб), Бурса (1,9 млн осіб), Адана (1,8 млн осіб).

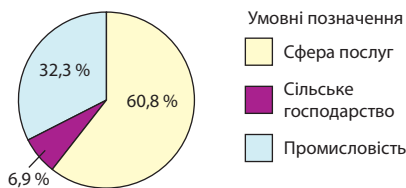
Знайдіть на карті атласу найбільші міста Туреччини. Поясніть особливості їх розташування.

У структурі зайнятості населення найбільша частка припадає на сферу послуг (54,9%), понад чверть працює в промисловості (26,6%). Порівняно високою залишається частка зайнятих у сільському господарстві (18,4%).

3 ГОСПОДАРСТВО. Упродовж останніх років Туреччина суттєво підвищила свою роль на міжнародній арені, ставши членом групи кра-

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Туреччини (2017 р.).

Мал. 2. Структура ВВП Туреччини за секторами економіки (2017 р.).

ін «Великої двадцятки» та помітно розширивши сфери політичного та економічного впливу в Західній Азії та світі. Нині за обсягом ВВП (за ПКС) Турецька Республіка є 13-ю економікою у світі, п'ятою в Азії та найбільшою в Західній Азії.

Тривалий час Туреччина була аграрною країною, але економічні реформи, що проводилися в минулому столітті, зумовили зростання частки обробної промисловості та сфери послуг (мал. 2).

Відчутні результати були досягнуті в електроенергетиці. Розширені або введені в експлуатацію потужності великих ТЕС «Афшин-Елбістан», ГЕС «Кебан» і «Каракал», споруджена найбільша в Туреччині гребля «Ататюрк» на Євфраті. Здійснюються програми зі створення атомної та альтернативної енергетики як механізмів зменшення зовнішньої енергетичної залежності.

Швидко розвивається чорна металургія, половина сталі виробляється на трьох комбінатах повного циклу. Важлива металургійна база розташована на заході країни, де ведеться видобуток бурого вугілля. Переробку нафти здійснюють кілька нафтопереробних підприємств.

У машинобудуванні найбільше значення має виробництво транспортних засобів. У Туреччині збирають автомобілі майже всіх провідних європейських та японських компаній, а також виробляють запчастини до них. Найбільші підприємства зі складання автомобілів розташовані в Стамбулі, Бурсі, Ізмірі. У країні також виробляють судна, літаки й гелікоптери. За кількістю замовлень на будівництво морських суден країна вийшла на четверте місце у світі.

Туреччина є найбільшим виробником продукції харчової промисловості, текстилю, одягу, взуття в Західній Азії.

Які зміни в економіці Туреччини, що відбулися в останні десятиліття, дають підстави фахівцям відносити Туреччину до НІК?

Традиційно велике значення в країні має сільське господарство. Тут переважають поливне й богарне землеробство. Найбільше висівають пшениці та ячменю, менше значення мають жито, кукурудза, просо, рис. Із технічних культур вирощують бавовну, тютюн (одне з провідних місць у світі) і чай. Розвинені

виноградарство й плідівництво, особливо великі насадження маслин, інжиру, фундука й волоських горіхів. У тваринництві переважає дрібна рогата худоба, більше половини якої припадає на овець.

4 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

У Туреччині динамічно розвивається сфера послуг. На початку ХХІ ст. в країні було запроваджено програму інноваційного розвитку. Лише за останні десять років було створено 35 технопарків, а кількість зайнятих у науково-технологічній сфері зросла у 2,5 разу. Прикладом успішної діяльності технопарків є «Технокент» при столичному Середньосхідному технічному університеті, де функціонує понад 300 підприємств. Більшість із них працюють у галузі електроніки, програмного забезпечення та комунікації.

Останніми роками Туреччина змогла стати потужною туристичною державою. Головний курорт Туреччини — місто Анталія. За рік Анталію відвідують понад 6,5 млн іноземців.

Використовуючи додаткові джерела, складіть туристичний маршрут об'єктами Туреччини, які б ви хотіли відвідати.

Територією країни пролягають шосейні й залізничні магістралі, що з'єднують Європу та Азію. У країні покладають великі сподівання на збільшення транзитних перевезень через територію країни, насамперед перекачування нафти й природного газу. У зовнішніх перевезеннях важлива роль належить морському транспорту. Головними морськими портами є Стамбул, Мерсин, Ізмір, Трабзон.

Туреччина експортує транспортні засоби та обладнання, одяг, текстиль, продукти харчування, вироби з металу. Імпорт переважно становлять машини й устаткування, хімікати, паливна сировина. Головними торговельними партнерами Туреччини є країни ЄС, США, Китай.

За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте сучасний стан українсько-турецького співробітництва та назвіть його найбільш перспективні напрямки.

ВИСНОВКИ

- Туреччина має надзвичайно вигідне ЕГП на перехресті найважливіших комунікацій між Європою, Азією та Африкою та багатий природно-ресурсний потенціал.
- Головні загальні риси населення: відносна етнічна та релігійна однорідність, нерівномірне розселення, значний працересурсний потенціал, досить високий природний приріст.
- Завдяки реформам Туреччина досягла успіхів в економічному розвитку. У секторальній структурі господарства провідна роль належить сфері послуг. Експортне значення мають машинобудування, харчова та легка промисловість, міжнародний туризм.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте особливості ЕГП та природно-ресурсного потенціалу Туреччини. Поясніть їх вплив на розвиток господарства країни.
2. Які причини зумовлюють високий природний приріст населення країни?
3. Чому населення Туреччини розміщене територією країни нерівномірно?
4. Яку продукцію постачає Туреччина на світовий ринок?

§66**Саудівська Аравія (Королівство Саудівська Аравія)**

Назвіть нафтодобувні країни Західної Азії. Пригадайте особливості їхньої економіки.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Саудівська Аравія — найбільша за площею країна Західної Азії. Вона займає 2/3 Аравійського півострова, на сході має вихід до Перської затоки, на заході її омивають води Червоного моря.

На півночі країна межує з Йорданією, Іраком і Кувейтом, на сході — із Катаром та ОАЕ, на південному сході — з Оманом, на півдні — із Єменом. Крім того, вона розташована в безпосередній близькості із ще трьома державами — Бахрейном, Єгиптом та Ізраїлем. Із Бахрейном Саудівську Аравію зв'язує автомобільний міст.

Як і Туреччина, Саудівська Аравія розташована на перетині вигідних економічних і транспортних шляхів країн Азії, Африки та Європи.

За допомогою карт атласу порівняйте ЕГП Саудівської Аравії та Туреччини. Зробіть відповідні висновки.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Саудівської Аравії.

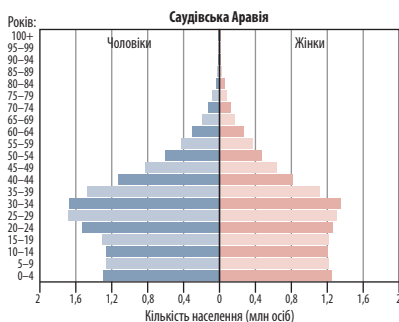
2 НАСЕЛЕННЯ. За останні 30 років кількість населення Саудівської Аравії зростає майже в 3 рази і складає 33,3 млн осіб. Збільшення кількості населення країни відбувається як за рахунок високого природного приросту — 15 ‰,

так і за рахунок іммігрантів, що прибувають до країни у зв'язку з розвитком нафтодобувної промисловості, фінансово-банківської інфраструктури й туристичного господарства. Це приводить до збільшення частки людей працездатного віку (70,5 %) та переважання чоловічого населення (57 %). Середня тривалість життя становить 75,5 року (мал. 1).

Більшість населення Саудівської Аравії (90 %) становлять араби (саудівські араби — 74,2 %, бедуїни — 3,9 %, араби Перської затоки — 3 %). У прибережних районах Червоного моря та в оазисах араби змішалися з африканцями, тому населення тих частин країни має риси негроїдної раси (африканців ввозили до Аравії як рабів; до скасування рабства в 1962 р. у країні їх налічувалося майже 750 тис. осіб). Близько 30 % усього працюючого населення країни становлять іноземці, серед яких перси, вихідці з Індії, Східної Африки, американці й англійці. Вони живуть переважно в містах.

Державна мова — арабська, більша частина міського населення добре володіє англійською. Практично всі жителі сповідують іслам, більшість становлять мусульмани-суніти. У країні діє релігійна поліція (муттава). Її представники постійно патрулюють вулиці й громадські заклади з метою припинення будь-яких спроб порушення настанов ісламу.

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Саудівської Аравії (2017 р.).

За додатковими джерелами підготуйте інформацію про особливості впливу релігії на всі сфери життя в Саудівській Аравії.

Середня густота населення Саудівської Аравії — 15,9 особи/км². Понад 60 % території країни майже безлюдні. Найгустіше заселені райони узбережжя Червоного моря та Перської затоки, де розташовані основні райони нафтопромислів.

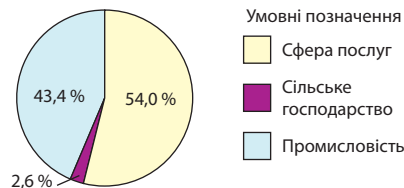
Саудівська Аравія — одна з найбільш урбанізованих країн Азії. У містах проживає близько 83,5 % її населення, і цей показник продовжує зростати. Найбільші міста королівства — Ер-Ріяд (6,2 млн осіб), Джидда (4,1 млн осіб), Мекка (1,7 млн осіб), Медина (1,3 млн осіб), Ед-Даммам (1,1 млн осіб).

ЕАН у країні становить 12 млн осіб. На промислових об'єктах, як правило, працюють іноземці, корінні жителі віддають перевагу банківському сектору, торгівлі, кар'єрі державних службовців. Серед зайнятих у всіх секторах економіки переважають чоловіки (83 %). Відповідно до релігійних настанов країни жінкам дозволено працювати в закладах освіти, медицини, деяких фінансових та побутових установах.

3 ГОСПОДАРСТВО. Саудівська Аравія має найбільш потужну економіку серед арабських країн. Вона посідає 15-те місце за загальним обсягом ВВП у світі та 44-те — за цим показником на одну особу.

У секторальній структурі ВВП провідна роль належить промисловості та сфері послуг (мал. 2).

Основу економічної могутності країни становить нафтогазова промисловість, яка забезпечує значну частку ВВП Саудівської Аравії. Найбільші нафтові родовища зосереджені у схід-

Мал. 2. Структура ВВП Саудівської Аравії за секторами економіки (2017 р.).

ній частині країни, на узбережжі Перської затоки або на шельфі. Головний нафтоносний район розташований на сході країни, в Ель-Хасі.

Держава фактично повністю контролює все нафтове господарство.

Прибутки від нафти дали країні змогу розвивати інші сектори промисловості. Особливо успішно розвиваються нафтопереробна, гірничодобувна (крім нафти та природного газу, видобувають залізну та мідну руди, золото, цинк), виробництво пластмас, легка та харчова промисловість тощо. У країні є чотири цементні заводи (Джидда, Даман, Бурайда та Ер-Ріяд), а також автоскладальний, заводи з виробництва алюмінієвого прокату й каустичної соди (Джидда).

Основна частка виробництва електроенергії припадає на ТЕС, що працюють на нафтопродуктах і зосереджені біля великих міст і центрів нафтовидобутку.

Які види альтернативної енергетики можуть розвиватися в країні з огляду на особливості її природних умов?

Важливу роль в економіці країни відіграє опріснення морської води. На сьогодні 18 % усієї морської води, яку опріснюють у світі, припадає на Саудівську Аравію.

Незважаючи на несприятливі природно-кліматичні умови, сільське господарство Саудівської Аравії розвивається швидкими темпами. Запроваджуються сучасні технології обробітку земель в умовах посухи. Основна сільськогосподарська продукція — пшениця, ячмінь, цитрусові, фініки. Країна посідає друге місце у світі за кількістю вирощуваних фініків. Одна з головних проблем землеробства — нестача води. Тваринництво традиційно представлене розведенням верблюдів, овець, кіз, віслуків і коней.

4 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Найважливішою складовою сфери послуг є туризм, пов'язаний насамперед із паломництвом до мусульманських святинь — Мекки та Медини (мал. 3). Приїжджати іновірцям туди заборонено. Вище Мекки, у горах на висоті приблизно 2000 м над рівнем моря, розташований Ет-Таїф. Це «літня столиця» Саудівської Аравії, куди є вільний доступ для немусульман. В останні десятиліття на узбережжі Червоного моря також з'явилися «немусульманські курорти» з високорозвиненою індустрією обслуговування.

Банківську систему Саудівської Аравії представляють Агентство грошового обігу (SAMA), 12 комерційних та спеціальних банків розвитку, а також 11 філій іноземних банків. Королівство фінансує військові та економічні проекти на Близькому Сході та в районі Перської затоки, в азіатських та африканських країнах, де сповідують іслам. В Ер-Ріяді працює Саудівська фондова біржа — найбільша в арабському світі.

Майбутня економічна стратегія Саудівської Аравії спрямована на розвиток секторів економіки, не пов'язаних із нафтовидобутком. У першу чергу це стосується інвестиційно-фінансової діяльності, розширення спектра цифрових послуг та туризму.

Поміркуйте, які причини спонукають Саудівську Аравію шукати нові стратегії для розвитку країни.

5 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Основною статтею експорту Саудівської Аравії є нафта й нафтопродукти (90 %). Провідна роль у забезпеченні експортних перевезень належить трубопроводному та морському тран-

Мал. 3. Мечеть Пророка в Медині.

спорту. Нафта та природний газ транспортуються трубопроводами, найгустіша мережа яких розташована в районі промислу — у зоні Перської затоки — і з'єднує їх із найбільшими наливними портами Ель-Катиф, Ед-Даммам, а також портом Сайда (Ліван) на березі Середземного моря. Найбільший порт Саудівської Аравії на узбережжі Червоного моря — Джидда.

Простежте за картами атласу основні напрямки експортних нафтових перевезень Саудівської Аравії.

В імпорті переважають промислове обладнання, транспортні засоби, озброєння, продовольство, продукція хімічної промисловості, тканини й одяг. Найбільшими торговельними партнерами є Китай, США, Японія, Південна Корея, Індія, Німеччина.

Спрогнозуйте та проаналізуйте позитивний і негативний шлях подальшого економічного розвитку Саудівської Аравії.

ВИСНОВКИ

- Саудівська Аравія має вигідне ЕГП, що дає змогу здійснювати економічні зв'язки з багатьма країнами світу. У країні надзвичайно складні природні умови, що зумовлено домінуванням піщаних пустель і спекотного тропічного клімату. Основне національне багатство країни — нафта.
- Головні особливості населення Саудівської Аравії: національна та релігійна однорідність, нерівномірне розселення, високий природний приріст та рівень урбанізації, наявність значної частки іноземних працівників, переважання чоловіків у складі населення.
- Основу економіки Саудівської Аравії становить нафтова промисловість, яка має експортне значення та забезпечує країні найбільші надходження до ВВП.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть особливості ЕГП Саудівської Аравії.
2. Укажіть суттєві ознаки економіки Саудівської Аравії, які відрізняють її від інших країн світу.
3. Назвіть головні чинники, що забезпечили країні економічне зростання в останні десятиліття.
4. Охарактеризуйте вплив природних умов на розвиток сільського господарства Саудівської Аравії.

§67

Центральна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону

Назвіть ознаки господарства країн із перехідною економікою.

1 СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Центральна Азія охоплює значну за площею територію в центрі Євразії далеко від океанів. До складу Центральної Азії входять п'ять колишніх радянських республік (див. таблицю 1), які мають спільну пострадянську економічну спадщину, подібну політичну ситуацію, схожі соціальні проблеми.

Субрегіон межує з Росією, країнами Південної та Східної Азії; води Каспійського моря відділяють його від країн Західної Азії.

Економіко-географічне положення Центральної Азії визначають такі особливості:

- розташування на перехресті важливих для Євразії торговельних шляхів;
- вихід до безстічного Арало-Каспійського басейну;
- відсутність виходу до Світового океану. Відстань від південних кордонів Центральної Азії до найближчих портів на узбережжі Перської затоки або Аравійського моря становить 2—3,5 тис. км.

Порівняйте ЕГП Центральної Азії з іншим субрегіоном Азії (на вибір). Зробіть відповідні висновки.

Таблиця 1

ДЕРЖАВИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ (2017 р.)

Держава	Столиця	Площа, тис. км ²	Населення, млн осіб	Природний приріст, ‰	Рівень урбанізації, %
Казахстан	Астана	2717,3	18,6	10,0	53,2
Киргизстан	Бішкек	198,5	5,8	15,6	36,0
Таджикистан	Душанбе	143,1	8,5	17,3	27,0
Туркменистан	Ашгабад	488,0	5,4	13,0	50,8
Узбекистан	Ташкент	447,4	29,7	11,5	36,6
Загалом	—	3994,3	68,0	—	—

2 ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Природні умови Центральної Азії дуже контрастні. На заході та північному заході простягаються великі рівнини. На півдні здіймаються високі гірські масиви (Памір, Тянь-Шань, Копетдаг, Гісарський хребет), що займають понад третину субрегіону.

Клімат різко континентальний, зі значними перепадами температур. Часто дмуть суховії, дощі випадають рідко, переважно взимку та навесні. На півночі сформувалися сухі степи, у центрі розкинулися пустелі та напівпустелі.

Які чинники зумовлюють своєрідність кліматичних умов Центральної Азії?

Гірські льодовики дають початок порожистим річкам: Амудар'ї, Сирдар'ї, Гільменду, Геріруд, Ілі. Високогірні райони Таджикистану, Киргизстану та Східного Казахстану мають по-

тужний гідроенергетичний потенціал. Вода річок служить основою для розвитку зрошувального землеробства. Цим пояснюється найбільша концентрація господарства саме в річкових долинах, а великі пустельні території залишаються практично незаселеними.

Для всього субрегіону гострою є проблема водозабезпечення. Поширення зрошувального землеробства фактично стало причиною екологічної катастрофи Аралу (мал. 1).

Опрацюйте додаткові джерела та дослідіть причини й наслідки екологічної і гуманітарної катастрофи Аралу, заходи щодо відновлення його екосистеми. Результати роботи подайте у вигляді доповіді з мультимедійним супроводом.

Незважаючи на складні природні умови, Центральна Азія має значні запаси корисних

копалин. Тут розробляють родовища природного газу, нафти, кам'яного вугілля, руд кольорових металів, особливо мідних та поліметалевих, ртуті, сурми, золота. Унікальне значення мають запаси мінеральних солей затоки Кара-Богаз-Гол.

Які сектори економіки можуть розвиватися в субрегіоні завдяки наявним корисним копалинам?

Природні рекреаційні ресурси субрегіону в поєднанні із центрами давньої культури можуть стати основою для розвитку міжнародного туризму різного профілю. Місцевість навколо озера Іссик-Куль сприятлива для оздоровчого туризму. Гірські хребти й вершини, вкриті льодовиками, приваблюють шанувальників гірськолижного туризму та альпіністів, архітектурні ансамблі багатьох давніх міст (насамперед Бухари й Самарканду) — цікаві об'єкти для пізнавального туризму.

3 НАСЕЛЕННЯ. Для країн Центральної Азії характерні досить високі темпи природного приросту населення (у середньому 13,5 ‰). Найвищі вони в найбідніших країнах — Таджикистані та Киргизстані. Висока народжуваність загострює проблеми безробіття та породжує величезну міграцію працездатного населення до країн Азії та Європи.

Середня густина населення в субрегіоні найнижча в Азії. Здебільшого воно зосереджене на півдні та в оазисах. Тут його густина перевищує 200 осіб/км². В оазисах розташовані й найбільші міста: Ташкент (2,4 млн осіб), Алмати (1,5 млн осіб), Ашгабат (1 млн осіб), Бішкек (900 тис. осіб), Душанбе (800 тис. осіб). Пустелі й високогір'я заселені дуже мало.

Тут не спостерігається високих темпів урбанізації, як в інших субрегіонах Азії. Тільки в Казахстані та Туркменистані міське населення переважає над сільським.

Національний склад субрегіону досить строкатий. Більшість населення, що проживає в субрегіоні (казахи, узбеки, киргизи, каракалпаки, туркмени) належать до тюркської групи алтайської мовної сім'ї, таджики входять до іранської групи індоєвропейської сім'ї. У сільській місцевості переважають представники корінних національностей, росіяни та інші європейські народи, розселені здебільшого у великих містах.

Мал. 1. Приаралля (Узбекистан). Пересихання моря викликало екологічну та гуманітарну катастрофу.

Загальна кількість ЕАН Центральної Азії становить майже 38 млн осіб. У структурі зайнятості населення значною є частка працюючих у сільському господарстві. У Таджикистані, Туркменистані та Киргизстані майже половина (43—48 %) ЕАН зайнята в сільськогосподарському виробництві. У Казахстані та Узбекистані більшість його працює на підприємствах промисловості та у сфері послуг (20—62 та 13—61 % відповідно).

4 ГОСПОДАРСТВО. За часів СРСР країни Центральної Азії були постачальниками мінеральної та сільськогосподарської сировини й напівфабрикатів. Руйнування єдиної економічної системи СРСР спричинило необхідність перебудови економіки в країнах субрегіону. Процес трансформації економічних систем ще триває, тому країни Центральної Азії мають так звану перехідну економіку. Результати запроваджених економічних реформ неоднозначні, тому економіки центральноазіатських держав суттєво відрізняються за структурою та обсягами виробництва.

Серед країн Центральної Азії найпотужнішу економіку має Казахстан. За розміром ВВП (за ПКС) країна посідає перше місце в регіоні та 41-ше серед держав світу. Далі йдуть Узбекистан (63-тє місце), Туркменистан (83-тє), Таджикистан (134-тє), Киргизстан (141-ше). У структурі ВВП країн значну роль відіграють добувна промисловість та сільське господарство (див. таблицю 2).

Поясніть причини відставання країн Центральної Азії в економічному розвитку.

Таблиця 2

СТРУКТУРА ВВП ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ,
% за питомою вагою

Держава	Промисловість	Сільське господарство	Сфера послуг
Казахстан	33,9	4,8	61,3
Киргизстан	29,2	14,9	55,9
Таджикистан	25,5	27,8	46,7
Туркменистан	45,1	7,5	47,4
Узбекистан	34,7	18,5	46,8

За обсягами видобутку вугілля Центральна Азія посідає десяте місце у світі, електроенергії — 19-те. Найбільше кам'яного й бурого вугілля добувають у Казахстані, нафти — у Казахстані, Туркменистані, Узбекистані, природного газу — у Туркменистані та Узбекистані.

Поясніть, чому, маючи значні запаси паливних та рудних корисних копалин, країни Центральної Азії значно бідніші, ніж нафтодобувні країни Південно-Західної Азії.

Розвинений машинобудівний сектор мають Казахстан та Узбекистан. Найбільші підприємства працюють в Алмати, Караганді, Ташкенті. Там виробляють гірничодобувну техніку, комбайни, трактори, сівалки, легкові та вантажні автомобілі, літаки; розвиваються приладобудування та радіоелектроніка. В інших країнах машинобудівні підприємства забезпечують місцеві потреби в сільськогосподарській техніці.

Країни Центральної Азії є значними виробниками кольорових металів. Важливі райони кольорової металургії сформувалися в Казахстані (мідь, свинець, цинк), у Киргизстані та Узбекистані (поліметали, золото). На базі дешевої енергії в Таджикистані (Турсунзаде) та Казахстані (Павлодар) працюють потужні алюмінієві комбінати. Добре розвинену чорну металургію має лише Казахстан.

У хімічній промисловості провідне значення має виробництво мінеральних добрив на основі місцевої сировини.

Легка та харчова промисловість розвинені повсюдно. У легкій промисловості вироб-

ляють тканини (насамперед бавовняні), одяг, взуття, килими. У харчовій промисловості провідна роль належить переробці зерна та м'яса, виробництву плодоовочевих консервів, сухофруктів тощо.

Сільське господарство продовжує відігравати значну роль в економіці Центральної Азії. Природні умови субрегіону сприятливі для розвитку екстенсивного напівкочового тваринництва, яке поєднується з інтенсивним поливним землеробством в оазисах.

Основні масиви зрошуваних земель розташовані в Узбекистані, Туркменистані та Таджикистані. Вони спеціалізуються на вирощуванні технічних культур, у першу чергу бавовнику. У Казахстані та Киргизстані значні площі зайняті зерновими культурами (пшениця, ячмінь, просо). У всіх країнах розвинені садівництво, виноградарство, баштанництво.

У тваринництві провідна роль належить вівчарству. Також розводять коней, верблюдів, кіз. У приміських районах розвинене молочном'ясне скотарство. Традиційно велике значення має шовківництво.

Під час реформування економіки в країнах Центральної Азії відбуваються прискорений розвиток сфери послуг та збільшення її частки у створенні ВВП. Розширюється мережа фінансових організацій, динамічно розвиваються послуги зв'язку та інформатизації, туристичний сектор та готельне господарство.

Позитивні зміни відбуваються в транспортній системі Центральної Азії. Для покращення умов зовнішньоекономічного співробітництва в субрегіоні запроваджуються кілька програм розвитку міжнародних транспортних коридорів, зокрема ТРАСЕКА («Європа—Кавказ—Азія»), NELTI («Нова Євразійська автотранспортна ініціатива»), ЦАРЕС («Центральноазійське регіональне економічне співробітництво»).

Джерела Інтернету

1. <http://www.vashkiivtsi.com/bp/5>.
2. <http://newecolife.com.ua/disasters/34-storya-aralskogo-morya.html>.
3. <http://xn--80aimveh.pp.ua/nauka/2932-velike-aralske-more-prichini-zagibel-storya-foto.html>.

ВИСНОВКИ

- Положення на перехресті важливих шляхів сполучення та багатий природно-ресурсний потенціал створюють сприятливі передумови для розвитку економіки Центральної Азії.
- Загальні риси населення: високий природний приріст, нерівномірний розподіл та низька густота населення, низький рівень урбанізації, строкатий етнічний склад, значний трудовий потенціал, зовнішні міграції.
- Найбільшу роль в економіці Центральної Азії відіграють сільське господарство, добувна, харчова й легка промисловість. Більш потужним і різноманітним економічним потенціалом у субрегіоні вирізняється Казахстан.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Які країни входять до складу Центральної Азії? Укажіть характерні риси ЕГП субрегіону.
2. Назвіть найбільш характерні риси населення країн Центральної Азії.
3. Розкажіть про склад та географію основних секторів промисловості субрегіону.
4. Назвіть сільськогосподарські культури, які вирощують у субрегіоні.

Практична робота 14. Порівняльна оцінка забезпеченості земельними ресурсами окремих країн Азії

1. Виберіть по одній країні з кожного субрегіону Азії, які мають приблизно однакові площі. Для цього скористайтесь даними таблиць у відповідних параграфах підручника.
2. Дізнайтеся про структуру земельних ресурсів кожної країни та обчисліть рівень

забезпеченості орними землями на одну особу. Для цього скористайтесь інформацією за посиланням: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>.

3. Зробіть відповідні висновки.

§68

Казахстан (Республіка Казахстан)

Пригадайте особливості природних умов Центральної Азії. Як вони позначаються на господарстві країн?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. Казахстан — найбільша держава Центральної Азії та дев'ята за площею країна світу. Протяжність його території із заходу на схід перевищує 3000 км, із півночі на південь — 1700 км. На півночі та північному заході Казахстан межує з Росією, на півдні — із державами Центральної Азії — Узбекистаном, Киргизстаном та Туркменистаном, на південному сході — із Китаєм. Країна розташована фактично в центрі материка Євразія й не має виходу до Світового океану, але омивається водами Каспійського й Аральського морів.

Пригадайте, що вам відомо про екологічну катастрофу Аралу.

Завдяки середньому положенню між Європою та Азією територія Казахстану ще в давні часи була ареною жвавих торговельних та

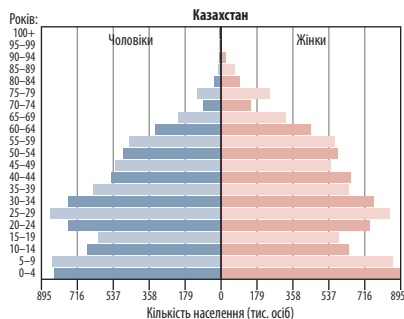
політичних зв'язків. І сьогодні Казахстан відіграє роль сполучної ланки між Європейським та Азіатським регіонами. Однак відсутність прямого виходу до моря та віддаленість території від світових економічних центрів ускладнюють участь Казахстану в міжнародних економічних процесах.

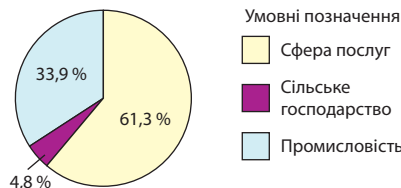
За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості природних умов і ресурсів Казахстану.

2 НАСЕЛЕННЯ. Кількість населення Казахстану становить 18,1 млн осіб. На його динаміку в останні десятиліття суттєво вплинули процеси міграції. У 1990-ті рр. країну залишило 11 % населення (переважно росіяни, німці, українці). Із 2004 р. ситуація покращилася за рахунок повернення казахів на історичну батьківщину та додатного природного приросту

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Казахстану (2017 р.).

Мал. 2. Структура ВВП Казахстану за секторами економіки (2017 р.).

(10 ‰). У віковій структурі населення значною є частка дітей віком до 14 років (26,1 %). Люди працездатного віку та старші за 65 років становлять 66,2 та 7,7 % відповідно (мал. 1).

Для Казахстану характерна низька середня густина населення — лише 7 осіб/км². Населення територією країни розміщується вкрай нерівномірно: найбільш густо заселені північні та південні райони з більш сприятливими умовами для життя. Внутрішні пустельні та напівпустельні території майже безлюдні.

Кількість городян становить 53,2 % населення країни. Найбільш населеним містом є Алмати (до 1997 р. — столиця країни), де проживають 1,5 млн осіб. Іншими великими містами є Астана (800 тис. осіб), Шимкент (700 тис. осіб), Караганда (500 тис. осіб), Семей (300 тис. осіб).

Знайдіть на карті найбільші міста країни. Поясніть особливості їх географічного положення.

Понад половина ЕАН Казахстану працює у сфері послуг (61,6 %), у той самий час залишається високою частка зайнятих у сільському господарстві (18,1 %) та порівняно невеликою — у промисловості (20,4 %).

3 ГОСПОДАРСТВО. Після розпаду СРСР та соціально-економічної кризи Казахстан узяв курс на формування ринкової економічної системи. Було здійснено широкомасштабну програму приватизації, у тому числі сировинного сектору, почали активно залучати іноземні інвестиції.

Основу господарства становить промисловий сектор (мал. 2). Особливістю територіальної організації промисловості є концентрація виробництв у північних та південних районах.

Поясніть причини нерівномірного розподілу промислових об'єктів територією країни.

Знайдіть на карті атласу спеціалізовані промислові центри Казахстану.

Найважливішу роль відіграють добувна промисловість та кольорова металургія. У Казахстані розташований Карагандинський вугільний басейн, також зростає значення Екібастузького басейну, де видобуток вугілля ведеться відкритим способом. Розробка прикаспійських нафтових родовищ й експорт нафти до Європи (через Новоросійськ) та Китаю сприяють економічному розвитку Казахстану.

Країна виділяється видобутком мідної руди в Центральному Казахстані й виплавою міді (Джезказган і Балхаш). Поліметалеві руди добувають на сході країни, а боксити — у Кустанайській області. Розробляються родовища природного газу, залізної, свинцево-цинкової, нікелевої руд та інших корисних копалин.

Більша частина електроенергії виробляється на ТЕС, що працюють на вугіллі й природному газі.

Розвиваються нафтопереробка й чорна металургія. Нафтопереробні заводи розміщуються в Актау, Павлодарі, Шимкенті.

У хімічній промисловості Казахстану значне місце посідає виробництво мінеральних добрив із місцевої сировини, а також сірчаної кислоти, отрутохімікатів, синтетичного каучуку.

У структурі машинобудування переважають виробництва машин й обладнання для добувної та металургійної промисловості, сільського господарства (трактори, гірничошахтне обладнання, протиерозійна техніка, екскаватори).

Харчова промисловість займається переробкою м'яса й зерна. Легка промисловість представлена бавовняним (Алмати, Шимкент), вовняним, шовковим, трикотажним та шкіряно-взуттєвим виробництвами.

У сільському господарстві провідна роль належить тваринництву, що виробляє понад половину продукції. Основні напрямки — вівчарство й розведення великої рогатої худоби. Також тут розводять свиней, верблюдів і коней.

На територіях, де поширене богарне землеробство, переважають посіви ярої пшениці й проса. На зрошуваних землях півдня розвинене рисосіяння. Близько третини площ зайнято під кормові й технічні культури, найбільше значення мають посіви соняшнику й бавовнику. Розвинені плідівництво, виноградарство, баштанництво.

У сфері послуг найбільшу частку ВВП забезпечують транспортні послуги. Географічні особливості Казахстану визначають пріоритетну роль транспорту в реалізації транзитного потенціалу країни. Найбільше значення мають автомобільний і залізничний транспорт. Значна протяжність країни й специфіка перевезення вантажів обумовлюють провідні позиції залізниць у вантажообігу. Одним із найваж-

ливіших завдань Казахстану є забезпечення транспортування нафти на міжнародний ринок. Із цією метою Казахстан спільно з Азербайджаном розбудовує Транскаспійський транспортний коридор.

Динамічно розвиваються торгівля, фінансова та страхова сфери, інформаційні послуги.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. У зовнішніх економічних зв'язках Казахстан дотримується принципу багатовекторності, бере участь у регіональних та субрегіональних економічних організаціях та проектах, розвиває двосторонні зв'язки з державами Європи, Азії та Америки.

Головною складовою експорту Казахстану є продукція первинного сектору економіки: мінеральна сировина (нафта, природний газ, вугілля, чорні та кольорові метали) та сільськогосподарська продукція (зерно, м'ясо, вовна, шкіра). В імпорті переважають машини та обладнання, продукти харчування. У списку провідних партнерів — Росія, Китай, країни ЄС.

За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте міжнародні зв'язки України й Казахстану.

ВИСНОВКИ

- Головною перевагою ЕГП Казахстану є транзитне положення між Європою та Азією, сусідство з Китаєм.
- На значній території країни природні умови несприятливі для життя та господарської діяльності населення. Ключове значення для економіки мають земельні та багаті й різноманітні мінеральні ресурси.
- Загальні риси населення: строкатий етнічний склад, значна частка росіян, вплив зовнішніх міграцій на динаміку населення, нерівномірний розподіл населення, середній рівень урбанізації.
- В економіці Казахстану провідну роль відіграє промисловість. Експортне значення мають видобуток та первинна переробка корисних копалин.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Укажіть переваги та недоліки географічного положення Казахстану для розвитку економіки та здійснення зовнішньоекономічних зв'язків.
2. За допомогою мал. 1 та тексту параграфа опишіть сучасну демографічну ситуацію в Казахстані.
3. Охарактеризуйте структурні особливості промисловості Казахстану.
4. Назвіть продукцію, яку Казахстан постачає на світовий ринок.

Практична робота 15. Аналіз стативо-вікових пірамід різних за рівнем економічного розвитку країн Азії

1. Скористайтесь матеріалами теми «Субрегіони та країни Азії» та проаналізуйте й порівняйте стативо-вікові піраміди Японії, Китаю, Індії, Туреччини, Індонезії, Саудівської Аравії та Казахстану.

2. Зробіть висновки про особливості демографічних процесів у країнах Азії залежно від їхнього рівня економічного розвитку.

РОЗДІЛ IV ОКЕАНІЯ

Тема 1. Австралійський Союз

Тема 2. Мікронезія. Меланезія. Полінезія

Тема 1. Австралійський Союз

§69

Австралія (Австралійський Союз). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Третинний сектор

Пригадайте історію освоєння та фізико-географічне положення Австралії.

1 СКЛАД ТЕРИТОРІЇ. ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Австралія — єдина держава світу, яка займає цілий материк. Незважаючи на великі розміри (7,7 млн км²), її територія є досить компактною. Відокремленою частиною Австралії є лише найменший за площею штат Тасманія, який займає однойменний острів.

Географічне положення Австралії визначається віддаленістю від двох важливих економічних центрів світу — Західної Європи та США. Друга характерна його риса — відсутність у країні сухопутних кордонів. Австралію омивають води двох океанів: на сході й півночі — Тихого, на заході й півдні — Індійського.

За допомогою карт атласу та матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал Австралії. Визначте, які види природних багатств відіграють важливу роль в економіці країни.

2 НАСЕЛЕННЯ. Більшість жителів країни — нащадки переселенців із Британських островів, що утворили англо-австралійську націю; решта — іммігранти з інших країн та аборигени (вони належать до австралоїдної раси).

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника розкажіть про українську діаспору в Австралії.

Австралія має більш сприятливу демографічну ситуацію, ніж країни Європи. Так, при-

родний приріст становить 4,5‰ на рік. Кількість населення збільшується і за рахунок міграції.

Серед віруючих переважають християни, більшість із яких є протестантами, широко представлені католики.

Густота населення Австралії є однією з найнижчих у світі — приблизно 3 особи/км².

Чим можна пояснити низьку густоту населення країни?

Найменш людними є великі пустельні області Північної території та Західної Австралії. У деяких районах постійного населення немає.

Австралійці в основному живуть у містах. Рівень урбанізації становить 92%. Більшість зосереджена у 12 містах країни, серед яких Сідней (4,8 млн осіб), Мельбурн (4,5 млн осіб), Перт (2,0 млн осіб), Брисбен (1,3 млн осіб). Примітно, що всі великі міста розташовані на узбережжі або неподалік від нього.

3 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ. Австралія — високорозвинена держава Південної півкулі. У структурі її економіки провідним сектором є третинний, який створює 70% ВВП.

Банківська система Австралії налічує 73 установи, із яких 44 контролюють іноземний капітал. Чотири найбільші місцеві банки контролюють більше половини всіх банків-

Мал. 1. Світові міста Австралії: а) Сідней; б) Мельбурн.

ських активів. Іноземні банки також функціонують на території Австралії, створюючи дочірні компанії або свої відділення.

Австралія є великим фінансовим центром і відіграє важливу роль у всій світовій фінансовій системі. Австралійська фондова біржа посідає дев'яте місце серед біржових майданчиків світу.

Динамічною і важливою складовою економіки Австралії є туризм. У ньому працює понад 500 тис. осіб, які забезпечують 6,5 % ВВП. Через віддаленість континенту тут переважає внутрішній туризм.

Поступово зростає й кількість міжнародних туристів. Так, у 2016 р. Австралію відвідало понад 8,1 млн осіб. Найбільше — із Китаю, Японії та Нової Зеландії.

Що ви знаєте про природу Великого Бар'єрного рифа?

Основна роль у перевезеннях вантажів і пасажирів належить автомобільному транспорту. Найгустіша транспортна мережа у східній, південно-східній і південно-західній частинах кра-

їни. Материк оперізує кільцева дорога з твердим покриттям і субмеридіональна магістраль Дарвін—Аделаїда. На іншій території автомобільних шляхів недостатньо, деякі не мають твердого покриття.

Основні обсяги перевезень корисних копалин та сільськогосподарської продукції здійснюють залізниці. Особливо великим є транспортування вугілля у Квінсленді та Новому Південному Уельсі.

Зовнішньоторговельні операції здійснюються на морському транспорті. В основному використовуються океанські судна під іноземним прапором. Найбільші порти загально-го призначення: Мельбурн, Сідней, Брисбен (мал. 1).

За допомогою карти атласу визначте, де розташовані найбільші порти Австралії. Поясніть їх географію.

Авіаційний транспорт — головний засіб зв'язку жителів Австралії з іншими материками. Великою є його роль і в перевезеннях пасажирів між віддаленими районами країни.

ВИСНОВКИ

- Австралія — єдина держава світу, яка займає цілий материк.
- Для країни характерні сухість клімату й підвищені температури. Більша частина території має малородючі пустельні та напівпустельні ґрунти.
- Австралія дуже багата на корисні копалини. Особливо значними є запаси вугілля, залізних, нікелевих, мідних, свинцево-цинкових, уранових руд, бокситів, золота.
- Густота населення є однією з найнижчих у світі, понад 3/4 населення проживає на східному узбережжі.
- Австралія — високорозвинена держава, у структурі економіки якої провідним сектором є третинний.
- Лідерами в третинному секторі є фінансові, освітні та бізнес-послуги, значну роль відіграють туризм і торгівля.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Завдяки чому ЕГП Австралії в останні роки помітно покращилося?
2. Яких природних ресурсів у країні недостатньо? Чому?
3. Дайте оцінку забезпеченості Австралії корисними копалинами.
4. Що є характерним для системи розселення Австралії?
5. Чому Австралія має більш сприятливу демографічну ситуацію, ніж країни Європи?
6. Якими є особливості сфери послуг країни?

§70

Австралія. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни

Чи сприяють природні умови розвитку сільського господарства в Австралії?

i

1 ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Особливість країни — велике значення добувної промисловості. Інтерес транснаціональних компаній до надр Австралії пояснюється можливістю видобутку корисних копалин відкритим способом і подальшим вивезенням через морські порти.

Добувна промисловість визначає роль Австралії в МПП й забезпечує основну частку національного доходу. Найбільшими виробництвами є вугільна й залізорудна промисловість. Щорічно з надр країни видобувається понад 450 млн т кам'яного вугілля (Квінсленд і Новий Південний Уельс, четверте місце у світі) і понад 600 млн т залізної руди (Західна Австралія). У Західній Австралії є родовища високосортного червоного залізняку із середнім вмістом заліза 64 %. Саме тут розпочато розробку нового родовища Рой-Хілл (мал. 1). 70 % вугілля та 90 % залізної руди експортується.

Обсяги видобутку нафти й природного газу є не дуже великими. Найважливіші родовища нафти розташовані в Західній і Південній Австралії, на Північній території. Природного газу добувається близько 30 млрд м³. Найбільше значення має район Гіппсленд і морський шельф біля північно-західного узбережжя країни.

За видобутком бокситів Австралія посідає перше місце у світі, із великим відривом випереджаючи Китай (2016 р. — 85 тис. т). Частина сировини йде на виробництво глинозему (у тому числі на експорт).

Мал. 1. Потяг, навантажений залізною рудою з нового родовища Рой Хілл (Західна Австралія).

Австралія — великий виробник та експортер цинку й свинцю. Найважливіший район видобутку цих металів — Квінсленд.

Золото добувають у багатьох районах країни, але переважно в Західній Австралії. Цей метал є важливою статтею австралійського експорту (у 2016 р. продано на суму понад 10 млрд дол.).

У Північній та Південній Австралії ведеться видобуток уранових руд. На країну припадає близько третини світових запасів цієї сировини.

Після відкриття родовищ алмазів країна стала одним із їх найбільших виробників. Основна частина добутих алмазів використовується в промисловості.

Для потреб сільського господарства використовується лише 1/10 території країни, 2/3 із них — пасовища, в основному випасають овець. Поголов'я овець — понад 100 млн, більше половини з них вовняного напрямку (мериноси). В останні десятиліття набули поширення нові породи овець, які дають м'ясо вищої якості, але дещо гіршу вовну.

Молочне скотарство поширене в південно-східній частині країни (тут випадає достатня кількість опадів і добре налагоджене зрошення) і навколо великих міст. Приблизно половина австралійської молочної продукції експортується у вигляді сухого молока, сиру, масла (переважно в країни Південно-Західної та Східної Азії).

У рослинництві найбільше значення мають зернові культури. Їхні посіви зосереджені у східних і південно-східних частинах Австралії, меншою мірою — на південному заході Західної Австралії та на острові Тасманія. Більше половини ріллі займає пшениця. Незважаючи на порівняно низьку врожайність (20 ц/га), у 2016 р. було зібрано майже 25 млн т зерна (більше половини пішло на експорт). У значних обсягах вирощується та експортується ячмінь. Більша частина рису вирощується на зрошуваних землях уздовж річок Муррей та Маррамбіджі

(у нижній частині долини) на півдні Нового Південного Уельсу. За виробництвом ячменю лідирує Південна Австралія. Частина врожаю йде на солод, решта — на корм худобі або експортується. Основною олійною культурою є ріпак — 72 % від загального обсягу цих культур. У ряді прибережних районів Нового Південного Уельсу вирощують цукрову тростину.

Які сільськогосподарські культури Австралії можна віднести до тропічних?

2 ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Австралія посідає одне з перших місць у світі за виробництвом електроенергії на одну особу. Основу становлять ТЕС. Більшість працює на вугіллі (61 % виробництва) і природному газі. Зростає значення альтернативних джерел, у першу чергу сонячної та вітрової енергії. Атомних електростанцій у країні немає.

Чорна металургія працює на забезпечення власних потреб. Основні заводи розміщені в Ньюкаслі й Порт-Кемблі. У кольоровій металургії виділяється виробництво алюмінію та міді, більше половини продукції експортується.

В обробній промисловості перше місце посідає машинобудування. Виробництво переважно орієнтоване на внутрішній ринок і не покриває всіх потреб. На відміну від інших розвинених країн, велике значення зберігає загальне машинобудування — виготовлення обладнання для гірничодобувної та харчової промисловості, промислових роботів і верстатів. У транспортному машинобудуванні виділяються підприємства з виробництва автомобілів, розташовані поблизу Мельбурна (завод компанії «Форд»), в Аделаїді, Перті. Залізничне обладнання виготовляють у Ньюкаслі, Сідней, Мельбурні, Брисбені. Найбільші суднобудівні верфі розміщені поблизу Сіднея, Мельбурна, у Ньюкаслі й Брисбені.

Хімічна промисловість охоплює виробництво фосфатних та азотних добрив, пластмас, синтетичних смол і каучуку. Основними центрами є міста південного сходу.

Харчова промисловість значну частину своєї продукції постачає на експорт. М'ясна промисловість представлена великими комбінатами в портових містах: Сідней, Мельбурн,

Аделаїда, Брисбен, Перт. У них розміщено й багато великих борошномельних підприємств. Звідти продукцію направляють на зовнішні ринки.

3 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

Серед окремих територій найбільшою концентрацією виробництва відрізняються Південний Схід, Північний Схід і Південний Захід. Найбільше значення має Південний Схід. На нього припадає 20 % території, 70 % населення, 65 % ВВП країни і 75 % торговельного обігу. Головними складовими господарства є сфера послуг, машинобудування, хімічна, харчова і легка промисловість. Значна роль району в сільськогосподарському виробництві (60 % збору пшениці та 65 % поголів'я овець). Основні сільськогосподарські угіддя розташовані у внутрішній височинній частині, де зосереджена основна частка зрошуваних земель. Тут розташовані й найпотужніші економічні центри — Сідней, Мельбурн, Ньюкасл, Аделаїда.

Північний Схід спеціалізується на добувній промисловості, металургії та м'ясному скотарстві.

Економіка Південного Заходу також має переважно сировинну спрямованість. Ця територія виділяється видобутком корисних копалин і збором зернових (пшениця). Найбільше місто й промисловий центр — Перт.

Чим можна пояснити переважно сировинну спрямованість економіки Південного Заходу?

В експорті Австралії основну роль відіграють залізна руда, вугілля, золото, м'ясо, вовна, глинозем, пшениця. В імпорті переважають машини й обладнання, засоби зв'язку, автомобілі, комп'ютери, продукція хімічної промисловості, нафта. Найбільші торговельні партнери Австралії: Китай, Японія, США, Південна Корея, Сингапур, Велика Британія, Німеччина.

Австралія традиційно розглядається як одна з найбільш привабливих країн для іноземних капіталовкладень. Їх загальний обсяг перевищує 2 трлн дол., майже половина надходить зі США та Великої Британії.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника охарактеризуйте міжнародні зв'язки України й Австралії.

ВИСНОВКИ

- Особливість Австралії — велике значення добувної промисловості. Найбільшими є обсяги видобутку залізної руди, вугілля, руд кольорових металів.
- Австралія є одним із найбільших виробників та експортерів сільськогосподарської продукції.
- У тваринництві найбільше значення має вівчарство, у рослинництві — зернові культури.
- Основна роль у внутрішніх перевезеннях вантажів і пасажирів належить автомобільному й залізничному транспорту.
- Найбільші торговельні партнери: Китай, Японія, США, Південна Корея, Сингапур, Велика Британія, Німеччина.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чим відрізняється структура промисловості Австралії від більшості інших високорозвинених країн?
2. Чим пояснюється спеціалізація сільськогосподарства країни?
3. Охарактеризуйте роль Австралії в МПП.
4. Чому на значній частині сільськогосподарських угідь переважає екстенсивний напрямок розвитку виробництва?
5. Складіть комплексну економіко-географічну характеристику Австралії.

Практична робота 16. Порівняння чинників міжнародної спеціалізації Австралії та Великої Британії

1. Пригадайте чинники міжнародної спеціалізації Великої Британії.
2. Визначте спільні риси міжнародної спеціалізації Австралії та Великої Британії.
3. Визначте відмінні риси міжнародної спеціалізації Австралії та Великої Британії.
4. Зробіть висновки про вплив чинників міжнародної спеціалізації на місце країн у світовому господарстві.

Практична робота 17. Складання картосхеми територіальної структури аграрного виробництва в Австралії

1. Пригадайте, які аграрні виробництва розвинені в Австралії.
2. Визначте, як ці аграрні виробництва позначаються на карті (за необхідності запропонуйте свої умовні позначення).
3. Укажіть умовні позначення в легенді картосхеми.
4. Позначте на картосхемі відповідними умовними позначеннями райони, де набули поширення аграрні виробництва.
5. Зробіть висновки про територіальну структуру аграрного виробництва в Австралії.

Дослідження. Національні парки Австралії як об'єкти міжнародного туризму

1. Визначте, які національні парки Австралії найбільш популярні серед туристів.
2. Визначте, які природні об'єкти в цих національних парках приваблюють туристів.
3. Зробіть висновки про значення національних парків Австралії як об'єктів міжнародного туризму.

Дослідження. Розвиток Західної Австралії в контексті зростання глобального попиту на природні ресурси

1. Визначте, на які природні ресурси багаті надра Західної Австралії.
2. Визначте, як змінюється попит на ці природні ресурси, та ресурсозабезпеченість ними у світі.
3. Зробіть висновки про можливості розвитку Західної Австралії в контексті зростання глобального попиту на наявні природні ресурси.

Дослідження. Канберра — політико-адміністративний центр країни

1. Визначте, за яких обставин Канберра стала столицею Австралії.
2. Укажіть, які функції виконує місто, які органи влади розміщені в ньому.
3. Зробіть висновки про значення Канберри як політико-адміністративного центру країни.

Дослідження. Економічні інтереси китайських інвесторів в Австралії

1. Укажіть, чим характеризується сучасна економіка Китаю і чого їй бракує для подальшого розвитку.
2. Поясніть значення економічного партнерства між країнами як із точки зору взаємного географічного положення, так і з точки зору доповнення їхніх економік.
3. Визначте, у які виробництва (підприємства) вкладають кошти китайські інвестори.
4. Зробіть висновки про важливість вкладення коштів в економіку Австралії для китайських інвесторів.

Тема 2. Мікронезія. Меланезія. Полінезія

§71

Мікронезія. Меланезія. Полінезія

Пригадайте, що ви знаєте про типи островів, які розрізняють за походженням.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. СКЛАД ТЕРИТОРІЇ.

Океанію утворюють три дуги островів: Меланезія, Мікронезія та Полінезія. Це найбільша у світі сукупність островів, що займають центральну й південно-західну частини акваторії Тихого океану (переважно на північ і схід від Австралії).

За походженням острови Океанії в основному вулканічні й коралові. Рослинний світ коралових островів бідний. Порівняно з ними флора вулканічних островів досить багата. Вони вкриті вічнозеленими лісами, що складаються з пальм, панданусів, хлібного дерева, бананів, бамбука, деревоподібних папоротей тощо. Найбільший острів — Нова Гвінея — має материкове походження. Клімат тут переважно субекваторіальний та екваторіальний, на півдні — субтропічний і помірний морський. Розташування більшої частини островів між тропіками визначає високі температури та їх невеликі добові й сезонні коливання, а також постійно високу вологість повітря.

Чому рослинний світ коралових островів бідний?

Материкове походження мають і острови, які утворюють Нову Зеландію. Її природа є досить різноманітною.

Багато країн Океанії мають значні рекреаційні ресурси. Так, у Мікронезії поряд із чудовими пляжами природа створила ідеальні умови для підводного плавання.

Країни регіону поєднує колоніальне минуле. Деякі з них і зараз залишаються залежними. Так, США зберігають контроль над Східним Самоа, Гуамом, атолом Джонсон, островами Мідуей, Вейк, Каролінськими островами тощо. У той самий час велика кількість країн Океанії здобули незалежність, серед них: Федеративні Штати Мікронезії, Маршаллові Острови, Папуа-Нова Гвінея, Вануату, Кірибаті.

- 1) Які переваги й недоліки мають умови життя на віддалених островах Океанії?
- 2) За допомогою додаткових джерел знайдіть інформацію та підготуйте повідомлення про населення Мікронезії, Меланезії та Полінезії.

3 ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇН.
Основа економіки більшості країн Океанії —

Мал. 1. Наслідки видобування фосфоритів у Науру.

сільське господарство й рибальство. Тут вирощують кокосову пальму, банани, батат, цукрову тростину, овочі. Останніми роками набули поширення цитрусові, різні фрукти (ананаси, папая, манго та ін.), шоколадне дерево, перець (чорний і бетель). Тваринництво відіграє другорядну роль. До традиційних занять населення належать рибальство, збір молюсків та ракоподібних. Набула поширення також аквакультура. Вирощують не тільки рибу, але й молюсків.

У промисловості найбільше значення має переробка риби й сільськогосподарської сировини, а також виробництво будівельних матеріалів. Здебільшого цим займаються дрібні підприємства. Зберігає своє значення кустарне виготовлення сувенірів із морських мушель, поширене різьблення по дереву та каменю, плетіння сумок і циновок. Серед традиційних ремесел особливе місце посідає виготовлення човнів.

Економіка окремих островів, наприклад Гуаму, який є володінням США, значною мірою залежить від існування військових баз. На них працює значна частина місцевих жителів, а уряд США надає фінансову допомогу.

Чому США зацікавлені в існуванні своїх баз в Океанії?

На атолі Кваджалейн (Маршаллові острови) розташований випробувальний комплекс сухопутних військ США.

Зусилля урядів щодо всебічного розвитку економіки значної частини країн регіону часто гальмуються через їх віддалене географічне положення. Впливає також обмеженість транспортного сполучення, а в деяких районах — руйнівні урагани.

Цікавим і повчальним є досвід Науру. Острів являє собою складене фосфоритами горбисте плато. Саме за рахунок продажу високоякісних фосфоритів, які є цінною сировиною для виробництва добрив, тут вдалося досягти високого рівня життя. Проте це тривало недовго, фосфорити закінчилися. Зараз 2/3 острова вкриті кар'єрами (мал. 1).

Видобування окремих видів корисних копалин ведеться і в інших країнах регіону, наприклад, фосфоритів — на Маршаллових островах, нікелевих руд — у Новій Каледонії, золота — на Фіджі, мідної руди — у Папуа-Новій Гвінеї. Проте їхні запаси обмежені й не забезпечують майбутнього країн.

У сфері послуг виділяється туризм, значення якого зростає, незважаючи на віддаленість країн та відносно високі витрати.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Основу експорту більшості країн регіону складають свіжа та перероблена риба, здебільшого тунець (його вилов здійснюється переважно іноземними судами, яким надається право на вилов), копра (висушені кокосові горіхи), перець (чорний і бетель), похідні кокосового горіха (харчова й косметична олія, мило, креми), банани, цукор, вироби місцевих промислів, а також корисні копалини. Імпортують продукти харчування, промислові споживчі товари, автомобілі, обладнання, нафтопродукти. Імпорт, як правило, значно перевищує експорт. Головні зовнішньоекономічні партнери: Китай, Австралія, США, Японія.

Чим би ви пояснили географію основних зовнішньоекономічних партнерів країн Океанії?

5 НОВА ЗЕЛАНДІЯ. Нова Зеландія — острівна держава в південно-західній частині Тихого океану. Країна включає два великі острови — *Північний* і *Південний*, розділені протокою Кука, а також ряд дрібніших островів. Нова Зеландія витягнута більш ніж на 1500 км із північного сходу на південний захід і розташована на південний схід від Австралії.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника визначте: 1) особливості природних умов і ресурсів; 2) населення; 3) види господарської діяльності, що визначають міжнародну спеціалізацію Нової Зеландії; 4) зовнішні економічні зв'язки.

ВИСНОВКИ

- Меланезія, Мікронезія та Полінезія утворюють Океанію. Країни регіону поєднує колоніальне минуле, деякі з них залишаються залежними.
- Багато країн Океанії мають значні рекреаційні ресурси, але вони недостатньо використовуються через віддаленість регіону.
- Океанію населяють меланезійці, папуаси, мікронезійці, полінезійці, вихідці з Європи.
- Основа економіки більшості країн — сільське господарство й рибальство.
- Розвитку туризму в більшості країн заважають віддалене географічне положення та обмеженість транспортного сполучення.
- Головні зовнішньоекономічні партнери країн регіону: Китай, Австралія, США, Японія.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Якими є особливості географічного положення Океанії? Як воно впливає на розвиток господарства країн регіону?
2. Розкажіть про склад регіону. Чим би ви пояснили наявність значної кількості залежних країн?
3. Що є характерним для природних умов більшості островів?
4. Назвіть позитивні й негативні наслідки розташування на острові Гуам військової бази США.

Дослідження. Природні та економічні ризики економічного зростання островних держав

1. Пригадайте, які види господарської діяльності поширені в островних державах.
2. Визначте, чому природа островів дуже вразлива й залежить від виду та інтенсивності господарської діяльності в островних державах.
3. Наведіть приклади негативних наслідків господарської діяльності в островних державах.
4. Зробіть висновок про природні та економічні ризики економічного зростання островних держав.

Дослідження. Океанія — регіон екзотичного туризму

1. Пригадайте особливості географічного положення та природи островних держав Океанії.
2. Визначте, чим ці держави приваблюють туристів.
3. Поясніть, у чому полягає різниця між найбільш популярними видами туризму в островних державах Океанії та інших регіонах (наприклад у Європі).
4. Зробіть висновок про привабливість Океанії як регіону екзотичного туризму.

Дослідження. Вплив на економіку Нової Зеландії процесу зйомок кінофільму «Володар перснів»

1. Пригадайте особливості природи Нової Зеландії, які обумовлюють інтерес кінематографістів до країни.
2. Дізнайтеся, де та за яких обставин відбувалися зйомки фільму «Володар перснів».
3. Дізнайтеся, наскільки популярним стало відвідування Нової Зеландії після зйомок фільму «Володар перснів» (чи вплинуло це на кількість туристів).
4. Поясніть, чому розвиток туристичного сектору спричиняє розвиток суміжних секторів господарства.
5. Зробіть висновок про вплив на економіку Нової Зеландії процесу зйомок фільму «Володар перснів».

РОЗДІЛ V АМЕРИКА

Тема 1. Загальна характеристика Америки

Тема 2. Субрегіони та країни Америки

Тема 1. Загальна характеристика Америки

§72

Особливості географічного положення Америки. Склад регіону

1. Пригадайте, що ви знаєте про Америку з курсів історії, географії, іноземної мови та літератури. 2. Назвіть регіони, із яких складається частина світу Америка.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Частина світу Америка має площу 42 млн км² і складається із двох материків: Північної і Південної Америки.

За допомогою карти атласу пригадайте особливості географічного положення Америки.

Материки відрізняються розчленованістю берегової лінії. Північна Америка має дуже порізане узбережжя північно-східних берегів Тихого океану, західне узбережжя Канади складається з численних заток, проток, островів. На півночі й півдні материка в нього глибоко вдаються Гудзонова й Мексиканська затоки, на північному заході — затока Аляска.

У Північній Америці мало великих півостровів: Лабрадор, Аляска, Флорида та Каліфорнія, проте багато островів: Гренландія, яка майже в 4 рази більша за територію України (2,2 млн км²), Баффінова Земля (512 км²), Ньюфаундленд. На південь від Флориди розташована група Великих Антильських островів, а на північному заході — дуга Алеутських островів.

Береги Південної Америки порізані слабо, лише на крайньому півдні материка розташований найбільший острів Вогняна Земля з Магеллановою протокою.

Пригадайте особливості відкриття, дослідження та освоєння Америки європейцями.

Географічне положення Америки через її значну протяжність із півночі на південь та із

заходу на схід не можна оцінити однозначно. Загалом Америка, незважаючи на світові глобалізаційні процеси, усе ще залишається осторонь геополітичних процесів, що відбуваються в Європі та на Близькому Сході. На розвиток окремих країн Америки впливають особливості географічного положення: розвиток Канади обмежується її розміщенням у холодних північних районах, у Південній Америці такими стримуючими чинниками є Анди та Амазонія.

Знайдіть на карті атласу країни регіону, розміщені на територіях з екстремальними природними умовами.

За особливостями географічного положення Америка залишається Новим Світом, а люди з усієї планети переселяються сюди й сьогодні.

Слід зазначити, що географічне положення Америки із часом покращується завдяки розвитку і вдосконаленню транспортного сполучення та глобальному потеплінню, яке впливає на найхолоднішу північну частину. Танення криги Північного Льодовитого океану відкриває раніше заблоковані морські транспортні коридори в цій частині материка.

За додатковими джерелами знайдіть інформацію про освоєння найбільш північних і південних частин Америки та перспектив, які із цим пов'язані.

Іншим чинником покращення географічного положення західного узбережжя Америки є стрімке перетворення Тихого океану на

провідну транспортну артерію світу. Якщо раніше ця частина світу була повернута «обличчям» до Атлантичного океану, то тепер вона все більше «розвертається» в протилежний бік. Цьому сприяють перетворення Китаю та Індії на провідні економіки світу, швидкий розвиток господарств Австралії та Індонезії.

За допомогою політичної карти Америки назвіть найбільші міста, що виникли на узбережжях морів та океанів.

2 СКЛАД РЕГІОНУ. Молодість Нового Світу та неоднозначність цивілізаційних процесів, які відбуваються в різних субрегіонах Америки, є причиною різних підходів до її поділу на окремі складові. Відповідно до сучасних економіко-географічних тенденцій розвитку

в цій частині світу виділяють такі субрегіони: Північна, Південна й Центральна Америка та Карибський басейн (держави й колонії на островах Карибського моря), який колись називали Вест-Індією.

В історико-політичному, лінгвістичному та культурному плані виділяють Латинську Америку, яка складається з материкових іспано-, португало- і франкомовних країн. Водночас англomовні країни регіону — США й Канаду, а також території британської Вест-Індії називають Англо-Америку.

Знайдіть на політичній карті Америки країни, що належать окремим регіонам.

Крім того, назва «Америка» нерідко асоціюється з назвою однієї з держав цієї частини світу — Сполучених Штатів Америки.

ВИСНОВКИ

- Америка має найбільшу протяжність із півночі на південь, тому її географічне положення однозначно оцінити не можна. Із часом воно покращується.
- Незважаючи на поглиблення процесів глобалізації, Америка все ще стоїть осторонь багатьох геополітичних процесів. Тихий океан поступово перетворюється на провідну транспортну артерію світу завдяки швидкому розвитку Китаю, Індії, Австралії та Індонезії.
- Існують різні підходи щодо поділу Америки на окремі складові. Зазвичай тут виділяють такі субрегіони: Північну, Південну й Центральну Америку та Карибський басейн, а також латиномовну частину.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте позитивні та негативні риси ЕГП Америки.
2. Як і чому змінюється географічне положення Америки?
3. Назвіть склад регіону Америка. Укажіть чинники його поділу.
4. Оцініть роль Панамського каналу для регіону. За додатковими джерелами проаналізуйте інформацію про альтернативи Панамського каналу.

§73

Сучасна політична карта Америки. Інтеграційні процеси та міжнародні організації. Геостратегічні інтереси США

1. Пригадайте історію формування політичної карти Америки.
2. Якими мовами й чому тут розмовляє більшість населення?

1 СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АМЕРИКИ. Існує кілька підходів щодо поділу політичної карти Америки на окремі регіони. Тут виділяють США й Канаду як розвинені країни цієї частини світу (Англо-Америка), а також Латинську Америку, до якої відносять решту країн, розташованих на південь від США. До Америки належить і острів Гренландія, який

є частиною території Данії із внутрішньою автономією.

Знайдіть додаткову інформацію про острів Гренландія та особливості життя його населення. Підготуйте повідомлення.

Сучасний глобалізований світ із його регіональними інтеграційними об'єднаннями

виокремлює на політичній карті Америки такі регіони: Північну, Південну та Центральну Америку й Карибський басейн. До Північної Америки належать США і Канада. У Центральній Америці існує велика кількість малих за площею й населенням материкових та островних держав. У Південній Америці в основному розташовані великі й середні за площею та кількістю населення держави.

В Америці налічується 48 держав і територій, із них 34 — політично самостійні й 14 — колонії.

За допомогою політичної карти світу знайдіть самостійні держави та залежні території регіону.

В Америці немає монархій. Тут поширений республіканський устрій. Більшість країн цього регіону запозичили форму державного управління й адміністративно-територіального устрою США. Це класичні президентські республіки. Крім того, США, Канада, Бразилія та Мексика є федераціями. Це найбільші за площею держави. Колишні британські, французькі й голландські колонії мають такий самий адміністративно-територіальний устрій, як і їхні колишні метрополії, хоча і є республіками, а не монархіями.

Назвіть країни Америки та їхні колишні метрополії.

2 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В АМЕРИЦІ. КРАЇНИ АМЕРИКИ В ПОЛІГЕОСТРАТЕГІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ США. Більшість держав регіону об'єднані в три регіональні утворення — Організацію американських держав (ОАД), НАФТА й МЕРКОСУР.

За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте діяльність регіональних утворень Америки.

США й Канада входять до найпотужнішого у світі військово-політичного блоку НАТО, який складається із 29 країн-членів. США є його основним гарантом могутності й лідером.

За допомогою офіційного сайту організації (www.nato.int/) підготуйте та презентуйте повідомлення на тему «Україна — НАТО: сьогодення й перспективи».

У 1823 р. президент США Дж. Монро проголосив гасло: «Америка для американців». Насправді це означало «Америка для США» й офіційно включало весь регіон в поле геостратегічних інтересів США.

Пригадайте, що вам відомо з уроків всесвітньої історії про «доктрину Монро».

США належить провідна роль в ОАД і НАФТА, які створені для вирішення економічних проблем.

Канада майже на 70 % у власній зовнішній торгівлі орієнтується на США, ще більшу залежність від них має Мексика.

В економічних і політичних відносинах із країнами Америки США керуються власними інтересами. Однак у співробітництві зі США зацікавлені й країни Південної Америки та Канада. Набагато вищий, ніж у країнах Південної Америки, рівень життя в США сприяє масовій незаконній еміграції до цієї країни, а також до Канади, що, у свою чергу, створює там проблеми. Унаслідок цього зростають безробіття та міграція.

ВИСНОВКИ

- В Америці налічується 48 держав і територій, із яких 34 — політично самостійні й 14 — колонії. В Америці немає монархій. Більшість великих країн регіону взяли за основу республіканську форму державного управління й адміністративно-територіального устрою США. Найбільші за площею держави є федераціями.
- Більшість держав регіону об'єднані в три регіональні утворення — ОАД, НАФТА та МЕРКОСУР. США й Канада входять до потужного військово-політичного блоку НАТО, який складається із 29 країн-членів. США — основний гарант могутності й лідер цієї організації.
- США є світовою державою, яка продовжує домінувати на планеті і в регіоні Америка зокрема. США відіграють провідну роль в ОАД і НАФТА, а в економічних та політичних відносинах із країнами Америки керуються власними інтересами.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Наведіть приклади країн Америки, що належать до різних форм державного правління та адміністративно-територіального устрою.
2. Покажіть на карті атласу субрегіони Америки та наведіть приклади країн, що входять до складу кожного з них.
3. Поясніть причини та проаналізуйте наслідки інтеграційних процесів у регіоні.
4. Які геостратегічні інтереси мають США в регіоні Америка? На основі чого та чому вони виникли?

§74

Природні умови та ресурси Американського регіону

1. Пригадайте, як на природні умови Америки впливає географічне положення окремих її територій відносно екватора та океанів. **2.** Чому Америку називають Новим Світом? Чи краще забезпечений мінеральними ресурсами Новий Світ порівняно зі Старим Світом? Поясніть, чому.

1 ПРИРОДНІ УМОВИ. Америка має найрізноманітніші природні умови, що визначають особливості географічного положення регіону. Велике значення у формуванні природних умов Америки має конфігурація її материків.

Пригадайте особливості конфігурації Америки. Поясніть, як особливості природних умов Америки впливають на агрокліматичні ресурси та умови життя населення материків.

На клімат і погоду обох Америк значно впливають рельєф та океанічні течії. Відстань між холодною Гудзоною затокою й теплою Мексиканською затокою становить лише 2,3 тис. км. Жодних перешкод для руху повітря тут із півночі на південь та у зворотному напрямку у вигляді високих гір немає, що утворює феноменальне явище природи.

Пригадайте з курсу географії материків і океанів, що саме відбувається тут через такий рельєф місцевості.

Для природи Північної Америки характерні швидкі зміни погоди. Між Кордильєрами й Аппалачами по Великих рівнинах, як в аеродинамічній трубі, проносяться руйнівні смерчі — торнадо (мал. 1).

На півночі материка температури взимку можуть опускатися нижче -60°C . У пустелі Долина смерті зафіксована одна з найвищих температур — $+57^{\circ}\text{C}$, а температура поверхні Землі тут досягає $+94^{\circ}\text{C}$.

а

На клімат Північної Америки значно впливають холодні й теплі океанічні течії. На південному сході тепла течія Гольфстрим пом'якшує клімат, а на північному сході холодна Лабрадорська, навпаки, робить його холоднішим. Саме тому в Північній Америці на широті Львова, Києва й Харкова утворилася лісотундра.

Природні умови Південної Америки визначаються її географічною широтою, конфігурацією материка, рельєфом, панівними вітрами й океанічними течіями. За впливом рельєфу на клімат Південна Америка поступається лише Північній (мал. 2).

Високі Анди, розташовані на західному узбережжі, перекривають рух тихоокеанського повітря в глиб материка. Зі сходу материк відкритий для проникнення пасатів з Атлантики, що доходять аж до східних схилів Анд.

Зі сходу до екваторіальної частини материка підходить потужна тепла Південна Пасатна течія, що біля східної точки Південної Америки ділиться на Гвіанську, яка рухається на північ, і Бразильську, яка рухається на південь. Ви вже знаєте, що теплі течії сприяють насиченню повітря вологою й випадінню опадів.

Знайдіть на карті атласу межі материка, де випадає найбільша кількість опадів. Поясніть, чи завжди це сприяє розвитку господарства країн регіону.

Уздовж усього західного берега, аж до екватора, проходить потужна холодна Перуанська

б

Мал. 1. Природні умови Північної Америки: а) плато Колорадо; б) лісові ресурси Канади.

течія, яка дуже охолоджує й висушує повітря. Час від часу вона відтісняється від берега теплою течією Ель-Ніньйо. Повітря всього західного узбережжя насичується вологою, і на пустелю обрушуються сильні зливи, що стає катастрофою.

2 ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. За мінерально-сировинними, водними й земельними ресурсами Америка поступається лише Євразії, а за біологічними ресурсами та їхнім різноманіттям — не має собі рівних.

Багатство мінерально-сировинних ресурсів визначається складною геологічною будовою Америки. У гірських районах і зонах кристалічних щитів переважають рудні корисні копалини. Америку не раз вражала «золота лихоманка». І зараз у Кордильєрах й Андах є значні запаси цього коштовного металу. Особливо багатими на руди металів є Канада й Бразилія. Тут, а також у США знайдені великі родовища залізної та марганцевої руд, урану, молібденових, вольфрамових, ртутних, титанових та інших руд. Анди багаті на руди майже всіх кольорових металів, особливо мідної.

Значними є запаси горючих корисних копалин — нафти й природного газу, які залягають смугами вздовж узбережжя Північного Льодовитого океану, Мексиканської затоки й далі до Венесуели. Виявлені вони й у різних місцях Ла-Платської низовини.

Америка має багато родовищ різноманітної нерудної сировини. Це сірка, фосфорити, кухонна й калійна солі, слюда, азбест, графіт тощо. На півострові Лабрадор є родовища рідкісного оздоблювального каменю — лабрадориту (саме йому півострів завдячує своєю назвою). У надрах Бразилії знайдено найбільші у світі коштовні

камені — топази; алмази є на Гвіанському й Бразильському плоскогір'ях.

Пошуки нових родовищ тривають і зараз. Відкрито родовища алюмінієвих, цинкових, олов'яних, вольфрамових руд, платини, нікелю тощо. В Андах в осадових породах западин виявлено значні поклади нафти й кам'яного вугілля.

Щодо водних ресурсів, то ви вже знаєте, що Амазонка виносить в океан більше води, ніж усі найповноводніші річки інших материків разом узяті. Крім того, у Південній Америці протікають інші річки, які належать до найбільших у світі, наприклад Парана або Оріноко. А ось озер у Південній Америці мало. Найбільше з них — прісне озеро Тітікака, що є найвисокогірнішим великим озером планети (розташоване на висоті 3812 м).

Зовсім інша ситуація в Північній Америці. Тут на півночі материка розташована ціла система великих озер зі значними ресурсами прісної води й найбільша у світі прісноводна система Великих озер. Площа найбільшого на планеті прісноводного озера Верхнє дорівнює площі трьох-чотирьох областей України. У Канаді розташовані Велике Ведмеже озеро (дорівнює за площею Одеській області), Велике Невільничє озеро (дорівнює за площею Житомирській області), Вінніпег (дорівнює за площею АР Крим). Великі запаси прісної води зосереджені в льодовиках арктичних островів.

Пригадайте геологічну історію утворення озер Північної Америки. Знайдіть у додаткових джерелах необхідні статистичні дані та визначте, яким областям України відповідає озеро Верхнє за площею.

Великі річки є і в Північній Америці. Найбільша з них — Міссісіпі — поступається за довжиною лише Амазонці, Нілу та Янцзи. Великі водні ресурси мають річки Маккензі

Мал. 2. Природні умови Південної Америки: а) бразильська араукарія; б) степи Патагонії.

(4240 км) та Юкон (3185 км). Річки Америки, що протікають у горах, мають швидку течію та значні гідроенергетичні ресурси. Тому на них споруджені потужні ГЕС.

За земельними ресурсами Америка поступається у світі лише Євразії. Особливою родючістю відзначаються різні види чорноземних ґрунтів США, Канади, Аргентини. Ці країни належать до основних житниць планети. Доволі родючими є також ґрунти Центральної та Східної Бразилії.

Багатими є й біологічні ресурси Америки. За біологічним різноманіттям Амазонія, де зосереджені найбільші лісові ресурси цінних твердих порід дерев, визнана світовим лідером. Величезні ліси Північної та Південної Америки багаті на лікарські рослини, гриби, промислового звіра, а річки — на цінні породи риб.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника проаналізуйте рекреаційні ресурси Америки.

ВИСНОВКИ

- Різноманітні природні та кліматичні умови регіону визначаються особливостями його географічного положення й не завжди сприяють розвитку господарства.
- За мінерально-сировинними, водними й земельними ресурсами Америка поступається Євразії, за різноманіттям біологічних ресурсів не має собі рівних. Багатство видів мінерально-сировинних ресурсів зумовлено складною геологічною будовою Америки.
- Гірські річки Америки мають значні гідроенергетичні ресурси. За біологічним різноманіттям Амазонія, де зосереджені найбільші лісові ресурси цінних твердих порід дерев, є світовим лідером.
- Америка має надзвичайно велику історико-культурну та природну спадщину й цікава для туристів з усього світу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть природні умови й ресурси Америки для розвитку сільського господарства її окремих регіонів.
2. За допомогою карт атласу знайдіть основні райони видобутку мінеральних ресурсів Америки.
3. Проаналізуйте стан туристичної сфери регіону за даними ВТО (e-unwto.org/doi/pdf/).

\$75

Населення Америки. Урбанізаційні процеси. Система розселення. Працересурсний потенціал

1. Пригадайте, хто такі метиси, мулати, креоли, самбо. 2. Поясніть, як європейська колонізація регіону вплинула на формування та розселення населення Америки.

1 ПРИРОДНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ ТА МІГРАЦІЇ. Відтворення населення в США й Канаді характеризується невисокими показниками народжуваності, яка не набагато перевищує смертність. Південній Америці притаманні високі показники народжуваності й темпи приросту населення на тлі збільшення загальної тривалості життя.

Абсолютна більшість сучасних жителів Америки є нащадками емігрантів із Європи та Африки. Сьогодні найбільші потоки мігрантів в Америці спрямовані до США й Канади. Уряд США намагається обмежувати міграцію з країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну й перш за все з Мексики.

Поясніть, чому уряд США намагається обмежувати міграцію.

Для багатьох країн Америки характерними є й внутрішні переміщення населення, а населення США взагалі найактивніше у світі щодо внутрішніх міграцій. Американці постійно переїжджають зі штату в штат, із міста до міста в пошуках кращих умов роботи, вищої зарплати, комфортнішого клімату, дешевшого житла тощо. Досить мобільним є населення Бразилії, де відбувається освоєння внутрішніх районів. Тут з'являються нові робочі місця, які займають переселенці переважно зі сходу країни.

Пригадайте, що таке маятникова міграція.

Маятникові міграції найбільш характерні для Нью-Йорка, Лос-Анджелеса, Сан-Фран-

циско, Бостона, Мехіко, Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Буенос-Айреса та інших великих міст регіону. Жити в комфортних умовах субтропіків, а працювати там, де є високооплачувана й престижна робота, вважається одним з елементів суспільної культури американців.

2 НАСЕЛЕННЯ. Для регіону Америка характерні два типи відтворення населення, тому тут поширені два типи його вікової структури. У Південній Америці велика частка дітей, що іноді сягає 40 %. Водночас тут порівняно мало людей похилого віку — близько 10 %. У США й Канаді частка дітей менша за 20 %, а літні люди становлять понад 15 % населення. У регіоні навіть сформувалися так звані «блакитні зони», де зосереджена значна кількість людей, які досягли віку 90—100 років. Наприклад, у США це община Лома Лінда в Каліфорнії, у Коста-Риці — півострів Нікоя.

Знайдіть у додаткових джерелах інформацію про «місто пенсіонерів» США Сан-Сіті та підготуйте повідомлення.

В Америці переважають жінки. Це пов'язано з більшою тривалістю їхнього життя. Співвідношення чоловічого й жіночого населення в міській та сільській місцевостях у США й Канаді, а також у країнах Південної Америки суттєво відрізняється. У розвинених країнах у селах більше чоловіків, оскільки тут є для них високоомеханізована робота. Жінки переселяються до міст переважно для роботи у сфері послуг. У багатьох країнах Південної Америки в селах переважають жінки, які виконують важку ручну роботу. Чоловіки приїжджають до міст у пошуках роботи, але інколи поповнюють лави бездомних і безробітних.

Проаналізуйте дані таблиці, порівняйте показники, що характеризують Америку та інші регіони. Зробіть відповідні висновки.

Таблиця

ХАРАКТЕРИСТИКА НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ СВІТУ (СЕРЕДНІ ПОКАЗНИКИ, 2017 р.)

Регіон	Кількість населення, осіб	Щорічні зміни, %	Чисті зміни, осіб	Густота, осіб/км ²	Мігранти, осіб	Середній вік, років	Рівень урбанізації, %	Світова частка населення, %
Азія	4504428373	0,94	41751642	145	-1096905	30	49	59,7
Африка	1256268052	2,55	31187515	42	-655581	19	40,2	16,6
Європа	742073853	0,08	626695	34	810747	42	74,2	9,8
Південна та Центральна Америка і Карибський басейн	645593253	1,02	6544614	32	-368531	29	80	8,6
Північна Америка	361207811	0,73	2614001	19	1128272	38	83,3	4,8
Океанія	40690786	1,43	573354	3	181999	33	70,4	0,5

3 СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. УРБАНІЗАЦІЯ. В останні десятиліття в Америці активно відбувалися процеси урбанізації. Практично всі країни охопили інтенсивні міграційні процеси переселення із сіл до міст. Сформувалася велика кількість міст-мільйонерів, міських агломерацій та мегалополісів.

У США — це мегалополіси Босваш (Бостон—Вашингтон, Приатлантичний) із населенням понад 52 млн осіб, Сан-Сан (Сан-Дієго—Сан-Франциско, Притихоокеанський) — 24 млн осіб, Чипітс (Чикаго—Піттсбург, Приозерний) — 55 млн осіб.

Найбільшими міськими агломераціями світу є Мехіко, Сан-Паулу, Нью-Йорк, Ріо-де-

Жанейро. Венесуела та Уругвай належать до найбільш урбанізованих країн світу.

Швидкі темпи урбанізації в країнах Південної, Центральної Америки та Карибського басейну спричинили багато проблем. В умовах тропічного клімату багато людей живе в нетрях, а то й просто на вулиці. Така урбанізація називається хибною.

Пригадайте, чому виникає хибна урбанізація.

Кількість населення Америки швидко зростає. Виникають нові населені пункти. Формуються системи розселення, у яких виділяються ядра, що є організуючими центрами. Сьогодні це найбільші багатофункціональні міста.

За допомогою Інтернету проаналізуйте, як змінилися статистичні дані щодо кількості населення світу та Америки від часу друку підручника (worldometers.info/world-population/#region).

4 ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. Для розвитку будь-якого суспільства важливими є молоді високоосвічені люди працездатного віку, які можуть швидко пристосовуватися до змін в економіці та суспільстві. В Америці можна виділити два субрегіони щодо забезпеченості працесурсним потенціалом. Це США й Канада,

які внаслідок старіння населення не здатні забезпечити себе відповідним до потреб економіки ЕАН, і країни Південної Америки, які мають надлишок переважно некваліфікованих трудових ресурсів.

Пропонуючи високі стандарти оплати кваліфікованої робочої сили, США й Канада вербують її по всьому світу. Південна Америка забезпечує розвинені країни молодими, переважно низькокваліфікованими працівниками, що виконують малооплачувану роботу.

ВИСНОВКИ

- Більшість сучасних жителів Америки — нащадки емігрантів із Європи й Африки. Для багатьох країн характерні зовнішні та внутрішні міграції.
- У США та Канаді природний рух населення має низькі показники смертності, невисокі показники народжуваності, значну тривалість життя. Для Південної Америки характерні високі показники народжуваності й приросту населення на тлі зниження смертності й збільшення загальної тривалості життя.
- В Америці поширені два типи вікової структури населення: у Південній Америці велика частка дітей, у США й Канаді значна частка літніх людей із переважанням у статевій структурі жінок.
- Активні процеси урбанізації спричинили в країнах Південної Америки хибну урбанізацію.
- США й Канада внаслідок старіння населення не здатні забезпечити себе трудовими ресурсами, а країни Південної Америки мають надлишок переважно некваліфікованих трудових ресурсів.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті світу найбільші міста Америки. За додатковими джерелами підготуйте інформацію про одне з них.
2. За допомогою атласу порівняйте рівні й темпи урбанізаційних процесів, форми сільського розселення в окремих країнах Америки.
3. Порівняйте забезпеченість трудовими ресурсами країн Північної та Південної Америки, зробіть відповідні висновки.
4. За допомогою фізичної карти Америки вкажіть території, що заселені густо й слабо, поясніть вплив природних умов на нерівномірність розселення населення.

§76

Особливості економіки країн Америки. Первинний сектор економіки

1. Охарактеризуйте становище країн Америки щодо європейських та азіатських ринків збуту мінеральної сировини. 2. Які країни є основними споживачами мінеральних ресурсів?

1 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН АМЕРИКИ. ТНК ТА ЕКОНОМІКА РЕГІОНУ. У багатьох американських країнах значна питома вага належить тіньовій економіці, наркобізнесу, які стримують розвиток економіки, загострюють соціальні конфлікти. Більшість держав регіону перебувають у затяжній фінансово-економічній кризі.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника визначте особливості економіки країн Америки.

Експортні потоки американських ТНК перш за все спрямовуються до Канади, Мексики, Бразилії та Аргентини. Ці ж країни разом із Китаєм, країнами ЄС та Японією є основними імпортерами власної продукції до США.

Із 300 ТНК світу понад 130 належать США. У 2017 р. до десяти найбільших світових ТНК входили чотири американські — «Волмарт» (роздрібна торгівля), «Беркшир Хатауей» (послуги страхування), «Еппл» (електроніка та інформаційні технології), «Ексон Мобайл» (видобуток і переробка нафти й природного газу).

Мал. 1. Аквакультура Канади.

Мал. 2. Розведення лососевих у Чилі.

Сьогодні сфера інтересів ТНК США поширюється на весь світ й особливо на Американський континент.

Через поглиблення регіональної економічної інтеграції в Америці й виникнення нових інтеграційних об'єднань ТНК змушені змінювати власну політику. Вони будують високотехнологічні підприємства вже не лише на території США й Канади, але й у країнах Південної Америки. Це створює умови для їх проникнення на ринки як окремих держав, так й особливо їхніх регіональних інтеграційних об'єднань.

Найбільші інвестиції в економіку американських країн здійснюють такі ТНК, як «Дженерал Моторс», «Форд Мотор Компані», «Ексон Мобайл», «Ай-Бі-Ем», «Дженерал Електрик», «Боїнг Компані» тощо.

Поясніть причини лідерства США в регіоні.

2 ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Америка належить до найбагатших регіонів світу за запасами палива, рудної та нерудної сировини. Це створює об'єктивні передумови для діяльності відповідних сфер первинного сектору економіки. США посідають перше місце як за вартістю мінеральної сировини, що видобувають, так і за її імпортом.

США першими освоїли нові методи експлуатації сланцевих нафтових і газових родовищ та перейшли від закупівлі до експорту нафти. Значні запаси та видобуток нафти й природного газу мають Канада, Венесуела, Мексика. Починається експлуатація нафтових та вугільних родовищ в осадових відкладах Анд, на шельфі Атлантичного океану (Бразилія, Аргентина, Уругвай). Значні перспективи видобутку нафти й природного газу через гло-

бальне потепління мають північ Америки, Аляска, шельф Північного Льодовитого океану.

Важливе значення в первинному секторі економіки країн Америки має видобуток рудної сировини: залізна руда (США, Канада, Бразилія тощо), золото, уран (США, Канада, Мексика, Бразилія), боксити, мідь, нікель, цинк, свинець, олово (Канада, США, Бразилія, Чилі, Перу).

Визначте за допомогою карт атласу, де залягають рудні корисні копалини Америки.

Америка багата й на поклади нерудної сировини. Тут особливо виділяються США, Бразилія та Канада, які видобувають калійні солі, азбест, графіт, будівельні матеріали тощо. Бразилія відома своїм коштовним камінням.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Спеціалізація сільського господарства визначається такими чинниками: природні умови, ґрунтові ресурси, внутрішні потреби великих міст та міських агломерацій, кон'юнктура світового ринку. США є найбільшим у світі виробником продуктів харчування за кількістю та різноманіттям. Тут вирощують величезні обсяги кукурудзи (2/5 світових обсягів), щорічно збирають майже 80 млн т пшениці. За обсягами вирощування сої та арахісу США також є світовим лідером.

Високорозвинене сільське господарство має і Бразилія (третє місце у світі після США й Франції за обсягом експорту).

Порівняйте й поясніть вплив природних умов на спеціалізацію рослинництва Бразилії та США.

Природні умови визначають спеціалізацію Бразилії на вирощуванні рису, кави, цукрової тростини, какао-бобів, бавовни та сої. За виробництвом кави, вирощуванням бананів та

апельсинів Бразилії належить перше місце у світі, друге — за вирощуванням какао, цукрової тростини та сої.

Важливими виробниками пшениці є Канада й Аргентина. Тропічні культури вирощують плантаційні господарства всіх країн Південної, Центральної Америки та Карибського басейну. Деяка продукція цих країн відома на весь світ: цукрова тростина й тютюн Куби, банани Еквадору, кава Колумбії.

За допомогою карт та діаграм атласу визначте основні напрямки тваринництва в регіоні.

4 ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. Найбільший розвиток лісове господарство отримало в Бразилії, Канаді й США. Це визначається наявністю в цих країнах великих лісових масивів. Бразилія посідає перше місце у світі за запасами твердих порід тропічних листяних де-

рев. Канаді належить друге місце у світі за площами, зайнятими хвойними лісами.

Значна частина продукції лісового господарства експортується.

5 АКВАКУЛЬТУРА. Питома вага аквакультури в первинному секторі економіки країн Америки постійно зростає. Використання дарів моря завжди було значною частиною економічної діяльності прибережних регіонів усіх країн Америки, крім Болівії та Парагваю, які не мають безпосереднього виходу до моря. Особливо в цьому відношенні відзначалися США, Бразилія й Канада (мал. 1). Сьогодні ці країни, а також Чилі (12% світового виробництва аквакультури) і Перу не лише виловлюють багато риби та морепродуктів, але й вирощують цінні породи риб у штучних водоймах (мал. 2).

ВИСНОВКИ

- Економіка регіону має значні контрасти. Більшість держав залежать від рівня розвитку первинного сектору господарства.
- Із 300 глобальних ТНК світу понад 130 — належать США.
- За видобутком енергоносіїв перше місце у світі належить США, які першими освоїли нові методи експлуатації сланцевих родовищ. Значні запаси енергоносіїв мають Канада, Венесуела, Мексика. Важливе місце належить видобутку рудної та нерудної сировини.
- Спеціалізацію сільського господарства Америки визначають природні умови й ресурси, потреби населення та світовий ринок. США — найбільший у світі виробник продуктів харчування. Важливими виробниками продукції рослинництва є Бразилія, Канада, Аргентина.
- Лісове господарство найбільший розвиток отримало в Бразилії, Канаді та США. Рибне господарство та аквакультура поширені в США, Бразилії, Канаді, Чилі та Перу.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть та охарактеризуйте негативні й позитивні явища економіки регіону та окремих його країн.
2. Укажіть перспективні напрямки розвитку первинного сектору господарства Америки.
3. Назвіть основні сфери первинного сектору економіки, які отримали в регіоні найбільший розвиток (на прикладі конкретних країн).
4. Проаналізуйте причини переважання продукції рослинництва над тваринництвом у більшості країн регіону.

§77

Вторинний сектор економіки. Основні промислові райони регіону

1. Яка промислова продукція американського виробництва вам відома? 2. Назвіть основні види продукції, яку виробляє вторинний сектор господарства регіону.

1 ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКА, МЕТАЛУРГІЯ, МАШИНОБУДУВАННЯ. Електроенергетика — одна з найбільш динамічних сфер господарства країн Америки. Безперечним лідером тут є США, де діють усі типи електростанцій: великі ТЕС,

ГЕС, 99 атомних реакторів, геотермальна електростанція потужністю 1 млн кВт·год. Значними виробниками електроенергії є Канада й Бразилія, де понад 2/3 та 3/5 усієї електроенергії відповідно виробляють ГЕС. У цих країнах вони

найбільші у світі — 18 ГЕС потужністю понад 7 млн кВт·год. В Аргентині й Мексиці енергетика базується на вуглеводнях. Однак зараз зростає роль виробництва електроенергії на гідралічних та атомних електростанціях.

- 1) Поясніть, чому навіть в умовах постіндустріального суспільства вторинний сектор не втрачає свого значення.
- 2) Проаналізуйте схему (мал. 1) і за додатковими джерелами назвіть найпотужніші електростанції регіону, що використовують відновлювані джерела енергії.

Розвиток металургії, як і машинобудування, зосереджений у найбільш розвинених країнах: США, Канаді, Бразилії, Аргентині та Мексиці. Якщо в США обсяги виплавки чорних металів знижуються, то в Канаді й деяких країнах Південної Америки, навпаки, зростають. Особливо інтенсивно в Канаді та Бразилії розвивається кольорова металургія. Сьогодні ці країни відомі поставками на світовий ринок стратегічної сировини: ніобій, тантал, цирконій, берилій, торій тощо.

Пригадайте з уроків хімії властивості цих металів та сфери їхнього практичного застосування.

Усім відомі американські машинобудівні корпорації «Дженерал Моторс», «Форд Мотор», «Боїнг» тощо. Понад 30 % промислової продукції випускає машинобудування Бразилії. При цьому одним із пріоритетних напрямків є виробництво електронно-обчислювальної техніки. За виробництвом мікрокомп'ютерів Бразилія поступається у світі лише США, Японії та Німеччині. У країні також виготовляють автомобілі, судна, продукцію військово-промислового комплексу, сільськогосподарську техніку тощо. Її досвід переймають Мексика, Аргентина, Уруг-

вай, Чилі. Основними центрами важкого машинобудування регіону є Піттсбург, Притихоокеанська Каліфорнія (США), Монтеррей (Мексика), Росаріо та Кампана (Аргентина), Ітабіра, Белу-Аризонті (Бразилія), Каракас (Венесуела), Су-Сент-Марі, Гамільтон (Канада).

Таблиця

КРАЇНИ-ЛІДЕРИ ЗА ОБСЯГАМИ ВИПУСКУ
ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, шт.

№ з/п	Країна	1950 р.	2010 р.	2017 р.
	<i>Світ</i>	16 488 340	80 092 840	97 302 534
1	Китай	22 574	18 418 876	29 015 434
2	США	7 905 119	8 661 535	11 189 985
3	Японія	481 551	8 398 630	9 693 746
4	Німеччина	2 056 149	6 146 948	5 645 581
5	Індія	51 136	3 927 411	4 782 896
6	Південна Корея	—	4 657 094	4 114 913
7	Мексика	49 807	2 681 050	4 068 415
8	Іспанія	58 209	2 373 329	2 848 335
9	Канада	397 739	2 135 121	2 199 789
10	Бразилія	133 041	3 407 861	2 699 672
11	Франція	1 369 210	2 242 928	12 277 000
12	Таїланд	0	1 457 798	1 988 823

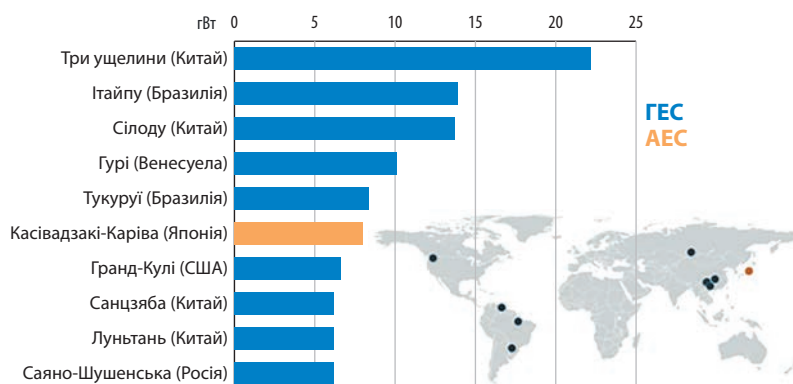

Проаналізуйте дані таблиці та зробіть відповідні висновки.

2 ХІМІЧНА ТА ЛІСОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ. У регіоні інтенсивно розвиваються підприємства хімічної промисловості. Господарство і населення потребують усе більше добрив, пестицидів, гербіцидів, побутової хімії, конструкційних матеріалів.

Поясніть значення та проблеми розвитку хімічної промисловості.

Мал. 1. Найбільші електростанції світу.

У територіальній структурі хімічної промисловості США й Канади відбуваються зміни, пов'язані з перенесенням підприємств «брудної» хімії (видобуток сировини, нафтопереробка, виробництво пестицидів і гербіцидів тощо) до країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну. Проте лише єдина бразильська нафтопереробна компанія регіону «Браскем» посідає 14-те місце у світовому рейтингу серед 50 найбільших хімічних компаній (для порівняння: 12 компаній у ньому належать США, а 16 — європейські).

Розміщення підприємств лісової промисловості зорієнтоване переважно на найбільші лісові масиви, а отже, на США, Канаду, Бразилію, Венесуелу тощо.

3 ЛЕГКА ТА ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВОСТЬ. Легка і харчова промисловість хоча і втратили своє значення у структурі господарства країн Америки, однак ніколи не стануть другорядними. США й Канада перенесли деякі свої виробництва легкої промисловості до країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну, де порівняно дешева жіноча робоча сила, але залишили за собою виробництво високоякісної та дорогої продукції.

Основним виробником продукції харчової промисловості були й залишаються США. Також вони є й основним її постачальником на світовий ринок. Потім ідуть Бразилія й Аргентина. Деякі бренди харчової промисловості країн Америки відомі в усьому світі: бразильська кава та

апельсиновий сік, мексиканська текіла, аргентинські м'ясні консерви, чилійські, аргентинські та американські вина, кубинські ром і сигари, канадська ікра тощо.

4 ОСНОВНІ ПРОМИСЛОВІ ЦЕНТРИ РЕГІОНУ.

В економіках провідних країн світу відбувається процес географічного переміщення виробництва й створення нових промислових районів. Так, у США промисловість переміщується на південь і захід. Серед старих промислових районів можна виділити промисловий пояс Бостон—Балтимор—Сент-Луїс—Мілуокі. На заході основний промисловий район сформувався в Каліфорнії та на північному заході із центром у Сієті. На півночі США виник міждержавний (із Канадою) промисловий район, канадські провінції якого Онтаріо й Квебек виробляють 3/4 продукції обробної промисловості країни. Цей потужний промисловий район з умовною назвою «півострів Онтаріо» було створено за умови відкритості кордонів зі США.

Найбільший промисловий район усієї Південної Америки виник на півдні Бразилії на базі великих промислових центрів Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро й Сан-Жозе-дус-Кампус. Це район найсучасніших виробництв і перш за все машинобудування.

Понад половину продукції Аргентини випускають у столиці країни, місті Буенос-Айрес. Тут у пониззі Парани зосереджені підприємства важкої промисловості в промисловому поясі між Буенос-Айресом та Росаріо.

ВИСНОВКИ

- Електроенергетика країн Америки базується на вуглеводнях, зростає роль ГЕС, АЕС, а також використання невичерпних джерел.
- Металургія та машинобудування зосереджені в найбільш розвинених країнах: США, Канаді, Бразилії, Аргентині та Мексиці. Виплавка металів збільшується в Канаді й провідних країнах Південної Америки. Зміни в територіальній структурі хімічної промисловості полягають у переміщенні підприємств «брудної» хімії зі США й Канади до країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну.
- Легка промисловість у країнах Південної та Центральної Америки й Карибського басейну орієнтується на порівняно дешеву жіночу робочу силу. США та Канада залишилися законодавцями моди й виробниками дорогої продукції. Окремі види продукції харчової промисловості країн Америки відомі в усьому світі.
- Промисловість США переміщується на південь і захід. На півночі, за умови відкритості кордонів, виник міждержавний із Канадою промисловий район. Найбільші промислові райони Південної Америки сформувалися на півдні Бразилії та в Аргентині.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть причини, за яких у регіоні все більше уваги приділяють альтернативним джерелам енергії.
2. Які країни та чому є лідерами в розвитку вторинного сектору економіки регіону?
3. Поясніть причини переміщення хімічного виробництва та підприємств легкої промисловості з Північної до Південної Америки.
4. Проаналізуйте особливості територіальної структури господарства регіону.
5. Спрогнозуйте перспективи розвитку вторинного сектору економіки в регіоні.

§78

Третинний сектор економіки

1. Які сфери діяльності становлять третинний сектор економіки? 2. Пригадайте функції та значення Панамського каналу.

1 НАЙБІЛЬШІ ФІНАНСОВІ, ТОРГОВЕЛЬНІ, ОСВІТНІ ЦЕНТРИ, ТУРИСТИЧНІ РАЙОНИ. США відіграють домінуючу роль у функціонуванні й розвитку фінансової, торговельної, освітньої та туристичної сфери країн Америки. Із дев'яти найбільших фінансових центрів світу три основні — Вашингтон, Нью-Йорк, Сан-Франциско та Бостон (2018 р.) — розташовані в США.

Стрімко розвиваються фінансові установи Бразилії та Мексики. Багато країн Центральної Америки вже давно перетворилися на класичні офшори, куди виводиться від національного оподаткування й капітал з України.

Найбільший торговельний центр Америки «Альбрук» розташований у Панамі (14-те місце у світі). Центр «Вест Едмонтон Молл» (п'яте місце у світі) розміщено в Канаді, але найбільші обсяги роздрібної та оптової торгівлі припадають на США.

США є світовим лідером наукової та освітньої сфер третинного сектору. Так, тільки у Вашингтоні наукових центрів більше, ніж у всьому Китаї. Найбільші й найпрестижніші університети світу, де навчається велика кількість студентів із країн Південної Америки, також розташовані в США.

Дізнайтеся на сайті worldtop20.org/global-universities про двадцятку найкращих університетів світу. У якому з них хотіли б навчатися ви? Чому саме?

Швидкими темпами в Америці розвивається туризм. Американці віддають перевагу відпочинку й оздоровленню в межах своєї час-

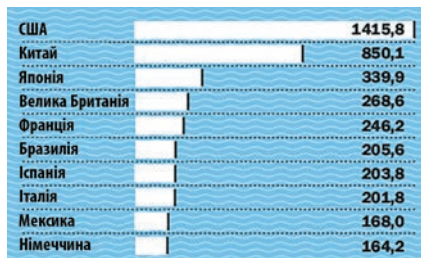
тини світу, у власних країнах. Цьому сприяють багатство об'єктів природно-заповідного фонду й культурно-історична спадщина, які приваблюють туристів з усього світу.

- 1) Проаналізуйте статистичні дані діаграм (мал. 1) та зробіть відповідні висновки.
- 2) Складіть і презентуйте проект туристичного маршруту (whc.unesco.org/ru/list/) найбільш цікавими природними та культурними об'єктами однієї з країн Америки.

2 НАЙВАЖЛИВІШІ МІЖНАРОДНІ ТРАНСПОРТНІ МАГІСТРАЛІ ТА ВУЗЛИ. Однією з головних умов формування й розвитку МПП є створення та функціонування транспортної системи. Існують значні відмінності в густоті транспортної мережі між Північною й Південною Америкою.

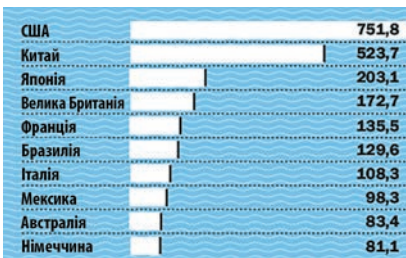
Міжнародна соціально-економічна інтеграція й глобалізація неможливі без відповідного транспортного забезпечення. Найбільша протяжність регіону з півночі на південь стала причиною створення міжнародного транспортного коридору, який би сполучав держави від Аляски до Аргентини. Таким коридором, від містечка нафтовиків Прадхо-Бей до півдня Патагонії, стало Панамериканське шосе завдовжки 33,6 тис. км (найдовше шосе у світі), яке з'єднало майже всі країни Америки. Його доповнюють системи залізничних, водних та повітряних магістралей, де роль ядра й організуючого центру виконують США: із 20 тис. аеропортів світу в країні розташовані 15 тис., у тому числі найбільші у світі.

а

б

в

Мал. 1. а) Країни з найбільшим внеском індустрії туризму в загальний ВВП, млрд дол. США;

б) країни з найбільшою часткою витрат державного бюджету на розвиток туризму, %;

в) країни з найбільшими прибутками від внутрішнього туризму (за даними ВТО, 2017 р.), млрд дол. США.

За додатковими джерелами дізнайтеся більше про Дар'єнський пропуск Панамериканського шосе в межах Панами. Підготуйте повідомлення про найбільш цікаві факти.

Національна автомагістраль Бразилії — Трансамазонія (5,5 тис. км) — перетнула з півночі на південь лісові масиви країни, від містечка Жуан-Пессоа до кордонів Перу. Відкривши шлях до освоєння цього багатого на ресурси регіону Америки, вона й сьогодні не добудована на окремих ділянках і має незадовільний технічний та екологічний стан.

В Америці основним видом транспорту сьогодні є автомобільний. У США найбільша кількість автомобілів на одну особу — понад 800 одиниць на 1 тис. жителів (більше тільки в Сан-Марино та Монако). У США також найкраще у світі розвинені вантажні автомобільні перевезення. На США й Канаду припадає половина всіх вантажних перевезень економічно розвинених країн світу.

Залізничний транспорт Америки за обсягом перевезених вантажів поступається автомобільному. США й Канада мають найдовшу у світі мережу залізничних магістралей — 250 тис. і 90 тис. км відповідно. Будеться залізниця, яка з'єднає північні райони Америки з південними.

Для частини світу, де лише дві країни не мають виходу до моря, розвиток морського транспорту має особливе значення. В Америці працює багато морських портів, які належать до найбільших у світі: Новий Орлеан, Нью-Йорк, Філадельфія, Галіфакс, Ванкувер, Веракрус, Буенос-Айрес, Ріо-де-Жанейро тощо.

Знайдіть на карті світу найбільші морські порти Америки. Назвіть країни, до яких спрямовані основні потоки перевезення вантажів.

Для Американського континенту з його відокремленістю від інших частин світу й материків, а також величезними відстанями всередині велике значення має авіаційне сполучення. Крім США й Канади, цей вид транспорту добре розвивається в Мексиці, Аргентині, Бразилії та країнах Карибського басейну.

Основні транспортні вузли Американського регіону розташовані в США, де перетинаються одразу декілька видів транспорту, відбувається пересадка пасажирів і перевалка вантажів: Нью-Йорк, Чикаго, Атланта, Даллас-Форт-Верт, Лос-Анджелес тощо (мал. 2). Великими транс-

Мал. 2. Аеропорт О'Хара в Чикаго (США).

портними вузлами є Мехіко, Сан-Паулу, Буенос-Айрес, Каракас тощо.

ЗВПЛИВ РОЗТАШУВАННЯ НЕВЕЛИКИХ КРАЇН НА ПЕРЕХРЕСТЯХ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ШЛЯХІВ НА ЇХНЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ. Багато невеликих країн Центральної Америки, маючи вигідне географічне положення, сприятливий клімат, значні рекреаційно-туристичні ресурси, тривалий час залишалися бідними й не могли знайти власну спеціалізацію. Визначити напрямок соціально-економічного розвитку окремим країнам допомогли глобалізація всіх сфер життя й створення світового ринку товарів і послуг.

Виникли країни «зручного прапора», країни-«офшори», країни-«готелі». Деякі з них стали одночасно й тими, й іншими. Наприклад, Панама (а також Гондурас, Антигуа і Барбуда, Барбадос, Беліз тощо) надає власний прапор іноземним суднам для зменшення фінансових витрат перевізникам товарів. Торгує країна й національними паспортами, надаючи громадянство будь-кому, хто має можливість його купити. Також Панама є країною-«офшором».

Найбільше у світі країн й офшорних територій розташовано в Карибському басейні. Офшорними країнами є ті держави Америки, які виділяють на своїй території окремі регіони або адміністративні центри, де вищі державні органи цих країн визначили спеціальні заохочувальні пільгові податки, митні збори, вільне ввезення та вивезення товарів і валют, пільгові відсоткові ставки на кредити, вільний обіг іноземних валют із метою заохочення іноземного капіталу для участі в економічному розвитку цих країн.

Поясніть, чому країни Карибського басейну обрали для себе таку спеціалізацію.

Компанії, зареєстровані в офшорах, використовують для ухилення від сплати податків, звільнення від будь-якої звітності, «відмивання» грошей, накопичених шахрайським способом. Такі компанії сплачують лише невеликий фіксований податковий збір країні-«офшору», який завжди набагато менший, ніж на батьківщині. Класичними країнами-«офшорами» є Беліз, Домініканська Республіка, Панама.

Фактично на країну-«готель» перетворилися Багамські Острови. Тут надають різноманіт-

ні послуги готельного господарства — відпочинок, лікування, проведення міжнародних симпозіумів та конгресів тощо. У Гондурасі вигідно орендувати готель для організації не лише ділових, але й особистих свят. Тут є країни-«казино», наприклад, Гібралтар або Багамські Острови. Азартні ігри офіційно дозволені в США й Канаді.

Знайдіть на карті атласу країни-«офшори»; країни-«готелі»; країни «зручного прапора»; країни-«казино».

ВИСНОВКИ

■ США належить провідна роль у функціонуванні й розвитку транспортної, фінансової, торговельної, освітньої та туристичної сфер країн Америки. У регіоні розташовані найбільші фінансові центри світу (Вашингтон та Нью-Йорк), фондові біржі, торговельні центри («Альбрук» і «Вест Едмонтон Молл»), найпрестижніші університети світу, важливі об'єкти природно-заповідного фонду й культурно-історичної спадщини.

■ Важливе значення для розвитку економіки регіону мало створення міжнародних транспортних коридорів: Панамериканського шосе й Транс-амазонії, потужних ліній залізничного та авіаційного транспорту, великих морських портів і транспортних вузлів.

■ Розташування невеликих країн на перехрестях міжнародних торговельних шляхів вплинуло на формування їхньої спеціалізації та перетворення на країни «зручного прапора», країни-«офшори», країни-«готелі», країни-«казино».

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте та поясніть переваги розташування одного з найбільших морських портів та аеропортів Америки.
2. Обґрунтуйте проблеми та напрямки подальшого розвитку транспортної інфраструктури в регіоні.
3. Поясніть роль та місце США в розвитку третинного сектору економіки регіону.
4. Поясніть значення та перспективи розвитку туризму для економіки країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну.
5. Поясніть причини високого рівня розвитку освіти й науки в США та Канаді.

§79

Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки, особливості їхньої участі в МПП. Зв'язки України з країнами Америки

1. Поясніть, чому країни Америки мають різний рівень розвитку економіки. Назвіть найбільш та найменш розвинені країни регіону. 2. Поясніть, що таке МПП. Укажіть чинники, які на нього впливають.

1 НЕРІВНОМІРНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБРЕГІОНІВ АМЕРИКИ, ЇХНЯ УЧАСТЬ У МПП.

До високорозвинених країн регіону Міжнародний валютний фонд зараховує США й Канаду, які належать до держав «Великої сімки» і є економічними лідерами світу. Це найрозвиненіший субрегіон Америки й світу площею майже 20 млн км². За рівнем соціально-економічного розвитку вони досить однорідні.

Група країн Південної та Центральної Америки й Карибського басейну належить до середньорозвинених. Вони менш однорідні, зі значними коливаннями показників ВВП на одну особу. Тому серед них виділяють країни із соціально-економічним розвитком дещо вищим і нижчим за середній. До першого підтипу належать Бразилія, Аргентина, Мексика, Уругвай, Чилі, які швидко й стабільно розви-

ваються та поступово наближаються до групи високорозвинених країн. Політична й економічна залежність від інших держав, військові дії гальмують їхній розвиток.

Пригадайте, до складу якого інтеграційного об'єднання входить Мексика. Чим це вигідно для її соціально-економічного розвитку?

Другий підтип формують країни Америки з нижчим за середній рівнем розвитку економіки. На відміну від попередніх, вони характеризуються внутрішньою політичною нестабільністю й наявністю впливових сил, які перешкоджають проведенню реформ у країнах.

Проаналізуйте дані діаграми (мал. 1). Назвіть країни, які належать до другого підтипу.

У цих країнах Південної Америки (Парагвай, Колумбія, Венесуела, Болівія, Еквадор) значна роль належить тіньовому капіталу та мафіозним структурам, а внутрішній ринок поділили між собою іноземні компанії.

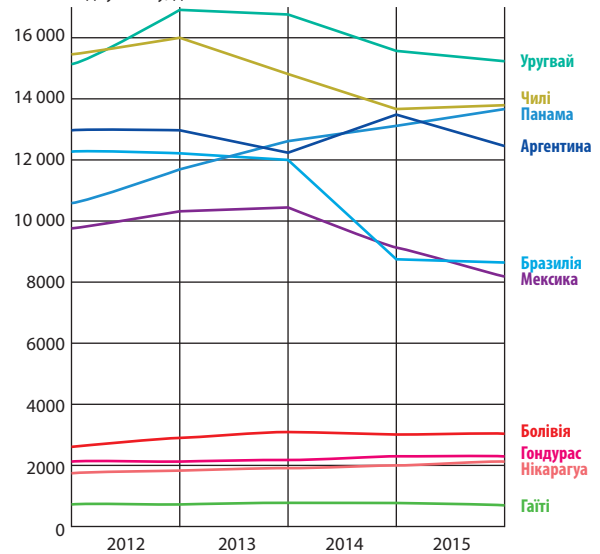
Країни Центральної Америки й Карибського басейну (Гаїті, Гондурас, Нікарагуа, Гватемала), які належать до країн, що розвиваються, фактично є постачальниками сировини для розвинених держав. Тут здебільшого панують низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична та економічна залежність від інших країн, які не створюють передумов для розвитку економіки.

На території Американського континенту збереглася соціалістична країна, держава з авторитарною владою й планово-адміністративною економікою — Куба (мал. 2). Колись одна з найбагатших країн Центральної Америки й Карибського басейну, вона за часів комуніс-

Мал. 2. Сучасна Гавана, столиця Куби.

ВВП на одну особу, дол. США

Мал. 1. ВВП окремих країн Америки за даними МВФ (2017 р.), на одну особу в дол. США.

тичного режиму перетворилася на одну з найбідніших.

Низка країн Центральної Америки обрали інший шлях розвитку суспільства й досягли значних успіхів. Наприклад, Коста-Рика створила в країні «екологічний рай», де не можна будувати споруди вищими за пальми (мал. 3). Туристів з усього світу приваблює незаймана тропічна природа.

2 ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АМЕРИКИ. Основними торговельними партнерами України в Америці є США, Бразилія, Канада, Мексика, Аргентина й Куба, а США є ще й стратегічним партнером. Зв'язки нашої держави зі США не обмежуються лише торгівлею. Розвивається

Мал. 3. «Екологічний рай» у Коста-Риці.

культурно-гуманітарне, науково-технічне, військово-політичне співробітництво. США також є провідним інвестором в економіку нашої країни. Велику роль у відносинах України з країнами Америки відіграє українська діаспора.

До країн Америки Україна експортує переважно мінеральні добрива, чорні метали, машини й обладнання, літаки, шини, зерно. Крім того, до Мексики, Куби та деяких інших країн Південної, Центральної Америки й Карибсько-

го басейну наша країна продає зерно. Натомість вона отримує фармацевтичні продукти, каву, тютюн, банани, рибу та морепродукти тощо.

Доберіть інформацію про економічні та культурні відносини України з країнами Америки за допомогою офіційних сайтів представництв цих держав в Україні: embamex2.sre.gob.mx/ucrania/ (посольство Мексики), eucra.mrecic.gov.ar/ (посольство Аргентини), kiev.itamaraty.gov.br/uk/ (посольство Бразилії).

ВИСНОВКИ

- Субрегіони Америки характеризуються різним рівнем економічного розвитку. До високорозвинених країн регіону належать США й Канада.
- У Південній Америці виділяють групу середньорозвинених країн зі значними коливаннями показників ВВП. Серед них виокремлюють країни із соціально-економічним розвитком, дещо вищим за середній (Аргентина, Уругвай, Чилі, Бразилія) і нижчим за середній (Парагвай, Колумбія, Венесуела, Болівія, Еквадор).
- Окремі країни Центральної Америки й Карибського басейну фактично є сировинними донорами інших держав. У цьому регіоні існує авторитарна держава з планово-адміністративною економікою — Куба. Деякі країни обрали специфічний шлях розвитку країн-«готелів», країн-«банків», країн-«казино», країн-«офшорів» тощо.
- Зв'язки України з країнами регіону не обмежуються торгівлею. Розвивається культурно-гуманітарне, науково-технічне, військово-політичне співробітництво. США є стратегічним партнером України. Важлива роль у відносинах України з країнами Америки належить українській діаспорі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть, як країни Америки класифікують за рівнем економічного розвитку.
2. Проаналізуйте вплив історичних чинників на розвиток економіки країн Північної та Південної Америки.
3. Як, на вашу думку, різняться економічні показники та рівень життя в країнах нової індустріалізації та невеликих країнах плантаційного господарства в Америці.
4. Опрацюйте додаткові джерела та поясніть, чому Бразилія та Мексика втрачають позиції лідерів серед країн регіону.
5. Поясніть, як природно-ресурсний потенціал впливає на рівень соціально-економічного розвитку країн Американського регіону.

Практична робота 18. Нанесення на контурну карту методом картодіаграми обсягу ВВП країн Північної, Центральної та Південної Америки

1. За допомогою додаткових джерел визначте останні показники ВВП окремих країн Північної, Центральної та Південної Америки (на вибір).
2. За даними Всесвітньої книги фактів ЦРУ встановіть структуру ВВП за секторами економіки.
3. Нанесіть отримані дані на контурну карту методом картодіаграми.

Практична робота 19. Порівняння асортименту продукції експортоорієнтованих виробництв обробної промисловості країн Південної Америки та Південно-Східної Азії

1. За допомогою матеріалів підручника, карт атласу та додаткових джерел доберіть дані щодо асортименту продукції експортоорієнтованих виробництв обробної промисловості країн Південної Америки та Південно-Східної Азії.
2. Складіть перелік продукції первинного та вторинного секторів економіки країн Південної Америки та Південно-Східної Азії.
3. Порівняйте отримані дані та зробіть висновки.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Тематики для досліджень:

1. Площа країни як чинник її економічного розвитку (на прикладі країн Америки).
2. Моноспеціалізація країни — благо чи зло (на прикладі країн Америки).
3. «Бананові республіки»: типові ознаки, сучасний розвиток.
4. Країни Латинської Америки в полі геостратегічних інтересів США.
5. Панамериканське шосе — дорога через три Америки.
6. Туризм як чинник розвитку країн Карибського басейну.

Джерела Інтернету

1. naftanow.org/ (Офіційний сайт організації НАФТА).
2. mercosur.int/ (Офіційний сайт організації МЕРКОСУР).
3. nato.int/ (Офіційний сайт організації НАТО).
4. whc.unesco.org/ru/list/ (Офіційний сайт організації ЮНЕСКО (Світова спадщина)).
5. curitiba-parana.net/ (Українська діаспора в Америці).
6. studway.com.ua/sistema-osviti-ssha/ (Спецпроект «Студвей»).
7. nber.org/papers/w17307 (Офіційний сайт Національного бюро економічних ресурсів).
8. www.lomalinda-ca.gov/ (Офіційний сайт общини Лома Лінда).
9. indeed.com/cmp/Bank-of-America/salaries (Оплата праці в США).

Тема 2. Субрегіони та країни Америки

\$80

Північна Америка — найпотужніший субрегіон економічної активності у світі. Сполучені Штати Америки

Пригадайте, як формувалася українська діаспора в Америці.

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МПП. США мають площу 9,8 млн км². Це перша ядерна держава світу з найпотужнішою армією та військово-морським флотом (1/3 світових військових витрат). Валюта цієї держави — перша резервна валюта світу.

Три несуміжні території США мають вигідне географічне положення в оптимальних (крім Аляски) для життя й господарської діяльності природних умовах на значній відстані від регіонів політичної нестабільності та конфліктів.

Основні чинники, що визначають провідне місце США у світі: ЕГП, науковий, технологічний, працересурсний, споживчий, природно-

ресурсний потенціал, економічна свобода. Наука й освіта — провідні сфери держави, яка вкладає в них майже третину світових витрат.

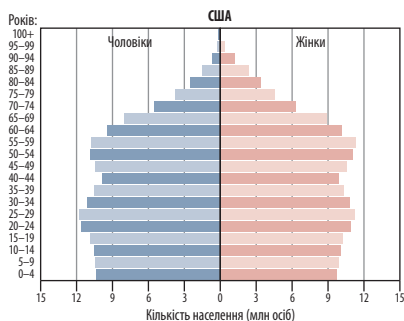
Охарактеризуйте позитивні й негативні риси ЕГП країни. Поясніть, чому грошова одиниця країни найбільш поширена у світі.

2 НАСЕЛЕННЯ. УКРАЇНЬСЬКА ДІАСПОРА США. Середня густина населення США перевищує 33 особи/км². Населення країни розміщене нерівномірно. Найбільш густо заселене східне узбережжя (понад 400 осіб/км²) контрастує із Середнім Заходом (2 особи/км²) та Аляскою (0,3 особи/км²).

Поясніть, чому населення країни розміщене на її території нерівномірно.

Мал. 1. Статусно-вікова піраміда США (2017 р.).

США — одна з найбільш урбанізованих країн, міське населення становить 82 %. Найбільші міста — Нью-Йорк (23,7 млн осіб) і Лос-Анджелес (18,7 млн осіб).

США приваблюють мігрантів з усього світу. Українська діаспора США, що налічує понад 2,5 млн осіб, зробила значний внесок у розвиток культури, науки й економіки країни.

- 1) Проаналізуйте статусно-вікову піраміду США (мал. 1).
- 2) За додатковими джерелами підготуйте повідомлення про відомих американців українського походження. Презентуйте його на одному з уроків географії.
- 3) Ознайомтеся з інформацією про українську діаспору в США: usa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-us/ukrainians-in-us. Перегляньте в Інтернеті відеоролик «Як «Щедрик» став символом Різдва у США». Поділіться своїми враженнями з однокласниками.

3 ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ. Третинний сектор забезпечує майже 80 % національного багатства США — типової постіндустріальної країни. Провідними складовими третинного сектору економіки країни є фінанси й торгівля. Тут працюють найбільші трастові компанії, інвестиційні фонди та фондові біржі. Нью-Йорк є одним із трьох провідних фінансових центрів світу з його найбільшою фондовою біржею. У сфері нематеріального виробництва працює понад 3/4 населення.

Назвіть підприємства нематеріальної сфери господарства.

У США розміщені найсучасніші медичні заклади світу. На відміну від інших країн, найбільші й найкращі лікарні США є державними, а не приватними.

У США зберігають і примножують свою природну й історико-культурну спадщину — джерело розвитку туризму.

Транспортну систему США утворюють: 92 авіаперевізники (13,5 тис. аеропортів та аеродромів), найдовша у світі залізниця, автомобільні шляхи найвищої якості, майже 2 тис. морських транспортних суден, зареєстрованих у країні, та в кілька разів більше під «зручними прапорами» (86 %) Панами, Ліберії, Гонконгу, Маршаллових, Кайманових і Багамських Островів. Найбільші морські порти країни вантажні та контейнерні: Батон-Руж, Х'юстон, Лонг-Біч, Лос-Анджелес, Гемптон-Роуд; круїзні: Маямі, Порт Еверглейдс тощо.

Що таке «зручний прапор»? Із якою метою його використовують?

Сім із десяти світових компаній-лідерів у розробці комп'ютерного програмного забезпечення є американськими: Microsoft, Oracle, Fiserv, Salesforce.com, VMware, Adobe Systems, Symantec, у галузі інформаційних технологій їх половина: Apple Inc, Amazon.com, Alphabet Inc, Microsoft, IBM (див. таблицю 1).

4 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Майже 25 % товарів світу створює вторинний сектор США, де домінують корпорації: «Ексон Мобайл» (синтетичні моторні масла), «Х'юлет-Паккард» (електроніка), «Шеврон» (енергетика), «Локхід Мартін» (авіабудування) «Дженерал Моторс» (автомобільна промисловість), «Джонсон і Джонсон» (хімія), «Дженерал Електрик» (електротехніка). Філії цих корпорацій розміщені в усьому світі й визначають міжнародну спеціалізацію. В економіці США поєднуються державна, корпоративна й приватна власність на землю й стратегічні об'єкти (пошта, залізниця Аляски, понад 40 % електростанцій).

На світовому ринку добре відома продукція підприємств машинобудування (літаки, автомобілі, електроніка, зброя, ракетно-космічна продукція), хімічної промисловості (від побутової хімії та фармацевтики до нафтопереробки й мінеральних добрив), продукти харчування, вироби текстильної, деревообробної й паперової промисловості США.

5 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА. До аграрного сектору США залучено майже

Таблиця 1

НАЙБІЛЬШІ ІНТЕРНЕТ-КОМПАНІЇ США У СВІТОВОМУ РЕЙТИНГУ

Місце	Компанія	Сфера діяльності	Дохід, млрд дол. США	Базування
1	Amazon	Електронна комерція	135,99	Сіетл, Вашингтон
2	Alphabet Inc	Пошукові системи	90,27	Маунтін-В'ю, Каліфорнія
4	Facebook	Соціальні мережі	27,64	Менло-Парк, Каліфорнія
7	Priceline Group	Подорожі	10,74	Норволк, Коннектикут
9	eBay	Електронна комерція	8,98	Сан-Хосе, Каліфорнія
10	Netflix	Розваги	8,83	Лос-Гатос, Каліфорнія

Таблиця 2

МІСЦЕ США СЕРЕД ВИРОБНИКІВ ТА ЕКСПОРТЕРІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ (2016 р.)

Місце в рейтингу країн-лідерів	Пшениця, виробництво	Кукурудза, виробництво	Яловичина, експорт	Коров'яче молоко, виробництво
1	Китай	США	Бразилія	США
2	Індія	Китай	Австралія	Індія
3	Росія	Бразилія	США	Китай
4	США	Країни ЄС	Індія	Бразилія
5	Канада	Аргентина	Нідерланди	Німеччина

0,7 % працездатного населення, яке створює 1 % ВВП. Це високоефективний, багатопрофільний, високо механізований, комп'ютеризований сектор економіки, який забезпечує власні потреби в сільськогосподарській продукції та є одним із найбільших у світі її експортерів.

«Кукурудзяні» штати країни — Айова, Іллінойс, Небраска, Міннесота, «рисові» — Техас, Арканзас, Луїзіана, Міссісіпі, «бавовняні» — узбережжя Атлантики та Мексиканської затоки — через зменшення родючості земель та інші соціально-економічні чинники частково змінили спеціалізацію (див. таблицю 2).

Проаналізуйте дані таблиці 2 та зробіть відповідні висновки.

Значне поширення в США набула річкова, ставкова (розведення сома) та морська (креветки, устриці, лососеві риби, мідії) аквакультура.

6 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Промислове виробництво США в основному зосереджено у штатах, які прилягають до Великих озер, у Каліфорнії, на північному заході та сході країни. В останні десятиліття

промисловість перемістилася на захід і південь у штати, прилеглі до Мексиканської затоки, де сформувалися потужні промислові райони.

США є найбільшим імпортером і другим у світі після Китаю експортером. Головні зовнішньоторговельні партнери — Канада, Японія, Китай, Мексика, Німеччина, Велика Британія тощо.

Експорт США: телекомунікаційне та промислове обладнання, літаки, комп'ютери, продукція військово-промислового комплексу, мотори, транзистори, автомобілі й транспортні засоби, хімічні речовини, вугілля, споживчі товари (продукти харчування, медикаменти), фрукти, кукурудза, цитрусові, соя, виноград, вино, продукція тваринництва. Країна — значний реекспортер зрідженого природного газу з Алжиру та інших країн.

Держава імпортує сільськогосподарську й промислову продукцію, природний газ, нафту, техніку (автомобілі, телекомунікаційні та електричні машини, деталі автомобілів, офісну техніку), споживчі товари, одяг, ліки, меблі, іграшки.

Інформацію про відносини між Україною й США шукайте на сайтах: ua.usembassy.gov/uk/ та usa.mfa.gov.ua/ua. Підготуйте повідомлення за цією темою.

ВИСНОВКИ

- США є провідною країною регіону.
- Населення розміщене територією країни нерівномірно.
- Близько 80 % національного багатства США створює третинний сектор економіки (3/4 ЕАН) — найбільші трастові й торговельні компанії, інвестиційні фонди, біржі, банки.
- Найбільші компанії-розробники комп'ютерного програмного забезпечення та інформаційних технологій, найвідоміші ТНК світу, які виробляють широкий спектр товарів і послуг, представляють США у світі.
- Транспортна система країни представлена всіма видами сучасного транспорту та розвинутою інфраструктурою.
- Сільське господарство США багатопрофільне, високо механізоване, комп'ютеризоване й високорентабельне.
- Головні партнери США — високорозвинені країни світу, Китай, країни Америки.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте основні чинники, що визначають місце США в МПП.
2. Які сфери економічної діяльності формують міжнародну спеціалізацію країни?
3. За додатковими джерелами охарактеризуйте основні складові вторинного та первинного секторів економіки США.
4. Обґрунтуйте основні напрямки експорту капіталу, технологій та закордонного підприємництва зі США.

§81**Канада**

1. Назвіть переваги та недоліки географічного положення Канади. 2. Поясніть, як фізико-географічне положення країни впливає на розміщення господарства.

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МПП. Канада — федеративна держава, що складається з десяти провінцій і трьох територій зі столицею в місті Оттава. Її площа становить майже 10 млн км², а кількість населення — понад 36 млн осіб.

Які штати країни мають найбільш несприятливі для розвитку природні умови?

На суходолі Канада межує лише зі США. Основні чинники, що визначають її місце в МПП: ЕГП, історичний (країна Співдружності націй), природно-ресурсний потенціал (мінеральні, лісові, водні, біологічні ресурси) та внутрішня політика уряду країни, сприятлива для розвитку економіки.

2 СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ. Середня густота населення Канади становить 4 особи/км². Це одна з найменш заселених держав світу. Майже все населення проживає у вузькій південній смузі на кордоні зі США (провінції Онтаріо, Квебек, Британська Колумбія, Альберта, Манітоба),

на окремих її ділянках густота становить майже 150 осіб/км². Провінція Онтаріо найчисленніша в Канаді, густота населення тут максимальна в країні.

Частка міського населення становить 82 %. Крім столиці, містами-мільйонерами є Торонто (5,9 млн осіб), Монреаль (4,1 млн осіб), Ванкувер (2,5 млн осіб), Калгарі (1,4 млн осіб), Едмонтон (1,3 млн осіб).

Порівняйте кількість населення найбільших міст Канади й США.

За допомогою карт атласу з'ясуйте, чим займається місцеве населення маленьких канадських містечок Еллоунайф, Норман-Велс, Еко-Бей.

Майже 60 % населення Канади англомовне, 20 % — франкомовне. Приблизно 2/3 приросту населення країни дають іммігранти, серед яких майже 10 % — біженці з усього світу. Зростає питома вага мігрантів з Азії та Африки, а також іспанців, німців, італійців.

Українська діаспора, дев'ята за кількістю етнічна група Канади (1,3 млн осіб), проживає в провінціях Альберта, Манітоба, Саскачеван, Онтаріо, Британська Колумбія, Квебек. Серед

її представників відомі артисти, співаки, музиканти, бізнесмени, спортсмени, релігійні й політичні діячі, вчені, перша жінка-космонавт країни, урядовці: Пол Вінник — командувач збройних сил Канади, Христя Фріланд — міністр закордонних справ, Роман Гнатишин та Едвард Шреер — генерал-губернатори (президенти) країни в різні роки, Рой Романов — прем'єр-міністр Саскачевану, Едвард Стельмах — Альберти, Гарі Філмон — Манітоби, Вільям Гавриляк — тричі мер Едмонтона.

У Канаді є українські школи, де вивчають мову, історію та географію України.

3 СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК КАНАДИ. Третинний сектор економіки країни дуже розвинений, але набагато поступається США. Приблизно 3/4 працездатного населення країни задіяне в індустрії послуг і створює понад 71 % ВВП.

Транспорт країни дуже залежний від природних умов. Трансконтинентальні залізничні та автомобільні магістралі перетинають Канаду із заходу на схід у прикордонних зі США територіях. Інтенсивно використовуються Великі озера та річка Святого Лаврентія, більшого значення набуває авіаційний транспорт, на півночі у тривалий зимовий період жителі використовують снігоходи.

Найбільші фінансові центри Канади — Торонто, Монреаль й Оттава. Фондова біржа Торонто — сьома у світі за рівнем ринкової капіталізації. Зростає значення Вінніпега (центр фінансування аграрного сектору економіки країни) та Ванкувера (порт, центр туризму та ділової активності зі страховими компаніями та інвестиційними фондами).

4 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА.

Канада — член «Великої сімки», «Великої двадцятки», ООН, НАТО, СОТ та інших впливових міжнародних організацій. Проте країна має специфічну структуру економіки — високу частку добувної промисловості у структурі господарства. Канада є одним із лідерів за видобутком й експортом нафти, природного газу, вугілля, сірки, калійної солі, залізної руди, золота, титану, урану, кобальту, молібдену. Країна входить до п'ятірки світових лідерів за виплавою цинку, алюмінію, міді, золота та срібла.

Поруч із великими корпораціями й ТНК у Канаді існує державний сектор економіки. Канада — четвертий великий виробник електроенергії у світі. Значна частка у структурі економіки припадає на лісову й деревообробну промисловість.

В економіці країни зростають значення й питома вага машинобудування: виробництво пожежних літаків, тепловозів, автомобілів, морських і річкових суден, снігоходів та інших транспортних засобів і космічного обладнання. Машинобудівні підприємства Канади працюють у Польщі, Швеції, Австрії.

Провінція Альберта має значні нафтові й газові ресурси, а запаси бітумних пісків Атабаски роблять країну третьою у світі за запасами нафти після Венесуели та Саудівської Аравії.

Структуру міжнародної спеціалізації Канади визначають американський капітал і монополії США. Нафту, природний газ, кольорові метали, електроенергію, пиломатеріали й папір, обладнання для лісової та гірничодобувної промисловості тощо відправляють перш за все до США, а потім на світовий ринок.

Просторово економіка концентрується вздовж кордону зі США, у районах видобутку корисних копалин, пиляння лісу, портах (Монреаль, Галіфакс, Ванкувер). Майже половину ВВП країни забезпечує провінція Онтаріо.

Проаналізуйте та оцініть ефективність просторової організації економіки США.

Сільське господарство розвинене на півдні провінцій Манітоба (35 % дає тваринництво), Альберта (поширене бджолярство), Саскачеван (45 % пшениці та 40 % конопель). Тут зосереджені посіви зернових і зернобобових (пшениця, горох, овес, чечевиця, нут) і технічних культур (соняшник, картопля, льон, коноплі, ріпак). Особливе місце належить експорту зернових, перш за все пшениці (третє місце після Росії та США у 2018 р.). Тваринницькі ферми спеціалізуються на птахівництві та розведенні великої рогатої худоби.

5 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Крім США, основними торговельними партнерами Канади є Велика Британія, Китай, Мексика, Німеччина, Японія. Канада перш за все відома як постачальник цінних якісних і дорогих кольорових металів: цинку, алюмінію, міді; пиломатеріалів та паперу, суден, снігоходів, пожежних літаків, промислового обладнання, сільськогос-

подарської продукції — вівса, пшениці, кукурудзи.

Імпортуює країна газові турбіни, екскаватори, комп'ютерну техніку, інструменти, метали, автомобілі, зброю, ліки, споживчі товари, овочі, продукти тваринного походження.

Між Україною й Канадою встановилися тісні економічні зв'язки, хоча країни й виробляють близький асортимент продукції.

Спрогнозуйте перспективи взаємовигідного співробітництва України з Канадою.

ВИСНОВКИ

- Основні чинники, що визначають місце країни в МПП: ЕГП, історичний, природно-ресурсний потенціал.
- Майже все населення живе у смузі вздовж кордону зі США. Канада — високоурбанізована, переважно англо- і франкомовна країна.
- Основна риса просторової організації економіки Канади — концентрація її вздовж кордону зі США, районах видобутку корисних копалин, пиляння лісу, найбільших портів. Специфіка економіки країни полягає у високій частці добувної промисловості.
- Сільське господарство Канади найбільше розвинене на півдні провінцій Альберта, Саскачеван і Манітоба.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте чинники, що визначають місце Канади в МПП.
2. Поясніть особливості територіальної організації економіки Канади.
3. Порівняйте чинники міжнародної спеціалізації США й Канади, зробіть висновки.
4. Обґрунтуйте доцільність використання досвіду представників української діаспори Канади в реформуванні економіки України.

§82

Країни Центральної Америки та Карибського басейну

1. Назвіть країни, що входять до складу регіону Центральна Америка.
2. Охарактеризуйте фізико-географічне положення Мексики. Поясніть його вплив на формування природи країни.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. СКЛАД СУБРЕГІОНУ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ.

Субрегіон Центральна Америка розташований між Північною та Південною Америкою. Геологічно і географічно він належить до Північної Америки й складається з материкової та острівної частин.

Головним природним ресурсом країн є теплий тропічний і субекваторіальний клімат, затишні пляжі в умовах цілорічного курортного сезону, вирощування екзотичних тропічних фруктів та овочів тощо. До чинників, що обмежують розвиток, належать тропічні урагани, які нерідко мають руйнівний характер, завдають збитків господарству, супроводжуються епідеміями та людськими жертвами. Наприклад, бідна острівна країна Гаїті не встигла відновитися від наслідків урагану «Томас» (2010 р.), як країною пронеслися урагани «Сенді» (2012 р.) та «Метью» (2016 р.).

На материковій частині Центральної Америки є багато центрів давньої цивілізації

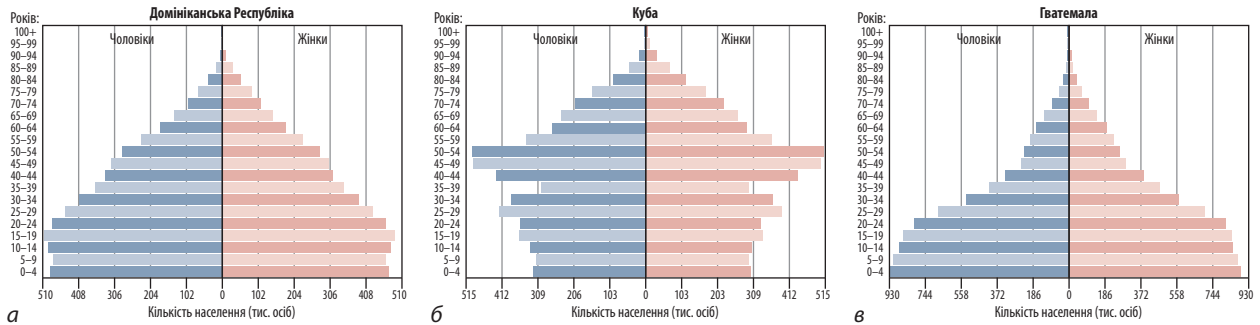
маїя, сучасних важливих світових туристичних об'єктів. Кліматичні особливості субрегіону дають змогу туристам відвідувати їх протягом року.

Субрегіон має запаси руд кольорових металів, мідні, цинкові, нікелеві, а також залізні та марганцеві руди. Серед хімічної сировини переважають фосфорити та кам'яна сіль. Значними є поклади будівельних матеріалів, зокрема найвідоміші в Америці родовища мармуру на Кубі.

2 НАСЕЛЕННЯ. Населення субрегіону сформувалося за часів його колонізації європейцями. Більшість населення іспаномовна. У субрегіоні існує друга (після Канади) держава, де французька мова є державною, — Гаїті, та англomовний Беліз. Збереглися й мови народів маїя.

Порівняйте піраміди статеві-вікової структури населення окремих країн субрегіону (мал. 1) та зробіть відповідні висновки.

Мал. 1. Статеві-вікові піраміди окремих країн Центральної Америки й Карибського басейну: Домініканської Республіки (а); Куби (б); Гватемали (в) (2017 р.).

У субрегіоні немає жодної країни з кількістю населення понад 10 млн осіб. Природний приріст населення країн Центральної Америки високий — 1,4 ‰ (найбільший у Белізі — 2,05 ‰). Питоми вагу становлять діти віком до 15 років (до 30 %). Понад 60 % населення складають люди працездатного віку, які в багатьох країнах субрегіону не можуть знайти роботу. Тому Центральна Америка є субрегіоном, звідки надлишок ЕАН мігрує до США, часто нелегально. У 2016 р. поліція США затримала понад 47 тис. дітей самостійних мігрантів.

Спрогнозуйте шляхи нелегальної міграції працездатного населення субрегіону до США. За додатковими джерелами з'ясуйте, як США долають цю проблему.

У Гватемалі, Нікарагуа, Гондурасі понад половина працездатного населення — безробітні. У цих країнах багато біженців, які залишили райони війн, що тривають тут десятиліттями. Значна кількість населення цих держав поповнює ряди незаконних збройних формувань, займається поширенням наркотиків. Ці країни є осередками виникнення різних епідемій.

3 ГОСПОДАРСТВО. Мабуть, ніде у світі немає такої неоднорідної соціально-економічної ситуації, як у Центральній Америці. Поряд із найбільш розвинутими країнами світу тут існує чимало держав, яким вдалося знайти своє місце у світовому співтоваристві.

Найбільш відсталими країнами субрегіону є Гаїті, яка переживає наслідки руйнівних землетрусів, та Куба, що долає наслідки комуністичного режиму. Решта країн Центральної

Америци й Карибського басейну стають успішними, переважно за рахунок третинного сектору економіки (розвитку рекреації та туризму, грального бізнесу, надання медичних і фінансових послуг). Наприклад, Ямайка вдало поєднує розвиток третинного сектору економіки з первинним, розвиваючи високорентабельне плантаційне господарство. Найрозвиненішим третинний сектор економіки є на Багамських Островах, у Домініканській Республіці, Арубі, Барбадосі, Тринідаді й Тобаго. Серед успішних материкових країн Центральної Америки — Панама, Коста-Рика, Беліз.

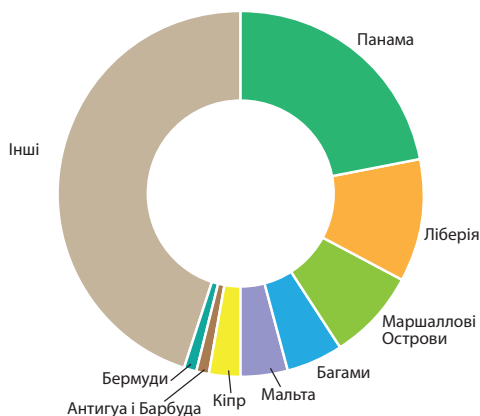

Пригадайте, за рахунок чого Панама потрапила до групи успішних країн.

Світової слави Коста-Рика досягла завдяки цілеспрямованій екологічній чистоті природного й антропогенного середовища. У країні діють суворі закони щодо забруднення довкілля, а 25 % території взагалі стали заповідними зонами. Через це країна перетворилася на суцільний зелений заповідник, який приваблює туристів з усього світу. Коста-Рика характеризується найнижчим у регіоні рівнем корупції, не має армії та є єдиною країною повної демократії в субрегіоні.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. ВПЛИВ США.

На міжнародній арені субрегіон усе більше виступає як територія, що надає світу різноманітні послуги. Відомий він і власними продуктами сільського господарства, гірничодобувної та харчової промисловості. Звідси на світовий ринок надходять руди кольорових металів, тропічні овочі й фрукти та продукція їхньої переробки.

Мал. 2. Частка окремих країн світу в наданні послуг «зручних прапорів».

Знайдіть на карті атласу країни Америки, що мають найбільшу частку у структурі надання «зручних прапорів» (мал. 2).

Спрогнозуйте перспективи взаємовигідного співробітництва України з окремими країнами Центральної Америки та Карибського басейну.

ВИСНОВКИ

- Основними чинниками, що визначають місце країн Центральної Америки й Карибського басейну в МПП, є фізико-географічне положення, природно-ресурсний потенціал, державна політика та історичні чинники. Географічно субрегіон складається із двох частин — материкової та острівної.
- Субрегіон переважно іспаномовний та католицький зі значною часткою безробітного населення, яке намагається мігрувати до США.
- Окремі країни Центральної Америки й Карибського басейну перетворилися на процвітаючі переважно за рахунок розвитку третинного сектору економіки. Найбільш успішною країною регіону є Коста-Рика. Гаїті та Куба залишаються бідними.
- На міжнародному ринку країни представлені як постачальники тропічних овочів та фруктів, морепродуктів, продукції гірничодобувної промисловості, туристичних, транспортних, фінансових та інших послуг. Основний інвестор регіону — США.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте за допомогою карт атласу природно-ресурсний потенціал субрегіону.
2. Визначте особливості економіки країн материкової та острівної частин регіону. Чим вони відрізняються?
3. Поясніть причини відсталості країн Центральної Америки та Карибського басейну.
4. Укажіть роль історичного чинника, що впливає на економічний розвиток країн регіону.
5. Поясніть, чому в регіоні панує економічний і політичний вплив США.

§83

Мексика (Мексиканські Сполучені Штати)

1. Охарактеризуйте географічне положення Мексики. Поясніть його вплив на формування природи країни.
2. Що вам відомо про історію Мексики?

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МПП. Мексику іноді називають «срібною країною» (перше місце у світі за виробництвом срібла), музеєм під відкритим небом (давні міста майя), країною текіли (алкогольний напій Мексики, що виготовляють з агави), країною сомбреро (чоловічий мексиканський капелюх).

Мексика — одна з нових індустріальних країн світу, яка нещодавно була бідною і слаборозвиненою. Зараз її економіка характеризується позитивними темпами промислового розвитку, активною участю в МПП. Мексика швидко й стабільно розвивається, поступово наближаючись до групи високорозвинених країн.

Порівняйте статистичні дані, що характеризують економіку Мексики та іншої країни Центральної Америки (на вибір), і зробіть відповідні висновки. Скористайтеся сайтом focus-economics.com/.

Чинники, що визначають місце країни в МПП: ЕГП, природно-ресурсний і працересурсний потенціал, державна політика. Країна має майже всі види корисних копалин, значні рекреаційно-туристичні ресурси. Мексика разом зі США й Канадою входить до інтеграційного об'єднання НАФТА, що дає змогу країні залучати їхні інвестиції в розвиток національної економіки. Уряд країни за підтримки США активно бореться з корупцією, тіньовою економікою, торгівлею наркотиками.

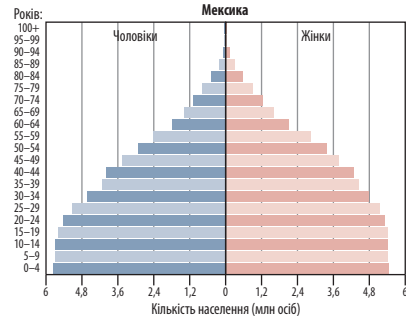
2 НАСЕЛЕННЯ. Населення Мексики розміщене досить нерівномірно. Мексиканці віддають перевагу життю в комфортних умовах узбережжя океанів або в центральних районах поблизу столиці. Понад 79 % населення зосереджено в містах, найбільшими серед яких є Мехіко, Екатепес, Гвадалахара, Пуебла-де-Сарагоса та Сьюдад-Хуарес. Густота населення країни становить понад 60 осіб/км².

Поясніть причини нерівномірного розміщення населення країни.

Мексиканцями європейського походження є лише 10 % населення країни, 62 % — метиси, 28 % — індіанці. У країні панують іспанська мова й католицька релігія. Тривалість життя чоловіків у середньому становить 73 роки, жінок — 79 років.

Мексиканське суспільство доволі молоде. Особи віком до 14 років становлять майже 29 % усього населення країни. Старших за 65 років трохи більше ніж 6 %. Середній вік насе-

Мал. 1. Стативно-вікова піраміда Мексики (2017 р.).

лення країни становить 27,9 року. Особи працездатного віку складають майже 65 %, що є сприятливим для розвитку економіки.

Проаналізуйте дані стативно-вікової піраміди Мексики (мал. 1) та порівняйте з аналогічними даними для інших країн. Зробіть відповідні висновки.

3 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Провідною складовою виробництва Мексики є гірничорудна промисловість. Вона служить базою для розвитку інших сфер господарства та перетворилася на найрозвиненішу завдяки значним покладам різноманітних корисних копалин.

Мексика входить до десятки лідерів за видобутком срібла (третина світового видобутку), графіту, самородної сірки, ртуті, марганцевих руд і нафти. Швидко розвиваються підприємства обробної промисловості, зокрема чорна й кольорова металургія, нафтопереробна, хімічна, машинобудівна, легка й харчова промисловість. Значні темпи розвитку має електроенергетика, де переважають ТЕС (75 %). У промисловості та енергетиці існує державна власність.

Таблиця

СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОНОМІКИ МЕКСИКИ

Показники	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Населення, млн осіб	118	120	121	122	124
ВВП на одну особу, дол. США	10 773	10 964	9654	8804	9325
Економічне зростання (ВВП), %	1,4	2,8	3,3	2,9	2,0
Зростання промислового виробництва, %	-0,2	2,6	1,2	0,4	-0,6
Рівень безробіття, % від працездатного населення	4,3	3,8	4,0	3,4	3,1
Державний борг, % від ВВП	40,0	42,6	46,6	48,7	46,2
Інфляція, %	1,3	0,9	1,3	10,3	5,2
Торговельний баланс, млрд дол. США	-1,2	-3,1	-14,7	-13,1	-11,0
Експорт, млрд дол. США	380	397	381	374	409
Імпорт, млрд дол. США	381	400	395	387	420
Зовнішній борг, % від ВВП	31,1	32,6	35,8	38,5	38,0

Автомобільна промисловість країни (18 % обробної промисловості) представлена підприємствами відомих світових автомобільних брендів «Дженерал Моторс», «Форд», «Крайслер», «Тойота», «Хонда», «БМВ» та «Мерседес-Бенц». Вони використовують місцеві трудові ресурси й орієнтуються на американського споживача. Місцеві підприємства виробляють автобуси, вантажівки та спортивні авто. Розвиваються аерокосмічна та авіаційна промисловість, електроніка й комп'ютерна техніка, виробництво телевізорів та електронно-обчислювальних машин.

4 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

В аграрному секторі Мексики переважає рослинництво. Основні сільськогосподарські культури — кукурудза, картопля та цукрова тростина, частина яких експортується. Тут також вирощують соняшник, різні види овочів, тропічні фрукти (цитрусові, авокадо, папаю, манго, спаржу) і каву. Тваринництво базується на розведенні биків породи зебу, свинарстві, конярстві, вівчарстві та птахівництві.

Лише близько 20 % території країни залучено до сільськогосподарського виробництва. Поясніть, чому.

5 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Мексика є постіндустріальною країною, де більшу частину ВВП створює третинний сектор (понад 70 %).

Швидкими темпами розвивається транспорт (автомобільний, морський та авіаційний). Мексика перетворилася на одну з провідних торговельних держав Америки, на світовому ринку її продукцію знають не лише в американських, але і в європейських та азіатських країнах. Рекреаційно-туристичний сектор Мексики став одним із рушіїв розвитку економіки країни, четвертим за обсягами надходжень джерелом іноземної валюти.

Найбільші банки, страхові компанії, інвестиційні фонди зосереджені в Мехіко. Тут і в інших великих містах розташовані провідні університети країни.

6 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

Входження Мексики до інтеграційного об'єднання НАФТА разом зі США та Канадою докорінно змінило географічні напрямки її зовнішніх економічних зв'язків. У зовнішньоторговельному обігу почали домінувати країни Північної Америки. Мексика, як і Канада, відправляє до США понад 70 % свого експорту. До Канади надходить понад 7 %, а до Китаю — більше ніж 2 % експорту. Це нафта й нафтопродукти, деталі автомобілів, сільськогосподарська продукція, залізо й сталь, текстиль та одяг, фото-, оптичні та електричні прилади й обладнання, продукти харчування, напої та тютюн.

Основними партнерами країни з імпорту є США, Німеччина, Китай, Японія та Південна Корея. Мексика імпортує природний газ, деталі машин, нафтопродукти, інтегральні схеми, комп'ютери, хімічну та сільськогосподарську продукцію, продукти харчування тощо.

ВИСНОВКИ

- Мексика — нова індустріальна країна, що бере активну участь у МПП, раціонально використовуючи ЕГП, природно-ресурсний і працересурсний потенціал та переваги сусідства зі США.
- Вікова структура населення сприятлива для розвитку економіки.
- Країна є світовим лідером за видобутком корисних копалин, має потужний комплекс переробних підприємств та експортує переважно готову продукцію.
- Незважаючи на нестачу земель сільськогосподарського призначення, в аграрному секторі Мексики переважає рослинництво, більша частина продукції якого експортується.
- Мексика — країна з постіндустріальною структурою економіки, де переважає третинний сектор господарства: розвиваються освіта, транспорт, туризм, медицина, фінансова й страхова сфери тощо.
- Основними економічними партнерами Мексики є високорозвинені країни — США, Німеччина, Канада, Японія, Китай та Південна Корея.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть, чому Мексику з її постіндустріальною структурою господарства можна віднести до НІК.
2. Охарактеризуйте природно-ресурсний потенціал країни та ступінь раціональності його використання.
3. За допомогою додаткових джерел визначте проблеми економіки країни. Як вони пов'язані з природними чинниками?
4. Визначте особливості територіальної структури господарства країни.
5. За таблицею на с. 209 охарактеризуйте сучасний стан економіки Мексики.
6. Охарактеризуйте зовнішні економічні зв'язки Мексики.

§84

Країни Південної Америки. Загальна характеристика

1. Пригадайте особливості природи материка Південна Америка. 2. Під впливом яких чинників та подій сформувався сучасний склад населення материка?

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. ПРИРОДНІ УМОВИ ТА РЕСУРСИ. У Південній Америці розташовано 12 держав і три залежні території. Вони мають вихід до Тихого або Атлантичного океанів (за винятком двох країн).

За допомогою карти атласу назвіть країни Південної Америки, які мають вихід до океанів, ізольовані країни, залежні території. Поясните переваги географічного положення першої групи країн.

Найбільшою і найвпливовішою країною субрегіону є Бразилія, площа якої становить 5,7% суходолу, найменшою — Суринам. У субрегіоні немає країн-монархій. Майже всі країни — колишні колонії Португалії та Іспанії.

Найбільша частина субрегіону розташована в умовах екваторіального та субекваторіального клімату.

Проаналізуйте умови екваторіального та субекваторіального кліматичних поясів. Чи сприятливі вони для життя людей і ведення сільськогосподарства?

Економіка Південної Америки значною мірою залежить від гірничодобувної промисловості. Загалом субрегіон багатий на мінеральні ресурси, які дуже локалізовані, тому лише деякі країни мають значні їх запаси. В Уругваї та Парагваї вони майже зовсім відсутні.

Значні запаси нафти й природного газу зосереджені в кількох районах: озеро Маракайбо, Карибське море, захід Амазонського регіону, південь Патагонії та Вогняна Земля. Незначні

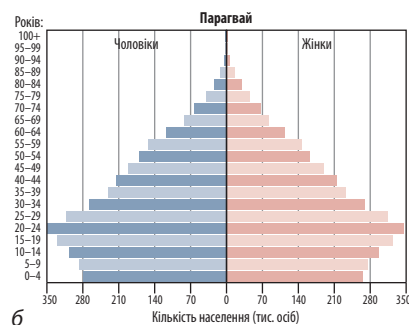
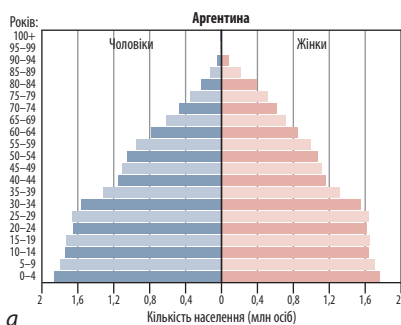
запаси вугілля розташовані в Колумбії, Аргентині, Бразилії, Чилі. Залізну руду (1/5 загальносвітових запасів) використовують у власному металургійному виробництві, а частина йде на експорт. Найбільші її поклади мають Бразилія (штати Мінас-Жерайс, Пара й Мату-Гросу-ду-Сул) та Венесуела (Серро-Болівар, Ель-Пао та підніжжя Гвіанського нагір'я), а також Перу, Чилі, Колумбія та Аргентина. На руди кольорових металів (1/4 загальносвітових запасів) багаті Перу (хроміти), Чилі (мідь та молібден), Болівія й Бразилія (олово, свинець, цинк), Гаяна й Суринам (боксити).

Для постійного використання в сільському господарстві придатна тільки 1/8 частина земельних ресурсів континенту. Їх площа збільшується за рахунок вирубування та випалювання лісів, що спричиняє знеліснення.

2 НАСЕЛЕННЯ. Серед населення субрегіону найбільш поширені дві мови — іспанська та португальська. Близько 82% населення — християни римо-католики. Найбільша кількість нащадків корінних народів кечуа та аймара проживають у Болівії та Перу. Нащадками європейців визнає себе переважна частина населення Аргентини, Уругваю та Чилі. Метисів найбільше в Парагваї, Венесуелі, Колумбії. Найчисленніші японська, китайська та корейська діаспори утворилися в Бразилії.

Поясните причини найбільшого поширення європейських мов і мішаних рас у субрегіоні.

Мал. 1. Статеві-вікові піраміди Аргентини (а) та Парагваю (б) (2017 р.).

У субрегіоні високий рівень урбанізації (80%), половина найбільших міст сформувалася в Бразилії, а найбільшими мегаполісами є столичні Сан-Паулу, Буенос-Айрес, Ліма, Богота, Сантьяго та Каракас. Кількість населення в них коливається від 5,5 до 22 млн осіб.

Природний приріст населення субрегіону додатний (найбільший має Болівія — 16 осіб на тисячу жителів за рік).

Порівняйте піраміди статеві-вікової структури населення Аргентини та Парагваю (мал. 1). Укажіть зміни в природному прирості населення, які відбулися в цих країнах за останні 20 років.

Економічний розрив між багатими й бідними в Південній Америці більший, ніж на інших континентах. Тут майже кожна 11-а людина живе менше ніж на 2 дол. на день (за ПКС).

3 ГОСПОДАРСТВО. Найбільш промислово розвиненими країнами Південної Америки є Бразилія, Аргентина, Чилі, Колумбія, Венесуела та Уругвай. Дві перші входять до складу країн «Великої двадцятки» та становлять 75% економіки субрегіону. Основними сферами господарства країн субрегіону є електроніка, автомобілебудування, металургія, авіація, легка, текстильна й харчова промисловість. Бразилія експортує половину всієї продукції цих виробництв.

Енергетика субрегіону працює на відновлюваних джерелах і вуглеводнях. За останні роки зведені та будуються сонячні (Аподі, Бразилія), вітрові (Вайра-1, Перу) та геотермальні (Серро Павейон, Чилі) електростанції. Із 41 ГЕС субрегіону найбільшими є Ітайпу (Бразилія—Парагвай), Гурі (Венесуела), Тукуруї (Бразилія), що входять до п'ятірки найбільш потужних електростанцій світу.

Основними аграрними культурами є експортні соя й пшениця, а овочі, кукурудза й бобові орієнтовані на внутрішнє споживання. Тваринництво та експорт м'яса є важливою складовою економік Аргентини, Парагваю, Уругваю та Колумбії. У тропічних регіонах Бразилії, Колумбії та Еквадору важливими культурами є кава, какао й банани. Троstinний цукор на експорт виробляють Бразилія, Перу, Гаяна й Суринам, а бавовник вирощують у Перу та Бразилії.

Майже половина території Південної Америки вкрита лісами (23% лісових площ світу),

а лісозаготівельна промисловість орієнтується переважно на внутрішні ринки. Цінну деревину Амазонії, призначену на експорт, експлуатують ТНК. Майже 94% лісових ресурсів субрегіону розташовані на території Бразилії, Болівії, Перу, Еквадору, Колумбії, Венесуели, Гаяни й Суринаму.

Тихоокеанські прибережні води Південної Америки є найбільш важливими для промислового рибальства Перу й Чилі, а атлантичні — Бразилії (анчоуси, тунець, ракоподібні тощо).

Розвивається в регіоні й третинний сектор: транспорт, освіта і наука, фінанси, туризм. Найвищий рівень освіти мають Чилі, Аргентина та Уругвай. У більшості країн регіону шкільна освіта триває 12 років. Найбільш передовою вважають вищу освіту, здобуту в Аргентині або Бразилії.

Середня тривалість життя в країнах субрегіону коливається від 70 до 80 років. Найвищі показники індексу здоров'я населення мають Чилі та Уругвай, найнижчі — Болівія. Проте значна кількість населення не має доступу до якісного медичного обслуговування, особливо в сільській місцевості, а найкращі клініки є приватними з високою вартістю послуг.

У Південній Америці активно розвивається й туризм. Міста Пунта-дель-Есте, Флоріанополіс і Мар-дель-Плата є найважливішими курортами Південної Америки. Найбільша кількість туристів відвідує Бразилію та Аргентину.

Складіть перелік туристичних об'єктів континенту, які найбільш привабливі особисто для вас як майбутнього туриста. Скористайтеся сайтом whc.unesco.org/ru/list/.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Основним інтеграційним об'єднанням країн Південної Америки є економічний союз МЕРКОСУР (постійні члени: Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай і Венесуела; асоційовані члени — Болівія, Чилі, Колумбія, Перу, Гаяна й Суринам).

Знайдіть додаткову інформацію про Тихоокеанський союз країн Південної Америки (alianzarapacifico.net/#inicio). Коли і з якою метою він був створений?

Економіка субрегіону більше орієнтується на внутрішнє споживання, ніж на експорт (у середньому 16% ВВП) порівняно із середньосвітовими показниками (25% ВВП). Економіка

Бразилії (сьома за величиною у світі) та Чилі приваблює найбільше зовнішніх інвесторів.

Країни субрегіону мають тісні економічні зв'язки між собою та зі США, Китаєм, Японією, країнами ЄС. Головними продуктами експорту країн субрегіону є нафта, природний газ та інші корисні копалини, тропічні фрукти, автомобілі та інша продукція машинобудуван-

ня, кукурудза, пшениця, м'ясо, соя, кава, морепродукти, деревина, фанера й паперова маса.

На континенті спостерігаються значне зростання й урізноманітнення більшості сфер економіки. Експорт сільськогосподарської продукції має важливе значення для балансу торгівлі в більшості країн, але значна частина продукції призначена для місцевого споживання.

ВИСНОВКИ

- У Південній Америці розташовано 12 держав, майже всі вони мають вихід до Тихого або Атлантичного океанів. Найбільша й найвпливовіша країна — Бразилія. Вона має найбільші природні та людські ресурси, що становить (разом з Аргентиною) 75% економічного потенціалу субрегіону.
- Субрегіон багатий на різноманітні мінеральні ресурси, а його економіка залежить від гірничодобувної промисловості. Масштабне знеліснення материка відбувається через вирубування лісів для збільшення площ сільськогосподарських земель.
- Високоурбанізоване населення субрегіону має додатний природний приріст, розмовляє переважно іспанською та португальською мовами, сповідує християнську релігію.
- У субрегіоні розвинені всі сектори господарства. У вторинному секторі провідні позиції належать металургії, машинобудуванню, електроенергетиці, хімічній, легкій та харчовій промисловості.
- Економіка субрегіону більше орієнтується на внутрішнє споживання. Економічними партнерами країн Південної Америки є США, Китай, Японія, ЄС.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть причини залежності економіки субрегіону від гірничодобувної промисловості.
2. Проаналізуйте проблеми третинного сектору економіки субрегіону та спрогнозуйте можливі перспективи його розвитку.
3. Поясніть причини орієнтації економіки субрегіону на внутрішнє споживання.
4. Чому країни Південної Америки не мають проблем із наявністю трудових ресурсів?
5. Які види промислової та сільськогосподарської продукції представляють субрегіон на світовому ринку й чому?

\$85

Бразилія (Федеративна Республіка Бразилія)

1. Що вам відомо про формування сучасної бразильської нації? 2. Назвіть країни Південної Америки, із якими Бразилія не має кордонів.

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІСЦЕ КРАЇНИ В МПП. «Гігант третього світу» Бразилія — величезна країна зі значними природними й людськими ресурсами. Місце країни в МПП визначається особливостями її фізико- та економіко-географічного положення, історією виникнення та розвитку, природно-ресурсним і працересурсним потенціалом, сучасною суспільно-політичною ситуацією, соціальними чинниками, державною інвестиційною політикою, особливостями культурного й соціального розвитку. Бразилія займає майже половину всього материка Південна Америка.

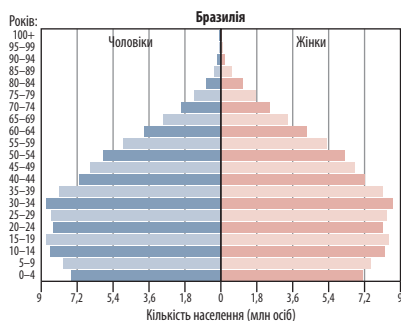

Охарактеризуйте фізико- та економіко-географічне положення країни. Поясніть, які її частини й чому мають найбільш сприятливі умови для життя й господарської діяльності людини.

2 НАСЕЛЕННЯ. Майже половина всіх жителів Бразилії зосереджена на 7% території країни. Більшість населення (середня густота — понад 23 особи/км²) проживає в приатлантичній смузі, а внутрішні частини заселені слабо (1 особа/км²).

Приблизно 85% населення Бразилії живе в містах, десять із яких є містами-мільйонерами, а Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро та Белу-Орізонті

Мал. 1. Статтєво-вiкова пiраміда Бразилії (2017 р.).

належать до найбільших у світі. Досить високий тут і природний приріст населення (мал. 1).

Зробіть припущення щодо забезпеченості Бразилії трудовими ресурсами на майбутні 20—30 років.

3 СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ. Бразилія є безперечним лідером країн Південної Америки. Поступово вона перетворюється на постіндустріальну державу. Третинний сектор економіки забезпечує понад 70 % ВВП країни, за обсягом якого вона входить до десятки світових лідерів (за ВВП на одну особу дуже відстає від них).

Географічний образ країни визначають: гірничодобувна, металургійна, машинобудівна, лісозаготівельна промисловість та рослинництво. Запаси різноманітних корисних копалин зумовлюють роль і значення їхнього видобутку. Бразильське нагір'я багате на боксити, олово, залізну й марганцеву руди, вольфрам, золото, коштовне каміння й алмази. На півдні країни є кам'яне вугілля, а на океанічному шельфі — нафта й природний газ.

Основу енергетики утворюють найбільш потужні у світі ГЕС (90 % електроенергії країни). За останнє десятиліття в країні збудовано низку енергетичних об'єктів, що працюють на невичерпних джерелах енергії, — сонячні (Аподі, Нова Олінда, Ітуверава, Піапора-1, 2) та вітрові (Делфіна, Крісталонджія) електростанції.

Країну називають «біоенергетичним гігантом», оскільки вона є світовим лідером із виробництва етанолу. Раніше автомобілі в країні працювали на спирт із цукрової тростини. Відкриття значних родовищ нафти дозволило експортувати тростинний цукор.

У сільському господарстві Бразилії задіяно 10 % працездатного населення, яке створює майже 7 % ВВП. Країна є одним зі світових лідерів за обсягами збирання бананів, маніоку, сої, кукурудзи, бобових, бавовнику, кави, какао, цукрової тростини, апельсинів, за поголів'ям великої рогатої худоби, свиней та свійської птиці.

Бразилія посідає провідні позиції з виробництва та експорту тютюну, який вирощують на півдні країни. Там розташовані й зрошувані рисові поля. На півночі культивують каучуконоси, на сході — банани. Прибутковою сферою є вирощування тропічних фруктів (ананаси, маракуя, мангустин, папая, манго, ківі) та квітникарство.

Країна є одним зі світових лідерів за експортом сільськогосподарської продукції.

4 ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ.

Міжнародну спеціалізацію Бразилії визначають гірничодобувна, металургійна, машинобудівна, деревообробна, хімічна, легка та харчова промисловість. Машинобудування, розвинене на базі потужної металургії, випереджає всі інші сфери господарства. Країна постачає на світовий ринок автомобілі, трактори, літаки, морські судна, мікрокомп'ютери. За виробництвом спеціальної сталі та алюмінію Бразилія належить до провідних держав світу.

Хімічна промисловість випускає широкий асортимент продукції — добрива, синтетичні волокна та каучук, пластмаси, барвники, каустичну соду та кислоту. Продукція легкої, особливо текстильної та шкіряно-взуттєвої промисловості відома в усьому світі. Харчова промисловість представлена на європейському ринку м'ясними консервами.

Лісове господарство Бразилії розвинене майже на половині її території. Країна посідає перше місце за запасами цінних порід деревини. Більша частина деревини та паперу експортується. Експортне значення має збір латексу дикорослих каучуконосів у тропічних лісах Амазонії, бразильського горіху, карнаубського віску, плодів пальми бабаса, «парагвайського чаю» (ерба-мате). На півдні Бразильського плоскогір'я заготовляють деревину араукарії.

За допомогою карти атласу назвіть найбільші промислові центри країни.

5 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕКТОРУ.

Особливості третинного сектору полягають у високому рівні розвитку транспорту, основними видами якого є автомобільний та залізничний. Для внутрішнього сполучення широко використовують річки та океан, зростає значення авіаційного транспорту у внутрішніх і міжнародних перевезеннях. Найважливішими із 24 портів Бразилії є Сантус (Сан-Паулу), Тубаран, Ріу-Гранді, Паранагуа (Ріо-де-Жанейро), Салвадор, Ресіфі (мал. 2).

У 2008 р. у Бразилії було створено найбільшу приватну фінансову групу в Південній Америці, що відкрило шлях для фінансування розвитку економіки, особливо її третинного сектору.

Найбільші університети країни: Університет штату Сан-Паулу та Федеральний університет Ріо-де-Жанейро. Найвідомішими є медичні клініки Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро, Ресіфі.

У країні швидко розвиваються рекреація й туризм, зростає кількість іноземних туристів, які відвідують Бразилію. Їх приваблюють карнавал у Ріо-де-Жанейро, пляжі Копакабана, історико-культурна спадщина архітектури столиці, колоніальні квартали середньовічних міст східного узбережжя.

6 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Бразилія входить до складу багатьох впливових міжнародних та регіональних організацій: ООН, БРІКС, Латинський союз, Організація американських держав, Південний спільний ринок тощо. Економіка країни сьогодні друга в Аме-

Мал. 2. Порт Ресіфі.

риканському регіоні після США. Найбільшими партнерами Бразилії є країни ЄС та МЕРКОСУР, Америки, Азії та США. Майже 3/4 експорту Бразилії становлять готові товари або напівфабрикати. Це авіаційна техніка, автомобілі, транспортні засоби, вироби електротехнічної та електронної промисловості, етанол, текстиль, взуття, залізна й марганцева руда, сталь. Експортують сою, рис, банани, цитрусові й тропічні фрукти та продукцію харчової промисловості (тростинний цукор, апельсиновий сік, соєве й консервоване м'ясо). Імпортує країна переважно продукцію машинобудування та побутову техніку.

Бразилія не є основним торговельним партнером України. У 2016 р. експорт України в 9 разів перевищував бразильський імпорт.

ВИСНОВКИ

- Бразилія займає майже половину території Південної Америки, але найкраще заселені та освоєні її південно-східні приморські райони. Населення, понад 85 % якого живе в містах, зосереджене переважно в приатлантичній смузі.
- Економіка країни — друга в регіоні після США. Місце країни в МПП визначається особливостями її культурного й соціального розвитку, трудовими ресурсами й природними умовами.
- Третинний сектор економіки становить понад 70 % у структурі ВВП країни. Великі запаси різноманітних корисних копалин зумовлюють роль і значення добувної промисловості. Бразильська продукція вторинного сектору господарства має попит на світовому ринку.
- Бразилія посідає перше місце у світі за запасами цінних порід дерев. Сільське господарство забезпечує майже 7 % ВВП країни. Лісове та сільське господарство виробляють продукцію на експорт.
- Експорт країни складають переважно готові товари та напівфабрикати.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть забезпеченість країни природними ресурсами.
2. Поясніть, чому в країні існують мало-освоєні та неосвоєні райони.
3. Які промислові виробництва та послуги визначають міжнародну спеціалізацію Бразилії? Чому саме вони?
4. Охарактеризуйте роль та місце Бразилії у світі та регіоні.
5. Порівняйте структуру експорту та імпорту товарів і послуг США, Канади Мексики й Бразилії. Зробіть відповідні висновки.

Практична робота 20. Порівняльна характеристика структури, форм суспільної та просторової організації виробництва комп'ютерів та електронної продукції в США й Канаді

1. Проаналізуйте додаткові джерела щодо фірм-виробників комп'ютерів та електронної продукції в США й Канаді.
2. Знайдіть на економічній карті Північної Америки в атласі промислові центри та оцініть просторову організацію виробництва.
3. Зробіть висновки щодо структури, форм суспільної та просторової організації виробництва комп'ютерів та електронної продукції в США й Канаді.

Практична робота 21. Складання картосхеми й аналіз територіальної організації господарства Бразилії та проектування напрямків внутрішньої інвестиційної політики розвитку її регіонів

1. За допомогою матеріалів підручника та карт атласу визначте особливості територіальної організації господарства Бразилії.
2. Спроектуйте напрямки внутрішньої інвестиційної політики розвитку окремих центрів країни.
3. Зробіть припущення та висновки щодо подальших змін у територіальній організації господарства Бразилії.
4. Нанесіть прогнозовані результати на контурну карту країни.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Теми для досліджень:

1. Нью-Йорк — один із найбільших фінансових центрів світу.
2. Форми територіальної організації новітніх видів промислового виробництва в США.
3. Найновітніші транспортні засоби США: проекти Ілона Маска.
4. Міста в США: особливості планування, джентрифікації.
5. Роль автомобільного транспорту в становленні американського способу життя та формуванні системи розселення.
6. Складники успіху української діаспори в Аргентині.
7. Економічна взаємодія вздовж державного кордону між Мексикою й США.

Джерела Інтернету

1. plast.org/world/#2 (Український пласт. Офіційна сторінка українських пластових організацій).
2. sum.org/ar/uk/ (Спілка української молоді в Аргентині).
3. youtube.com/channel/UCt11HE3if2O459X0-fx5weCg (Канал українського пласту в Аргентині).
4. bwt.cbp.gov/index.html (CBP Border Wait Times — інформація щодо можливостей перетину кордонів між Мексикою, США та Канадою).
5. en.wikipedia.org/wiki/Gentrification (Джентрифікація (англійською мовою)).
6. technopark.com.br/ («Техно-Парк», що акредитовано в Сан-Паулу).
7. atlas.media.mit.edu/en/ (Структура торгівлі Канади).
8. canadainternational.gc.ca/ukraine/ (Сайт посольства Канади в Україні).
9. toronto.mfa.gov.ua/ua (Генеральне консульство України в Торонто).
10. canada.mfa.gov.ua/ua (Посольство України в Канаді).
11. www.ucc.ca/ (Конгрес українців Канади).
12. wfuwo.org/ (Світова федерація українських жіночих організацій).
13. <http://thecommonwealth.org/> (Офіційний сайт організації Співдружності націй).

РОЗДІЛ VI АФРИКА

Тема 1. Загальна характеристика Африки

Тема 2. Країни Африки

Тема 1. Загальна характеристика Африки

§86

Особливості географічного положення Африки. Склад регіону

Назвіть причини відсталості господарства більшості країн Африки.

1 ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ. Африка — єдиний материк світу, що перетинається екватором майже посередині. Це визначає особливості його географічного положення та природи.

На півночі Африку омивають води Середземного, на північному сході — Червоного моря, східна її частина має широкий вихід до Індійського океану, а західна — до Атлантичного. Від Азії материк відокремлюється (умовно) Суецьким каналом, який, як і Панамський, дає змогу значно скоротити часові та економічні витрати для морських перевезень.

Поясніть, як географічне положення вплинуло на формування основних рис природи материка.

2 СКЛАД РЕГІОНУ. Кількість країн на материку постійно зростає, і політична карта Африки змінюється. До Першої світової війни близько 90 % території Африки перебувало в колоніальній залежності від європейських країн (Велика Британія, Франція, Португалія, Іспанія, Німеччина, Бельгія та Італія).

На той час суверенними державами Африки були лише Ліберія та Абіссинія (Ефіопія). Прагнення незалежності стало на материку визначальним у другій половині XX ст., а 1960 рік називають Роком Африки. У цей час 17 колишніх колоній стали незалежними державами. Зараз в Африці існують 56 суве-

ренних держав і кілька залежних, переважно острівних територій.

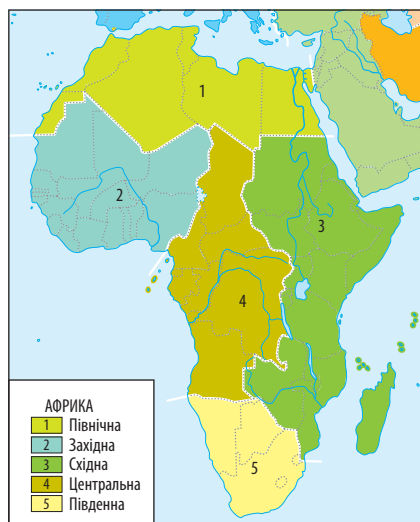

- 1) Охарактеризуйте склад регіону (мал. 1).
- 2) За додатковими джерелами визначте, які кількісні зміни відбулися на карті Африки за останнє століття.

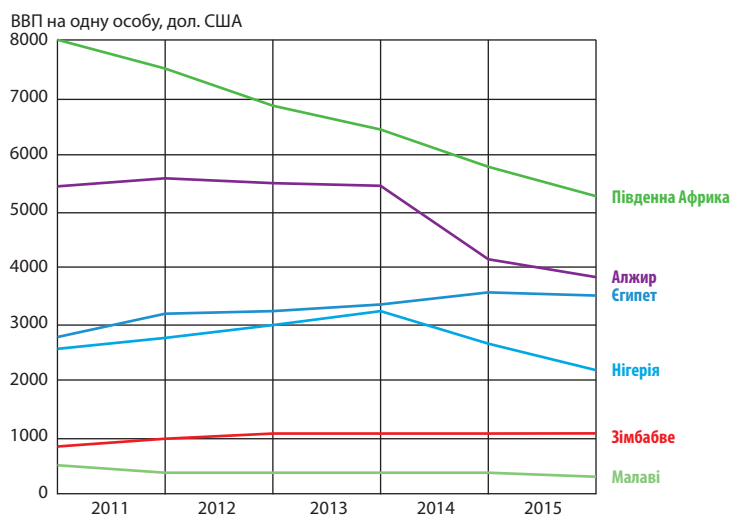
Окремі країни регіону одразу після здобуття незалежності обрали соціалістичний шлях розвитку — Гана, Кенія, Сенегал, Замбія, Танзанія, Конго, Гвінея, Малі, Уганда та ін. Для більшості з них експеримент «африканського соціалізму» закінчився трагічно. Наприклад, у Танзанії, де протягом 1967—1972 рр. було націоналізоване все — від банків до сільськогосподарських земель, у 1985 р. стався крах економіки. Як результат, майже 45 млн людей зараз живуть за межею бідності.

3 СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА КАРТА АФРИКИ. Суверенітет більшості африканських держав не зробив їх вільними від впливу колишніх метрополій. Найбільшою мірою це стосується Великої Британії та Франції. Багато країн Африки є асоційованими членами ЄС (Алжир, Єгипет, Туніс).

Майже всі країни Африки унітарні. Лише найнаселеніша Нігерія є федерацією. За формою правління абсолютна більшість африканських країн — республіки. Монархіями є Марокко, Лесото й Свазіленд.

Мал. 1. Субрегіони Африки.

Мал. 2. ВВП окремих країн Африки на одну особу.

Різні дослідники та організації по-різному оцінюють рівень соціально-економічного розвитку країн Африки. Наприклад, МВФ не виокремлює на території Африки високорозвинених держав, а ООН вважає, що до цієї групи країн тут належить Південно-Африканська Республіка (ПАР).

Проаналізуйте дані графіка (мал. 2) та зробіть відповідні висновки.

Абсолютна більшість країн Африки належать до країн, що розвиваються. Низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична та економічна залежність від інших країн не створюють передумов для розвитку економіки.

Переважаюча частина африканських держав, здобувши незалежність, фактично залишилися сировинними донорами розвинених країн і своїх колишніх метрополій.

Які країни Африки є членами Франкофонії та Співдружності націй? Покажіть їх на карті атласу.

До найменш розвинених країн світу належать: Сомалі (майже половина населення живе на 1 дол. США на день), Центральна Африканська Республіка (ЦАР), Бурунді, Демократична Республіка Конго (ДРК, світовий лідер за сексуальним рабством), Ліберія, Еритрея, Зімбабве, Нігер, Малаві, Мадагаскар, Чад (середня тривалість життя не перевищує 50 років).

ВИСНОВКИ

- Особливості географічного положення та природи Африки визначає її положення щодо екватора.
- Сучасна політична карта Африки перебуває в стадії формування, а кількість країн на материку зростає. Сьогодні в Африці 56 незалежних держав. Суверенітет більшості африканських держав не зробив їх вільними від впливу колишніх метрополій.
- Майже всі країни Африки унітарні, а за формою правління абсолютна їх більшість — республіки.
- ООН вважає, що до групи високорозвинених держав в Африці належить лише Південно-Африканська Республіка. Абсолютна більшість країн Африки належать до країн, що розвиваються, і фактично залишаються сировинними донорами розвинених країн. Найменш розвинених країн в Африці найбільше у світі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть субрегіони Африки та знайдіть їх на політичній карті атласу.
2. Поясніть причини кількісних і якісних змін на політичній карті Африки.
3. Поясніть вплив географічного положення на умови ведення господарства в окремих частинах материка.
4. Поясніть, чому кордони окремих країн Африки збігаються з меридіанами і паралелями.
5. Оцініть рівень соціально-економічного розвитку країн Африки.

§87

Інтеграційні процеси в Африці. Райони збройних конфліктів та проявів тероризму

Поясніть значення поняття «інтеграція».

1 ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ. Інтеграційні процеси в Африці обумовлені залежним становищем материка в системі світового господарства й низьким рівнем розвитку продуктивних сил.

Найбільшим інтеграційним об'єднанням є Африканський союз, створений у 2001 р. (змінив Союз африканських держав, що існував до того часу) (мал. 1). До його складу входять усі країни материка.

Головними завданнями організації є прискорення економічної та політичної інтеграції країн і створення єдиного уряду Африканського регіону (щось на зразок Ради ЄС). Тобто передбачається інтеграція восьми регіональних економічних співтовариств, кожне з яких існує в межах окремого регіонального договору: Союз арабського Магрибу, Загальний ринок Східної та Південної Африки, Співтовариство держав Сахеля-Сахари, Східноафриканське товариство, Економічне співтовариство держав Центральної Африки, Економічне співтовариство країн Західної Африки, Міжурядовий орган із питань розвитку, Співтовариство розвитку Півдня Африки.

Африканський союз активно займається розв'язанням проблеми пандемії СНІДу, виступає посередником під час вирішення військових конфліктів, які є звичайним явищем для регіону (наприклад, у 2011 р. під час громадянської війни в Лівії), вирішує окремі державні урядові проблеми країн (Мавританії у 2005 р., Малі у 2012 р.).

У додаткових джерелах знайдіть інформацію про реакцію Африканського союзу щодо заборони президента США Д. Трампа на в'їзд громадян країн регіону до США. Обговоріть її на одному з уроків географії.

Африканський союз планує створення зони вільної торгівлі, єдиного африканського ринку, Центрального африканського банку та введення у 2023 р. єдиної валюти.

Щороку 25 травня на континенті та в усьому світі відзначають День визволення Африки. Зробіть свій внесок у його святкування у вашому навчальному закладі.

2 РАЙОНИ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ПРОЯВИВ ТЕРОРИЗМУ. Соціально-економічна ситуація, що склалася в багатьох африканських країнах, поширення корупції, нелегальна торгівля природними ресурсами та інші чинники призводять до виникнення районів збройних конфліктів і проявів тероризму на материках.

Протягом останніх десятиліть збройні конфлікти й терористичні атаки відбувалися в багатьох країнах Африки. В окремих із них війни тривають десятиліттями: Судан, Сомалі, ДР Конго, Нігерія. Ведеться повномасштабна війна з радикальними ісламістами в Нігерії, тривають військові сутички в Лівії, далеко за межами Африки відомі сомалійські пірати й терористи, ісламські угруповання здійснюють терористичні акти на Синайському півострові Єгипту. Південний Судан відокремився від Судану, але війна там не припинилася. У військових операціях беруть участь навіть підлітки.

Африка перетворилася на головне джерело біженців світового масштабу. Основна їх частина прямує до розвинених країн ЄС.

Здобуття незалежності країнами Африки не покращило, а навпаки, погіршило ситуацію у сфері безпеки. ООН здійснює миротворчі місії та операції, у тому числі й на території африканських країн. Миротворчі сили ООН продовжують свою діяльність у ДРК, Судані, Південному Судані, Малі, ЦАР.

Як ви вважаєте, чи завжди врегулювання конфліктів миротворцями ООН має позитивні наслідки?

Мал. 1. Емблема Африканського союзу.

ВИСНОВКИ

- Найбільше інтеграційне об'єднання Африканський союз включає всі країни материка. Його головними завданнями є економічна та політична інтеграція країн, розв'язання проблеми пандемії СНІДу, створення зони вільної торгівлі, Центрального африканського банку тощо.
- Різні соціально-економічні чинники сприяють виникненню районів збройних конфліктів та проявів тероризму на материку.
- Найбільші та найтриваліші збройні конфлікти на материку відбуваються в Нігерії, ДРК, Сомалі, Судані, Лівії, постійним явищем є терористичні акти в Єгипті та Південному Судані, що спричиняє збільшення потоків біженців до багатих країн ЄС.
- ООН здійснює на території Африки миротворчі місії та операції.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. За допомогою тексту параграфа й політичної карти світу в атласі визначте території Африки, де утворилися регіональні економічні співтовариства.
2. Укажіть основні завдання Африканського союзу. Оцініть масштабність його діяльності.
3. Назвіть основні причини виникнення та поширення збройних конфліктів в Африці та встановіть джерела фінансування цих протистоянь.
4. Оцініть роль ООН в урегулюванні конфліктів на материку.

§88

Природні умови й ресурси Африканського регіону

1. Як природні ресурси Африки залежать від географічного положення материка та його геологічної будови? 2. Поясніть різницю між поняттями «земельні ресурси» та «ґрунтові ресурси».

1 ПРИРОДНІ УМОВИ. Природні умови Африканського регіону надзвичайно різноманітні, а в багатьох частинах екстремальні. На півночі величезні площі субрегіону займає найбільша й найжаркіша пустеля світу Сахара (+58 °C у тіні). У Південній Африці також значні площі зайняті пустелями Калахарі й Наміб.

Використовуючи політичну карту Африки, укажіть країни, розташовані в зоні впливу цих природних об'єктів.

Понад 80 % материка займають савани із тривалим посушливим періодом року, напівпустелі й пустелі (мал. 1). У районі екватора в Центральній і Західній Африці поширені вологі й перемінно вологі ліси. Найкращі природні умови мають Східна Африка та приморські райони.

За політичною картою Африки вкажіть країни з найбільш сприятливими природними умовами.

Середні температури повітря материка становлять взимку +10...+25 °C, а влітку

+25...+30 °C. На найвищих вершинах материка протягом року лежить сніг. В екваторіальній зоні в районі Гвінейської затоки випадає від 4000 до 2000 мм опадів, кількість яких суттєво змінюється в межах окремих територій материка. У пустелях протягом року випадає не більше 100 мм опадів, а в пустелі Наміб дощів немає роками.

Загалом Африка являє собою гігантський уламок давньої платформи, але в молодих горах Атлас на північному заході материка трапляються руйнівні землетруси. Найвищі вершини — Кіліманджаро й Кенія — є згаслими вулканами. Територія Східної Африки розбита глибокими розломами, триває процес відокремлення її від основної частини материка.

Які частини материка відкололися від нього протягом його геологічної історії?

Річки Африки повноводні, багаті на гідро-ресурси, але на них чимало порогів і водоспадів, що стримує розвиток судноплавства.

Мал. 1. Природні умови Африки: а) савани; б) оаза в пустелі; в) ГЕС на річці Конго.

Найбільші річки — Конго, Нігер, Ніл — несуть свої води до Атлантичного океану. Із великих річок лише Замбезі впадає в Індійський океан. Великі озера Африки — Танганьїка, Вікторія, Ньяса — належать до найбільших і найглибших у світі.

Чому на африканських річках багато порогів і водоспадів? Як їх наявність впливає на використання річок у господарській діяльності?

2 ПРИРОДНІ РЕСУРСИ. Мінеральні, ґрунтові, водні, гідроенергетичні, лісові, біологічні, рекреаційні та інші ресурси Африки багаті й різноманітні. Материк відомий величезними запасами мінеральної сировини: бокситів, кобальту, цирконію, вермикуліту, фосфатів, марганцю, міді, алмазів і золота. Тут видобувають до 30 % мінеральної сировини планети. Понад 50 % усього золота, платини та алмазів дають Центральна та Південна Африка. Замбія, ДРК, ПАР мають запаси міді світового масштабу («мідний пояс» Африки); Гвінея й Гана — бокситів; Мавританія — залізних руд. Вугільні басейни розвідані та експлуатуються в ПАР та Зімбабве, алюмінієві руди — у Західній Африці, фосфорити — у Марокко й Тунісі. Північ континенту відома як Сахарський басейн нафти й при-

родного газу, на запаси вуглеводнів багатий район Гвінейської затоки.

Економіка багатьох африканських країн суттєво залежить від експорту корисних копалин: понад 90 % експортних надходжень для Алжиру, Екваторіальної Гвінеї, Лівії та Нігерії становлять вугілля й нафта; 80 % експортних доходів для Ботсвани забезпечує продаж алмазів, міді, нікелю, кальцинованої соди й золота, а для Гвінеї — бокситів, глинозему, золота й алмазів тощо.

За площею й запасами цінної деревини екваторіальних лісів материк поступається лише Південній Америці. Однак скорочення їхніх площ в окремих країнах має катастрофічні масштаби. Наприклад, у Гані залишилося лише 12 % лісів.

Ґрунтові ресурси Африки різноманітні. У районах саван і рідколісся ґрунти родючі. Річки материка багаті на рибу й мають значні запаси гідроенергії, які не використовують на повну потужність.

За допомогою карт атласу складіть господарську оцінку одного з видів природних ресурсів Африки.

За допомогою додаткових джерел проаналізуйте рекреаційні ресурси Африки. Поясніть причини, що перешкоджають розвитку туризму в багатьох країнах регіону.

ВИСНОВКИ

- Природні умови Африки надзвичайно різноманітні. Однак у багатьох частинах вони екстремальні для життєдіяльності людини.
- Ресурси регіону (мінеральні, ґрунтові, водні, гідроенергетичні, лісові, біологічні, рекреаційні тощо) багаті та різноманітні. Не всі вони використовуються раціонально.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте субрегіони Африки, що мають найбільш та найменш сприятливі умови для розвитку сільського господарства й життя населення.
2. Чому залежність багатьох африканських країн від експорту корисних копалин є економічно небезпечною?

§89

Населення Африки

1. Охарактеризуйте вплив природи Африканського континенту на розміщення населення.
2. Як природа материка вплинула на формування негроїдної раси?

1 ПРИРОДНИЙ РУХ ТА МІГРАЦІЇ. Темпи зростання кількості населення Африки в 10 разів перевищують аналогічний європейський показник. У 1960 р. на континенті проживало лише 278 млн осіб, а сьогодні — понад 1,2 млрд осіб. На розміщення й густоту населення впливають природні умови: у пустелях постійне населення майже відсутнє, а найгустіше заселені узбережжя Середземного моря, Гвінейської затоки, південно-східне узбережжя материка та дельта Нілу.

На півночі материка живуть араби, північний схід населяють сомалійці й ефіопи. Своєрідне населення Мадагаскару виникло від змішування місцевих негроїдів із переселенцями монголоїдної раси з Азії. На півдні континенту, крім місцевого населення, живуть нащадки переселенців із Великої Британії та Нідерландів.

? Назвіть країни, у межах яких розташовані території з найбільшою та найменшою густиною населення.

Населення Африки складається з великої кількості племен і народностей, які розмовляють понад 1 тис. мов. Державними мовами в багатьох країнах є переважно англійська й французька (мови колишніх метрополій).

В останні роки на континенті все більших обсягів набуває як внутрішня, так і зовнішня міграція.

Таблиця
КРАЇНИ-ЛІДЕРИ ЗА КІЛЬКІСТЮ МІГРАНТІВ

Країна	Кількість мігрантів, осіб
Сирія	5 524 377
Афганістан	2 501 445
Південний Судан	1 436 719
Сомалі	1 012 323
Судан	650 640
ДР Конго	537 473
ЦАР	490 892
М'янма	490 289
Еритрея	459 430
Бурунді	408 085

? За даними таблиці назвіть африканські країни, що є світовими лідерами за кількістю зовнішніх мігрантів. Укажіть причини та зробіть висновки щодо наслідків внутрішніх і зовнішніх міграцій.

2 СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА. УРБАНІЗАЦІЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ.

Населення Африки становить 16,6 % від світового показника. Середній його вік — 19,4 року. Це свідчить про високі темпи народжуваності за невисокої середньої тривалості життя. У віці до 16 років переважає чоловіче населення, а старше — жіноче.

? Проаналізуйте статеву-вікову структуру населення Африки (мал. 2). Порівняйте її із відповідними показниками інших країн. Зробіть висновки.

Рівень урбанізації в Африці становить 40 %, однак саме тут процеси міграції сільського населення до міст відбуваються найшвидше. Крім того, зростають процеси хибної урбанізації. В Африці найбільші у світі показники зростання кількості міського населення: в Анголі — 5 %, у Нігері — 5,5 %.

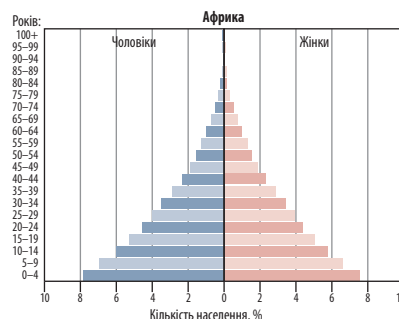
На материкау налічується 40 міст-мільйонерів. Найбільші з них: Каїр із Гізою (Єгипет) — понад 22 млн осіб, Лагос (Нігерія) — 16 млн осіб, Кіншаса (ДРК) — 9,7 млн осіб, Йоганнесбург (ПАР) — 8 млн осіб, Луанда (Ангола) — 6,5 млн осіб, Хартум (Судан) — 5,5 млн осіб, Александрія (Єгипет) — 4,9 млн осіб.

За даними ООН, понад 1 млрд осіб у світі живуть у нетрях, половина з них — в Африці (Єгипет, Гана, Ліберія, Кенія, Мавританія, Намібія, Нігерія, ПАР та Свазіленд). За прогнозами, до 2030 р. цей показник на континенті зросте вдвічі.

Мал. 1. Місцеве населення Кіншаси (ДР Конго).

3 ПРАЦЕРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ. За прогнозами, у період до 2023 р. працересурсний потенціал континенту щороку збільшуватиметься на 15—20 млн осіб. Проте працедавці вже визначають недостатню кількість саме кваліфікованих кадрів, здатних працювати із сучасними машинами та механізмами. Аналітики Світового банку стверджують, що зростання кількості населення й працездатних Африки може сприяти зростанню ВВП на континенті на 11—15 % та скороченню бідності. Постає питання щодо освіти та підготовки кваліфікованих кадрів. На материк уже сьогодні відчувається гостра нестача лікарів, учителів, інженерів. Збільшення кількості робочих місць (63 млн осіб) не відповідає кількості працездатного населення (96 млн осіб).

Мал. 2. Статтєво-вiкова пiраміда Африки (2017 р.).

- 1) Які процеси спричиняє нестача кваліфікованих кадрів на материкі?
- 2) Порівняйте особливості забезпеченості трудовими ресурсами Африки та Європи.

ВИСНОВКИ

- На розміщення й густоту населення, кількість якого на материк становить понад 1,2 млрд осіб, впливають природні умови та соціально-економічні процеси. Населення Африки наймолодше у світі. Темпи зростання його кількості в 10 разів перевищують аналогічний європейський показник.
- На континенті все більших обсягів набуває як внутрішня, так і зовнішня міграція. На неї впливають процеси урбанізації та нестача робочих місць.
- В Африці стрімко зростає хибна урбанізація та утворюються великі міські агломерації, за умови, що лише близько 40 % населення живе в містах.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть особливості розміщення населення на материкі. Назвіть чинники, які на це впливають.
2. Поясніть причини хибної урбанізації на материкі.
3. Охарактеризуйте статтєво-вiкову структуру населення континенту. Чим вона відрізняється від структури інших регіонів планети?
4. Які перспективи має регіон, урахувавши зростання кількості трудових ресурсів?

§90

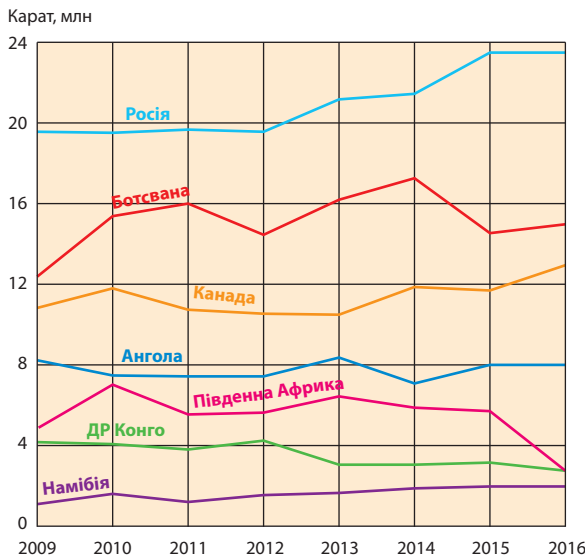
Особливості економіки країн Африки. Первинний сектор економіки

1. Як колоніальне минуле материка вплинуло на розвиток господарства та його розміщення в країнах Африки? 2. На які ресурси найбільш багаті окремі країни Африки?

1 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКИ КРАЇН АФРИКИ. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІКУ РЕГІОНУ.

Африка є найбільш відсталим материком планети, ареною гострих економічних та суспільно-політичних конфліктів. Низький освітній рівень більшості населення, відсутність політичної волі до змін не сприяють розвитку господарства, що особливо яскраво відображає первинний сектор економіки.

Африка є основним споживачем продовольства від ФАО (Продовольча й сільськогосподарська організація ООН). Основними причинами голоду в Африці є посухи, війни та неконтрольоване зростання кількості населення, низькі темпи проведення «зеленої» і «біотехнологічної» революцій, які ще наприкінці ХХ ст. дали змогу нагодувати населення Індії, Китаю та інших густозаселених країн.

Мал. 1. Країни — світові лідери за видобутком алмазів.

Глобалізація сприяла поширенню впливу іноземних корпорацій на економіку Африки загалом. Проте потужні ТНК світу переважно експлуатують багаті природні ресурси материка й діють не завжди чесно та прозоро. Крім природних ресурсів, корпорації приваблюють дешева робоча сила, відсутність жорсткого екологічного законодавства та економічних законів.

2 ПЕРВИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Місце окремих країн й Африки загалом у МПП продовжує визначати гірничодобувна промисловість. Найбільшими районами видобутку корисних копалин є басейни нафти й природного газу Північної Сахари та Гвінейської затоки («мідний пояс» Африки). Також ведеться видобуток кам'яного вугілля (ПАР, Зімбабве), залізних руд (ПАР, Ліберія), алюмінієвих руд (Гвінея, Гана), золота (ПАР), алмазів (ПАР, ДРК, Намібія), фосфоритів (Марокко, Туніс) тощо.

Більшість урядів країн Африки не контролює видобуток корисних копалин, оскільки вони переважно належать іноземним компаніям і корпораціям (передусім австралійським, канадським та китайським), які навіть не завжди сплачують податки до бюджету країн у повному обсязі. У країнах відсутнє чітке законодавство у сфері розвідки та експлуатації корисних копалин іноземними інвесторами.

За допомогою карт атласу назвіть країни Африки, багаті на запаси нафти, природного газу, кам'яного вугілля, золота, алмазів та фосфоритів.

Проаналізуйте діаграму (мал. 1) і зробіть відповідні висновки.

3 СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Сільське господарство Африки переважно монокультурне. Основу економіки більшості країн материка становить якась одна культура, спрямована на експорт. Проте лише Нігерія входить до десятки світових лідерів за обсягами сільськогосподарського виробництва, Єгипет — до двадцятки.

Пригадайте, що таке монокультурне сільське господарство. Чому воно характерне саме для країн Африки?

В окремих країнах у сільському господарстві зайнято до 2/3 ЕАН, яке виробляє значну частку ВВП (Єгипет — 12 % ВВП, 28 % зайнятих; Ефіопія — 37 % ВВП, 70 % зайнятих; Танзанія — 34 % ВВП, 66 % зайнятих). Кількість працездатного населення, залученого до сільськогосподарського виробництва кожної окремої африканської країни, важко визначити через експлуатацію дитячої праці. Наприклад, у Кот-д'Івуарі плоди дерева какао збирають навіть восьмирічні діти, робочий день яких може тривати до 12 годин.

Африка є світовим постачальником багатьох видів продуктів тропічного сільського господарства: какао-бобів (близько 2/3 світового обсягу), сизалю і ядер кокосових горіхів (1/2 світового експорту), кави й пальмової олії (1/3 світового експорту), чаю (1/10 світового експорту), значної кількості арахісу та арахісової олії. У багатьох країнах вирощують одну культуру, яку місцеве населення не може масово споживати: Малі — бавовник; Ефіопія, Ангولا та ДРК — каву; Гана та Нігерія — какао; Сенегал — арахіс; Кенія, Мозамбік, Уганда, Танзанія, Конго — чай. Для власних потреб вирощують коренеплоди батат та маніок (замінники картоплі) або просо й сорго.

Зі споживчих культур в африканських країнах найбільші врожаї пшениці отримують у Єгипті, Алжирі, Марокко, ПАР, Тунісі, кукурудзи — у ПАР, Єгипті, Нігерії та Ефіопії, ячменю — у Марокко, Ефіопії та Алжирі.

З олійних культур у Західній Африці вирощують арахіс й олійну пальму (Нігерія й Сенегал — майже половина світового обсягу); у Середземномор'ї вирощують маслинове дерево (Туніс — другий після Іспанії експортер олії у світі).

Для субтропічних країн Північної Африки та ПАР важливими є виноградарство та вирощування цитрусових. У Північній Африці вони мають експортне значення.

Північна Африка також постачає на світовий ринок близько 2/5 фініків. Багато квітів, що експортуються до Європи, вирощують у Кенії.

Тваринництво загалом екстенсивне, пасовищне, напівкочове або відгінне й відрізняється дуже низькою продуктивністю (мал. 2). Його розвиток в окремих регіонах Африки неможливий через посушливість клімату, поширення мухи цеце. Негативним наслідком скотарства в зоні Сахеля стало спустелення значних територій.

У багатьох країнах через релігійні міркування худобу не забивають. В окремих племенах мати худобу престижно (чим більше голів худоби, тим більшою повагою користується власник). Багато народів Північної Африки вживають у їжу лише молоко й кров живих корів. У мусульманських країнах Північної Африки практично відсутнє свинарство.

Пригадайте значення поняття «спустелення».

Мал. 2. Пастух у Південному Судані.

4 ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО. Найбільшого розвитку лісове господарство набуло в країнах Екваторіальної Африки, де понад 40 видів дерев мають цінну деревину: ебенове, сандалове, червоне дерева, лофіра та хлорофора висока, гварея пахуча тощо. Африка є лідером за темпами вирубування лісів (особливо Бурунді, Руанда та Нігер).

Лісозаготівля в багатьох країнах здійснюється для задоволення місцевих потреб у паливі та традиційній обробці деревини. В Анголі, Камеруні, Конго, Габоні, Гані, Кот-д'Івуарі, Ліберії, Нігерії цінна кольорова деревина йде на експорт.

Найбільші площі вирубаних лісів у Судані, Замбії, ДРК, Нігерії та Зімбабве.

ВИСНОВКИ

- Африка — найбільш відсталий материк планети. Через низький рівень розвитку власного сільського господарства регіон є основним споживачем продовольства від ФАО. У первинному секторі господарства країн Африки широко використовують дитячу працю.
- Африка має значні запаси мінеральної сировини і в МПП посідає провідні позиції за її поставками на світовий ринок. Більшість урядів країн Африки не контролюють її видобуток із власних надр і тому втрачають можливість розвитку економіки та покращення життя населення.
- Рослинництво як основа економіки більшості країн материка — монокультурне, спрямоване на експорт. Тваринництво загалом екстенсивне, пасовищне, напівкочове або відгінне й характеризується дуже низькою продуктивністю.
- Лісове господарство найбільш розвинене в країнах Екваторіальної Африки, де понад 40 видів дерев мають цінну деревину, яку заготовляють на експорт переважно іноземні фірми. Це явище має такі самі економічні наслідки, що й видобуток корисних копалин.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Порівняйте особливості ресурсозабезпеченості субрегіонів Африки різними видами ресурсів.
2. Поясніть, чому сільське господарство та видобуток корисних копалин не забезпечують економічного зростання країн Африки.
3. За допомогою карт атласу визначте райони видобутку окремих видів мінеральної сировини в регіоні та напрямки її експорту.
4. Охарактеризуйте лісове господарство країн Африки.

§91

Вторинний сектор економіки. Особливості розміщення центрів промислового виробництва в регіоні

Що таке дрібне кустарне виробництво? Чи існує воно в країнах Африки, чому і яке саме?

1 ВТОРИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Підприємства вторинного сектору економіки Африки перебувають на початковій стадії розвитку, за винятком ПАР, Єгипту, Алжиру, Нігерії та декількох інших країн.

Нафту й природний газ добувають та переробляють переважно в країнах Північної Африки, нафтопереробні заводи працюють на експорт і розташовані в портових містах. У Нігерії виробляють олов'яні концентрати, у ПАР, ДРК та Замбії виплавляють чорні метали й чорнову мідь, у ПАР, Танзанії, Намібії, Гані добувають й обробляють золото. Машинобудування, яке виготовляє обладнання для різних сфер промисловості, транспортні засоби, обладнання для гірничодобувної промисловості, зброю, розвинене лише в ПАР. У цій країні також розвинені хімічна та фармацевтична промисловість.

Незважаючи на значний розвиток, який енергетика країн Африки отримала в останні 20—30 років, вона ще має значні перспективи розвитку. Найбільші ГЕС Африки: Асуанська (Єгипет, Ніл), Кахора Бас (Мозамбік, Замбезі), Гілгел Гібе (Ефіопія, Омо), Інга (ДРК, Конго), Аксомбо (Гана, Вольта), Лаука (Ангола, Кван-

за), Дракенсберг (ПАР, Вілга), Каріба (Замбія, Замбезі). Будуються Ефіопський ренесанс (Ефіопія, Голубий Ніл), Мамбіла (Нігерія, Донга).

За додатковими джерелами підготуйте повідомлення про будівництво ГЕС на річках Африки, їх економічні переваги та екологічні проблеми.

Більшість ГЕС споруджувалися за фінансової та інженерної підтримки іноземних спеціалістів. Іноді це відбувалося не для забезпечення енергією самих цих країн, а перш за все для роботи металургійних заводів та інших брудних підприємств, що належать іноземним ТНК.

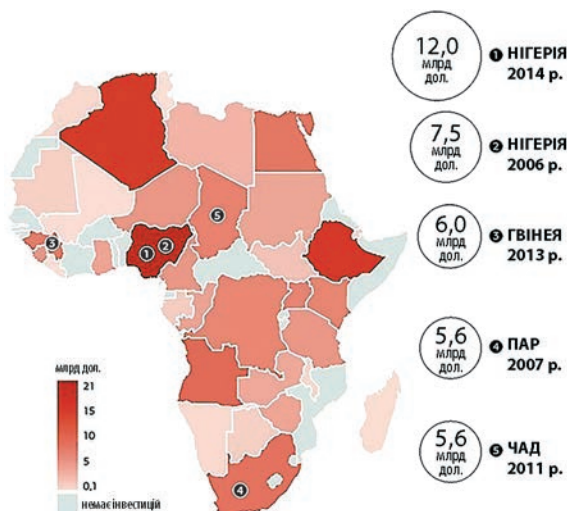
За допомогою карт атласу вкажіть країни регіону, де перспективними напрямками є розвиток вітрової, гідро- та сонячної енергетики. Зробіть висновки.

Переробна промисловість на континенті розвинена слабо, лідерами є текстильна (провідна роль належить бавовняній), швейна та шкіряно-взуттєва.

В останні роки перспективними є інвестиційні проекти в Марокко: спільно з Китаєм у сфері авіабудування, побутових та промислових систем кондиціонування, спільно із країнами ЄС — у галузі хімії. Такі самі проекти реалізуються і в інших країнах регіону.

2 АФРИКА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МПП. У МПП Африка виступає переважно як постачальник сільськогосподарської, енергетичної та мінеральної сировини і як споживач промислового обладнання, машин, продовольства, мінеральних добрив і багатьох інших промислових товарів.

Наприклад, у ДРК, де є великі поклади нафти, виникли підприємства нафтопереробної та нафтохімічної промисловості. Однак у загальній структурі господарства переважають підприємства легкої промисловості, насамперед текстильні фабрики, харчові та деревообробні виробництва. Це характерно й для Східної Африки, але в межах легкої промисловості тут розвинена ще й шкіряна.

Мал. 1. Обсяг китайських інвестицій у країни Африки (2006—2014 рр.).

Диверсифікація промислового виробництва вимагає значних коштів, яких через нераціональне ведення господарства, військові конфлікти й терористичні акти, корупцію місцевих чиновників катастрофічно не вистачає.

Проаналізуйте дані мал. 1 та зробіть висновки.

3 ЦЕНТРИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА АФРИКИ. Особливості розміщення промислового виробництва в Африці зумовлені колоніальним минулим регіону. Розміщення багатьох промислових центрів у країнах, що мають вихід до океанів та морів, полягають у тому, що ви-

никли вони як портові міста й розвивалися як місця перевалки, обробки й транспортування сировини із центральних частин колишніх колоніальних володінь до країн-метрополій. Отже, більшість промислових центрів розміщено або на морському узбережжі, або на берегах великих річок: Каїр, Александрія, Кіншаса, Браззавіль, Хартум, Лагос, Луанда, Тріполі, Алжир, Могадішо, Дакар, Аккра, Дар-ес-Салам тощо. Зараз це не лише столиці африканських держав або найбільші міста, але й інші промислові та фінансові центри материка.

Знайдіть на карті атласу ці та інші великі промислові центри Африки.

ВИСНОВКИ

- Вторинний сектор економіки в більшості країн Африки (за винятком ПАР, Єгипту, Алжиру, Нігерії) майже відсутній.
- У регіоні переважно добувають та переробляють нафту й природний газ, збагачують видобуті корисні копалини, виплавляють чорні метали й чорнову мідь, обробляють золото. Переробна промисловість на континенті розвинена слабо, лідерами є текстильна (бавовняна), швейна та шкіряно-взуттєва. Більшість промислових підприємств будувалася за фінансової та інженерної підтримки іноземних спеціалістів.
- Машинобудування, хімічна та фармацевтична промисловість розвинені лише в ПАР.
- Енергетика країн Африки має практично безмежні перспективи для розвитку, особливо у сфері використання альтернативних її джерел.
- Територіальна організація господарства регіону досі пов'язана з колоніальним минулим регіону. Більшість промислових центрів розміщено або на морському узбережжі, або на берегах великих річок.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть особливості розміщення промислових центрів Африки.
2. Які особливості історії та сучасного розвитку регіону вплинули на його спеціалізацію, територіальну організацію господарства?
3. Охарактеризуйте основні чинники розвитку експортоорієнтованих виробництв на материк.
4. Поясніть причини розвитку окремих видів промислового виробництва в регіоні.
5. Проаналізуйте перспективи розвитку вторинного сектору економіки Африки.

\$92

Третинний сектор економіки. Зв'язки України з країнами Африки

1. Назвіть складові третинного сектору економіки.
2. Укажіть регіони материка, які мають найбільші рекреаційні ресурси.

1 ТРЕТИННИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ. Порівняно з іншими регіонами світу третинний сектор економіки Африки перебуває у стадії становлення.

На транспортні перевезення регіону загалом припадає близько 5% світового пасажиро- та товарообігу. За колоніальних часів в Африці розвивався переважно залізничний і морський транспорт, але є країни, де й зараз залізничний транспорт узагалі відсутній — Нігер, Чад, ЦАР, Сомалі, Руанда, Бурунді. Конфігурація транспортної мережі й до цього часу визначається потребою вивезти си-

ровину із внутрішніх районів до морських портів для її експорту. До недавнього часу існувала одна трансафриканська Магрибська автомагістраль, яка проходила вздовж узбережжя Середземного моря та зв'язувала країни Північної Африки від Рабата (Марокко) до Каїра (Єгипет).

Зараз триває будівництво нових автомагістралей:

- Транссахарська: Алжир (Алжир)—Лагос (Нігерія), що проходить Сахарським маршрутом давніх караванних шляхів;

- Транссахельська: Дакар (Сенегал)—Нджамена (Чад), яка перетинає території семи країн;
- магістраль Захід—Схід: Лагос—Момбаса (Кенія), що проходить територією шести країн;
- західноафриканська Лагос—Нуакшот (Мавританія);
- найдовша магістраль у напрямку Північ—Південь, що проходить від Каїра до Габороне (Ботсвана), завдовжки 9200 км.

Розвиток авіаційного транспорту визначається переважно характером розміщення основних туристичних центрів (Єгипет, Марокко, Туніс, Кенія, Танзанія, Мадагаскар тощо). Найбільші морські та авіаційні порти Африки: Александрія, Каїр, Касабланка, Дакар, Лагос, Момбаса, Кейптаун, Дурбан, Дар-ес-Салам.

Лише окремі країни, маючи значні передумови, зробили великий крок у розвитку різних видів туризму. Найбільшими туристичними районами є Північна та Східна Африка.

Поясніть вплив терористичних актів на розвиток туристичної галузі Африки.

Лідером в освоєнні історико-культурної спадщини є Єгипет. Інші країни Африки як напрямок туризму обрали створення державних національних природних парків, де зберігається дика флора й фауна.

Які об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО в Африці є найбільш цікавими для вас? Складіть свій туристичний маршрут і запропонуйте його на одному з уроків географії. Скористайтеся сайтом whc.unesco.org/ru/list/.

Банківський, страховий та кредитний сектори економіки Африки почали активно розвиватися в окремих країнах лише 10—15 років тому. Більш розвинені банківські системи Алжиру, Єгипту, Лівії, Марокко й Тунісу. Проте й сьогодні доступ більшості населення регіону до цих послуг втричі нижчий за середньосвітовий рівень. Розширюється присутність у країнах іноземних ісламських і транснаціональних банків, наприклад «БНП-Паріба». На ПАР припадає 1/3 від загальної кількості банків континенту, їх сукупних активів і чистого доходу.

2 НЕРІВНОМІРНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБРЕГІОНІВ АФРИКИ. Територіальну нерівномірність економічного розвитку Африки визначають кілька чинників. Природні умови та

ресурси створюють середовище для використання їх особливостей на певних територіях.

Порівняйте екстремальні умови видобутку корисних копалин в Африці з Америкою та Австралією.

Важлива роль у розвитку економіки належить суто географічному чиннику, яким є фізико-географічне положення. Перевагу мають приморські регіони та острівні країни й території Африки.

Які країни Африки не мають виходу до океанів і морів? Як це впливає на їх економічний розвиток?

Економіка розвивається й під впливом соціальних чинників: національні традиції, ефективність управління державою, рівень злочинності й корупції, освіта й культура населення, військові конфлікти й тероризм.

Найвищий рівень економічного розвитку має субрегіон Південна Африка з найбільш розвиненою країною материка ПАР. Тут сприятливі природні умови для життя й господарської діяльності людини, значні запаси мінеральних ресурсів і питома вага освічених нащадків переселенців із Європи.

Північна Африка — другий за рівнем економічного розвитку субрегіон. Сприятливе ЕГП субрегіону щодо Європи дає можливість розвивати взаємовигідне співробітництво. Соціально-економічна самобутність населення, яке впродовж століть пристосувалося до екстремальних умов життя й господарської діяльності в пустелі, історико-культурна спадщина й запаси енергоносіїв створюють умови для економічного зростання та розвитку вторинного й третинного секторів економіки. Наприклад, у Марокко створюють нові місця на швейних та машинозбиральних заводах, в Алжирі будують нові лікувальні комплекси з використанням термальних джерел.

Які країни Північної Африки мають найбільші запаси енергоносіїв?

Західна Африка також має вигідне географічне положення й природні ресурси. Розвитку заважають несприятливий клімат, поширення мухи цеце, СНІДу та інших небезпечних інфекційних хвороб.

Східна Африка повернута в бік економічних гігантів Азії. Субрегіон має значний потенціал для розвитку: перспективну гідроенергетику та третинний сектор економіки (рекреацію й туризм).

Збитків економіці завдають політична нестабільність, військові конфлікти й тероризм, біженці, пірати Сомалі, інфекційні хвороби та голод.

Найнижчий рівень економічного розвитку характерний для віддаленого від океанів субрегіону Центральна Африка. Саме тут розташовані найбідніші країни материка й світу — Чад, ЦАР, Південний Судан.

3 МІСЦЕ АФРИКИ В МПП. Основна продукція, яку постачають на світовий ринок країни регіону, — це мінеральна та сільськогосподарська сировина: Північна і Західна Африка надають нафту й природний газ, Південна і Західна — золото, алмази, коштовне каміння, Центральна Африка — мідну руду й концентрати.

Північна і Південна Африка експортують цитрусові, виноградні вина, тютюн, маслинову олію, Західна і Східна — какао, каву, бавовник, тропічну деревину. Тропічна Африка, крім кави та какао, експортує арахіс, сік гевеї, пальмову олію, чай та спеції.

4 ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ. Україна та країни Африки мають значні перспективи для розвитку, оскільки на міжнародному ринку товарів і послуг вони не є конкурентами, а навпаки, доповнюють одне одного.

Поясніть, чому Україна та країни Африки не є конкурентами на світовому ринку.

Основними економічними партнерами України є Єгипет, Лівія, Гвінея й Марокко. З Африки Україна отримує переважно продукти тропічного землеробства (какао-боби, банани,

Таблиця

КРАЇНИ АФРИКИ З НАЙБІЛЬШИМ ТА НАЙМЕНШИМ ВВП (ЗА ПКС) НА ОДНУ ОСОБУ (за даними МВФ на 2017 р.)

Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП на одну особу (за ПКС), дол. США	Місце у світовому рейтингу за загальним ВВП
37	Екваторіальна Гвінея	34 063	135
67	Габон	19 266	121
71	Ботсвана	18 146	116
84	Алжир	15 150	55
89	ПАР	13 403	33
92	Єгипет	12 994	45
100	Туніс	11 987	93
102	Намібія	11 528	126
186	ДРК	785	89
187	ЦАР	681	167

Проаналізуйте дані таблиці й зробіть відповідні висновки.

каву, рис, арахіс, боксити та інші руди) та експортує різноманітну промислову продукцію, хімікати та мінеральні добрива, чорні метали, залізничні локомотиви, машини, обладнання, молочні продукти, пшеницю та ячмінь, олію, майонез. Україна має значне додатне торговельне сальдо. Майже із 40 країнами Африки вона підтримує не лише торговельно-економічні, але й науково-технічні зв'язки.

Україна бере активну участь в операціях ООН із підтримання миру в Судані та Південному Судані, Лівії, Кот-д'Івуарі, ДР Конго.

ВИСНОВКИ

- Третинний сектор економіки Африки найменш розвинений. Місце країн регіону в МПП визначають мінеральна та сільськогосподарська сировина. Збудовано та будуються трансфріканські транспортні магістри та аеропорти.
- Рекреаційні ресурси окремих країн материка сприяють розвитку туризму (Північна та Східна Африка).
- Фінансовий сектор економіки Африки почав активно розвиватися в окремих країнах лише в останні роки. На ПАР припадає понад 1/3 загальної кількості діючих банків континенту.
- Територіальну нерівномірність економічного розвитку Африки визначають природні умови та ресурси, ЕГП окремих країн, національні традиції, ефективність управління державою, злочинність, корупція, освіта й культура, військові конфлікти й тероризм.
- Зв'язки України з країнами Африки мають значні перспективи для розвитку.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

- Охарактеризуйте особливості третинного сектору економіки регіону.
- Проаналізуйте особливості територіальної організації господарства субрегіонів Африки.
- Поясніть причини відсталості багатьох країн Африки в розвитку третинного сектору економіки.
- Укажіть сфери господарства, які є перспективними щодо подальших економічних зв'язків України з країнами Африки.

Практична робота 22. Позначення на контурній карті Африки районів добування нафти, залізних, мідних, алюмінієвих руд, центрів їхньої переробки (збагачення), основних транспортних магістралей та портів експортування

1. За допомогою карт атласу позначте на контурній карті Африки райони добування нафти, залізних, мідних, алюмінієвих руд, центри їх збагачення та переробки.
2. Нанесіть на контурну карту основні транспортні магістралі, що використано для їх доставки до портів експортування.

Практична робота 23. Створення та аналіз картосхеми чинників (райони лісозаготівлі, пасовищного тваринництва, землеробства) та проявів спустелення в Африці

1. Нанесіть на контурну карту Африки межі пустелі Сахара та вологих екваторіальних лісів.
2. Позначте на ній райони лісозаготівлі, пасовищного тваринництва, землеробства.
3. Поясніть причини та проаналізуйте наслідки спустелення в Африці. Скористайтеся матеріалами, зібраними професором бельгійського університету міста Гент (desertification.wordpress.com/).

Практична робота 24. Створення картосхеми поширення збройних конфліктів в Африці та встановлення за тематичними картами атласу природних ресурсів як джерел фінансування протистоянь

1. Позначте на контурній карті Африки райони військових протистоянь та конфліктів. Скористайтеся матеріалами підручника та інтернет-ресурсів: en.wikipedia.org/wiki/List_of_conflicts_in_Africa
2. Знайдіть за додатковими джерелами інформацію про видобуток корисних копалин у країнах, за рахунок яких фінансуються збройні конфлікти.
3. Позначте райони та джерела природних ресурсів, за рахунок яких фінансуються збройні конфлікти та протистояння.
4. Зробіть висновки.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Теми для досліджень:

1. Кордони на політичній карті Африки: особливості делімітації та демаркації.
2. Вплив колоніального минулого на сучасну міжнародну спеціалізацію та просто-

рову структуру господарства країн Тропічної Африки.

3. Екологічна трагедія Сахелю: причини й шлях призупинення.
4. Ангола: успішний розвиток після війни.
5. Економічні інтереси України в Африці.

Джерела Інтернету

1. britannica.com/place/Sahel (Енциклопедія «Britannica», Сахель).
2. bbc.com/news/world-africa-13036732 (Інформаційна агенція BBC).
3. france24.com/fr/tag/angola/ (Французька інформаційна агенція «France24»).
4. en.wikipedia.org/wiki/Colonisation_of_Africa (Вікіпедія про колонізацію Африки).
5. un.org/ru/development/ldc/list.shtml (Найменш розвинені країни Африки за класифікацією ООН).
6. fao.org/forestry/39658/en/ (Лісове господарство Африки та управління ним).
7. geology.com/ (Видобуток корисних копалин в Африці).
8. fao.org/home/en/ (Діяльність ФАО в країнах Африки).
9. naseleniye.population.city/world/af (Населення Африки).
10. un.org/ru/peacekeeping/ та dw.com/uk (Діяльність миротворців ООН).
11. au.int/ (Діяльність Африканського союзу).

Тема 2. Країни Африки

§93

Південно-Африканська Республіка (ПАР)

Спробуйте пояснити, чому ПАР — єдина високорозвинена країна регіону, адже її загальний ВВП менше, ніж у Нігерії та Єгипті.

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЇЇ МІСЦЕ В МПП. ПАР розташована на крайньому півдні Африки. Країна має три столиці: адміністративну — Преторія, законодавчу — Кейптаун та судову — Блумфонтейн. Кількість населення — майже 55 млн осіб. Державні мови — англійська, африкаанс (зі староголландською в основі) та дев'ять місцевих мов. ПАР є економічно найрозвиненішою державою субрегіону Південна Африка і всього материка. Це перша країна світу, що мала ядерну зброю й добровільно від неї відмовилася.

? ПАР має 11 офіційних назв. Як ви вважаєте, чому?

На розвиток країни вплинули вигідне географічне положення, різноманітні, переважно сприятливі для господарського освоєння території природні умови та значні запаси мінеральної сировини.

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Густота населення в ПАР порівняно невелика — 42 особи/км². Воно зосереджене в основному на узбережжі та в підвищених внутрішніх

переважно північно-східних районах, де клімат більш сприятливий для життя. Населення країни повільно старіє. Природний приріст порівняно з іншими африканськими державами невеликий. Так, якщо в 1960-х рр. на одну жінку припадало в середньому шестеро дітей, то сьогодні — близько двох. Країна є світовим лідером за кількістю хворих на СНІД, тому середня тривалість життя невелика.

За допомогою картосхеми (мал. 1) та карт атласу визначте найбільш та найменш заселені провінції країни.

Порівняйте дані статеві-вікової піраміди ПАР (мал. 2) із показниками інших країн та зробіть відповідні висновки.

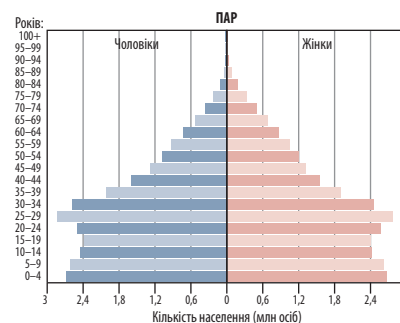
Частка міського населення країни становить понад 50%. Населення бідних районів міст не працює й живе розбоям та дрібними крадіжками. Найбільші міста країни: Йоганнесбург, Кейптаун, Дурбан, Преторія, Порт-Елізабет, Блумфонтейн.

Охарактеризуйте географічне положення найбільших міст країни.

Мал. 1. Провінції ПАР.

Мал. 2. Статеві-вікова піраміда ПАР (2017 р.).

Склад населення ПАР надзвичайно строка- тий. Частка нащадків переселенців із Європи зменшилася з 18 до 8% через їхню еміграцію до Великої Британії, Австралії, Канади, Нової Зеландії. У країні понад 5 млн мігрантів і по- над 200 тис. біженців із Сомалі, ДРК, Мозам- біку, Зімбабве. Більшість мігрантів — неле- гальні заробітчани переважно із сусідніх країн. На думку місцевих жителів, мігранти забира- ють у них роботу, оскільки погоджуються пра- цювати за мізерну платню. Рівень безробіття в країні, яка є одним із лідерів за нерівністю розподілу доходів, становить майже 25%.

3 СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ. ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Структура економіки ПАР відрізня- ється від решти країн материка: 2,4% ВВП дає сільське господарство (4,6% зайнятих), 29,2% — промисловість (23,4%) та 68,4% — сфера послуг (72,0% зайнятих). Країна вироб- ляє 2/3 промислової продукції материка й ви- плавляє майже 4/5 сталі.

Найбільш розвинена в ПАР гірничодобувна промисловість. Вона виробляє майже половину експортної продукції країни: хром, алмази, уран, майже 20% золота світу, кам'яне вугілля, руди, марганець, платину тощо. Значну частку їх видобутку контролюють англійські та американські ТНК.

Лише 15% території країни придатно для ведення сільськогосподарського виробництва й використовується раціонально із застосуван- ням найкращого світового досвіду. Основою сільського господарства є високотоварне тва- ринництво. За поголів'ям овець ПАР входить до десятки провідних країн світу. Розводять також велику рогату худобу, свиней, кіз. За настригом вовни країна перебуває серед сві- тових лідерів. Основна продукція тваринни- цтва — яловичина, свійська птиця, баранина, вовна, каракуль, молочні продукти. Основні культури рослинництва — кукурудза, пшени- ця, ячмінь, бавовник, цукрова тростина, ви- ноград, цитрусові, арахіс, тютюн. Рибальство дає до 600 тис. т морепродуктів на рік.

У країні поширене плантаційне лісовод- ство (природні ліси займають менше ніж 1% території). Вирощують тропічні дерева із цін- ною деревиною, сосну, евкаліпт, акацію (мі- мозу). У країні понад 250 деревообробних підприємств.

У ПАР розвинені галузі вторинного сек- тору господарства: чорна та кольорова мета- лургія, машинобудування, хімічна, легка, харчова, будівельна. Країна має потужний військово-промисловий комплекс, що випус- кає широкий спектр продукції. ПАР посідає 20-те місце у світі за виробництвом електро- енергії (переважно на ТЕС).

4 ДОМІНУЮЧІ СКЛАДОВІ ТРЕТИННОГО СЕК- ТОРУ. ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОР- ГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. Рівень розвитку третинного сектору економіки в ПАР най- вищий в Африці. Тут розміщені найпотуж- ніші фінансові установи, які інвестують не лише у власну економіку. Розуміючи, що надра вичерпні, уряд держави вкладає ко- шти в розвиток науки, зокрема мікробіоло- гії, інформаційних та космічних технологій та астрономії.

Медичні установи ПАР надають послуги з лікування пацієнтів з усього світу. Саме тут зробили першу рентгенівську комп'ю- терну томографію, уперше пересадили сер- це (у 1967 р.), створили вакцину від жовтої лихоманки. Серед вчених країни в галузі медицини є лауреати Нобелівської премії. У найбільших містах існують університети, де навчаються студенти з багатьох країн Африки.

У ПАР найкраще транспортне забезпе- чення на материку, найбільш розгалужена мережа автомобільних шляхів та залізниць. У зовнішніх перевезеннях переважають мор- ський та авіаційний транспорт. Морські пор- ти міжнародного значення: Дурбан, Річардс- Бей, Кейптаун, Іст-Лондон, Порт-Елізабет. Міжнародні аеропорти працюють у Йоган- несбурзі, Кейптауні, Дурбані. Основними гос- подарськими регіонами ПАР є прибережна частина країни та внутрішні підвищені ра- йони зі сприятливим кліматом, де розміщу- ються найбільші міста та зосереджується най- вища економічна активність.

Знайдіть на карті атласу найбільші промислові центри країни та морські порти.

За кількістю туристів ПАР поступається Марокко та Єгипту, але випереджає Туніс та всі інші країни материка. У 2016 р. країну відвідало понад 10 млн туристів. Це на 12,8% більше, ніж у попередньому році.

5 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Країна має розгалужену мережу міжнародних економічних зв'язків і постачає до країн світу золото, алмази, платину, уранову та залізну руди, вугілля, сталеливарну та різноманітну машинобудівну продукцію, фруктові соки, тропічні фрукти (понад 140 видів). ПАР відома на міжнародному ринку озброєння. Найбільші торговельні партнери країни: Китай, Німеччина, США, Ботсвана, Намібія, Японія, Індія, Велика Британія, Нідерланди, Мозамбік тощо.

ПАР імпортує машини й обладнання, хімікати, нафтопродукти й наукове обладнання,

харчові продукти з Китаю, Німеччини, США, Індії, Великої Британії, Франції, Саудівської Аравії та інших країн.

ПАР — один із найбільших торговельних партнерів України в Африці. Труднощі двосторонніх зв'язків пов'язані з близьким асортиментом продукції (наприклад, конкуренція на світовому ринку сталі та озброєння).

За додатковими джерелами вкажіть основні напрямки експорту товарів із ПАР, основні туристичні потоки до країн Північної Африки та ПАР.

ВИСНОВКИ

- ПАР — економічно найбільш розвинена держава Африки.
- Природні умови, наявність природних ресурсів та рівень розвитку господарства визначають нерівномірність заселення та господарського освоєння території.
- У країні найбільш розвинена багатопрофільна гірничодобувна промисловість. Основа сільського господарства — високотоварне тваринництво. Поширене плантаційне лісоводство.
- Третинний сектор економіки становлять потужні фінансові установи, розвинений транспорт, освіта, охорона здоров'я й туристична сфера. Уряд держави сприяє розвитку науки.
- Країна має розгалужену мережу міжнародних економічних зв'язків.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Охарактеризуйте домінуючі складові первинного, вторинного та третинного секторів економіки ПАР.
2. Поясніть причини й наслідки нерівномірного заселення та освоєння території країни.
3. Порівняйте міжнародну спеціалізацію ПАР, назвіть чинники її розвитку.
4. Запропонуйте перспективи подальшого розвитку країни.

\$94

Єгипет (Арабська Республіка Єгипет)

Назвіть природні чинники, що впливають на розвиток країни.

1 МІСЦЕ КРАЇНИ У СВІТІ ТА РЕГІОНІ. ЧИННИКИ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ЇЇ МІСЦЕ В МПП. Єгипет — одна з найдавніших держав світу. Населення країни становить 96,3 млн осіб. Державна мова — арабська, грошова одиниця — єгипетський фунт.

Єгипет розташований на північному сході Африки та Синайському півострові Азії. Із півночі його територію омивають води Середземного моря Атлантичного океану, а зі сходу — Червоного моря Індійського океану. Єгипту належить економічно й стратегічно важливий Суецький канал. Географічне положення між Азією та Європою є сприятливим для розвитку країни.

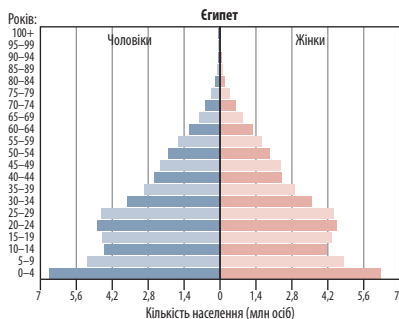
Основні чинники, що визначають участь Єгипту в МПП: економіко- та геополітичне положення, природні умови, ресурси, істори-

ко-культурна спадщина та людський потенціал, історія становлення держави.

Оптимальні температури та сухість повітря, води Нілу, які використовують для зрошення, дають можливість збирати тут найбільші врожаї довговолокнистого бавовнику. Запаси нафти, природного газу й руд кольорових металів дозволяють розвивати власну обробну промисловість та постачати на світовий ринок цю продукцію. Суецький канал як частина глобальної транспортної мережі забезпечує країну валютними надходженнями. Величезна історико-культурна спадщина та води Червоного моря сприяють розвитку міжнародного туризму.

Які події негативно впливають на розвиток економіки в країні?

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Єгипту (2017 р.).

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Понад 90 % населення зосереджено в долині та дельті Нілу (близько 250 осіб/км²). Решта території країни постійного населення майже не має.

Приріст населення (90 % мусульмани) становить майже 3 % на рік, його кількість стабільно збільшується за рахунок досягнень у медицині та сільського господарства. Міське населення перевищує 50 %. Міста-мільйонери: Каїр з Ель-Гізою, Александрія, Шубра-Ель-Хейма (найбільша міська агломерація Африки, найбільший промисловий, транспортний та фінансовий вузол).

Проаналізуйте дані статеві-вікової піраміди Єгипту (мал. 1) та зробіть відповідні висновки.

Майже 3 млн єгиптян проживають за межами країни, а в самому Єгипті — понад 5 млн біженців та іммігрантів із сусідніх Судану, Ефіопії, Еритреї.

Які природні умови завжди впливали на розміщення населення території країни?

3 СТРУКТУРА ЕКОНОМІКИ. ВИРОБНИЦТВА, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ МІЖНАРОДНУ СПЕЦІАЛІЗАЦІЮ КРАЇНИ. Основу економіки країни становить первинний сектор господарства. Головними джерелами валютних надходжень є туризм, доходи від Суецького каналу й грошові перекази від єгиптян, які працюють за кордоном.

У структурі економіки країни головною сферою зайнятості залишається сільське господарство, яке дає 12 % ВВП країни та забезпечує робочими місцями майже 28 % працездатного населення. Сьогодні воно вже не може задовольнити потреби населення в продуктах харчування, тому країна експортує до 60 % продовольства. Основними сільськогосподарськими культурами є пшениця, кукурудза, бавовник, рис, цукрова тростина та овочі: томати, капуста,

цибуля, часник. Постійно збільшуються площі зрошуваних земель. Кормова база розвитку тваринництва обмежена. Розводять найбільш адаптованих до клімату країни верблюдів і віслюків, велику рогату худобу, овець, кіз тощо.

Гірничодобувна промисловість спеціалізується на видобутку нафти й природного газу, залізної та марганцевої руд, руд кольорових металів і сировини для хімічної промисловості (солі, фосфорити). Країна все більше перетворюється на імпортера енергії.

Знайдіть у додаткових джерелах інформацію про будівництво ГЕС на річці Ніл та підготуйте повідомлення.

Вторинний сектор господарства базується на чорній і кольоровій металургії, нафтопереробці, металообробці, машинобудуванні, хімічній і нафтохімічній, цементній, харчовій промисловості. Традиційна для країни легка промисловість відроджується завдяки інвестиціям із Китаю.

У країні є майже всі види транспорту, але їхня мобільність та якість невисокі. Головний вид транспорту — автомобільний. Головна залізнична магістраль пов'язує Асуан з Александрією та містами дельти Нілу. Залізничні в Єгипті належать державі, як і найбільший авіаперевізник країни «Єгипет Ейр». Міжнародні аеропорти діють у найбільших туристичних центрах та Каїрі, де працює і метрополітен. Для зовнішньоекономічних зв'язків головним є морський транспорт із його найбільшими портами — Александрія, Суец, Порт-Саїд. Суецький канал має пропускну здатність близько 80 суден на добу й забезпечує Єгипет значними доходами. На Нілі працює річковий транспорт.

Відомі у світі історико-туристичні об'єкти та пляжі Червоного моря перетворили Єгипет на туристичний центр і стали ще одним джерелом валютних надходжень до бюджету країни.

Єгипту як країні, що розвивається, притаманні специфічні для всієї групи цих країн проблеми: безробіття майже 1/5 частини працездатного населення, незаконна промислова та житлова забудова, у тому числі сільськогосподарських земель, корупція, контрабанда й чорні ринки, нестача насіння, добрив і пестицидів, нестача води та відсутність ефективних зрошувальних систем, голод та злидні, різноманітні інфекційні хвороби.

4 ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА. ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ.

Просторова організація економіки Єгипту має своєрідний характер. Майже вся економічна активність зосереджена в долині Нілу та на узбережжях Середземного й Червоного морів. За їхніми межами живуть лише кочівники-бедуїни, які ведуть примітивне господарство.

Які країни мають подібну до Єгипту просторову організацію господарства?

Зовнішні економічні зв'язки визначаються внутрішніми потребами країни, перш за все в продовольстві. Товари і послуги країни: туристичні послуги, якісний трикотаж, продукція тропічного рослинництва, ефірні масла, парфуми, спеції, зріджений природний газ тощо.

Єгипет — головний торговельний партнер України в Африці. Єгипет закуповує продукцію українського машинобудування, військово-промислового комплексу, зерно та інше продовольство.

ВИСНОВКИ

- Територія Єгипту розташована на північному сході Африки та Синайському півострові Азії. Місце країни в МПП визначають природні умови, багата історико-культурна спадщина та мінеральні ресурси.
- Понад 90% населення країни проживає в долині та дельті Нілу. Каїр разом із містом Ель-Гіза сформував найбільшу міську агломерацію Африки.
- Основними джерелами доходу економіки Єгипту є туризм, грошові перекази єгиптян, які працюють за кордоном, і доходи від Суецького каналу. У сільському господарстві зайнята майже третина працездатного населення. Розвиваються гірничодобувна, хімічна, легка промисловість, металургія, машинобудування. Країна поступово стає імпортером енергії. Найважливіші види транспорту — автомобільний та морський.
- Єгипет є головним торговельним партнером України в Африці.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть перспективи економічного зростання Єгипту.
2. Поясніть особливості розміщення найбільших міст, промислових районів, морських портів, аеропортів, туристичних центрів країни.
3. Проаналізуйте доцільність використання досвіду Єгипту в розбудові туристичного комплексу України.
4. Оцініть місце Єгипту серед країн Північної Африки та континенту загалом.
5. Проаналізуйте проблеми, які заважають розвитку економіки держави.

\$95

Нігерія (Федеративна Республіка Нігерія)

Пригадайте з курсу географії 7 класу особливості природи території, яку займає Нігерія.

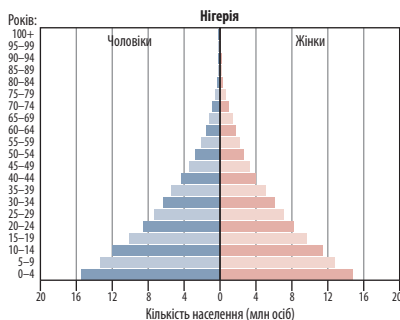
1 МІСЦЕ КРАЇНИ В РЕГІОНІ ТА МПП. Федеративна Республіка Нігерія складається із 36 штатів. Це найбільша за кількістю населення країна на материк у світі. Вона є однією із засновниць Африканського союзу. Випередивши ПАР та Єгипет за обсягами загальному ВВП, країна входить лише в другу сотню за його розподілом на одну особу.

Звільнення від колоніальної залежності не стало запорукою процвітання країни. У Нігерії поширена корупція.

Природні умови та ресурси Нігерії різноманітні й складають основу участі Нігерії в МПП. Корисні копалини: нафта, природний газ, олово, колумбіт, вапняки, боксити, вольфрам, золото, марганець, коштовне каміння (сапфіри, топази) тощо. Однак вони є основ-

ним джерелом катастрофічних екологічних проблем: отруєння свинцем через неконтрольований видобуток золота, масштабні розливи нафти та спалювання природного газу в місцях їх видобутку. Країна характеризується найбільшими у світі темпами вирубування тропічних лісів, деградацією ґрунтів; лише половина населення має доступ до чистої води.

2 НАСЕЛЕННЯ. СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ. Населення країни найбільш густо заселяє південну та південно-західну частини країни (у середньому 210 осіб/км²). Найменш заселені північно-східна та північна частини, які сягають території Сахари. Країна належить до лідерів за кількістю мігрантів. У країні 13 міст-мільйонерів, най-

Мал. 1. Статеві-вікова піраміда Нігерії (2017 р.).

більші з яких Лагос, Кано, Порт-Харкорт, Кадуна, Аба, Абуджа (столиця), Огбомошо.

Нігерія — одна з найбільш багатонаціональних країн у світі (понад 400 мов, народів, релігій та культур). Середній вік населення країни становить 18,4 року. Народжуваність втричі перевищує смертність.

Проаналізуйте статеві-вікову структуру населення Нігерії (мал. 1) та зробіть висновки.

Частка міського населення становить 49%, а темпи урбанізації — 4,3%. Середня тривалість життя населення — 47,6 року. У країні поширені небезпечні інфекційні хвороби: малярія, жовта лихоманка, гепатит, СНІД тощо. Лише 60% населенняписьменні. Безробіття становить 8%.

3 ГОСПОДАРСТВО. Економіка країни демонструє найкраще стабільне зростання на материках. Станом на 2017 р. 21,6% ВВП становить сільське господарство (70% зайнятих), 18,3% — промисловість (10% зайнятих) та 60,1% — сфера послуг (20% зайнятих). Сільське господарство раніше було основним джерелом іноземної валюти Нігерії, сьогодні ним стала нафта. Гірничодобувна промисловість потребує значних інвестицій для подальшого розвитку. Нігерія входить до десятки світових лідерів за експортом нафти, але імпортує понад 50% бензину.

Як і в інших регіонах світу, 95% нафти та інших корисних копалин у країні розвідують та добувають спільно з найбільшими ТНК світу «Роял Датч Шелл» (Велика Британія—Нідерланди), «Шеврон» та «Ексон Мобайл» (США), компаніями Італії та Франції.

В останні роки через значне зростання кількості населення країна не може повністю забезпечити себе продовольством і залежить від імпорту. Основні сільськогосподарські культури: боби, кунжут, кеш'ю, маніок, тапіок, какаобоби, бавовник, арахіс, кукурудза, диня, просо,

олійна пальма, банани, рис, каучуконосні гевея, сорго, соєві боби, ямс, какао, ананаси. Розводять овець, кіз, свиней, верблюдів.

Головна проблема лісового господарства країни — неконтрольовані вирубування та випалювання лісів.

У 2013 р. Нігерія розпочала політику імпортного мита на транспортні засоби для заохочення місцевого виробництва. Сьогодні машинобудування країни виготовляє автобуси, вантажні автомобілі й позашляховики, частина яких іде на експорт у сусідні країни. Вітчизняні електронні виробники створили перші нігерійські комп'ютери та електронні гаджети «Zinox» (планшетні ПК).

Більше інформації про «Zinox» ви знайдете тут: zinoxtechnologies.com/

У країні виготовляють також споживчі, фармацевтичні й косметичні продукти, будівельні матеріали, текстиль, хатні приладдя, пластмаси, які експортують в інші країни Західної Африки та Азії. Країні не вистачає електроенергії для промислового розвитку й потреб населення.

На південь від Сахари Нігерія — найбільший виробник цементу в Африці, а в місті Обаджана розташований найбільший цементний завод. У 2016 р. в країні була збудована перша бетонна автомобільна траса (24 км), яка з'єднує Обаджану з містом Краба.

Найбільший промисловий, культурний та фінансовий центр країни Лагос має розвинені транспортну інфраструктуру й промисловість, міжнародний аеропорт і метрополітен.

Третинний сектор країни порівняно з Єгиптом та ПАР розвинений гірше, але завдяки інвесторам (США, Китай) розвивається швидко. У країні тільки починає формуватися банківська система, але вже процвітає фінансове шахрайство.

Швидкими темпами, також завдяки інвестиціям, розвиваються транспорт та зв'язок. Нігерія стала третьою країною на континенті (після Алжиру та ПАР), яка володіє космічним апаратом.

Туризм забезпечує майже 7% ВВП країни, але розвитку цієї сфери як потенційного джерела доходів та створення нових робочих місць заважають відсутність якісних доріг, нестача чистої питної води та електроенергії.

Країна потерпає від терористичних атак місцевої ісламістської організації.

Через масову еміграцію країна втрачає найбільш освічену частину населення.

4 ЗОВНІШНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ. Найбільшим інвестором, торговельним та економічним партнером країни є США. Важливі зв'язки з країнами ЄС, Китаєм, Бразилією, Індією.

Найбільші доходи країна отримує від торгівлі нафтою, нафтопродуктами, какао та гуною. Нігерія закуповує промислову та хімічну продукцію, мінеральні добрива, транспортні засоби, продукти харчування.

Поясніть, чи сприятлива для розвитку економіки та національної безпеки така структура зовнішньої торгівлі країни.

ВИСНОВКИ

- Нігерія — найбільша за кількістю населення країна Африки й сьомою у світі — має сприятливі для розвитку природні умови та ресурси. Вони ж є основним джерелом екологічних та інших проблем країни.
- Найбільший промисловий центр країни — Лагос. Найбільш густо населені південна та південно-західна частини країни. Лише майже 60% населення грамотні.
- Економіка країни зростає, але за рахунок експлуатації мінеральних ресурсів, переважно нафти й природного газу. У країні розвинені обробна промисловість, машинобудування. Первинний сектор економіки потребує значних інвестицій. Швидкими темпами завдяки інвестиціям розвиваються транспорт та зв'язок.
- Важливими партнерами є США, країни ЄС, Китай, Бразилія, Індія.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть забезпеченість та рівень використання країною її природно-ресурсного потенціалу.
2. За допомогою карт атласу охарактеризуйте населення Нігерії та його розміщення на території країни.
3. Порівняйте секторальну структуру господарства Нігерії, Єгипту та ПАР.
4. Визначте основні чинники дестабілізації розвитку економіки країни.
5. Проаналізуйте перспективи розвитку економічних зв'язків України з Нігерією.

Практична робота 25. Аналіз структури ВВП та структури експорту Нігерії

1. За додатковими джерелами охарактеризуйте структуру ВВП та структуру експорту Нігерії (скористайтеся сайтом: cia.gov/library/publications/the-world-factbook/).
2. Порівняйте показники Нігерії з аналогічними показниками інших країн Африки.
3. Зробіть відповідні висновки.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Теми для досліджень:

1. Суецький канал, нафта й туризм — «три кити» економіки Єгипту.
2. Ніл — «річка, що дарує життя».
3. Пояс бідності на південь від Сахари: причини формування та глобальні наслідки.

Джерела Інтернету

1. cia.gov/library/publications/the-world-factbook/ (Книга фактів ЦРУ).
2. nigeriaembassykyiv.com.ua/ (Посольство Нігерії в Україні).
3. saembassy.kiev.ua/embassy/uar/ (Посольство ПАР в Україні).
4. gov.za/about-sa/transport (Урядовий портал ПАР (транспорт)).
5. nigeria.mfa.gov.ua/ua (Посольство України в Нігерії).
6. egypt.mfa.gov.ua/en (Посольство України в Єгипті).
7. rsa.mfa.gov.ua/ua (Посольство України в ПАР).
8. infobrics.org/ (Офіційний сайт БРІКС).

РОЗДІЛ VII СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ Й СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СВІТУ ТА УКРАЇНИ НА XXI ст.

Тема 1. Глобалізаційні виклики XXI ст.

Тема 2. Стратегії розвитку людства на XXI ст.

Тема 3. Україна в міжнародному просторі

Тема 1. Глобалізаційні виклики XXI ст.

§96

Сучасні виклики екологічно-ресурсного, соціально-економічного та глобально-регулятивного походження. Глобальні ризики

1. Пригадайте, що таке глобальна проблема людства. **2.** Назвіть головні глобальні проблеми сучасності.

1 СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЕКОЛОГІЧНО-РЕСУРСНОГО, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА ГЛОБАЛЬНО-РЕГУЛЯТИВНОГО ПОХОДЖЕННЯ. Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується кількома основними викликами, які визначатимуть розвиток людства у XXI ст. Їх можна об'єднати в три основні групи: екологічно-ресурсні, соціально-економічні та глобально-регулятивні.

До першої групи належать екологічний, природно-ресурсний та продовольчий виклики. Екологічний виклик вам добре відомий. Ми пам'ятаємо про аварію на Чорнобильській АЕС та її наслідки. Проте зараз екологічна проблема не є регіональною, вона набула глобального характеру і загрожує існуванню людства. З історії ви знаєте, що в минулі часи регіональні екологічні кризи вже призводили до зникнення цивілізацій. Сучасна глобальна екологічна криза загрожує руйнуванням озонового шару атмосфери, глобальним потеплінням, знищенням природного довкілля тощо. І хоча деякі вчені вважають, що вплив людської діяльності на клімат нашої планети перебільшений, є очевидним, що він наростає і становить небезпеку існуванню людства.

Із курсу історії пригадайте цивілізації, зникнення яких стало результатом регіональних екологічних криз.

Природно-ресурсний виклик полягає в прогресуючому вичерпанні багатьох традиційних, найбільш доступних ресурсів розвитку економіки. Переорієнтація на нетрадиційні природні ресурси ще не дає бажаного результату. Особливо відчутною стає нестача найдоступніших за глибиною залягання та районами видобутку родовищ марганцевої, мідної, нікелевої, залізної руд. Помітно збідніли ресурси алюмінієвої сировини, передусім багатих родовищ бокситів.

Охарактеризуйте переорієнтацію економіки на використання нетрадиційних природних ресурсів на прикладі енергетики.

Важливим є продовольчий виклик. Населення планети невпинно зростає, а обсяг сільськогосподарських угідь зменшується. І хоча останнім часом кількість населення, що постійно недоїдає, зменшилася, проблема не вирішена. Нерідко її намагаються розв'язати шляхом збільшення обсягів виробництва дешевих неякісних продуктів харчування. Цей

Мал. 1. Глобальні виклики розвитку сучасної світової економіки.

виклик накладається на екологічний та природно-ресурсний і ще більше загострюється. Зміна клімату, поширення посухи на нові регіони планети поглиблюють продовольчу кризу.

Соціально-економічний виклик є комплексом гострих соціально-економічних проблем світу. Поглиблюється криза глобального і регіонального управління економікою. Це призводить до відсутності довгострокового стабільного її розвитку. Ці події відбуваються на тлі демографічної кризи: в одних країнах поширюється процес старіння населення, в інших швидко зростає його кількість. Виникають неконтрольовані міграційні потоки, які спричиняють хаос у соціально-економічному розвитку країн та регіонів. Наростають соціальна нерівність, глобальна злочинність (нові її види пов'язані з інформатизацією глобального суспільства), тероризм.

Проаналізуйте останні світові новини щодо негативних наслідків, які пов'язані із соціально-економічними викликами. Підготуйте повідомлення.

Глобально-регулятивні виклики визначаються дією цілого комплексу проблем. Головною з них є сучасна криза глобального геополітичного устрою, який сформувався після Другої світової війни. У її основі лежить культурно-

освітня криза, тобто переведення системи духовних цінностей людини до примітивного задоволення матеріальних потреб. Відбувається відчутна криза традиційних функцій держави. В умовах глобалізації і постійного зростання можливостей окремих індивідів, їхніх груп і регіонів держава вже не може контролювати всі види діяльності людини. Посилюється регіональна диференціація країн і регіонів із виокремленням нових територій (мал. 1).

Пригадайте традиційні функції держави та поясніть, які з них потребують найбільшого вдосконалення.

2 ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ, ЇХНЯ ВІДМІННІСТЬ ЗА ВПЛИВОМ І ТЕМПАМИ ЗРОСТАННЯ.

Отже, наростання глобальних ризиків, які становлять небезпеку існуванню людства, є реальністю. Нам відомі приклади зникнення багатьох цивілізацій, які не змогли правильно оцінити й побороти виклики, що поставило перед ними життя. Проте в минулому не існувало такої великої кількості викликів, і вони ніколи не мали глобального характеру. Ще однією специфічною рисою глобальних ризиків сучасності є їх системний характер, взаємопов'язаність та залежність. Це призводить до виникнення глобальної кризи всіх сфер діяльності людини, необхідності докорінної зміни світової

суспільної системи, переходу до принципово нової системи розвитку людства.

Гострота прояву окремих глобальних викликів у наш час не однакова, існуванню людства також загрожують екологічний та геополітичний виклики. Економічна діяльність людства спричинила на окремих територіях нашої планети майже повну деградацію природного середовища існування людини, перетворивши їх на зони екологічної катастрофи в Китаї, Індії, Центральній Африці, Південній Америці тощо. Рівень забруднення найбільших міст перетворює їх на небезпечні для життя території. Високорозвинені країни цілеспрямовано переносять свої екологічно небезпечні виробництва до країн, що розвиваються. Це ще більше загострює ситуацію. Деякі країни, наприклад США, відмовляються брати участь у спільних з іншими державами програ-

мах зменшення шкідливих викидів промислових підприємств в атмосферу.

Другою критичною проблемою людства є криза глобального геополітичного устрою. Деякі країни (Росія, Північна Корея, Іран) відмовляються жити за загальними правилами й діють, керуючись правом сильнішого.

У наш час ситуація погіршилася. Збільшення кількості країн світу, що мають ядерну зброю, може призвести до поширення нової світової війни й знищення людства на Землі.

За допомогою додаткових джерел визначте, які країни світу володіють ядерною зброєю.

Перегляньте доповідь про глобальні ризики Всесвітнього економічного форуму (reports.weforum.org/global-risks-2017 — Давос).

ВИСНОВКИ

- Сучасний етап розвитку цивілізації характеризується трьома групами основних викликів: екологічно-ресурсних, соціально-економічних і глобально-регулятивних. Сучасна глобальна екологічна криза загрожує руйнуванням озонового шару атмосфери, глобальним потеплінням, знищенням довкілля, вичерпанням традиційних ресурсів тощо.
- Соціально-економічні виклики — це комплекс гострих соціально-економічних проблем світу: криза глобального й регіонального управління економікою, демографічна криза, тероризм тощо.
- Глобально-регулятивні виклики пов'язані з кризою глобального геополітичного устрою, який сформувався після Другої світової війни.
- Критичною проблемою людства є криза глобального геополітичного устрою, що становить небезпеку існуванню людства на Землі.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть сучасні глобальні виклики.
2. Проаналізуйте сучасні глобальні виклики, пов'язані зі змінами клімату та природними катаклізмами.
3. Оцініть прояви сучасних глобальних викликів на державному та локальному рівнях на прикладі конкретної країни.
4. Поясніть причини й наслідки перенесення екологічно небезпечних виробництв із високорозвинених країн до країн, що розвиваються.

§97

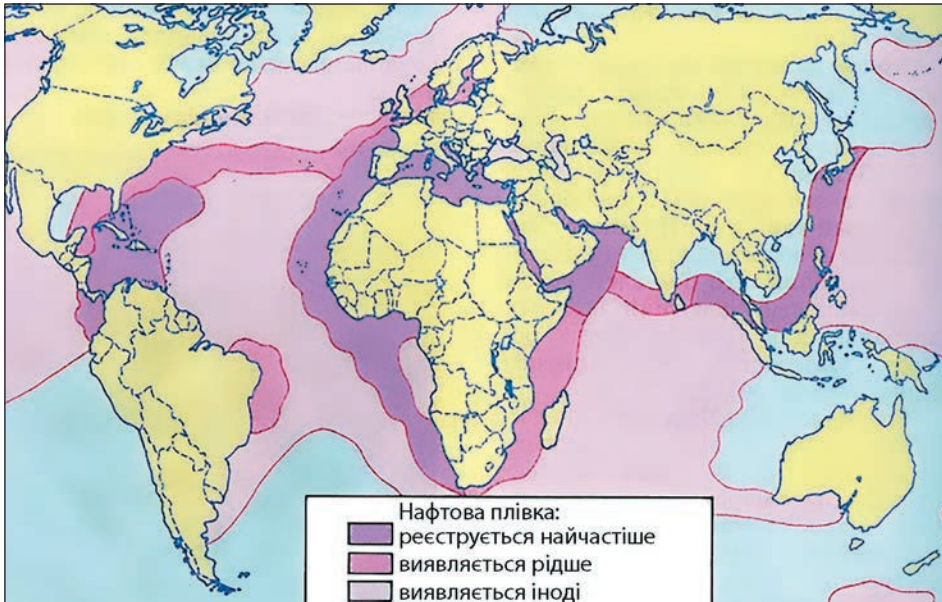
Прояв глобальних викликів

1. Що вам відомо про аварію на Чорнобильській АЕС? 2. Наведіть приклади прояву глобальних проблем людства в межах території України.

1 ПРОЯВИ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНЯХ. Географічний чинник у проявах сучасних глобальних викликів на різних просторово-територіальних рівнях завжди був і залишається одним із вирішальних. Тому ми можемо чітко виокремити на нашій планеті регіони, де прояв сучасних глобальних викликів особливо помітний і сильний. Наприклад, екологічна криза як прояв екологічно-ресурсного виклику сьогодні особли-

во помітно проявляється в країнах, економіка яких дуже швидко розвивається. Як правило, там відсутні демократичні традиції розвитку громадянського суспільства (Китай, Індія, Мексика, Бразилія тощо), що могло б контролювати владу й бізнес у їх намаганні зняти будь-які обмеження в розвитку господарства.

Звичайно, географічний чинник діє і всередині цих країн. Найбільші екологічні проблеми спостерігаються на північному сході Китаю,

Мал. 1. Забрудненість Світового океану відходами нафти.

а також на морському узбережжі у вільних економічних зонах. Тут у великих містах та агломераціях за безвітряної погоди утворюється небезпечний для життя й здоров'я людей смог. В Індії до таких регіонів належать східна частина країни та найбільші міста. Швидкі темпи економічного розвитку, будівництво великої кількості брудних виробництв створили небезпечну екологічну ситуацію в найбільших містах Мексики, Бразилії, Нігерії, Індонезії, Туреччини тощо.

За допомогою картосхеми (мал. 1) назвіть країни та регіони, які найбільше й найменше забруднені відходами нафти. Поясніть, чому картосхема має саме такий вигляд.

У розвинених країнах Європи також існують екологічні проблеми. Відомо, що щорічно в країнах ЄС викидають 8 млрд поліетиленових пакетів. Частина цієї та іншої упаковки потрапляє до Світового океану. На окремих його ділянках під впливом океанічних течій утворилися цілі сміттєві зони, які за площею дорівнюють середнім державам. Особливо великі океанічні смітники розташовані в Тихому й Атлантичному океанах.

За допомогою електронного ресурсу berkeleyearth.org/ дізнайтеся про якість атмосферного повітря в одному з міст світу. Зробіть відповідні висновки.

Продовольча проблема найгостріше постає в Африці. Саме на її прикладі ми можемо простежити взаємопов'язаність усіх глобальних викликів людству й глобальних та регіональних

проблем, які є складовими цих викликів. Глобальне потепління, зростання посушливості клімату, спричинені господарською діяльністю людини, є однією з головних причин голоду в Африці. У свою чергу, це спричиняє зростання міграційної активності населення країн насамперед Центральної Африки, яка найбільше потерпає від «наступу» Сахари. Міграції є однією з причин зростання злочинності й тероризму, адже переселенці, які не мають професії, замість пошуків роботи часто поповнюють ряди банд і збройних формувань.

Глобально-регулятивний виклик також надзвичайно небезпечний. Зараз основні геополітичні процеси світу відбуваються на Близькому Сході та в Україні.

2 ПРОЯВ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.

Глобальні виклики характерні і для України. Особливості географічного положення нашої держави в Європі й світі впливають на характер їх проявів. Наприклад, транзитна Україна має найбільший природно-ресурсний потенціал у Європі. Тут зосереджені значні мінеральні, трудові й рекреаційно-туристичні ресурси тощо. У зв'язку із цим постає питання: розвивати добувну промисловість, «брудні» чорну й кольорову металургію чи віддати перевагу розвитку агропромислового та рекреаційно-туристичного комплексу.

За часів СРСР Україна була одним із головних районів видобутку сировини та розвитку

важкої промисловості й енергетики. Катастрофа на Чорнобильській АЕС, відкритий видобуток залізної та марганцевої руд, сірки перетворили значну частину країни на зону екологічного лиха. Лише зі здобуттям незалежності частину цих підприємств закрили. Однак ці території не стали сприятливими для життєдіяльності людини.

Здійсніть віртуальну подорож до музею Чорнобиля (chornobylmuseum.kiev.ua/uk/main/). Обговоріть її на одному з уроків географії.

Важливим викликом для України є також соціально-економічний. Для суспільства ха-

рактерний високий рівень соціальної нерівності. У державі існує неефективна кланово-олігархічна система, яка провокує корупцію, бандитизм, зростання злочинності, що негативно впливає на економічний розвиток.

На прикладі нашої держави ми також можемо простежити взаємозв'язок різних викликів і глобальних проблем. Соціально-економічна криза провокує поглиблення демографічної кризи, адже смертність у країні суттєво перевищує народжуваність, відбувається старіння нації. Низький рівень життя призводить до масової трудової міграції до інших країн.

ВИСНОВКИ

- Одним із вирішальних чинників у проявах сучасних глобальних викликів залишається географічний.
- Існує взаємозалежність усіх глобальних викликів людству й глобальних та регіональних проблем, які є складовими цих викликів.
- Зараз основними центрами геополітичних проблем світу є Близький Схід та Україна, де відбуваються події, що визначатимуть розвиток людства в найближчі роки.
- Соціально-економічний виклик для України важливий через значну соціальну нерівність у суспільстві, що спричиняє низку соціальних демографічних та економічних проблем країни.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Проаналізуйте інформацію щодо глобальних викликів сучасності.
2. Оцініть прояви сучасних глобальних викликів на державному та локальному рівнях на прикладі Китаю.
3. Поясніть особливості прояву глобальних викликів на території України.
4. Наведіть приклади взаємозалежності глобальних викликів.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Теми для досліджень:

1. Роль провідних країн світу в глобальних політичних процесах.

2. Військово-політичні організації.
3. Типи міжнародних конфліктів у різних регіонах світу.
4. Миротворчі ініціативи ООН.

Тема 2. Стратегії розвитку людства на XXI ст.

§98

Стратегії розвитку людства

1. Дайте визначення понять «стратегія» й «концепція».
2. Назвіть основні загальнолюдські цінності.

1 СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА: КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ. У другій половині XX ст. значне втручання людства у природні процеси Землі стало причиною появи нових на-

укових теорій розвитку людства. Серед них для суспільної географії важливою є концепція меж розвитку, розроблена американським вченим Д. Медоузом у Римському клубі (1972 р.).

Мал. 1. Види забруднення довкілля.

Сутність цієї концепції полягає в тому, що сучасна індустріальна модель розвитку людства неминуче буде обмежена вичерпністю природних ресурсів. Якщо людство не знайде нової моделі розвитку, то вже в першій половині XXI ст. почнеться занепад розвинених країн, які найбільше експлуатують ресурси, а в другій половині XXI ст. настане світовий господарський колапс, із якого ще немає виходу.

Намагаючись вижити в умовах зростання кількості цивілізаційних викликів, які постають перед людством в умовах глобалізації, вчені різних країн розробляють концепції (систему поглядів) ефективного розвитку сучасного світу. До найвідоміших належить концепція сталого, або стабільного розвитку. Вона була оприлюднена в 1992 р., коли зрозуміли, що апокаліптичні передбачення Д. Медоуза в концепції меж розвитку людства не справдилися. Проте стало очевидним, що в нових умовах розвиток людства визначається не лише обсягами наявних на Землі природних ресурсів, але й рівнем забруднення довкілля, його деградацією.

 Проаналізуйте дані схеми (мал. 1) та поясніть, чим відрізняються глобальний та регіональний рівні забруднення довкілля.

Сталий (стійкий) розвиток зараз розглядається як особливий економічний розвиток, що забезпечує задоволення всебічних потреб сучасного покоління без завдання шкоди можливостям майбутніх поколінь. Питання щодо необхідності переходу до сталого розвитку вперше розглядалося Світовою комісією з навколишнього середовища та розвитку — «Комісією Брундтланд».

2 ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ГУМАНІЗМУ. До цінностей концепції глобального гуманізму можна віднести цілеспрямоване створення глобальної екосистеми, сприятливої для жит-

тя й господарської діяльності майбутніх поколінь. Ця концепція всебічної гармонізації відносин між людиною й природою передбачає екологічно виправдане зростання світової та регіональної економіки й добробуту людства, забезпечення прав людини й соціальної справедливості.

Глобальна стратегія гуманізму основою своїх цінностей вважає саме людину. Глобальна екосистема створюється не заради самої себе. Уся система поглядів, розуміння процесів і явищ, які відбуваються в сучасному світі, докази на захист цієї наукової теорії є глибоко гуманістичними.

 За додатковими джерелами доберіть інформацію про створення глобальної екосистеми та глобальну стратегію гуманізму. Обговоріть її на одному з уроків географії.

3 КОНЦЕПЦІЯ ГЛОБАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ ЗГОДИ. Концепція глобальних інститутів згоди ґрунтується на вченні про ноосферу, або сферу розуму. Це поняття запропонували філософ і математик Е. Леруа (1927 р.) та католицький теолог і філософ П. Тейяр де Шарден (1930 р.). Обґрунтував її засновник Академії наук України В. Вернадський (1944 р.). Концепція передбачала створення єдиної системи «людина—виробництво—природа», яка мала розвиватися на основі природно-історичних законів, тобто використання біосфери й космічного простору в інтересах сучасного та майбутнього поколінь людей.

 Поясніть, як ви розумієте систему «людина—виробництво—природа».

У ноосфері розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку біосфери. Людський розум перетворює природне середовище людського суспільства (планетарний і космічний простір) на основі екологічно грамотного використання природних ресурсів.

Ноосфера як нова, вища стадія еволюції біосфери пов'язана з виникненням і розвитком у ній людини. Пізнаючи закони природи й удосконалюючи техніку, вона починає здійснювати визначальний вплив на природні процеси. Звичайно, що за сучасних умов це неможливо без формування відповідних глобальних організаційних структур. Вони покликані на основі узго-

дженості дій не лише розробляти стратегію розвитку людства, але й реалізувати її на практиці. Як свідчить шлях розвитку людства, саме в цьому й полягає найбільша проблема.

За допомогою матеріалів електронного додатка до підручника оцініть вплив стратегій розвитку людства на систему цінностей.

ВИСНОВКИ

- Грандіозні масштаби втручання людства в природні процеси Землі в другій половині ХХ ст. спричинили появу нових наукових теорій розвитку людства: 1) концепції меж розвитку Д. Медоуза (1972 р.); 2) концепції сталого розвитку (1992 р.); 3) глобальної стратегії гуманізму; 4) концепції глобальних інститутів згоди, що ґрунтується на вченні про ноосферу (сферу розуму) В. Вернадського.
- У глобалізованому світі має запанувати нова система цінностей, заснована на гуманному ставленні людини до природи.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть сутність поняття «сталий розвиток».
2. Назвіть основні стратегії розвитку людства, стратегічні цілі сталого розвитку людства загалом та України зокрема.
3. Поясніть, чому вчені працюють над розробкою та реалізацією стратегій розвитку людства.

§99

Глобальні прогнози розвитку людства

Що ви знаєте про сталий розвиток?

1 ГЛОБАЛЬНІ ПРОГНОЗИ РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА.

Людину завжди цікавило, що чекає на неї в майбутньому, тому такими популярними були й залишаються всілякі віщуни, ворожки, екстрасенси, астрологи. Вчені намагаються зазирнути в майбутнє людства, використовуючи наукові методи пізнання.

Після Другої світової війни й початку «холодної війни» світ опинився на межі ядерної катастрофи. Це активізувало футуристичні дослідження у світі. У цей час у США виникло декілька дослідних центрів, які намагалися передбачити подальший хід світової історії. Цими питаннями опікувалися вчені й інших материків і частин світу.

У 1970-х рр. набули поширення песимістичні прогнози розвитку людства. Їхня поява визначалася постійною загрозою ядерної війни й поглибленням екологічної кризи. З'явилися публікації з промовистими назвами «Футурошок» (Е. Тоффлер), «Попереду безодня» (А. Печчеї), «Планета під загрозою» (Р. Фолк) тощо.

У цей час власну прогностичну діяльність розпочав Римський клуб, який, на відміну від попередників, ґрунтувався вже на глобалістиці. Тут заслуховували прогностичні доповіді

відомих вчених, лауреатів Нобелівської премії. Їхні передбачення мали значний резонанс у світі, оскільки базувалися на математичних розрахунках і значній фактологічній основі. Ці доповіді можна назвати економіко-екологічними, тому що вони спрямовувалися вже не на висвітлення військової загрози, а на прогнозування розвитку світової економіки та пов'язані із цим екологічні проблеми.

На думку фахівців Римського клубу, показник ВВП не відображає справжнього рівня розвитку країни, адже витрати на епідемії, боротьбу з наркомафіями, ліквідацію стихійних лих тощо також збільшують його, але при цьому не покращують рівня життя населення країни.

Найбільший резонанс отримали доповіді Д. Медоуза, Дж. Форрестера, Я. Тінбергена. Із часом стало зрозумілим, що всі попередні апокаліптичні прогнози розвитку людства хибні. У 1990-х рр. набуло поширення геополітичне й геостратегічне прогнозування, а до традиційних університетських та корпоративних дослідних центрів долучилися великі фінансові установи — Світовий банк, МВФ. Цьому сприяла фінансова глобалізація.

На початку XXI ст. геополітична й геостратегічна складова глобальної прогностики стала панівною. Виникла й набула подальшого розвитку футуристична теорія конфлікту цивілізацій С. Гантінгтона. У ній зазначається, що в майбутньому основною причиною конфліктів у глобалізованому світі стануть цивілізаційні розломи й суперечності не між соціально-економічними системами, а між ментальними історико-географічними відмінностями народів, регіонів і культур. Не менш популярною стала теорія американського філософа Ф. Фукуями кінця історії, у якій ішлося про закінчення «старої» історії і настання «нової» історії, де панують ринкова економіка й західна демократія.

Деякі вчені прогнозують настання у світі ери націоналізму. Як результат на політичній карті світу з'явиться близько 2 тис. країн. За цими теоріями всі існуючі зараз великі держави розпадутся й виникне багато нових невеликих держав. Причина цього полягає в тому, що в умовах постійного ускладнення економіки й життя загалом великі за площею й кількістю населення держави стають неефективними. Виникло гасло: управлятися локально, діяти глобально.

Пригадайте та порівняйте основні економічні показники невеликих за розмірами держав і держав-гігантів. Зробіть відповідні висновки.

Настання ери націоналізму знайшло місце і в теоріях американського географа Р. Гартшорна (функціональна теорія держави) та британського географа-економіста П. Тейлора (теорія держави-вмістилища). Р. Гартшорн вважає, що в епоху глобалізації у світі запанують відцентровані сили, які намагатимуться подрібнити всі великі держави. Глобалізація призведе до того, що жоден державний апарат, який би організований й ефективний він не був, не зможе втримати найбільші країни від неминучого розпаду. Цього не може зробити й ефективна соціально-економічна система. Вчений прогнозує, що подальше існування держав на політичній карті світу пов'язане з державною ідеєю, яка панує в чуттєвій сфері населення. Якщо населення ототожнює себе з державою, вважає за необхідне об'єднуватися й підтримувати різні групи людей в усіх її куточках, то держава залишиться єдиною. Серед основних чинників такого об'єднання Р. Гартшорн вважає націоналізм.

Згідно з теорією П. Тейлора, в епоху глобалізації держава виступає як вмістилище передусім накопичених багатств. Цікавою є думка вченого, що держава як вмістилище сили прагне зберегти існуючі кордони; держава як вмістилище багатства прагне збільшити свої території; держава як вмістилище культури прагне зменшити свої території. П. Тейлор також надавав націоналізму великого значення в розвитку сучасного й майбутнього світу.

2 СТРАТЕГІЧНА МЕТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.

Реалізація моделі сталого розвитку в Україні передбачає врахування всього кращого національного й світового досвіду для переходу від «всесильної економіки» до підпорядкування соціально-економічного розвитку сучасним екологічним вимогам й обмеженням. Отже, розвиток економіки України має підпорядковуватися законам природи, а не відбуватися всупереч їм.

Назвіть основні закони природи. Що потрібно змінити для досягнення результатів сталого розвитку в Україні за умов їхнього дотримання?

Перехід до засад сталого розвитку в Україні вимагає перегляду сучасних показників економічного зростання, які нівелюються збитками від деградації навколишнього середовища та неефективного використання природних ресурсів. Реалізація концепції сталого розвитку має відбуватися в Україні вже зараз на основі вдосконалення технологій використання природних ресурсів, тотального впровадження енерго- й ресурсозберігаючих технологій, зменшення витрат усіх видів ресурсів на виробництво одиниці продукції, всебічного використання нетрадиційних джерел енергії.

Перегляньте інформацію інтернет-платформи biowatt.com.ua/ — проєкт Biowatt. Чи сприяє вона сталому розвитку України?

За сучасного стану соціально-економічного розвитку нашого суспільства альтернативи сталому розвитку не існує. Його ідеї визначатимуть основні напрямки розвитку людства у XXI ст. Досягнення мети сталого розвитку можливе лише завдяки зусиллям усього людства за участю кожної держави. Особисто від вас також залежатиме, чи зможуть людство та Україна досягти бажаної мети.

ВИСНОВКИ

- Концепції розвитку людства — глобальні прогностичні теорії, які створюють вчені, використовуючи наукові методи пізнання. Вони ґрунтуються на глобалістиці й спрямовуються на висвітлення перспектив розвитку світової економіки.
- Найбільш відомими є теорії конфлікту цивілізацій С. Гантінгтона, кінця історії Ф. Фукуями, функціональна теорія держави Р. Гартшорна, держави-вмістилища П. Тейлора тощо.
- Реалізація моделі сталого розвитку в Україні передбачає врахування кращого національного й світового досвіду, вимагає перегляду орієнтації на сучасні світові показники економічного зростання, удосконалення технологій використання природних ресурсів, упровадження тотального енерго- і ресурсозбереження тощо.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Що необхідно зробити нашій країні для сталого (збалансованого) розвитку?
2. Охарактеризуйте основні стратегії розвитку людства. Які з них, на вашу думку, доцільно використати Україні?
3. Поясніть, чому актуальним є процес енергозбереження для забезпечення сталого розвитку.
4. За додатковими джерелами проаналізуйте зміст доповіді Римського клубу 2017 р. Проаналізуйте його основні положення та зробіть висновки.

Дослідження

Опрацюйте додаткові джерела за заявленою темою. Складіть повідомлення або мультимедійну презентацію. Темі для досліджень:

1. Концепція полюсів зростання.
2. Роль світової громадськості в подоланні глобальних проблем людства.

Тема 3. Україна в міжнародному просторі

§ 100

Роль України в сучасному політичному та економічному просторі

1. Пригадайте переваги та недоліки географічного положення України.
2. Чи залежить, на вашу думку, спеціалізація країни від її географічного положення? Як саме?

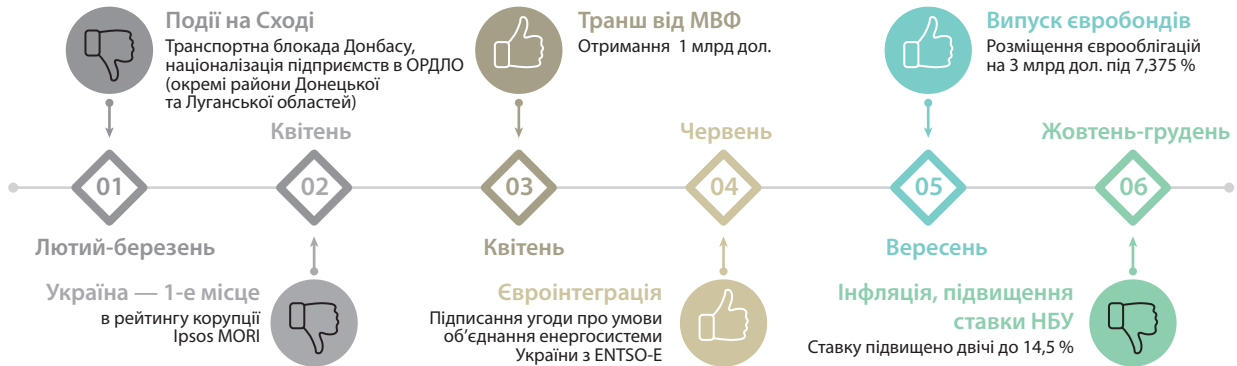
1 РОЛЬ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ТА ЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРИ. Україна належить до тих держав, що послідовно, протягом тисячоліть, відроджувалися на тій самій території. Починаючи із трипільської цивілізації (культури), українська держава послідовно існувала як Велика Скіфія, Велика Сарматія, Готія, Антський союз, Київська й пізніше Козацька держава та сучасна Україна. Надзвичайно багаті ресурси й сприятливі для життя й господарської діяльності людини природні умови стали вагомим чинником зростання кількості населення й розселення наших пращурів на захід, схід, північ і південь цієї території. Так виник сучасний ареал індоєвропейських народів від Ірландії на заході до Китаю на сході. На це вказують численні археологічні знахідки на території України.

Прочитайте книгу Олександра Стражного «Український менталітет. Люзії — міфи — реальність». Поділіться своїми враженнями від прочитаного на одному з уроків географії.

Україна має унікальне географічне, геополітичне й геостратегічне положення між європейською та азіатською цивілізаціями, на межі цивілізаційного розлому за С. Гантінгтоном. І від того, який вибір зробить сьогодні Україна, залежить доля Європи та всього цивілізованого світу.

Якщо геополітичну роль України в сучасному світі важко переоцінити, то її економічна роль не відповідає наявному потенціалу. Україна — найбідніша держава Європи з найбагатшим у цій частині світу природно-ресурсним потенціалом. Це свідчить, що в державі склалася неефективна соціально-економічна система, яка гальмує розвиток економіки й суспільства.

Мал. 1. Головні події 2017 р. в економіці України (за даними Українського Інституту майбутнього).

Лише з переходом до ринкової системи, ліквідацією абсолютного монополізму в економіці, політиці та інших сферах життя можна розраховувати на зміни на краще (мал. 1).

- 1) Охарактеризуйте природні умови та ресурси України. Дайте їх господарську оцінку.
- 2) За допомогою мережі Інтернет опрацюйте інформацію Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України щодо оцінки природних багатств і втрат України через події на сході та в Криму. Зробіть відповідні висновки.

2 МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНИ. На світовому ринку Україна відома як держа-

ва перш за все розвиненого агропромислового комплексу (АПК). Продукція майже всіх його напрямків має експортний потенціал, а за деякими її видами країна належить до п'ятірки світових лідерів (наприклад, за обсягом поставок на світовий ринок соняшникової олії — до 60 %). За експортом зерна, борошна, кукурудзи, меду, яєць, курятини, масла, йогурту Україна входить до десятки світових лідерів. Із кожним роком до цього списку додаються нові продукти: волоські горіхи, ягоди, спеції (шафран) тощо (див. таблицю).

За даними таблиці проаналізуйте структуру українських експортних товарів та зробіть відповідні висновки.

Таблиця

ОСНОВНІ ТОВАРИ ЧИСТОГО ЕКСПОРТУ З УКРАЇНИ В І КВАРТАЛІ 2017 р.

Назва	Сума експорту, млн дол. США
Олія соняшникова та соєва	1239,9
Кукурудза	1041,0
Руди та концентрати залізні	648,8
Напівфабрикати з вуглецевої сталі	618,3
Плоский прокат із вуглецевої сталі без покриття	537,4
Пшениця	491,6
Соя	423,6
Прути, бруски, кутики та спеціальні профілі зі сталі	369,3
Макуха	264,3
Феросплави	224,1
Електричні дроти й кабелі	190,9
Чавун	147,1
Глинозем (напівфабрикат для виробництва алюмінію)	131,3
Цукор	131,1
Труби із чорних металів	105,6

Назва	Сума експорту, млн дол. США
Турбодвигуни, газові та парові турбіни	92,9
Лісоматеріали оброблені	90,8
Ячмінь	83,4
Меблі та їхні частини	81,2
М'ясо птиці	74,6
Електроенергія	67,5
Цигарки	55,2
Глина	50,9
Костюми, сукні, шорти, спідниці, блузки, сорочки	44,7
Листи з дерева для облицювання та фанери	36,0
Ріпак	32,7
Частини до залізничних локомотивів або рухомого складу	27,6
Мед натуральний	26,1
Шпалери	25,9
Яловичина й телятина	25,7

Таким чином, Україна вже сьогодні входить до основних агропромислових держав світу й має реальні можливості перетворитися на головного постачальника продовольства не тільки на ринок Європи. Глобальне потепління відкриває перспективи вирощування раніше не притаманних нашій країні сільськогосподарських культур.

Україна перебуває серед лідерів і за кількістю спеціалістів з IT-технологій та є одним із постачальників на світовий ринок сучасного програмного забезпечення. Розроблені українцями комп'ютерні програми використовують Китай, Японія, США, Канада, Німеччина, Бразилія та інші країни світу.

Не втратила Україна провідної ролі у світі й за виробництвом літаків, які вона не лише виробляє, але й забезпечує їхнє технічне обслуговування. Українські спеціалісти розробили програми виробництва вертольотів та військових літаків, будуються заводи в Саудівській Аравії та Китаї. Українські ракети, виготовлені на заводі «Південмаш» у Дніпрі, вважаються одними з кращих у світі. Українські ракетноносії використовують для запусків у космос США та Франція.

Оцініть сучасний ринок послуг України та порівняйте його з попередніми роками. Скористайтеся офіційною статистикою: ukrstat.gov.ua/

Попереду у світовому рейтингу Україна й за виробництвом енергетичного обладнання, зокрема найбільших у світі турбін для різних типів електростанцій. Харківське підприємство «Турбоатом» має замовлення на турбіни від зарубіжних партнерів на десятки років наперед. У Харкові працює завод транспортного машинобудування ім. В. О. Малишева — підприємство, яке виробляє танки й бронетранспортери, що закуповують багато країн світу.

Перспективною для України буде відмова від брудних виробництв, таких як чорна й кольорова металургія, та заміна їх на дорогу готову продукцію високотехнологічного сучасного машинобудування, хімічної промисловості, АПК.

Самостійно опрацюйте інформацію про найбільш високотехнологічні підприємства України та їхню продукцію. Скористайтеся сайтом: hartron-arkos.kharkov.ua/, hartron.com.ua/, zavod-rapid.com/. Обговоріть цю інформацію на наступному уроці.

ВИСНОВКИ

- Україна має унікальне географічне, геополітичне й геостратегічне положення між європейською та азіатською цивілізаціями.
- Економічна роль країни не відповідає її ресурсному потенціалу. Сьогодні це одна з найбільш бідних держав Європи.
- На світовому ринку Україна відома як держава розвинутого АПК, який має реальні можливості перетворитися на головного постачальника продовольства не тільки на ринок Європи.
- Україна перебуває серед лідерів у сфері IT-технологій, має значний досвід у різних сферах машинобудування. Серед економічних перспектив країни — заміна «брудних» сфер економіки на ті, що випускають дорогу високотехнологічну готову продукцію.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Оцініть роль України в сучасному політичному та економічному просторі.
2. Охарактеризуйте місце України на світових ринках ресурсів, товарів і послуг.
3. Спрогнозуйте розвиток міжнародної спеціалізації України.
4. Проаналізуйте можливі перспективні зміни міжнародної спеціалізації України.

§101

Україна й процеси транснаціоналізації світової економіки. Україна та ринки ресурсів

1. Охарактеризуйте природні ресурси України. 2. Які природні ресурси сприяють, а які — гальмують подальший соціально-економічний розвиток нашої країни?

1 ПРОЦЕСИ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ Й УКРАЇНА. Транснаціоналізація — якісно новий етап інтернаціоналізації

господарського життя. Це процес посилення ролі ТНК, переміщення капіталу з країн із його відносно надмірною кількістю до країн, які

НАЙБІЛЬШІ КОМПАНІЇ СВІТУ
(за обсягами продажів у 2017 р.)

Таблиця 1

Місце в рейтингу	Компанія	Головний офіс	Сфера діяльності	Обсяг продажів, млрд дол. США
1	«Тойота Мотор»	Тойота, Японія	Автомобілебудування	249,9
2	«Хюавей ін Беркшир»	Омаха (Небраска), США	Конгломерат	222,9
3	«Еппл»	Купертіно (Каліфорнія), США	Комп'ютерна індустрія	217,5
4	Промисловий і комерційний банк Китаю	Пекін, Китай	Банківські послуги	151,4
5	Китайський будівельний банк	Пекін, Китай	Банківські послуги	134,2

Таблиця 2
КРАЇНИ З НАЙБІЛЬШОЮ
КІЛЬКІСТЮ ТНК

Країна	Кількість компаній
США	565
Китай	263
Японія	229
Велика Британія	91
Південна Корея	64
Франція	59
Канада	58
Індія	58
Німеччина	51
Швейцарія	46

не можуть раціонально використати наявні там інші фактори виробництва (трудові, мінеральні, агрокліматичні ресурси) через брак капіталу. Процеси транснаціоналізації впливають із притаманних нині тенденцій глобалізації всіх сфер життя світового співтовариства.

Пригадайте визначення поняття «глобалізація», наведіть приклади її проявів, а також позитивні та негативні наслідки.

Глобалізація посилює взаємозалежність країн світу, призводить до відмирання інституту політичних кордонів країн, перетворює світове господарство на єдиний світовий (глобальний) ринок. Про це свідчить світова статистика: за останні роки в декілька десятків разів збільшився світовий експорт, а прямі іноземні інвестиції зросли більше ніж у 20 разів (див. таблиці 1, 2).

Проаналізуйте дані таблиць 1, 2 та зробіть відповідні висновки.

Глобалізацію можна розглядати як сукупність пов'язаних між собою процесів, характерних як для світового співтовариства загалом, так і для його окремих структурних і територіальних підрозділів: поширення транскордонних переміщень товарів, людей, капіталів, послуг, інформації, технологій тощо. Відбувається переорієнтація фірм у виробництві товарів і наданні послуг із національного на світовий ринок, зростають роль і значення ТНК у світовому господарстві.

Міжнародна економічна інтеграція, усебічна транснаціоналізація світової економіки має як переваги, так і недоліки. Країни, залучені до цього процесу, постійно балансують між двома полюсами, намагаючись максимально скористатися перевагами та мінімізувати недоліки, що не завжди вдається. Прикладом є вихід Великої Британії з ЄС після багатьох років поглиблення інтеграційних процесів у межах цього регіонального об'єднання.

Транснаціоналізація й НТП неминує впливають на дію чинників розміщення виробництва. Змінюється не лише його структура, але й територіальна організація. Провідним чинником розміщення господарства стало його територіальне тяжіння до центрів науки й освіти, кваліфікованої робочої сили. Водночас ТНК усе частіше переносять свої підприємства, особливо екологічно небезпечні, до країн, що розвиваються, де є дешева робоча сила, сировина й ліберальне екологічне законодавство.

Сучасні найпотужніші ТНК є не лише ядрами світового господарства, а й розробниками ідеології подальшого соціально-економічного розвитку людства. Вони виробляють уже понад 60 % промислової продукції та послуг світу. Розширення й поглиблення економічних зв'язків між підприємствами різних секторів економіки провідних країн світу залучає в цей процес й Україну.

ТНК інвестують кошти у власні дослідні центри й найпереводіші сектори господарства.

Україні вигідно використовувати ці досягнення, адже таке співробітництво сприяє її інтеграції в глобальну торгівлю, банківську й страхову сфери, дає можливість залучити інвестиції в розвиток передових сфер господарства, транспортної інфраструктури, створює нові робочі місця, сприяє підвищенню рівня життя населення.

Політична та соціально-економічна ситуація в Україні, корупція, відсутність стабільного законодавства у сфері оподаткування, недосконала судова система, низький рівень доходів громадян не дозволяють найбільш потужним ТНК світу відкривати власні виробництва в нашій державі.

Понад 25 років в Україні у сфері харчової промисловості працює американська ТНК «Кока-Кола» (1600 робочих місць і 4,9 млн грн прибутків на рік, 0,25 % ВВП України). Нам також відома продукція французької компанії «Данон» (її українські бренди «Растішка», «Простоквашино», «Живинка», «Даніссімо»). У 1994 р. ця компанія вже мала філії в 46 країнах світу, а з 1998 р. працює і в Україні. Цього ж року в Україні розпочала роботу відома в понад 100 країнах світу німецька хімічна компанія «Хенкель». Із 2001 р. в секторі будівельних матеріалів в Україні працює німецька компанія «Хайдельберг Цемент».

Підготуйте інформацію про діяльність та історію створення компаній «Кока-Кола», «Данон», «Хенкель», «Хайдельберг Цемент». Скористайтесь даними їх офіційних сайтів: coca-cola.ua/ua/home/, danone.ua/, henkel.ua/, heidelberg-cement.com/en.

Передбачається розширення співробітництва з ТНК у галузі машинобудування, аерокосмічної техніки, військово-промислового комплексу, хімічної та металургійної промисловості, сфері рекреації і туризму тощо.

2 УКРАЇНА Й РИНКИ РЕСУРСІВ. Україна на світовому ринку відома як постачальник сировини та напівфабрикатів. Така товарна структура експорту не є сприятливою для держави.

Поясніть, чому саме торгівля сировиною та напівфабрикатами економічно не вигідна як для нашої держави, так і для інших держав, що на цьому спеціалізуються.

Україна має об'єктивні переваги перед іншими державами на світовому ринку з поставок руд металів (чорних і кольорових), адже в надрах країни зосереджено понад 50 % світових запасів марганцевих руд, без яких неможливо виготовити якісну сталь. В Україні зосереджені значні запаси залізної руди. Проте ця сировина на світовому ринку дешевша за виготовлені з неї напівфабрикати, наприклад сталевий лист, балки, швелери, рейки тощо. Найраціональніше виготовити дорогу готову високотехнологічну продукцію — машини й обладнання.

Система управління, яка склалася в Україні, не сприяє розвитку високотехнологічних секторів господарства, адже значні інвестиції в них необхідно вкладати зараз, а віддачу можна буде отримати лише через багато років. Тому підприємствам вигідно масово продавати дешеву сировину й отримувати від цього надприбутки сьогодні. Таким чином, збиткова для країни й суспільства сировинна орієнтація України на світовому ринку не є сталою, вона залежить від моделі політичного й соціально-економічного устрою держави.

Наша держава є одним із провідних учасників на ринках зерна пшениці та жита, кукурудзи, соняшникового насіння та олії, меду, ріпаку, сої, буякового цукру, волоських горіхів. Щорічні збори зерна наближаються до 70 млн т, а для внутрішнього споживання потрібно лише 6 млн т.

Україна також входить до складу світових і європейських лідерів із виробництва й продажу нової продукції АПК. Проте система участі України в постачанні на світовий ринок сільськогосподарської продукції, переважно сировини, коли кінцевий споживач навіть не уявляє, що вона була вироблена в Україні, не сприяє створенню позитивного іміджу держави. Зерно — це дешева сировина. Дорожчим є напівфабрикат — борошно, а ще дорожчими — макарони, локшина й кондитерські вироби. Звичайно, швидше можна продати дешеву сировину й не перейматися будівництвом підприємств із її переробки. Однак чи раціонально так робити? Зробіть висновок самі.

Оцініть місце України на світових ринках ресурсів, товарів та послуг. Спрогнозуйте подальші перспективи місця нашої країни в МПП.

ВИСНОВКИ

- Посилення ролі ТНК, переміщення капіталу з країн із його надмірною кількістю до країн, які не можуть раціонально використати власні фактори виробництва, називають транснаціоналізацією.
- Розширення й поглиблення зв'язків між підприємствами різних секторів економіки провідних країн світу залучає в процес транснаціоналізації України. Використання досягнень ТНК сприяє інтеграції, залученню інвестицій, створенню нових робочих місць, підвищенню рівня життя населення.
- На світовому ринку Україна є постачальником сировини та напівфабрикатів, що не сприяє розвитку держави. Збиткова для країни та суспільства сировинна орієнтація не є сталою й залежить від моделі політичного й соціально-економічного устрою.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Поясніть та оцініть міжнародну спеціалізацію України.
2. Наведіть приклади прояву транснаціоналізації в економіці України.
3. Оцініть можливі зміни міжнародної спеціалізації України, пов'язані з інтеграцією до Європейського економічного простору.
4. Які підприємства вашого регіону мають перспективи щодо входження на європейський і світовий ринок?

§102**Участь України в міжнародних організаціях**

Які впливові міжнародні організації вам відомі?

1 УКРАЇНА — ЗАСНОВНИЦЯ ООН. Найбільшою, найважливішою, глобальною та універсальною організацією у світі є Організація Об'єднаних Націй (ООН). Її було створено після завершення Другої світової війни в 1945 р. із метою відвернення чергової світової війни й локальних конфліктів, посилення міжнародної безпеки та розвитку міжнародного співробітництва. ООН діє на підставі Статуту, положення якого є обов'язковими для всіх країн-членів.

Україна, перебуваючи у складі СРСР, стала однією з держав — засновниць ООН, що підкреслювало великий внесок української нації в перемогу над нацизмом і фашизмом у Другій світовій війні. У цей час у Києві було створено Міністерство закордонних справ і Міністерство оборони України.

За додатковими джерелами дізнайтеся більше про створення ООН, розробку її Статуту, перших представників країн у складі організації тощо. Перегляньте на офіційному сайті ООН відеоматеріали про багатомовність ООН і зробіть висновки (un.org/ru/sections/about-un/official-languages/index.html). У роботі яких головних органів ООН бере участь Україна?

2 УЧАСТЬ УКРАЇНИ В РОБОТІ ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ. Поряд з організаціями ООН у світі працює багато інших гло-

бальних об'єднань із різних сфер діяльності суспільства, у яких бере участь Україна. Із 1950 р. в Гельсінкі (Фінляндія) діє Всесвітня рада миру (ВРМ), яка координує рух його прихильників більше ніж у 150 країнах. Профспілкову діяльність очолює Всесвітня федерація профспілок (Прага). Паралельно діє Всесвітня конфедерація праці (ФКП, Брюссель). Науковці світу об'єднуються у Всесвітню федерацію наукових працівників (ВФНП, Лондон) та належать до Міжнародної ради наукових союзників (МРНС, Париж). Існує й кілька незалежних від ООН міжнародних екологічних організацій. Серед них, мабуть, найвідомішим є Всесвітній союз охорони природи (ВСОП, Глан, Швейцарія), який видає всевітньовідому Червону книгу.

Після Другої світової війни зростає активність міжнародних спортивних, релігійних, студентських та інших організацій, які не є структурами ООН. У їхній діяльності Україна бере активну участь. Серед цих організацій можна назвати Міжнародний олімпійський комітет (МОК, Лозанна, Швейцарія), Всесвітню раду церков (ВРЦ, Женева), Міжнародний союз студентів (Прага), Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол, Париж). Збільшується кількість країн, які разом з Україною входять до Світової організації торгівлі (СОТ, Женева).

Мал. 1. Штаб-квартира НАТО в Брюсселі (Бельгія).

3 ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ ЩОДО ЧЛЕНСТВА В ЄС І НАТО. У світі існують міжнародні організації, які мають регіональний або суб-регіональний офіційний статус, але їхній вплив фактично поширюється на всю планету, а значення постійно зростає. Найбільш авторитетні — НАТО та ЄС, їх штаб-квартири розташовані в Брюсселі. **НАТО (Організація Північноатлантичного договору)** — найвідоміший і найпотужніший військово-політичний союз (блок) у світі. Він постійно розширюється за рахунок вступу до нього колишніх постсоціалістичних і пострадянських держав. Україна також прагне стати його членом. За статуту НАТО напад будь-якої країни на країну-члена означає напад на всі інші держави цього блоку (мал. 1).

Україна тісно співпрацює із цим альянсом через спільні військові навчання та військову допомогу держав-членів НАТО. Керівництво НАТО підтримує прагнення України миру й визволення окупованих територій.

Ще більше країн (понад 80) бажають вступити до іншої регіональної організації — **Європейського Союзу (ЄС)**. Серед них не лише європейські, але й африканські, азіатські та американські держави. Україна на сьогодні є асоційованим членом ЄС і прагне стати повноправним його членом. Головною перешкодою на цьому шляху є системна корупція й бідність українського суспільства. Україні слід ще багато зробити, щоб відповідати всім вимогам членства в ЄС.

Україна тісно співпрацює із цим альянсом через спільні військові навчання та військову допомогу держав-членів НАТО. Керівництво НАТО підтримує прагнення України миру й визволення окупованих територій.

ВИСНОВКИ

- Перебуваючи у складі СРСР, Україна в 1945 р. стала однією з держав — засновниць ООН. Україна бере активну участь у роботі головних органів та найвідоміших організацій у складі ООН.
- Україна бере участь у діяльності Всесвітньої ради миру, Всесвітньої федерації профспілок, Всесвітньої конфедерації праці, Всесвітнього союзу охорони природи, Міжнародного олімпійського комітету та інших організацій.
- Україна є асоційованим членом ЄС, тісно співпрацює з НАТО та має наміри стати повноправним членом цих організацій.

ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Назвіть міжнародні організації, членом яких є Україна. Поясніть їх основні завдання.
2. За допомогою додаткових джерел проаналізуйте основні вимоги МВФ до України. Зробіть висновки.
3. Поясніть необхідність членства нашої країни в міжнародних організаціях.

Джерела Інтернету

1. global-politics.org/ (Центр глобальної політики Берлінського вільного університету).
2. bfogr.org/ (Берлінський форум глобальної політики).
3. weforum.org/agenda (Доповідь Всесвітнього економічного форуму про глобальні ризики 2018 р.).
4. un.org/ru/peacekeeping/ (Операції ООН із підтримання миру).
5. nato.int/ (Офіційний сайт НАТО).
6. turboatom.com.ua/map (БАТ Турбоатом).
7. tofflerassociates.com/ (Асоціація Тоффлер).
8. clubofrome.org/ (Римський клуб).
9. ukrgeojournal.org.ua/ (Український географічний журнал. — 2013. — № 4 // Г. П. Підгрушний. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства).
10. weu.int/ (Офіційний сайт Західноєвропейського союзу).
11. wto.in.ua/ (Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації).
12. iucn.org (Міжнародний союз охорони природи).

Передмова	3	§ 3	Способи картографічного зображення об'єктів і явищ на тематичних картах. Картографічні методи дослідження	9
Вступ	4	§ 4	Електронні карти та глобуси. Картографічні інтернет-джерела	11
§ 1	Що вивчає курс «Географія: регіони та країни»	Практична робота 1		12
§ 2	Джерела знань про регіони та країни світу			
Розділ I. Глобалізований світ				
Тема 1. Політико-географічні закономірності				
§ 5	Країни, держави, території та акваторії як геопросторові реалії життєдіяльності людства. Нація. Національні інтереси держави	Тема 3. Глобальні закономірності світосистеми		
§ 6	Суверенна держава як цілісна територіально-політична й господарська система.	§ 11	Глобалізація як суспільно-географічний процес. Світова економіка на постіндустріальному етапі розвитку	28
§ 7	Територія і кордони держави	§ 12	Сучасна світова економіка як система. Тенденції розвитку світового господарства від індустріального до постіндустріального суспільства	30
§ 8	Типологічні підходи до вивчення країн і регіонів	§ 13	Множина структур світового господарства й господарства окремих країн. Секторальна модель економіки	33
Тема 2. Географія цивілізацій		Дослідження		35
§ 9	Цивілізаційний підхід у вивченні країн і регіонів			
§ 10	Статеві-вікова, етнічна, релігійна структура населення світу			
Розділ II. Європа				
Тема 1. Загальна характеристика Європи		Тема 2. Країни Європи		
§ 14	Загальний огляд Європи	Країни «Великої сімки» в Європі: Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія		
§ 15	Типи країн Європи за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси	§ 26	Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор	64
Практична робота 2	40	§ 27	Німеччина. Вторинний та третинний сектори економіки	65
§ 16	Міжнародні організації	Дослідження		69
Практична робота 3	42	§ 28	Франція (Французька Республіка). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор	69
Дослідження	42	§ 29	Франція. Вторинний та третинний сектори економіки	71
§ 17	Природні умови Європи	Практична робота 4		74
§ 18	Природні ресурси регіону	§ 30	Велика Британія (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор	75
§ 19	Демографічні процеси та механічний рух населення Європи. Працересурсний потенціал ..	Дослідження		76
§ 20	Структура населення. Урбанізація	§ 31	Велика Британія. Вторинний та третинний сектори економіки	76
§ 21	Українська діаспора в країнах Європи	Дослідження		80
§ 22	Особливості економіки країн Європи. Прояви глобалізації в регіоні			
Дослідження	54			
§ 23	Первинний сектор економіки			
§ 24	Вторинний сектор економіки. Реіндустріалізація			
Дослідження	61			
§ 25	Третинний сектор економіки. Зв'язки України з країнами Європи			
Дослідження	63			

§ 32	Італія (Італійська Республіка). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор	80
§ 33	Італія. Вторинний та третинний сектори економіки	82
	Дослідження.	85
	Практична робота 5	85
	Економічно розвинені невеликі країни Європи: Швеція, Норвегія, Швейцарія, Іспанія ...	85
§ 34	Швеція (Королівство Швеція)	85
§ 35	Норвегія (Королівство Норвегія)	88
§ 36	Швейцарія (Швейцарська Конфедерація)	90
§ 37	Іспанія (Королівство Іспанія)	93
	Практична робота 6	96

Розділ III. Азія

	Тема 1. Загальна характеристика Азії ...	114
§ 44	Особливості економіко-географічного положення Азії. Склад регіону. Сучасна політична карта Азії	114
§ 45	Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації в Азії. Райони збройних конфліктів і проявів тероризму	115
	Практична робота 8	117
§ 46	Природні умови та ресурси Азії	118
	Дослідження.	119
§ 47	Населення Азії. Урбанізаційні процеси. Працересурсний потенціал	119
§ 48	Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки.	121
	Дослідження.	123
§ 49	Вторинний сектор економіки. Основні промислові райони	123
	Практична робота 9	125
	Дослідження.	126
§ 50	Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли .	126
	Дослідження.	128
§ 51	Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії. Країни Азії в МПП. Зв'язки України з країнами Азії	128
	Тема 2. Субрегіони та країни Азії	131
§ 52	Східна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону.	131
§ 53	Японія (Японська Держава). Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП	133
§ 54	Японія. Господарство	134
	Практична робота 10	137
	Дослідження.	138

Розділ IV. Океанія

	Тема 1. Австралійський Союз	176
§ 69	Австралія (Австралійський Союз). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Третинний сектор	176
§ 70	Австралія. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни	178
	Практична робота 16	180

Країни-сусіди України: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Білорусь, Молдова, Росія ..

§ 38	Польща (Республіка Польща)	97
	Дослідження.	101
§ 39	Словаччина, Угорщина, Румунія	101
§ 40	Білорусь (Республіка Білорусь)	104
§ 41	Молдова (Республіка Молдова)	107
	Практична робота 7	109
§ 42	Росія (Російська Федерація). Природно-ресурсний потенціал. Населення. Аграрний сектор	109
§ 43	Росія. Вторинний та третинний сектори економіки	111

§ 55	Китай (Китайська Народна Республіка). Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП ...	138
§ 56	Китай. Господарство	139
	Практична робота 11	142
	Дослідження.	142
§ 57	Південна Корея (Республіка Корея)	143
§ 58	Північна Корея (Корейська Народно-Демократична Республіка, КНДР)	146
§ 59	Південна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону.	148
	Дослідження.	151
§ 60	Індія (Республіка Індія). Місце країни в регіоні та світі. Основні чинники, що визначають місце країни в МПП	151
	Дослідження.	153
§ 61	Індія. Господарство	153
	Практична робота 12	156
	Дослідження.	156
§ 62	Південно-Східна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону. Сингапур	156
	Дослідження.	159
§ 63	Індонезія (Республіка Індонезія)	159
§ 64	Західна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону	161
	Практична робота 13	164
	Дослідження.	164
§ 65	Туреччина (Турецька Республіка)	165
§ 66	Саудівська Аравія (Королівство Саудівська Аравія)	167
§ 67	Центральна Азія: загальна економіко-географічна характеристика субрегіону.	170
	Практична робота 14	173
§ 68	Казахстан (Республіка Казахстан)	173
	Практична робота 15	175

	Практична робота 17	180
	Дослідження.	180

Тема 2. Мікронезія. Меланезія. Полінезія

§ 71	Мікронезія. Меланезія. Полінезія	181
	Дослідження.	183

Розділ V. Америка	184
Тема 1. Загальна характеристика Америки	184
§ 72 Особливості географічного положення Америки. Склад регіону	184
§ 73 Сучасна політична карта Америки. Інтеграційні процеси та міжнародні організації. Геостратегічні інтереси США	185
§ 74 Природні умови та ресурси Американського регіону	187
§ 75 Населення Америки. Урбанізаційні процеси. Система розселення. Працересурсний потенціал	189
§ 76 Особливості економіки країн Америки. Первинний сектор економіки	191
§ 77 Вторинний сектор економіки. Основні промислові райони регіону	193
§ 78 Третинний сектор економіки	196
§ 79 Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки, особливості їхньої участі в МПП. Зв'язки України з країнами Америки ..	198
Практична робота 18	200
Практична робота 19	200
Дослідження	201
Тема 2. Субрегіони та країни Америки ...	201
§ 80 Північна Америка — найпотужніший субрегіон економічної активності у світі. Сполучені Штати Америки	201
§ 81 Канада	204
§ 82 Країни Центральної Америки та Карибського басейну	206
§ 83 Мексика (Мексиканські Сполучені Штати) ...	208
§ 84 Країни Південної Америки. Загальна характеристика	211
§ 85 Бразилія (Федеративна Республіка Бразилія)	213
Практична робота 20	216
Практична робота 21	216
Дослідження	216
Розділ VI. Африка	217
Тема 1. Загальна характеристика Африки ..	217
§ 86 Особливості географічного положення Африки. Склад регіону	217
§ 87 Інтеграційні процеси в Африці. Райони збройних конфліктів та проявів тероризму	219
§ 88 Природні умови й ресурси Африканського регіону	220
§ 89 Населення Африки	222
§ 90 Особливості економіки країн Африки. Первинний сектор економіки	223
§ 91 Вторинний сектор економіки. Особливості розміщення центрів промислового виробництва в регіоні	226
§ 92 Третинний сектор економіки. Зв'язки України з країнами Африки	227
Практична робота 22	230
Практична робота 23	230
Практична робота 24	230
Дослідження	230
Тема 2. Країни Африки	231
§ 93 Південно-Африканська Республіка (ПАР) ...	231
§ 94 Єгипет (Арабська Республіка Єгипет)	233
§ 95 Нігерія (Федеративна Республіка Нігерія) ...	235
Практична робота 25	237
Дослідження	237
Розділ VII. Сучасні проблеми й стратегії розвитку світу та України на XXI ст.	238
Тема 1. Глобалізаційні виклики XXI ст. ..	238
§ 96 Сучасні виклики екологічно-ресурсного, соціально-економічного та глобально-регулятивного походження. Глобальні ризики ...	238
§ 97 Прояв глобальних викликів	240
Дослідження	242
Тема 2. Стратегії розвитку людства на XXI ст.	242
§ 98 Стратегії розвитку людства	242
§ 99 Глобальні прогнози розвитку людства	244
Дослідження	246
Тема 3. Україна в міжнародному просторі	246
§ 100 Роль України в сучасному політичному та економічному просторі	246
§ 101 Україна й процеси транснаціоналізації світової економіки. Україна та ринки ресурсів ..	248
§ 102 Участь України в міжнародних організаціях ..	251

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчаль- ний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ДОВГАНЬ Галина Дмитрівна
СТАДНИК Олександр Григорович
МАСЛЯК Петро Олексійович
КУРТЕЙ Світлана Леонідівна
БРОДОВСЬКА Оксана Григорівна

«ГЕОГРАФІЯ (ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ)»
підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Провідні редактори *Л. А. Шведова, Н. П. Гур'єва*. Редактор *С. С. Павлюченко*.
Технічний редактор *А. В. Плisko*. Художнє оформлення *В. І. Труфен*.
Коректор *Н. В. Красна*.

В оформленні підручника використано зображення,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 12.07.2018. Формат 84×108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 26,88. Обл.-вид. арк. 25,8. Тираж 7283 прим. Зам. № 2208-2018.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5215 від 22.09.2016.
Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5340 від 15.05.2017.
Тел. +38(057) 703-12-21. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

ГЕОГРАФІЯ

10

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Особливості підручника:

- змістовний та цікавий виклад матеріалу сприяє успішному опануванню знань про економічний та соціальний розвиток країн світу
- карти, схеми, діаграми та ілюстрації є корисним доповненням до основного тексту
- запитання та завдання розвивають навички роботи з різними джерелами географічних знань

Інтернет-підтримка дозволить:

- здійснити онлайн-тестування за кожним розділом
- ознайомитися з додатковими матеріалами до уроків

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ISBN 978-617-09-4346-0

Інтернет-підтримка
interactive.ranok.com.ua

